SERIA DIDACTICĂ

ȘTEFAN METEȘ

MĂNĂSTIRILE ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA ȘI UNGARIA

SIBIU, 1936

SERIA DIDACTICĂ

ȘTEFAN METEȘ

MĂNĂSTIRILE ROMÂNEȘTI

DIN

TRANSILVANIA ȘI UNGARIA

SIBIU, 1936

TIPARUL TIPOGRAFIEI ARHIDIECEZANE — SIBIU.

Prefaţă.

In paginile acestei cărţulii am încercat să povestesc trecutul vechilor mănăstiri româneşti din provincia care până ieri a fost supt stăpânirea ungurească. Au fost multe şi modeste, resfirate în toate părţile, ele au corespuns unor mari şi adânci nevoi sufleteşti ale poporului nostru. Lăcaşurile aceste sfinte şi călugării lor au adus nepreţuite servicii neamului în desfăşurarea vremurilor, au apărat cu îndârjire legea strămoşească, au întărit unitatea sufletească peste graniţele vremelnice, au dat poporului învăţătura îngăduită de împrejurările vitrege şi de duşmanii mulţi, au copiat şi au dus cărţile bisericeşti şi poporale din ţinuturile libere în cele robite, contribuind esenţial la formarea limbii literare şi la unitatea culturală a tuturor Românilor. Din mănăstirile şi schiturile ardelene sărace şi persecutate n'au apărut călugări cu renume de mari învăţaţi şi reformatori ai legii, ca în Apus. Nu, căci aici la noi nu erau prielnice stările pentru aşa ceva. Mănăstirile şi călugării din părţile ardelene erau convinşi că nu pot servi mai plăcut lui Dumnezeu, decât sădind zi cu zi în sufletele însetate ale credincioşilor români învăţăturile binefăcătoare ce se desprindeau din sfintele cărţi bisericeşti. Prin revărsarea largă a preceptelor evanghelice inima şi sufletul Românilor s'au făcut mai bune, mai tolerante, mai miloase şi gata de a-şi ajuta şi pe cel

care-i făcuse rău. Călugării români n'au predicat ură și dușmănie contra altor confesiuni și dacă în veacul al XVIII-lea au condus marea răsvrătire religioasă a poporului, luând parte activă la ea, motivul justificat trebue căutat în faptul, că niciodată legea ortodoxă n'a fost așa de batjocorită, ca atunci, fiind credincioșii ei români despoiați și chinuiți prin tot felul de mijloace. In urma acestei „revoluții" mănăstirile au fost distruse și călugării alungați din Ardeal. Au rămas câteva în Banat, acaparate de Sârbi, fără folos deosebit pentru biserica și neamul nostru.

Dela desființarea lor până azi multe transformări s'au făcut în viața poporului român, acum complet eliberat politicește. Baza morală-religioasă a întregei societăți românești e foarte serios amenințată de diferitele curente venite din Apus și Răsărit: ateism, secte religioase, comunism, etc. Toate urmăresc un singur scop distrugerea actualei organizații sufletești a poporului român. Statul în fața acestei primejdii de moarte, crede că și-a făcut deplin datoria, dacă a resolvit în parte măcar criza economică financiară, dând cetățenilor săi pâine materială cea de toate zilele. Biserica, dominată de statul materialist, e departe de a putea da toată îndrumarea, mulțumirea morală credincioșilor săi. Ea e chemată să le întărească necontenit credința creștină, să le aprindă nădejdea spre un viitor mai bun și să le ajute, ca dragostea s'o poată practica efectiv prin tot felul de fapte caritative. Biserica, instituțiune divină, dispune de incomensurabile

forțe spirituale primite de sus, și e timpul suprem ca să înceapă marele apostolat pentru renașterea morală-religioasă, fără de care neamul nostru nu mai poate avea în aceste părți ale lumii un viitor sigur. Biserica în această luptă foarte grea, — deopotrivă și defensivă și ofensivă — trebuie să cheme la o nouă viață mănăstirile și călugării din ele, fixându-le primul loc între ostașii pentru Hristos. Evident că în societatea nouă de azi, modernă, călugărul vechiu nu mai poate face față îndatoririlor sale cerute. In trecut era mai ușor, deoarece călugărul trăia și acționa într'o societate românească, care era în întregime stăpânită de ideia religioasă creștină-ortodoxă.

Biserica e datoare, pentru prestigiul și rostul ei, să învie tagma monahală conform necesităților timpului de azi. Călugări cu credință tare și sigură, cu cultură vastă și profundă în cele mai însemnate domenii științifice, cu viață curată până la sfințenie, misionari plini de râvnă și înțelepciune sunt absolut indispensabili, ca biserica să-și mai poată păstra cele cucerite și să cucerească cele pierdute. Fără călugări culți și entuziaști pentru Hristos frontul moral-religios grav avariat cu greu poate fi îndreptat, căci clerul de mir cu multele și feluritele lui ocupațiuni nu se poate dedica exclusiv misiunii sale apostolice cum ar trebui și i se cere.

Mănăstirile de azi trebue să adăpostească în viață obștească — nu cu averi personale — numai călugări adânc religioși și învățați, stăpâniți de disciplină de fier, ascultători de superiorii lor, gata să

meargă și să învingă oriunde sunt trimiși în slujba lui Hristos și a neamului.

In mănăstiri să se înființeze școli speciale pentru călugări și călugărițe, apoi școli de misionari pentru combaterea sectelor, tipografii pentru cărțile bisericești, morale și culturale, ateliere de pictură, de icoane și de argintărie bisericească. In atmosfera de aci poate și seminariile teologice și școlile de cântăreți bisericești, ar căpăta o desvoltare mai potrivită menirii lor.

Mănăstirile de maice să adăpostească școli pentru pregătirea surorilor de caritate, și ateliere pentru făcutul stofelor, ornamentelor și odăjdiilor bisericești. Cu un cuvânt călugării și maicele să se ocupe mai presus de toate de spiritualizarea și moralizarea societății în sensul învățăturilor propagate de biserica națională. Pentru acest scop să se mai înființeze licee de băieți și fete unde educația și instrucția să se facă exclusiv de călugări și călugărițe cu pregătire cerută de legile țării pentru profesori, dar supuse direct conducătorilor bisericii.

Inalt Prea Sf. Mitropolit Nicolae din Sibiu se ostenește să învie în Ardeal viața monahală, pe care dușmanii noștri au distrus-o înainte cu peste 150 de ani. Mare lucru vrea să facă păr. Mitropolit, biserica și poporul român drept credincios nu-i pot fi îndeajuns de recunoscători pentru strădaniile sale menite să aducă un nou suflu de superioară viață morală-religioasă, fără de care societatea contemporană alunecă în haos și anarhie. Studiul acesta

mi-a fost cerut de Inalt Prea Sfinția Sa, și m'aşi bucura, dacă din el s'ar desprinde îndemnuri și învățături și pentru alții, spre a ajuta efectiv realizarea cât mai repede a planurilor bine gândite, și în acest domeniu monahal, ale șefului bisericii ortodoxe din Transilvania.

Informația istorică pentru cartea aceasta a fost strânsă de ani de zile din toate părțile. Abia acum a putut fi închegată într'un studiu, care cuprinde două părți. Studiul introductiv dă o expunere generală asupra răspândirii și numărul mănăstirilor ardelene, apoi ctitorii și averile mănăstirilor, partea călugărilor în păstrarea și întărirea credinței ortodoxe indicându-se numele celor mai de seamă, relațiile călugărilor cu Țerile române, unde mulți au învățat carte și s'au adăpostit în vremea de urgie, contribuția modeștilor călugări pentru literatura, arta bisericească, pentru școala poporului și tipărirea cărților bisericești și în fine viața internă a mănăstirilor. Partea a doua cuprinde un fel de „conspect" al mănăstirilor, aranjat pe ținuturi și județe, bazat pe știrile tipărite și ici colea utilizat și ceva inedit. La urmă am crezut util să reproduc importanta sentință, bogată în argumente juridice și istorice, a tablei regești din Budapesta, în 1916, prin care se da câștig de cauză mitropoliei noastre din Sibiu în procesul cu biserica sârbească pentru mănăstirile din Banat. Deși dreptatea noastră în această chestiune a fost recunoscută oficial de dușmanii Unguri, noi totuși n'am tras nici un folos.

Multă informație inedită, privitoare la mănăstirile românești din Transilvania și celelalte ținuturi, cuprind arhivele din Budapesta și Viena, apoi la noi biblioteca centrală din Blaj, arhivele diferitelor județe și orașe, cele parohiale din sate și unele arhive particulare ale nobililor unguri. Cercetări întinse trebuiesc făcute în aceste depozite de documente pentru a lumina și întregì cunoașterea acestor mănăstiri. O parte din acest material inedit din țară sper să-l pot întrebuința la ediția a 2-a a acestei cărți, dacă se mai poate spera așa ceva în situația de azi așa de puțin favorabilă științei istorice în general.

Cluj, 7 Maiu 1936.

ȘTEFAN METEȘ.

INTRODUCERE.

I. RĂSPÂNDIREA ŞI NUMĂRUL MĂNASTIRILOR ORTODOXE.

Poporul român în general a avut până în epoca contemporană un mare respect şi iubire pentru mănăstiri şi călugării adăpostiţi în ele. Familia care avea vre-un membru în acestea sfinte lăcaşuri era fericită, ştiind că e cineva din cei mai apropiaţi, care să roagă zi şi noapte pentru ea, spre a fi ferită de nenorociri şi duşmani, şi ocrotită de atotputernicia lui Dumnezeu. Stăpâniţi de dragostea învăţăturilor dumnezeieşti propovăduite de biserică şi slujitorii ei, Românii în cursul veacurilor au înălţat o sumedenie de mănăstiri şi schituri pe tot cuprinsul pământului românesc ce-a fost până ieri sub stăpânirea de duşmănie permanentă a Ungurilor.

O parte din noii năvălitori asiatici a fost cucerită de legea ortodoxă. Aşa ducele Ungurilor Gyula, stăpân peste unele ţinuturi dinspre Ardeal, s'a botezat, pela 951, la Constantinopol. Un alt principe, acesta peste Banat, Achtum s'a botezat la Vidin la începutul veacului al XI-lea, şi a adus călugări „greci"-ortodoxi şi i-a aşezat în mănăstirea înfiinţată de el: Sf. Ioan Botezătorul din Morisena [azi Cianad pe Mureşul de jos], punând în fruntea ei un egumen. Episcopul catolic Sf. Gerard mută călugării greci de aici la mănăstirea din Oroszlános [jud. Torontal], aducând în locul lor călugări latini. Deci în acele

vremuri foarte vechi Ungurii nu îndrăsneau să persecute biserica ortodoxă, ba uneori o şi ajutau. Această epocă de quasi toleranţă silită sau voită a ţinut până aproape de veacul al XIV-lea.

Se amintesc din acest timp următoarele mănăstiri ortodoxe în Banat: Horom[=Iladia], Cubin, Orşova, Sângeorgiu,[1] „de Isou", apoi altele: Rahonta, Mănăstur, Galad, Hodoş, dintre care unele apar ceva mai târziu documentar.[2] Cât erau de numeroase mănăstirile ortodoxe în Ungaria în epoca de care vorbim, ne dovedeşte şi faptul, că papa Inocenţiu al III-lea, în 1204, deleagă pe episcopul său din Oradia mare să le viziteze şi să cerceteze, dacă nu s'ar putea face pentru ele o singură episcopie supusă bineînţeles scaunului din Roma.[3]

In veacul al XIV-lea începe îndeosebi marea ofensivă a Ungurilor catolici contra bisericii ortodoxe a Românilor. Multe din mănăstirile „greceşti", edificate în primele veacuri după anul o mie, încep să dispară în urma persecuţiilor zilnice ale catolicilor, cari întrebuinţau spre acest scop toate mijloacele statului politic. In locul lor se ivesc mănăstiri de legea intolerantă a Romei.

Acestea se zidesc nu numai în târguri cu populaţie catolică, ci îndrăsnesc să pătrundă şi în satele curat româneşti sau încunjurate numai de Români, având de scop vizibil cucerirea noastră religioasă. Aşa găsim din aceste mănăstiri de proselitism catolic una

[1] Borovszki, *Temesvár megye története*, I, p. 255.
[2] Szentkláray, *A szerb monostoregyházak etc.* p. 65.
[3] Iuhasz C., *Die Stifte der Tschanader Diözeze im Mittelalter*, Münster, 1927, p. 28 şi urm., 62 şi urm., 174 şi urm., 88 şi urm., 165 şi urm., 202–211.

în masa compactă românească din ţara Oltului în satul Cârţa la începutul veacului al XIII-lea. După vre-o 150 de ani de vânzoleală zădarnică regele Matiaş e silit s'o desfiinţeze, indicând în cuvinte tari motivul: „Ne-a displăcut mult marea părăsire a mănăstirii însaşi, în care a ajuns din pricina moravurilor destrăbălate şi a vieţii josnice şi indiferente a abaţilor ei şi a celorce locuiesc în ea, atât în chiliile şi edificiile, cât şi pe moşiile şi posesiunile ei, precum şi în lucrurile ce aparţin cultului divin".[1] Acelaşi rezultat nul l-a dat şi mănăstirea latină sf. Maria din Remeţi, amintită în 23 Aprilie 1465, asemenea în masa compactă atunci a elementului românesc din Maramureş.[2] Numeroase mănăstiri de rit latin copleşesc Banatul în veacul al XII—XIII-lea, cari dispar după o scurtă şi grea viaţă de 1—2 secole,[3] lovite de îndărătnica persistenţă în legea ortodoxă a Românilor, cari şi aici erau elementul majoritar şi cu rol hotărâtor în acele vremuri.

Mănăstirile ortodoxe au fost răspândite pe tot cuprinsul pământului românesc de sub fosta stăpânire ungurească. Mai numeroase erau în judeţele mărginaşe cu Principatele române şi în cele cari puteau să aibă raporturi mai dese cu fraţii liberi. Numai în judeţele din Secuime nu aflăm nici o mănăstire românească, iar în judeţele dinspre Ungaria propriu zisă sunt numai ici colea câte una,

[1] Reisenberger, *Die Kerzer Abtei*. Sibiu, 1894, p. 28, şi Baumgartner, *A Kerci apátság a közepkorban*, Budapesta, 1915.

[2] Mihalyi, *Diplome maramureşene*, Sighet, 1900, p. 465—9.

[3] Karacsonyi, *Ismeretlen délmagyarországi monostorok* în *Történelmi és régeszeti értesitö*, XXI, Timişoara, 1905, şi Iuhasz, *Die Stifte per Tschanader diöcese im Mittelalter*, Münster 1927.

cu existenţă efemeră în faţa atacurilor aşa de necruţătoare ale bisericii catolice şi calvine. Evident că numărul acestor sfinte lăcaşuri e cu mult mai mare, decât cel pe care am reuşit să-l dăm noi aici. Multe au dispărut fără urme, şi cercetările viitoare prin arhive sau diferite sate vor descoperi atâtea din cele necunoscute.

Cele circa 168 mănăstiri şi schituri cercetate de noi în studiul prezent se repartizează pe judeţe în felul următor: jud. Alba de jos 14 mănăstiri,[1] Braşov 1, Cojocna 15, Bistriţa-Năsăud 7, Făgăraş 35, Hunedoara 7, Mureş-Turda 13, Sibiu 8,[2] Solnoc-Dobâca [= Someş] 24, Târnava mare 1, Târnava mică 2, Turda-Arieş 4 şi Zarand 1; apoi în judeţele dela graniţa apuseană: Bihor 1, Maramureş 14, Sălaj 1 şi Satu mare 1. In Banat: Arad 1, Caraş-Severin 6, Timiş 8 şi Torontal 2. In afară de acestea am mai găsit amintire sau dovadă istorică despre mănăstirile din satele de mai jos: In Banat: Mănăştur, apoi Găvoşdia [lângă Lugoj], Bocşa montană şi Sacul [jud. Caraş Severin];[3] Tincu-Velea spune:[4] „Este tradiţiune şi despre o mănăstire lângă Remetea dominiul baronului Ambrozi... Mai sunt încă rudere [rămăşiţe] de mănăstiri vechi şi la ţermurii Mure-

[1] Mănăstirea Bulzu era în cătunul cu acest nume din satul Pătrângeni de lângă Zlatna.

[2] Mănăstirea din Săcădate exista şi în veacul al XVII, când primeşte privilegii dela principele M. Apaffi. In 24 Iulie 1744 era unită şi se cere să i se restitue privilegiile avute. cf. Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a Românilor*, I. Sibiu, 1920, p. 36 no. 29 la anexe.

[3] Szentkláray, *A csanádegyházmegyei plebániák története*, Timişoara, 1908, p. 559, 583.

[4] *Istoria bisericească*, Sibiu, 1865, p. 192.

şului făţiş cu satul Chilmac lângă Lipova,.. apoi şi în Banat la Clisura de jos în jurul căror rămăşiţe sunt: dâlma Caraş, satul românesc Plaviceviţa şi caverna lui Veterani [= Vodiţa?]".[1]

Dintr'un fragment al raportului vicarului unit din Blaj Ignatie Darabant, făcut cătră guvernul ardelean în 28 Febr. 1782, mai spicuim mănăstirile din acestea sate: Zârneşti [jud. Braşov, poate să fie Peştera], Cib [jud. Hunedoara, poate cea vecină din Bulzu], Ercea [jud. Mureş], Negrileşti şi Gârbou [jud. Solnoc-Dobâca], Blaja [jud. Sălaj].[2]

Mitropolitul Şaguna aminteşte o mănăstire şi în satul Perşani din ţara Făgăraşului.[3]

Astfel numărul mănăstirilor ortodoxe cunoscute se ridică la peste 180 şi sunt răspândite pe tot pământul românesc ardelean şi părţile din spre Ungaria, în unele ţinuturi sunt foarte dese, ca în jud.

[1] Intr'un document din 17 Iunie 1426[?] se aminteşte o mănăstire românească în Banat fără a i se da numele: „Igitur vobis firmiter praecipiendo mandamus ut possessiones Mihaelis, filii Iohannis reambuletis iuxta veteras eorum vecinitates et a finibus terrarum *claustri schismatici olachalis* clare distingueritis. cf. *Grof Sztáray család oklevéltára*, II, Budapesta, 1889, p. 250.

[2] *Arhiva Statului* din Budapesta, Cancelaria aulică transilvăneană anul 1782: cf. *Răspunsul Mitropoliei din Sibiu în procesul cu Sârbii*, p. 69. — Mănăstirea din Gârbou era în pădurea numită Leurda, i se văd şi azi ruinele şi mormintele călugărilor; cea din Negrileşti pe locul numit azi „La mănăstire"; cea din Caşeiu pe dealul „Măgura" spre satul Cuzdioara; cele trei din Chiueşti: 1. în pădurea numită Călugărul din nordul satului, 2. în sud-vest de pădurea „Mănăstirea din dealul podului" [i se văd ruinele azi] şi 3. Caşeie spre satul Strâmbul. In *Ciceu-Poieni* a fost o mănăstire pe dealul „Vârful Mănăstirii", spre sud-vest de sat, ruinele se mai văd, asemenea a fost una în *Olpret*, pe locul cimiterului de azi numit „La Mănăstire". cf. Hermann Teodor, *Monografia istorică a protopopiatului ortodox român Dej*, Cluj, 1926, p. 44—45.

[3] *Istoria bisericii ortodoxe*, II, Sibiu, 1860, p. 117—118.

Maramureş, Someş şi Făgăraş [aici într'un sat erau şi 2—3 şi 5, ca la Şinca veche], iar în altele mai rare, ca în Bihor, Arad, etc.

II. CTITORII ŞI AVERILE MĂNĂSTIRILOR

Din cele mai îndepărtate vremuri putem distinge mănăstirile după întemeietorii lor, cari erau oameni bogaţi, cu putere şi înaltă situaţie socială, sau per-

Ctitorul mănăstirii Vadului: Petru Rareş.

Ctitorul mănăstirii Sâmbăta de sus: Constantin Brâncoveanu.

soane mai modeste, dar având acelaşi îndemn dumnezeiesc de a face bine şi ajuta pe alţii. Cei dintâi făceau mănăstiri de piatră, trainice, cari au avut un rol mai de seamă în viaţa bisericească a neamului, cei din urmă înălţau mănăstiri ori numai schituri mici de lemn, cu câţiva călugări, cari n'au prea lăsat urme scrise despre munca lor, dar în tăcere

slujeau nevoile aşa de mari sufleteşti ale bietului popor oropsit, care alerga la ei cu ardoare.

Ctitorul mănăstirii din Alba-Iulia: Mihai Viteazul.

Astfel avem mănăstirile înălţate din larga dărnicie a Domnilor din Principatele române: Vodiţa de Vladislav Vodă, Prislopul de Mircea cel Bătrân, Vadul de Petru Rareş, poate şi cea din Feleac de vre-un

Domn moldovean din sec. al XV-lea, apoi Topliţa de Doamna Safta pribeagă, Sâmbăta de sus de Constantin Brâncoveanu şi Alba-Iulia de Mihai Viteazul. Urmează ctitoriile Voevozilor şi boierilor ardeleni cari în vechime şi-au putut menţine slujba înaltă în stat: In Maramureş: Peri de Sas-Vodă, apoi cele ale fiilor acestuia Baliţa şi Drag, şi ale copiilor acestor din urmă: Cuhea, Bârsana, Biserica albă şi din alt judeţ Mănăştur-Copalnic. Familiei Huniedeştilor se atribuie Plosca; iar cea din Lupşa, jupânului Vladislav, cari zidise şi cea din Ribiţa,[1] persoană cu rosturi pe la 1400—1420 în Munţii apuseni.

Se amintesc ctitori de mănăstiri şi „boieri" români ardeleni, cari scăpaseră de desnaţionalizare: Ormenişul de câmpie de Andreiu Călbaze, Strâmbu de Filip Pahomie Georgiu, apoi în ţara Făgăraşului: Lisa de familia Paler, etc. Boieri din Ţara Românească încă au clădit în satele ardelene unde erau proprietari. Despre vornicul Preda Brâncoveanu, care avea satul făgărăşan Sâmbăta de sus, ne spune diaconul Paul de Alep în August 1657: „Vornicul Preda e acum în Ungaria, ca să clădească o mănăstire, căci craiul [Gh. Rakoczy], îl iubeşte foarte mult şi-l numeşte tată",[2] cea din Vaida Recea a fost înălţată de un boier din familia Cantacuzinilor.

Negustorii „greci" din Cluj ne-au dat modestele schituri-mănăstiri din Someşfalău şi Cluj-Mănăştur; iar ţeranii: Vasile Rai pe cea din Zagra, Petrică Pintea cea din Râpa de jos şi alţii, ai căror nume ni se dau şi la cea din Chicherul de jos.

[1] Iorga, *Studii şi documente*, XIII, p. 129 no. 422.
[2] *Călătoriile patriarhului Macarie*, ed. Em. Cioran, p. 198.

Din străduinţa şi averea unor călugări şi preoţi avem următoarele: Sângeorgiul bistriţean de popa Constantin; Stobor de popa şi zugravul Urs Broina, Vaidei de călugărul Ioan D. Barbu, Racoviţa de călugărul Oprea Doican şi Moiseiul maramureşan de protopopul Mihail Coman. Vlădica Sava, ajutat de câţiva boieri pribegi din Ţara-Românească, ne-a dat cea dela Lancrăm. Cele două mănăstiri unite din Blaj sunt opera vlădicilor: Inocenţiu Klein cea numită Sf. Treime şi dela Petru Pavel Aaron însemnăm Bunavestire.

Nu cunoaştem întemeietorii celor mai multe mănăstiri din Banat. Sârbii, bazaţi pe tradiţie şi documente din vremuri mai nouă, făurite cu anumite interese vădite, au încercat să strecoare în toate părţile părerea, că toate mănăstirile bănăţene sunt opera despoţilor sau altor fruntaşi sârbi, începând cu veacul al XIII, refugiaţi în Banat. Ori vechimea celor mai multe mănăstiri se reduce la secolele XIII—XV-lea, când în Banat nu existau Sârbi, căci ei numai la finea veacului al XV-lea au început să pătrundă în părţile bănăţene, într'un număr foarte disparent, care a crescut pe urmă prin alte invazii, îndeosebi prin cea dela finea sec. al XVII-lea cu patriarhul Arsenie Cernoevici în frunte [la 1690].

Epoca de înfiinţare a mănăstirilor cade chiar în vremea, când singur elementul românesc era dominant în Banat, bine organizat, cu fruntaşi distinşi, bogaţi, el îndeplinea atunci un mare rol de salvare a Ungariei de pericolul cuceririi turceşti, pe care l-a zăbovit aproape două secole în ce priveşte teritoriul Banatului. Românii pierzându-şi tot

mai mult importanţa şi sărăcind în desele lupte, locul lor a început să fie luat de Sârbii privilegiaţi, cari repară unele mănăstiri distruse de Turci, ori le mai întregesc cu ceva clădiri secundare, ori le dăruiesc odoare, odăjdii, icoane şi cărţi bisericeşti slavone, indicând pe ele numele sârbesc al donatorilor. Indemnaţi de acestea danii şi reparaţii constatate documentar, Sârbii în veacul al XVIII-lea s'au crezut în drept să afirme tot mai puternic, că mănăstirile numeroase din Banat au fost întemeiate numai de ei şi deci numai lor li se cuvin.

In favorul lor a venit şi faptul, că la 1700 în Ardeal vlădica Atanasie, cu câţiva zeci de preoţi şi credincioşi au trecut la legea Romei, lăsând pe Românii ardeleni ortodoxi fără episcop timp de 60 ani şi pradă tuturor persecuţiilor fără margini. In acest timp mitropolitul sârbesc şi-a întins jurisdicţiunea sa şi asupra credincioşilor ortodoxi din Ardeal, iar în Banat puterea Sârbilor a copleşit biserica românească de acolo şi cu ea natural a pus stăpânire pe toate mănăstirile, deşi nu erau lipsite de numeroşi călugări români veniţi şi din Ardeal şi Ţara Românească, având conducători egumeni şi arhimandriţi români, dintre cari unii au ajuns şi episcopi în veacul al XVIII-lea şi XIX-lea.

Averile mănăstirilor, imobile şi mobile, atârnau de dărnicia şi bogăţia întemeietorilor, dar şi de-a credincioşilor. Ctitoriile domneşti au fost dela început înzestrate cu moşii întinse, cari au favorizat prosperarea mănăstirilor. Aşa au avut mai multe sate: Vodiţa, apoi Prislopul care de sigur a primit

moşii în Ţara Românească dela Mircea cel Bătrân, pe care pierzându-le pe urmă, au fost înlocuite cu cele 3—4 date de Domniţa Zamfira pela 1564; Vadul cu câteva sate dela Petru Rareş; Alba-Iulia va fi fost miluită cu câteva sate de Mihai Viteazul şi cu cei 6000 denari, pe care în tot veacul al XVII-lea îi ridicau Mitropoliţii dela Domnii Ţării Româneşti; din prisosul celor câteva sate făgărăşene ale lui Const. Brâncoveanu se va fi împărtăşit şi ctitoria sa din Sâmbăta de sus. Mănăstirea Peri a avut câteva mii de jugăre pădure şi arător dela Sas Vodă şi fiii săi, iar cea din Moiseiu dela protopopul Mihail şi alţi boieri maramureşeni.

Cele mai numeroase „mănăstiri" erau numai nişte schituri sărace, în care s'au retras 1 sau 2—3 ţerani bătrâni evlavioşi şi cunoscători de ceva carte, cari au dus cu ei toată averea lor mişcătoare: boi, vaci, oi, capre şi stupi, cari le dedau hrana materială de toate zilele, completată şi de darurile credincioşilor, cari alergau la aceşti „sihastri" pentru uşurarea şi iertarea păcatelor împovărătoare de suflete. Mai primeau în dar sau aveau ei câte un petec două de pământ din care scoteau prin sudoarea feţei pâinea şi mămăliga absolut indispensabile traiului zilnic. Deci avere foarte puţină la acestea lăcaşuri, mai mult post şi rugăciune.

In vremea când în Ardeal din ordinul generalului Buccow [1761] şi al împăratului Iosif [din 1782] se ardeau şi distrugeau aproape toate mănăstirile româneşti, luându-li-se şi puţinele averi ce le mai rămăseseră, — în Banat viaţa mănăstirească se reface cu numeroşi călugări, moştenind şi primind

bogate moşii, cari le-au asigurat desvoltarea până în zilele noastre. Aşa mănăstirea Bezdinului a ajuns în proprietatea unor moşii de circa 3500 iugăre, cea a Sângeorgiului ceva peste 3000 iugăre [1] şi iar celelalte cu averi mai reduse, dar totuşi incomparabil mai bogate ca cele ortodoxe din Transilvania.

Aşa de exemplu mănăstirea Cusici cu 3 călugări sârbi, între 25—55 ani, avea în 1771 următoarele proprietăţi: Pământ arabil, pădurice. In total în lungime de $^1/_2$ oră de mers, iar în lăţime $^1/_4$ de oră. Pe acest pământ trăiesc 20 familii de iobagi mănăstireşti şi ei au câmp arabil de circa 10 zile şi fânaţ de c. 10 coase. Pentru acest pământ iobagii dau dijmă şi porţie împăratului, iar pentru mănăstire lucrează o zi pe săptămână; din cauza aceasta nu plătesc un bir fix; are o vie de 40 de sape, apoi 2000 de pruni şi o moară de apă, care umblă numai în timp ploios. Avere mobilă: 4 măji de grâu, 40 măji de porumb, 30 acovi de vin şi 8 acovi vinars de prune; apoi vitele: 6 vaci, 6 boi pentru lucru, 20 oi, 40 capre; veniturile acestui an sunt: din 10 acovi de rachiu de drojdii de vin [à 11 fl.] 110 florini; 10 acovi ţuică de prune [à 6 fl.] 60 fl., 50 acovi de vin [à 3 fl.] 150 fl.

Daniile din acest an sunt: protopopul Cusiciului, la parastasul de 40 zile dela moartea tatălui său, dărueşte mănăstirii 12 florinţi. Banii de mai sus s'au cheltuit pentru nevoile mănăstirii, care n'are nici o datorie la nimeni. [2]

[1] Protopopul Slobodan Costici, *Şematismul eparhiei sârbeşti din Timişoara pe 1924*, [în sârbeşte], Timişoara, 1925, p. 7, 14.

[2] Sl. Costici, *Abnova pravoslavnoy srpskoj manastira Kusicia u Rumuniji*, Timişoara, 1930, p. 12. [Comunicaţia dlui I. Miloia, căruia îi mulţumesc aici şi pentru alte informaţiuni date].

Toată această avere imensă a rămas în proprietatea bisericii sârbeşti şi după despărţirea noastră de ea în 1864, afară de cea a mănăstirii Hodoş-Bodrog, care a trecut episcopiei româneşti din Arad. Abia în 1907 mitropolia din Sibiu a început un proces contra bisericii sârbeşti pentru averile mănăstireşti folosite exclusiv de ea peste 40 de ani. Procesul a fost câştigat numai în Martie 1916, după multă frământare şi zăbavă, căci Sârbii au cheltuit sume enorme pentru a determina judecata în favorul lor.[1] Românii cereau jumătate parte din această avere care fusese comună înainte de 1864 şi care se cifra în suma de 1.726.239 cor. aur 62 fil. împărţită astfel după mănăstiri: Bezdin 601.955 cor. 80 fil., Sângeorgiu 399.851 cor. 56 fil., Mesici 271.733 cor. 26 fil., Voiloviţa 331.540 cor. 60 fil., Zlatiţa 89.422 cor. 80 fil., Baziaş 31.735 cor. 60 fil.[2] Deşi procesul a fost câştigat prin sentinţa dată de Tabla regească din Budapesta, Mitropolia noastră n'a intrat în posesiunea acestor averi, nici dela mănăstirile rămase în România.

Cele două mănăstiri unite din Blaj erau bine înzestrate: Sf. Treime primea anual 3000 fl. din veniturile domeniului Blaj, iar Bunavestirea o parte din cele ale domeniului Cut.

III. PARTEA CĂLUGĂRILOR ÎN PĂSTRAREA ŞI ÎNTĂRIREA CREDINŢEI ORTODOXE.

Toţi străinii cari au încercat convertirea Românilor la legea lor, fie catolică, fie calvină, s'au lovit

[1] Vezi despre aceste cheltuieli ziarul *Telegraful Român*, Sibiu, 1910, nr. 70.

[2] *Din răspunsul mitropoliei sârbeşti* în procesul mănăstirilor.

de nesguduita lor statornicie în credinţa ortodoxă, de care nici o persecuţie nu-i putea îndepărta, masa poporului rămânând nemişcată, chiar şi când unii individual îndrăşneau să-şi părăsească legea. Legea ortodoxă în cursul veacurilor se contopise cu întreaga fiinţă a Românului, care era gata să aducă orice sacrificiu pentru păstrarea ei. Trei declaraţii din trei veacuri deosebite făcute de 2 străini şi 1 român, sunt deajuns pentru a dovedi această dragoste de lege românească, care se poate confirma şi prin alte multe mărturii. Călugărul misionar catolic Mihail Székely, care după ce-şi pierduse vremea cu propagandă printre Românii din judeţul Hunedoara şi Banat, zice în 10 Febr. 1456, într'altele: „Românii mai bucuros sar în foc decât să se boteze de biserica latină".[1] Episcopul calvin Ştefan Geleji scrie în Sept. 1640 principelui Gheorghe Rakoczy I-iu cuvintele: „...Religia să şi-o schimbe din temelie deodată nu se află nici unul [e vorba de vlădici] şi nici nu s'ar învoi la aceasta, că patriarhul l-ar excomunica, nu s'ar putea sfinţi de vlădică şi apoi Românii nici nu l-ar primi, şi eşind între ei astfel, cine ştie ce ar păţi..."[2] Un iobag cuprinde astfel cugetarea şi simţirea păturei ţărăneşti din Ardeal în veacul al XVIII-lea, când era siluit pentru credinţă: „Acest cojoc, pe care-l am pe mine, e acum al meu. Dar dacă ar vrea crăiasa [Maria Terezia] să mi-l ia, i-l dau. Cu aceste slabe mâini şi picioare şi cu trupul meu am lucrat zi şi noapte

[1] Xenopol în *Revista pentru arheologie, filologie şi istorie*, VII, Bucureşti, p. 387 şi urm.
[2] *Uj magyar muzeum*, I, Pesta, 1859, p. 214—15.

ca să plătesc porţia. Ele sunt ale crăiesei şi de ar vrea să mi le ia, n'am ce face. Dar nu am decât un suflet pe care eu îl păstrez pentru Dumnezeu din cer şi nici o putere omenească nu-l poate îndoi".[1]

Credincioşii ortodoxi din Vinţul de jos declară curajos, gata să înfrunte orice pericol şi răsbunare cu prilejul luării bisericii lor dela preotul unit: „Se supun crăiesei în toate lucrurile lumeşti şi sunt gata de a-şi pecetlui şi cu sânge credinţa lor, dar cum sufletul aparţine lui Dumnezeu, care l-a zidit şi l-a răscumpărat cu preţiosul sânge al fiului său, ei nu-l jertfesc nici unui om pământean şi nu-şi părăsesc legea veche de dragul nimănui, nu pot să se despărţească de preoţii lor, pentru a primi alţii, uniţi, ci mai bine vor muri, ca să-şi dovedească astfel stăruinţa neclintită în vechea lor credinţă precum şi fidelitatea faţă de stăpânitorul ţării şi faţă de Dumnezeu".[2]

Iubirea faţă de credinţa ortodoxă au sădit-o în sufletul poporului biserica cu slujitorii ei preoţi şi călugări, şi de aici e şi strânsa şi intima legătură între turmă şi păstori.

Călugării au exercitat o influenţă extraordinară asupra poporului român ardelean, îndemnându-l la luptă aprigă pentru apărarea legii strămoşeşti strivită prin toate mijloacele posibile de mulţii ei duşmani îndeosebi în veacul al XVIII-lea.

Amintim câţiva cari au avut un rol important în luptele religioase.

---

[1] Meteş, *Lămuriri nouă privitoare la revoluţia lui Horia*, Sibiu, 1933, p. 4.

[2] Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a Românilor din Ardeal în sec. al XVIII*, I. Sibiu, 1920, p. 161—2.

1. *Călugărul Visarion Sarai.* — Călugăr sârb, simplu fără multă învăţătură, de vre-o 30 ani, umblase multă lume: la Ierusalim, Atos, Viena, etc., trecuse pe la patriarhul sârbesc din Carloviţ, care-i dăduse o scrisoare pentru milostenie[1] apoi prin diferitele mănăstiri din Croaţia şi Banat [la Hodoş]. Om ciudat, cu oarecare şireţenie şi îmbrăcăminte specială, cunoscător al psihologiei maselor populare, şi din călătoriile lui printre diferitele popoare din Orient, şi fără să cunoască limba românească, deodată apare în mijlocul Românilor ardeleni însoţit de trei negustori „greci", cari îi serveau de tălmaciu pe unde străbătea. In 11 Martie 1744 cu mare alaiu întră în Dobra, unde prin interpret vorbeşte puţin poporului venit din toate părţile să vadă şi să audă pe acest „sfânt". Spune, că simte o adâncă durere pentru cei cari s'au unit, căci vor pieri în osânda de veci, slujbele făcute de nepopii uniţi n'au nici o valoare şi ca şi botezul copiilor.[2] N'a voit să intre în biserica unită din Dobra, spunând că-l opreşte Maica Domnului, care-i stă necontenit în ajutor şi zilnic i se arată.

Dela Dobra, sfântul călugăr merge la Deva, apoi la Sălişte unde poposeşte câteva zile. In tot drumul acesta, mulţimea, fermecată de apariţia şi cuvintele lui, îi ieşea înainte, sărutându-i mâna şi îngenunchiând în faţa lui, îl considera „ca un înger coborât din cer" pentru mântuirea ei.

Din Sălişte a plecat spre Sibiu, dar în drum a

[1] Vezi scrisoarea patriarhului Arsenie Ivanovici Şacabent din 12 Febr. 1742 la Şaguna, *Istoria bisericii ortodoxe*, II, pag. 180, n. *

[2] Pe larg la Bogdan-Duică, *Visarion Sarai*, Caransebeş, 1896.

fost arestat împreună cu cei trei negustori și depuși în închisoarea din acest oraș săsesc, unde i

Ctitorul mănăstirii Sf. Treime din Blaj: episcopul Inochențiu Klein.

se ia lui Visarion un interogatoriu, în 27 April, fiind prezent și episcopul unit Inochențiu Klein. Din răs-

punsurile date se vede că era un om fără învăţătură deosebită, înşiră ceva din trecutul său şters. Pe uniţi nu-i atacă, doar atâta spune că legea lor e o abatere dela credinţa ortodoxă, având ei două religiuni, şi catolică şi ortodoxă, fără să se ţină de una, el i-a îndemnat să primească una din ele.

Din Sibiu Visarion, — care a avut după Petru Bod şi o discuţie cu episcopul Klein, — a fost trimis sub escortă la Viena, unde dispare fără să mai ştim ceva despre el, decât ce spune contemporanul cronicar preot din Şcheiul Braşovului, care scrie: „Şi mergând acest vlădică [Clain] la acest pustnic, multe întrebări au avut pentru unaţie, dovedindu-l că sunt amăgituri, şi auzind vlădica mult s'au mirat, cunoscând adevărul. Şi văzând împotrivnicii şi socotind ca să nu se facă vre-o tulburare între oameni, l-au scos noaptea cu taină din Sibiu cu soldaţi împărăteşti şi l-au dus la ţara Bavarii, la o cetate anume Copfştatu [=Kuffstein], şi acolo l-au pus la închisoare, la o mănăstire papistăşască şi acolo s'au săvârşit. Fericit va fi la Impărăţia ceriului".[1]

Petrecerea lui Visarion între Români, deşi a fost scurtă, — vre-o 2 luni — a lăsat urme neaşteptate, a rescolit conştiinţa lor ortodoxă aşa de mult batjocorită. S'a trezit în ei dorul de reacţiune contra asupritorilor fără inimă.

Intre aderenţii imediaţi ai lui Visarion ni se citează vre-o 20 de preoţi din satele din jurul Sibiului şi călugării din schiturile Arpaşul de jos,

[1] Iorga, *Insemnări de cronică ale clericilor din Şcheii Braşovului* în *Buletinul Comisiei Istorice a României*, XII, Bucureşti, 1933, p. 78.

Scorei, şi Porceşti.[1] Mişcări violente se începură în toate părţile contra preoţilor uniţi, în Sălişte, la Rusalii 1744, nu fu primit şi ascultat nici episcopul Klein. Un val puternic întorcea poporul la iubirea vechei legi româneşti, pe care unii o părăsiseră ademeniţi de false şi irealizabile promisiuni. Această situaţie ne-o înfăţişează revoltaţi toţi factorii cu răspundere, bisericeşti şi politici, din Ardeal. Iată cu ce cuvinte triste deschide episcopul unit Klein sinodul său din 6 Iulie 1744: „Dar lăsând la o parte acestea, să vă vorbesc despre întâmplarea cea nouă. Nu mă îndoiesc, că toţi ştiu, ce tulburare a pricinuit în poporul nostru, un călugăr, care a învăţat în contra uniţilor. La îndemnul lui, în unele locuri, poporul nu merge nici la biserică, nu se serveşte de preoţii uniţi, morţii şi-i îngroapă fără prohod şi fără de mângăierile duhovniceşti, copii şi-i botează prin femei bătrâne şi se întâmplă şi alte daune spirituale de felul acesta".[2]

Preotul calvin şi istoricul din veacul al XVIII-lea, Petru Bod, zice privitor la mişcarea pornită de Visarion:[3] „Ori unde pătrundea faima călugărului, îmbrăcată, ca de obiceiu, în multe poveşti, Românii se lăpădau de unire. Incunjurând bisericile şi pe preoţii uniţi, ei refuzau de a-şi boteza copiii şi de a-şi îngropa morţii prin mijlocirea preoţilor. Ba se plângeau şi se tânguiau cătră toţi, că în curs de atâţia ani, cuprinşi de răul uniţilor, au înălţat ru-

[1] Bogdan Duică, *o. c.*, p. 23–4.

[2] Bogdan Duică, *Procesul episcopului I. M. Clain*, Caransebeş, 1896, p. 51 şi urm.

[3] Bod, *Bravis Valachorum Transylvaniam incolentium historia*, lib. 2 cap. 4.

găciuni şi au săvârşit milă înzădar. Impinşi de un zel înfocat, s'au apucat în unele locuri, mai ales în judeţul Hunedoarei, să-şi cureţe bisericile, apoi alungând pe preoţii uniţi săpau vatra şi scoteau pământul ori aducând apă multă spălau padimentul bisericilor şi încă şi alte lucruri de aceste săvârşeau, pe cari le dicta furia oarbă a superstiţiei lor deşerte".

Guvernul ardelean neliniştit de cele ce se petreceau sub ochii săi, în 6 Mai 1744, dă o poruncă organelor administrative, care cuprinde, pe lângă datoria Românilor de a cerceta bisericile uniţilor sub grea pedeapsă, şi rândurile următoare: „Un străin cu numele Visarion, amăgitor, pribeag, pripăşit acum în ţara aceasta, a sedus întru atâta valahimea proastă, după cum se spune, că unele sate întregi nu mai vreau, să frecventeze bisericile şi să-şi recunoască preoţii. Guvernul se miră, cum pot Românii să se agite atât de mult la cuvântul unui atât de ticălos şi mizerabil vântură ţară".[1]

Clerul unit, văzând proporţiile crescânde ale curentului antiunionist, a adresat un memoriu reginei, în care cere măsuri aspre contra agitatorilor. Acest memoriu e însoţit de o caldă recomandaţie a statului catolic ardelean, din 6 Decemvrie 1744, în care găsim aprecieri ca aceasta: „Starea clerului unit a adus-o acel fals şi înşelător călugăr în mare primejdie, astfel, că atât prin opera sa periculoasă, cât şi dupăce fu arestat, prin a emisarilor săi, afurisita învăţătură schismatică răspândită pe furiş în sânul poporului românesc nestatornic, simplu şi prost, nu

[1] Dragomir, *o. c.*, I, p. 34—5 no. 27 anexe.

numai că a dat naștere schismei, ci a creiat pretutindeni greșeli și secte blestemate, aproape păgâne. Sunt între ei și de aceia cari se laudă cu protecțiunea Rusiei".[1]

Aceleași constatări tragice pentru uniți le găsim și într'un raport, din 10 Iulie 1745, al românului renegat catolic Petru Dobra, în care spune, că unirea i se pare cu desăvârșire distrusă dincoace de Mureș și Târnava-mică. Poporul românesc a alungat pretutindeni pe preoții uniți și acum se servește de preoți „schismatici", cari nu numai că funcționează nepedepsiți în parohii, dar și batjocoresc, în tot chipul, religia catolică. S'a făcut, ce-i drept, încercarea de-a ce aplica față de ei mijloace mai blânde. Deoarece au fost încredințate spre executare protestanților, în loc să fie tocmit, au stricat mai mult, astfel încât acum abia a mai rămas a palidă speranță de a putea împăca poporul acesta cerbicos. In aceeaș vreme însă preoții uniți sunt alungați, despoiați și prigoniți, iar în biserici nu pot să intre nici ca niște simpli mireni. Excepțiune face numai scaunul Sibiului, unde abia prin arestarea câtorva corifei s'au putut păstra preoții uniți în parohiile lor. „Dar poporul nu mai cercetează nicăiri bisericile și oamenii nu mai mor, ci pier ca vitele, și se îngroapă fără lumini și fără cruce".[2]

Cu toate măsurile drastice luate de guvernul ardelean, curentul nu se putea zăgăzui și micșora în intensitatea și dimensiunile lui, și această neputință a oficialității aduse aspre mustrări guvernului

[1] *Ibid.*, p. 148.
[2] *Ibid.*, 160.

din partea reginei Maria Terezia în 15 Aprilie 1746: „Aceste rele, ca periculoase pentru stat, foarte uşor s'ar fi putut preveni şi împiedeca *la început*, când acel pseudo-monah impostor [Visarion] şi după el alţi emisari schismatici din părţile turceşti [= Principatele române] şi de aiurea străbătură în Transilvania, dacă înainte de ce aceştia ar fi aţiţat poporul şi ar fi ţinut adunări chiar şi în comuna Sălişte, dependentă de Sibiu şi vecină cu acest oraş, unde se află reşedinţa guvernului, — Voi guvernul nostru regesc, conform datorinţei oficiului vostru, aţi fi poruncit îndată şi serios Magistratului din Sibiu şi funcţionarilor locurilor respective să se silească a înfrâna poporul tumultant cu mijloacele de lipsă şi a-l readuce la ascultare, şi dacă Voi înşivă v'aţi fi îngrijit şi v'aţi silit să împiedecaţi tumulturile. Şi întru adevăr este de mirat, că de când acel amăgitor şi tovarăşii lui au stârnit tulburări atât de mari în poporul românesc, şi s'au comis atâtea excese din partea schismaticilor în contra preoţilor uniţi, nici unul dintre ei şi dintre autorii atâtor violenţe vouă cunoscute, n'a fost pedepsit, şi nu s'a dat nici cea mai mică satisfacţie, nici unuia dintre preoţii uniţi, ofensaţi, despoiaţi şi bătuţi, cea ce este o evidentă negligenţă a justiţiei".[1]

Doi istorici uniţi Gheorghe Bariţ[2] şi Augustin Bunea[3] recunosc, că cea dintâi victimă a propagandei de întoarcere la legea strămoşească, pornită de călugărul Visarion, a fost nefericitul episcop din

[1] Bariţ, *Istoria Transilvaniei*, I, Sibiu, 1889, p. 728 no XXVII.
[2] *Ibid.*, I, p. 425.
[3] Bunea, *Episcopul Inochentie Klein*, Blaj, 1900, p. 110.

Blaj Inochentiu Clain, — „într'un mod ce strigă la ceriu" zice Bariţ — care a fost citat [în 15 Iunie 1744] la Viena apoi la Roma, de unde nu s'a mai putut întoarce niciodată în Transilvania.

2. *Călugărul Nicodim.* — Lupta pentru biruinţa ortodoxiei avea nevoie şi de sprijin extern, în afară de Transilvania. Astfel se începură interminabilele călătorii la Impăratul din Viena, dela care se aştepta dreptate şi milostenie pentru bunii şi răbdătorii săi supuşi ortodoxi români din Ardeal. Intre deputaţii cari au mers la Viena în cauza legii româneşti întâlnim şi pe călugărul neobosit Nicodim, care trăise într'o mănăstire din ţara Făgăraşului sau din ţinutul Bălgradului, dupăce fusese mai mult timp la Râmnic unde s'a tuns de monah, după Maiu 1749, cum se vede din recomandaţie a mitropolitului Ţării Româneşti Filaret, din 7 August 1757, în care se spune:[1] „Acest cuvios ieromonah chir Nicodim, carele fiind om străin din ţinutul Belgradului, a fost venit la sfta episcopie a Râmnicului, de multă vreme la fratele nostru întru Hristos chir Grigorie episcop [din Maiu 1749], unde aflându-se cu slujbă dreaptă şi vieţuire curată, l-a învrednicit şi cu darul preoţiei, şi având bună râvnă duhovnicească ca să meargă să se închine pe la locuri sfinte şi după ce-şi va agonisi de trebuinţa chiverniseli vieţii să meargă să se închine sftului şi de viaţă izvorâtoriul mor-

[1] Dragomir, *Istoria desrobirii religioase*. I, p. 166–67 no. 109. — In 28 Noemvrie 1747 cer ajutor şi sprijin dela mitropolitul sârbesc alături de credincioşii din ţara Făgăraşului şi 14 „sfinte schituri adecă mănăstirioare care sunt pe sub poalele munţilor". *Ibid.*, I, p. 65 7 no. 44 la anexe.

mânt al Domnului nostru [dupăce de aceasta ne-am încredinţat din cartea fratelui episcop chir Grigorie ce am văzut în mâna cuvioşiei sale]"...

Dela Râmnic se întoarce în Ardeal, aici nu zăboveşte mult, ci merge la Viena împreună cu Ioan din Aciliu, unde aflară pe luptătorul Nicolae Oprea din Sălişte în cauza neamului lor prigonit. Relativ la această călătorie ni s'au păstrat nişte note ale lui Nicodim în limba slavonă: „In 25 Maiu 1750 am înaintat eu Nicodim şi jupânul Gheorghe Buno cu alte 16 persoane din imperiul turcesc şi moscovit, şi din Ungaria au fost câţiva deputaţi, în palatul numit Schönbrunn, întreagă mărturisirea ortodoxă în dialectul nemţesc şi o instanţie în şapte puncte, ca să slăbească prigonirea credinţei noastre. Ne-a primit în audienţă şi le-am predat eu însumi în mânile împăratului Francisc; toţi ceilalţi erau de faţă şi i-am vorbit şi cu graiul pentru aceasta".

Nicodim se pare că a stat până toamna 1750 în Viena, când au arestat acolo pe delegaţii Nicolae Oprea din Sălişte şi popa Măcinic din Sibiel. El spune în altă notiţă: „Voind să mă arunce în temniţă, cum au făcut cu ceilalţi în Ardeal şi Ungaria şi ca să nu pătimesc ca aceia, am fugit la Petersburg şi mă aflu luptând în cauza mea până astăzi, sub stăpânirea prea milostivei Impărătese".[1] In Viena intrase în legături şi cu ministrul Rusiei contele Mihailo Bestuzev-Rjumin, care a dat paşaport lui Nicodim şi Ioan Avramovici din Aciliu ca să

[1] Vezi documentele despre cele două călătorii ale lui Nicodim în Rusia la Dragomir, *Istoria desrobirii religioase*, I, p. 218–223; şi la anexe p. 166–7 no. 108–9; vol. II, p. 107–9, 389–391 no. 71.

treacă în Rusia. La începutul anului 1751 au sosit în Petersburg şi s'au prezentat Ţarevnei Elisabeta Petrovna, spunându-i că sunt delegaţii poporului român şi clerului ortodox din Ardeal, şi o roagă să intervină la guvernul din Viena să le asigure libertatea legei ortodoxe şi ţinerea unui episcop de legea lor şi nu de cei uniţi. Nicodim şi tovarăşul său au înaintat Ţarevnei un memoriu, care ni s'a păstrat, descriind suferinţele ortodoxilor din Ardeal, „cari mai înainte primeau arhierei din Ţara Românească" şi acum sunt chinuiţi de catolici să se facă uniţi, îi aruncă în temniţe, nu-i lasă să aibă preoţi, astfel mor fără spovedanie şi cuminecătură, iar copii nebotezaţi. Roagă graţia de mamă a Ţarevnei, care e bine informată de prigonirile Românilor ardeleni pentru credinţă prin ministrul său plenipotenţiar din Viena. Cer Ţarevnei să facă „Curţii din Viena propunerea ca preoţii ortodoxi din Ardeal să fie hirotoniţi şi să atârne de sf. Sinod al bisericii ruseşti, un lucru, pe care Românii din Ardeal l-ar primi bucuros, numai ca să scape de prigoniri". Deşi cei doi trimişi au stat peste un an în Petersburg cererile lor n'au fost satisfăcute, erau alte interese mai importante pentru Rusia, ca prigonirile ortodoxilor ardeleni, ba vedem că pe prietinul acestora din Viena ministru rus Bestuzev încă-l rechiamă din postul său. Ţarevna, în 6 Sept. 1751, dispune să se dea paşapoarte lui Nicodim şi Ioan spre a se întoarce acasă, dar acestea le-au primit abia în 28 Aprilie 1752, când de fapt amândoi pleacă. Nicodim trece prin Moscva-Chiev şi merge la Ierusalim, de acolo se întoarce la episcopia din Râmnic,

unde era bine cunoscut, iar Ioan se dusese în Ardeal, şi se face apoi preot.

Dela Râmnic Nicodim urmărea toate prigonirile din Ardeal, îndemnând la rezistenţă şi luptă pe ai săi contra catolicilor şi uniţilor, cari împreună făceau cele mai mari mizerii ortodoxilor.

In Ardeal persecuţiile devin din ce în ce mai acute şi ortodoxii români mai năpăstuiţi. Nicodim în vara anului 1757 se pregăteşte să plece din nou în Rusia în cauza fraţilor săi nenorociţi de peste munţi. I se dau două recomandaţii bune. Una dela episcopul Grigorie din Râmnic, în 9 Iulie 1757, în care se zice despre Nicodim: „Este om bun fără nici o pricină şi cu toată supunerea şi dreptatea ne-a slujit cum se cade. De aceea pe toţi vă poftim ca ori pe unde va trece sau ori unde ar vrea să locuiască, fără de îndoire să-l primiţi şi să-l miluiţi care precum veţi îndura şi în dragoste dumnezeiască să-l aveţi, ca pe un adevărat creştin şi preot şi *om de noi încredinţat către toţi*". Iar mitropolitul Filaret în recomandaţie citată mai sus, din 7 August, mai adaugă: „...Pe toţi vă îndemnăm să-l primiţi cu cucerire şi cu dragoste, să-l miluiţi cine cu mult cine cu puţin şi cine cu ce vă veţi îndura"...

In afară de aceste recomandaţii Nicodim ducea cu el o „smerită instanţie" adresată Ţarevnei Elisaveta a Rusiei, care purta încă 13 subscrieri de ale fruntaşilor luptători pentru legea ortodoxă din Ardeal în anul 1757: Trei călugări: Teodosie dela Plosca, Daniil şi Ştefan, apoi şase preoţi: Avram, Petru, Ioan Cosma din Deal, Avram şi Măcinic din

Sibiel şi patru ţărani: Oprea Miclăuş din Sălişte, Filimon Vintilă, Avram Deleanu şi Constantin Petru din Jina. Ei prezintă plângerea Ţarevnei „prin osteninţa acestui cuvios părinte Nicodim ieromonah", căci „ne iaste sufletul nostru întristat până la moarte pentru sîla eresului unaţii... că suntem năcăjiţi aşa tocma ca şi mai de înainte creştinii în vremile împăraţilor celor tirani, în temniţe, în obezi şi în legături ne ţin atâta cât şi moarte ne vine multora dintru acea patimă, şi bisericile şi schiturile le pradă, şi am jăluit dintru noi şi la împărăţia aciasta a noastră şi ne-au răspuns, că nu sileşte, iar deac-am venit la casele noastre nimica pace nu avem, numai ne silesc au să jurăm întru acelea dogme, au deacă nu, de loc ne pun la închisoare şi de acolo nu putem să scăpăm, ci numai au să ne lepădăm de credinţă, au să murim închişi, şi în locuri străine, fugind de vrăjmaşii noştri uniţi, care mult necazul, grea povara şi întunecata rătăcire a noastră văzându-o Impărăţia ta şi fiind şi noi oi din oile staulului păstorilor Impărăţiei tale, apucându-ne lupii cei răpitori de suflet şi stricându-ne din credinţa cea pravoslavnică, care mulţi dintre noi nu ne-am pomenit întru acest eres, şi de nu se va strica acuma acest eres, la început, aşa va rămânea în veac".

Nicodim sosise în 27 Sept. 1757 la Chiev, iar în 28 Oct. este în Moscova, şi unde prezintă la biroul colegiului de externe memoriul adus pentru Ţarevna, şi cere ceva ajutor ca să aibă cu ce să se hrănească, căci trăieşte în mare mizerie şi să i se permită mergerea la Petersburg. Biroul de

externe a dispus să i se dea 5 copeici pe zi pentru hrană şi locuinţă în mănăstirea grecească, unde a stat cu vre-o 90 ani înainte vestitul mitropolit Sava Brancovici. E oprit să meargă la Petersburg, ci să se întoarcă la Chiev. In această situaţie neplăcută Nicodim cere să i se permită pe trei ani adunarea de milostenie în Moscova şi Chiev şi pe tot drumul până acolo, pentru mănăstirea sa de lângă Bălgrad. In 23 Febr. 1758 i se permite de Ţarevna colecta numai pe un an, cu condiţia ca după terminarea ei să se prezinte mitropolitului Arsenie din Chiev, pentru a-şi da seama despre banii colectaţi. După împlinirea anului călugărul Nicodim a rămas tot în Rusia, ba a reuşit să răsbată în Petersburg, căci o notă pusă sub cele două citate, cari vorbeau de petrecerea lui în Viena, ne spune: „Aceste s'au scris la 15 Decemvrie 1759 în Petersburg de ieromonahul şi deputatul din Ardeal Nicodim".[1] In anul viitor se întoarce iarăşi la Râmnic, fără să ştim ce sprijin moral şi material a primit din Rusia. In Ardeal se începuse mare revoluţie a lui Sofronie, pe care Nicodim îl cunoştea şi avea strânse raporturi cu el cum se vede din scrisoarea adresată în 22 August 1761, popii Ioanic din Scheiul Braşovului.[2] Despre viaţa lui ulterioară vom vorbi mai departe la cap. IV.

3. *Călugărul Sofronie din Cioara şi rolul său în „revoluţia" religioasă din 1759—1761.* — Fiu de preot,

[1] Gruici M. Radoslav, *Relaţiile bisericeşti dintre Sârbi şi Români* [în sârbeşte], Carloviţ. 1906, p. 50—51. cf. Dragomir, *o. c.*, I. p. 219 n. 2.
[2] Hermann, *Das alte und neue Kronstadt*, I, Sibiu, 1883, p. 256.

din familia Oana, el însuşi preot vre-o două decenii în satul său Cioara, călugărindu-se pela 1750 probabil în mănăstirea Cozia. Întors acasă îşi face un schit într'un loc retras, dar duşmanii nu-l lasă în pace, ci-l alungă, distrugându-i schitul cum ne spune o plângere, din 21 Maiu 1757, a Românilor ortodoxi din Ardeal către mitropolitul sârbesc: „...Alta că fiind un călugăr neuniat în hotarul Cioarai din varmeghia Bălgradului făcându-şi călugărul o ţir de schit în mijlocul codrului mai ca la un mil de departe de sat,[1] locuind acolo şi rugându-să lui Dumnezeu pentru sufletul lui, nice aceasta n'a putut îngădui ci când a fost în Dumineca Floriilor spre Luni au sculat fibirău din Vinţi [de jos] 12 unguri şi a venit în puterea nopţii în Tărtăria şi a legat pe birău şi juraţi şi a venit în Cioara şi iară a legat pe birău şi pe juraţi şi i-a făcut de frică de i-a dus la schitul acela şi fiind călugărul în frică a avut straje şi simţind straja a alergat de a dat de veste şi fiind în pădure a scăpat călugărul în pădure şi cu care a mai fost, care cu ce a putut, că era vre-o trei a patru copilaşi la învăţător de pomană şi întorcându-să unul a douaoară să ia sfintele icoane a sosit şi prinzătorii şi a cursu tot cu puştile tecăruite, când de când să-l puşte, ci numai a apucat în pădure şi n'a putut prinde pe nime şi a venit la sfânta biserică şi s'a suit întâiu pe sfântul altar şi a început a descoperi şi a-l strica, a doborît coperişul şi a sparge ceriul şi a doborî păreţii, după aceea a tunat în biserică şi iară a făcut aşa, după aceea a tunat în chilii şi iară a făcut aşa, după

[1] A se îndrepta astfel cele spuse mai departe la Cioara p. 46.

aceea a venit ispravnicul moşii aceia pe carei biserica, că este pe loc nimişesc a domnii Sălădoai din Timişoara şi Maria sa a pus felelat nime pe acel loc să nu calce, ci cine va avea vre-o, nevoie să caute la curte şi dacă a sosit ispravnicul şi a zis cu a cui poruncă strică şi pentruce strică, ei au răspuns că cu porunca crăiesii strică şi aşa a rămas sfânta lui Dumnezeu biserică spartă şi stricată şi în ziua de astăzi aşa este, iară călugărul fiind om slab pentru bătrâneţe, că este ca de 70 [?] ani înainte, zace ascuns de nici prietinii nu-l ştiu pentru frica vrăşmaşilor şi a pizmaşilor".[1]

Purtarea atât de neomenoasă a oficialităţii ungureşti faţă de călugărul Sofronie, — punându-l pe drumuri după stricarea schitului său, — a avut desigur urmări şi a influenţat acţiunea lui Sofronie, în lupta ce era s'o deslănţuie peste doi ani pentru drepturile legii româneşti. După alungarea lui din Cioara nu putem preciza ce a făcut şi unde a stat mai bine de 2 ani. Probabil a străbătut în taină satele ardelene, — fusese la adunarea din Apoldul de jos în toamna 1759, — va fi fost şi în Ţara Românească, pregătind astfel la rezistenţă şi luptă pe ortodoxi.

„Popa Sofronie" trimite o proclamaţie locuitorilor din Brad, jud. Zarand, datată 6 Octomvrie 1759, în care spune: „Maiestatea Sa a lăsat deplină libertate oricui de a fi unit sau neunit la aceasta să fiţi cu deosebită grijă, se va face o investigaţie şi fiecare va rămâne cum îl va găsi. Dacă voiţi să rămâneţi în ritul şi religia grecească, care stă sub puterea Ierusalimului, vestiţi şi vă adunaţi locuitorii

[1] Publicată în Dragomir *o. c.*, I, p. 165–166 la anexe.

orașului Brad și cuprindeți în scris, specificând, care ce rit vrea să îmbrățișeze, și cu scrisoarea orașului și banii vlădicului veniți după mine în săptămâna viitoare și mă căutați în Deva, dacă veți mai avea ceva dorinți mă voi îngriji de ele, cheile dela preoți le luați cu D-Voastră, ca preoții uniți să rămână ca și alți țerani simpli; Hristos să fie cu D-Voastră". Această scrisoare guvernul din Sibiu, a trimis-o în 12 Noemvrie 1759, autorităților județului Hunedoara, cu porunca ca să cerceteze fără zgomot și cu mare grijă, dacă mai sunt în județ asemenea tulburători, să-i prindă și să aviseze guvernul.[1] Organele administrative ale județului au arestat în preajma Crăciunului 1759, pe Sofronie și l-au depus în temnița din Bobâlna, de unde voiau să-l ducă la Alba-Iulia pentru mai mare siguranță. Poporul s'a revoltat extraordinar și a căutat să-l elibereze cât mai repede din închisoare și planul s'a executat sub conducerea protopopului Ioan din Săliște, care sosise la Geoagiul de jos. Un raport oficial ne descrie astfel eliberarea lui Sofronie:[2]

In 12 Febr. 1760 a sosit la Geoagiu protopopul din Săliștea Sibiului cu încă un tovarăș. Pentru a doua zi el adună în taină vre-o 5—600 oameni din Zarand, din părțile Abrudului, din scaunul Orăștiei, din părțile Geoagiului și Chimindiei hunedorene. Fruntașii ținură acolo un scurt sfat cum să elibereze pe călugărul Sofronie, care era închis în Bobâlna din ordinul guvernului, cam de vre-o 8 săptămâni.

[1] Radu, *Istoria vicariatului gr. cat. din Hațeg*, Lugoj, 1913, p. 111—112, 385—6 B.

[2] Dragomir, *o. c.*, I, p. 191, no. 127 la anexe [din Febr. 1760].

Ei stabiliră următorul plan: Către seară să atace temniţa şi să scoată din ea pe călugărul Sofronie. Impărţiţi în cete porniră apoi în grabă din Geoagiu. Cea dintâi ceată intră în mare tăcere în Bobâlna. A doua, sub conducerea protopopului din Sălişte, s'a ascuns după vii în afară de sat, iar a treia ceată a rămas mai înapoi la distanţă mai mare. Inainte de toate au prins şi au trântit la pământ pe haiducii cari erau paznici, apoi rupând cu securile lăcatul dela uşile temniţei, l-au scos pe Sofronie, l-au aşezat pe un cal alb, legat cum era în fiare şi au pornit la drum cu el. In zadar a mai încercat strajameşterul temniţei să-i oprească şi să-l dea jos de pe cal pe prizonierul evadat. Ţăranii întărâtaţi îl trântiră la pământ şi pe el, lovindu-l cu topoarele în piept şi în cap. Apoi ajungând pe câmp, s'au oprit ca să se întâlnească cu grupul aşezat după vii. In răstimpul acesta i-au luat lui Sofronie fiarele de pe picioare şi au plecat la Rapolt, unde a doua zi dimineaţa intrând în biserica de pe care au rupt peceţile, după serviciul divin, protopopul s'a întors la Sălişte; călugărul a rămas acolo sau l-au dus Românii şi pe el în altă parte, nu s'a putut descoperi".

Am reprodus acest raport interesant, căci el ne arată elocvent de ce popularitate şi dragoste se bucura călugărul Sofronie la poporul credincios şi asuprit.

Vestea eliberării se răspândi cu iuţeala fulgerului între Români. Sofronie se înfundă între Moţii Munţilor apuseni, oameni iubitori de cei cari luptă pentru dreptatea, legea şi libertatea Românilor şi pe cari ştiu să ajute, dacă trebuie şi cu jertfa vieţii

lor. În zbuciumul acesta zilnic conștiința și îndrăsneala Românilor s'a fortificat, și iată în ce cuvinte tari se adresează ei congregației județului Hunedoara în primăvara anului 1760, îndată după plecarea lui Sofronie din Bobâlna:

„Noi țeranii din principat facem de știre Măriilor Voastre, anume din acest județ al Hunedoarei, al Albei, al Zarandului, împreună cu scaunele cele mai îndepărtate, despre acest lucru, că noi așa poftim dela cel mai mare, până la cel mai mic: Dacă vreți să scoateți dela noi ceva, sub cuvânt de contribuție sau altă trebuință a principatului, noi suntem gata la toate, *dar religia nu ne-o părăsim până când trăim*. Toate neamurile își au legea lor, și au pace în legea lor. Și prorocul Moise a dat lege Jidovilor și ei o țin în pace, iar noi suntem prigoniți neîncetat pentru legea noastră. De ce nu ne dați pace să ne odihnim? De ce să dăm uniților bisericile pe cari bieții de noi le-am zidit cu cheltuiala și mânile noastre. Nu, niciodată până ce suntem vii! Dar să fim scurți cinstiți domni: când va sosi episcopul și stăpânul legii noastre și va face judecată și asupra bisericilor, care să se dea uniților, le vom da; până atunci însă nu. Căci e păcat mare să rămână bisericile închise în acest post [al Paștilor]. Nu-i cu cuviință, nici Dumnezeu nu vrea și nici Românii n'o îngăduie. Căci prea mult ne-am rugat cu toată cuviința, și n'am primit nici un răspuns, ca și când niciodată nu ne-am fi rugat. Nici noi nu suntem vite cum cred Măriile Voastre, ci avem biserica noastră. Iar bisericile nu de aceea sunt clădite, ca să rămână goale, ci ne vom duce

la biserici, ca să ne rugăm acolo şi ca să nu rămână goale. Căci postul fără rugăciune e lucru mort. Până atunci protestăm înaintea Măriilor Voastre, oprindu-vă de-a ne mai tulbura, până ce va veni vlădica. Vom face atunci, ce ne va porunci el, căci el este stăpânul legii noastre. Iar noi rămânem în veci preasupuse slugi ale înaltei împărăţii".[1]

E neîndoios că influenţa lui Sofronie a stat la baza acestui memoriu, care a avut un larg răsunet în Ardeal, punând serios pe gânduri triste Ungurii, autorii tuturor nedreptăţilor. Un nobil ungur înfricat, Gheorghe Rettegi, în memoriile sale contemporane redă astfel memoriul mai sus înfăţişat, zice el, prefectului Ladislau Balogh:[2] „Nu putem să ne mirăm îndeajuns, care e cauza că voi Ungurii ne oprimaţi atâta pe noi şi aţi pus pe noi şi jugul iobăgiei, pe când noi suntem şi am fost totdeauna mai mulţi ca voi Ungurii şi ceeace este mai important, suntem mai vechi în ţara aceasta, pentrucă suntem urmaşii vechilor Daci". Rettegi apoi observă foarte amărît: „Aceasta-i minciună, naţiunea românească e colonie romană, altfel au fost Dacii şi gândesc că n'au fost un neam ticălos, fără Dumnezeu, ca această românime. De această românime, mărturisesc drept, mă tem, deoarece dacă cineva le bagă aceasta mai bine în cap, pe noi foarte repede ne pot stârpi, fiindcă în Ardeal sunt pe uşor de 10 ori atâţia Români câţi Unguri".

---

[1] Bod, *Brevis Valachorum... Historia*, libr. 2 cap. 5. cf. Dragomir *o. c.*, II, p. 157–8.

[2] Revista *Hazánk*, II, Budapesta, 1884, p. 383.

Sofronie tot anul 1760 îl petrece în Munții apuseni între aderenții lui siguri și hotărîți; aici îl căutau și de aici roiau propagandiștii săi în toate ținuturile ardelene până și în Maramureș. Activitatea sa în acest ținut e cuprinsă în parte în cele 4 rapoarte trimise din munți de: protopopul unit din Alba-Iulia [scrie din Roșia în 5 Maiu 1760],[1] Antonie Imets spanul domenial [din Câmpeni, 14 și 25 Maiu][2] și Francisc Frendl, provisor domenial [din Zlagna, 10 Maiu 1760].[3] Lămuririle acestora nu sunt lipsite de o vădită dușmănie și exagerări față de Românii ortodoxi, și Sofronie, în care Românii, după spusele preotului calvin din Ighiu P. Bod, vedeau pe „un Moise trimis de Dumnezeu" pentru izbăvirea lor.

In 21 Aprilie 1760 zi de Vineri, Sofronie intră triumfal în Zlagna însoțit de mulțimea poporului. Groaza cuprinse pe oficianții unguri. Vorbi poporului despre iubirea față de legea strămoșească, apoi contra episcopului unit dela Blaj, care va fi înlocuit și „va pieri ca fumul", deoarece regina l-a prins cu minciuna, scriind că toți Românii de aici sunt uniți, [de fapt făcuse, ca vicar, o întinsă conscripție în 1750 plină de date false relative la numărul mare al uniților];[4] n'au fost cruțați preoți uniți, cari țin 2 legi, slujbele lor n'au nici o valoare, lumea să-i părăsească și să primească numai preoți ortodoxi sfințiți la Carloviț. Să se facă 2 liste, în una să fie

---

[1] Dragomir, *o. c.*, I. p. 192—3 no. 128 anexe.

[2] *Ibid.*, p. 196—8, no. 130; și Bunea, *P. P. Aron și D. Novacovici*, p 181 nota 2

[3] Dragomir, *o. c.*, I. p. 194—6, no. 129.

[4] Bunea, *Statistica Românilor din Transilvania 1750* în revista *Transilvania*, XXX, Sibiu, 1901, no. 9, p. 237—292.

înscrişi ortodoxii, pe cealaltă uniţii, cari sunt oameni afurisiţi. Acestea idei fură răspândite puternic prin toate satele, cucerind mulţimea însufleţită. In 12 Maiu întră în Abrud având aceeaş primire caldă; invitat de 6 ţerani din Câmpeni, soseşte acolo în 13 Maiu, atacând şi pe Papa din Roma ca pe un mincinos, căci catolicii sunt eretici şi păgâni. Funcţionarii camerali, voind să împiedece manifestarea poporului, repede au fost puşi la locul lor, ca şi în Sâmbăta Rusaliilor, la târgul de ţară din Câmpeni, când un administrator ungur, care îndrăsnise să ridice arma contra oamenilor cari-i asediaseră casa, călugărul Sofronie îi linişteşte, scăpând viaţa ungurului, căruia i-ar fi spus „las că-ţi voiu pune eu în curând capul la picioarele tale". La întoarcere spre Cărpiniş le ieşi în cale protopopul unit Aaron din Roşia, fratele episcopului din Blaj, care fu bătut crunt, şi datorită numai calului său bun, putu scăpa cu viaţa. Românii ziceau: „A trecut puterea domnilor, acum noi suntem domni". Pretutindeni preoţii uniţi fură alungaţi şi bisericile luate.

Fără îndoială era un trist spectacol să vezi bătându-se pe moarte fraţii între ei aţâţaţi de duşmanii neamului, cari şi ei priveau îngroziţi, căci adeseori, în ceartă între doi români, suferea greu şi ungurul asupritor.

In Iunie 1760 mai multe sate româneşti din judeţele Alba, Târnava şi Turda protestează la guvern, declarând, că Românii mai bine să lase să fie decapitaţi, că sunt *gata a cere ajutorul şi ocrotirea Rusiei* şi că mai curând pun toată ţara în foc şi flacări,

decât să îngăduie, ca cineva să-i mai silească a se face uniți.[1]

Guvernul, văzând cât de tragic se desfășoară lucrurile și cum nesiguranța pândește pe toți, hotărește în 7 Iulie 1760, să pună capăt mișcării, prinzând pe toți răsvrătitorii poporului, pe cari să-i predea garnizoanelor militare. Acestui ordin căzu victimă mai întâiu protopopul Ioan din Sadu — numit și Tunsu — care făcea propagandă pe Câmpie; a fost prins, chinuit și închis la Viena, de unde numai târziu și foarte greu a izbutit să scape.[2] Scopul principal era să pună mâna pe capul mișcării revoluționare pe călugărul Sofronie, ceeace le-a și reușit în 2 August 1760, cum ne povestește în raportul său locotenentul Halmagyi, însuși autorul arestării.[3]

Protopopul unit Aaron din Roșia, prin oamenii săi, a dat informațiunile necesare, când și unde poate fi prins călugărul. Locotenentul Halmagyi însoțit de 39 soldați pleacă din Alba Iulia în 2 August, și se ascund în jurul Abrudului, ca a doua zi să-l prindă în biserica ortodoxă din acest târg românesc. Furat și dus în goana cailor spre Zlagna, credeau că pot să scape teafăr de furia poporului, care imediat a fost pe urma soldaților, trăgând clopotele și toacele cari sunau ca în vremuri de mare primejdie, și mii de țărani strânși amenințau cu moartea

[1] Hermann, *Das alte und neue Kronstadt*. II, p. 245.

[2] Vezi despre prinderea lui Tunsu în satul Pogăceaua cele spuse de P. Maior, *Istoria bisericii Românilor*, p. 111 și urm.

[3] Dragomir, *o. c.*, II, p. 174—6; P. Bod, *o. c.*, Liber. 2, cap. 5; și descrierea pătimașă a lui Grigorie Maior din 1774 publicată în Bunea, *o. c.*, p. 446—50.

pe răpitori. Halmagyi şi soldaţii văzându-şi moartea cu ochii, înainte de a intra în Zlagna la Troian, au eliberat pe Sofronie, iar soldaţii au scăpat numai foarte greu de răzbunarea poporului, fugind spre Alba Iulia. Cei cari au contribuit la prinderea lui Sofronie au fost grav pedepsiţi, îndeosebi protopopul Aaron din Roşia căruia i-au distrus tot avutul.[1]

Călugărul a rămas în Zlagna, unde se concentrase, după spusele tendenţioase şi exagerate ale lui Grigorie Maior, la vre-o 7000 de Români, o forţă excepţională atunci, care ar fi putut deslănţui o revoluţie şi să distrugă totul ce-i cade în cale. Sofronie linişteşte poporul şi adunarea o declară în sinod al bisericii ortodoxe, ţinut în 10—11 August, la care a convocat din fiecare sat preotul sau cantorul cu 2—3 ţărani fruntaşi.[2] Deşi spiritele erau justificat agitate, totuşi de aici a plecat cereri cumpănite şi drepte către Regina şi guvern.

Românii şi Sofronie erau stăpâni pe situaţie, şi conducătorii străini ai ţării au trebuit să se plece în faţa formidabilei manifestări de viaţă religioasă-naţională a Românilor.

Sofronie trimite generalului comandant din Sibiu următoarea scrisoare din Zlagna, ce se află în istoria citată a preotului contemporan cu întâmplările Petru Bod:

„Pentru gâlceava, ce s'a făcut din pricina călugărului Sofronie la Zlatna a făgăduit Măria Sa

[1] Vezi cele petrecute în Zlatna, după eliberarea lui Sofronie, povestite cu tendinţe de ieromonahul Filoteiu Laslo, în 20 Noemvrie 1760, către prefectul dela propaganda fide din Roma, în Bunea, *o. c*, p. 189 n. 1.

[2] Convocarea la Dragomir, *o. c.*, I, p. 199—200 n. 33 [din 25 Iulie v.].

domnul General și înaltul guvern că va face pace. Dar am înțeles, că în curtea județului din Sibiu sunt trei închiși și anume popa [Ioje] din Ocna, un altul din Banat [Zaharie?] și al treilea [Mateiu] din Cornățel, pe cari i-ați închis din pricina bisericii lor. Ați promis, că veți slobozi pe toți cari au fost închiși în Ardeal pentru biserici, căci dacă nu veți slobozi pe cei arestați nu veți avea pace în țară. Că noi avem chizeși buni în domnii camerali din Zlatna și de nu sloboziți pe cei închiși, noi îi vom prinde, când vom vrea. *In care clipă vedeți scrisoarea mea, îndată să și dați drumul la prisonieri.*

Eu, călugărul Sofronie, dau carte pentru toți deținuții și pentru protopopul din Sadu, pe care l-au lovit pe câmpie, unde au împușcat pe un nobil și pe care l'ați dus de nu știe nimeni de dânsul. *Să-l aduceți în fața mea, căci dacă nu, să știți că nu veți avea pace în țară.*

Eu, călugărul Sofronie, doresc să vie în fața mea și la mâinile mele protopopul din Sadu cu toți deținuții, cari se găsesc în temnița din Sibiu din pricina bisericilor. Eu călugărul Sofronie". [1]

O altă rugare în termini aspri e trimisă de „Românii din Ardeal" cătră guvernul din Sibiu. [2]

„Noi cei mai supuși ai Măriilor Voastre, neamul românesc din Ardeal, ne rugăm... și facem de știre înaltului gubern aceste crunte năpăști, ca și care nu s'au mai petrecut din timpurile împăraților păgâni Diocletian și Maximilian și a altor mulți asemenea lor, până în timpul de față și de vre-o

[1] Dragomir, *o. c.* I, p. 199, no. 132 la anexe și Bunea, *o. c* p. 192.
[2] *Ibid.*, I, p. 201—2 no. 135 la anexe.

câţiva ani încoace, sub Măriile Voastre... Mult ne gândim şi nu putem înţelege, cu ce rost şi cu ce intenţie se fac aceste, fiindcă noi ştim, că am fost şi suntem şi vom fi cei mai plecaţi şi ascultători atât Maiestăţii Sale Regale, cât şi înaltului guvern şi tuturor autorităţilor, *dar credinţa şi sufletul nostru nu vrem să le supunem.* Aducem aminte înaltului gubern, că multe jalbe am făcut până acum şi puţin am fost ascultaţi, că în plângerile noastre am arătat cu vorba, că *de nu se va îngădui lucrul acesta după cum doresc Românii, piere toată dragostea dintre neamuri şi toată ţara se rescoală.* Am zis şi nu aţi crezut! Iată acum se vede, ce va fi de nu se va îngădui după cererea şi voia noastră. După multele necazuri şi nenumărate năpăşti, pe cari le-am suferit nu mai putem da crezare altor porunci, ci numai când va veni dela Crăiasa. Şi să ne vină un episcop de legea greacă, pe care-l va hotărî Maiestatea Sa şi dl. arhiepiscop din Carloviţ de legea noastră, pe care au întărit-o cei 318 sfinţi părinţi în cele 7 soboare. Dacă vine episcopul ni se dă crezământ vorbelor". Urmează înşirarea aceleaşi dorinţe, pe care le vom vedea în memoriul către regina Maria Terezia.

Tot din Zlagna, în 9 August „neamul românesc din Transilvania" adresează un memoriu reginei „ca nişte oi speriate de lupi". Au nevoe de un păstor bun. De 17 ani sufăr pentru credinţa lor nenumărate: bătăi, închisori, prădăciuni, vărsări de sânge şi moartea chiar. In ultimele săptămâni au fost ucişi 10 oameni, dintre care 5 în judeţul Turda, când a fost prins în Pogăceaua, protopopul Ioan din Sadu,

iar 5 în săptămâna trecută când soldații au venit să prindă pe călugărul Sofronie. Arată cele petrecute, prinderea fiind făcută la îndemnul protopopului Aaron din Roșia montană și împreună cu popa Gheorghe din Zlatna și popa Niculiță din Abrud cu soții, și a lui Ioan Deak din Ighiu și încă câțiva oficianți unguri camerali, — cer:

1. Dreptul de a ținea deacum înainte religiunea ortodoxă, din care Românii au fost scoși fără știrea lor.

2. Episcopul Aaron să fie mutat din scaunul episcopesc, să nu mai păstorească nici el nici popii uniți, ci în locul lui să fie sfințit alt episcop, ortodox, pe care-l va orândui Maiestatea Sa și-l va sfinți arhiepiscopul din Carloviț.

3. Bisericile și sesiunile parohiale să li se dea Românilor ortodoxi.

4. Toți cei arestați să fie eliberați, ca să amintească pururea mila Maiestății Sale.

5. Să fie cercetate toate necazurile de până acuma. Să nu se dea crezământ preoților uniți până nu vor fi verificate denunțurile lor, căci i-am dovedit mincinoși jurând cătră catolici că se țin de religia Maiestății Voastre și că ei cred în Unire, dar nouă de asemenea ne fac jurământ că nici nu cred și nici nu mărturisesc unirea.

6. Popii uniți, cari sunt pricina acestor tulburări, să fie scoși din Ardeal, iar dacă aceasta nu s'ar putea, cel puțin atunci, să fie mutați în alte părți cu locuințele.

7. De 17 ani au fost siliți cu forța a primi pe episcopul Aaron și pe preoții lui uniți, acum Maie-

statea Sa să le dea voie să-şi ţină legea lor, căci atâta scârbă a copleşit sufletele lor împotriva episcopului şi popilor uniţi, *încât mai bine vreau moartea,* decât să-şi părăsească legea lor.

8. Declară că nu ei vor da seama în ziua înfricoşată a judecăţii din urmă pentrucă copiii lor vor muri nebotezaţi, oameni nespovediţi şi necuminecaţi. E de temut, dacă nu li se va îndeplini cererea, poporul nu va mai suporta necazurile, dragostea dintre popoare se va tulbura şi vor fi rescoale în toată ţara, ceeace s'ar fi întâmplat şi acum dacă n'ar fi liniştit poporul cu vorbele lor blânde şi înţelepte d-nii Neumann şi Kuntza".[1]

Sofronie cu mulţimea adunată la Zlatna nu s'au mulţumit numai cu trimiterea celor trei cereri, a căror rezolvire putea întârzia cine ştie până când. Ei trimit la Sibiu pe directorul minelor Keyling, reţinându-i soţia şi alţi funcţionari — ca să aducă în terminul cel mai scurt ordinul de eliberare al ortodoxilor arestaţi. Arătând guvernului situaţia desperată din munţi, de unde oamenii vor trece la asediul Albei-Iulia, la dărâmarea Blajului, prefăcând praf şi cenuşă totul în drumul lor, în 11 August, guvernul prin ordinul de eliberare, care în 14 se şi execută, dă drumul tuturor celor arestaţi şi deoparte şi de alta pentru a pacifica spiritele revoltate. Eliberarea s'a făcut fără îndoială sub presiunea ameninţărilor, căci guvernul tremura de groaza răsbunării „valahilor", cum se vede din scrisoarea sa adresată Cancelariei aulice din Viena [în 19 Aug. 1760]: „Din informaţiunile ce V'am trimis succesive V'aţi putut

[1] Dragomir, *o. c.*, I. p. 203—206 no. 137 la anexe.

convinge despre îndrăsneala prostimei valahe, pe care noi n'o putem împiedeca... din cele anexate vedeți cu îndrăsneală și temeritate scrie impostorul So-

Ctitorul mănăstirii Bunavestire din Blaj: episcopul unit P. P. Aaron.

fronie, pe ai cărui ticăloase intențiuni noi nu le mai putem opri, dacă nu veți lua măsuri mai aspre. Am făcut totul pentru apărarea acestei patrii, dar popa

Ioan din Sadu nu-i în mâinile noastre... şi se poate întâmpla ceeace am scris limpede mai înainte, că patria aceasta într'o clipită se va aprinde şi se va preface în cenuşe". Singura scăpare o vedea acum guvernul numai „în ajutorul sfânt alui Dumnezeu." [1]

Ortodoxii români mai aveau un duşman ireductibil, care furniza toate ştirile şi îndemnul pentru torturarea oropsiţilor de ei din partea autorităţilor civile şi militare ardelene. Acesta era episcopul unit din Blaj, Petru Pavel Aaron, călugăr aspru cu el, dar şi cu alţii, ideia lui de naţionalitatea română era foarte redusă, cuprindea numai pe uniţii cu Roma, care erau puţini şi numărul lor scăzuse extraordinar în urma celor două mişcări religioase din 1744 şi 1759—60, încât ne putem imagina îngustimea concepţiei naţionale a vlădicului din Blaj. Făcuse multe mizerii ortodoxilor, persecutase aşa de mult pe cei din Blaj chiar, încât înseşi autorităţile catolice din Viena au fost silite să-i domolească zelul prea ferbinte catolic. In urma acestei atitudini nu-i de mirare că poporul înfuriat voia să cuprindă Blajul şi aresteze pe Aaron. Vlădica precaut se refugiază în Sibiu, unde stă din primăvara până în toamna anului 1760, când se întoarce la Blaj, dar după câteva zile din nou fuge la Sibiu, căci ţăranii voiau să-l atace, auzind „că a ieşit vulpoiul din gaură". Insuşi generalul din Sibiu contele Montoya de Cardonna, către care se plânge Aaron, îl ia în râs pe vlădica pentru laşitatea sa. [2]

[1] Dragomir. *o. c.*, I, p. 209 no. 139.

[2] *Ibid.*. I. p. 217—8 no. 145-6. — Aaron ceruse şi ajutorul nunţiului papal din Viena, care-i scrie în 13 Oct. 1760, că nu e nimic de făcut şi

Românii ortodoxi biruitori nu uită să-i trimită, din Zlagna, o scrisoare ironică şi lui Aaron, pe care-l întitulează: „illustrissime et excellentissime episcope unite", dar îi spun, că n'au de-a face nimic cu el, mâna nu i-o sărută şi va primi o dreaptă mustrare dela ţară. „...Ca să înţelegi mai limpede, că de când ne cârmuieşti aproape că ne-ai prăpădit şi dacă vei încerca să începi din nou, unul din noi trebuie să piară". Ii cer socoteală de vizitaţiunile sale, în care a prădat bisericile şi a luat antimisele, dacă nu le va restitui, îl vor cerceta chiar şi acasă, „pentruca să vedem ce fel de vlădică eşti, duşman al legii greceşti, pe care cauţi s'o nimiceşti, ca împăraţii păgâni".[1]

Au fost zile teribile atunci pentru vlădica Aaron şi pentru uniţi, şi dacă nu intervenia generalul Buccow, cu măsurile lui sălbatice, cum vom vedea, praf s'ar fi ales de sforţările împărăţiei catolice din Viena, de a găsi credincioşi între Românii ardeleni pentru credinţa papei din Roma.

Insuşi guvernul ardelean, din lipsa forţelor armate în luptă cu Prusia, e silit să recunoască înfrângerea sa deocamdată, cum se vede din adresa sa către autorităţile subalterne, în care comunicându-le ordinul Reginei, din 20 Oct. 1760, — cu numirea comisiei, pentru examinarea plângerilor Românilor şi „salvus conductus" pentru Sofronie,[2] — zice între altele: „...*Dacă ar observa pe cineva fie între popii*

că numai în alte timpuri Impărăteasa ar putea face „o întrebuinţare mai puternică de autoritatea sa". cf. Iorga, *Sate şi preoţi din Ardeal*, Bucureşti, 1902, p. 253 n. 4.

[1] Dragomir, *o. c.*, I, p. 200 no. 134.

[2] Publicat la Bunea, *o. c.*, p. 452—53.

români, fie între alţii, care s'ar părea că lucrează împotriva ordinelor anterioare, să se prefacă ca şi când n'ar observa şi nici n'ar vedea faptele lor, ba chiar dacă oarecari români ar fi fost arestaţi undeva pentru tulburările unirei, să-i elibereze şi pe aceia, până când Dumnezeu va da timpuri mai bune spre a vindeca răul".

Având acum Sofronie „salvus conductus" putea să se mai mişte în dreapta şi în stânga din munţi, căci faima îi mersese în toate părţile. Se pare că în toamna-iarna 1760 fusese şi la Carloviţ, căci a început să se intituleze: „vicar al sfântului sinod din Carloviţ". Însoţit de 12 oameni şi de o gardă de 200 ţerani străbătea cu alaiu satele, care-l primeau cu deosebită bucurie şi mari nădejdi. Ţinea soboare, ca de ex.: la Zlagna, Abrud, Ighiu şi Bogata pe Mureş, îndemnând poporul la ascultare şi la păstrarea credinţei ortodoxe. Mişcarea lui se răspândi larg şi prinse rădăcini în diferitele ţinuturi, care-l aşteptau ca pe un mântuitor, aşa în judeţul Târnava, după raportul din 3 Ianuarie 1761, al funcţionarilor judeţului către guvern.[1] Protopopul unit din Dobâca Ioan Timandi scrie, în 16 Octomvrie 1761, generalului din Sibiu, că 9 preoţi de ai săi au părăsit unirea.[2] Contele Montoya din Sibiu, în 12 Noemvrie 1761, raportează cancelariei aulice, că mişcarea revoluţionară e în creştere şi cu greu mai poate spera potolirea spiritelor agitate.[3]

Sofronie, în 5 Februarie 1761, dă popii Gheor-

[1] Dragomir, *o. c.*, I[1], p. 190.
[2] *Ibid.*, II, 191 n 2.
[3] Dragomir, *o. c.*, I, p. 213 no. 146.

ghe și nobilului Andreiu Ranta o împuternicire pentru Românii din părțile nordice ale Ardealului în care le spune:

Dacă vor afla că unii hulesc religia cuiva sau că ar săvârși fapte potrivnice lui Dumnezeu și legilor țării, abuzând de numele meu, să-i prindă imediat cu știrea și ajutorul funcționarilor; să aresteze pe ceice ar împrăștia nescai porunci nelegiuite în numele meu sau ar stoarce anume bani sub cuvânt, că au avut cheltuieli cu noi, chiar de ar fi popi; să veghieze, ca să nu se săvârșească botezurile și cununiile și nici cele slujbe preoțești, în contra legii; să învețe poporul și dacă se vor cere oarecari cheltuieli pentru jalbele către crăiasă sau pentru călătorii, să primească numai contribuțiile benevole și să nu ia nimic cu de-a sila. Dacă popa Gheorghe nu este în stare să rezolve singur un lucru duhovnicesc, e dator să se înfățișeze la scaunul nostru de reședință, pentru a cere decisiune. În ce privește autoritățile civile din țară noi le dăm de știre, că noi vrem pace în țară și că prin măsurile ce-am luat, vrem să înfrânăm pe tulburători, ca să nu se spună că Românii sunt pricina tulburărilor. Se va supune comisiilor, ce se vor trimite, dar ține să avertizeze pe reprezentanții autorităților, că dacă vor trata necuviincios pe vre-un trimis al său sau l-ar împiedeca în îndeplinirea misiunii bune, cu care a fost însărcinat, eu nu iau răspunderea înaintea lui Dumnezeu pentru urmări. Avertizează pe vice căpitanul Vasile Petri, care a sechestrat dela trimișii noștri anumite scrisori și 61 florini, în comuna Mesteacăn din districtul Chioarului, să le restituie, ase-

menea şi pe vice-comitele comitatului Dobâca, care a confişcat banii dela trimişii săi. Sofronie protestează cu energie împotriva acestor confişcări, cari nu prea dovedesc buna intenţie a autorităţilor de a restabili pacea în ţară. Oamenii au plătit ce au fost datori atât reginei, cât şi ţării şi vor plăti şi în viitor, dar nimeni n'are dreptul să-i împiedece dela contribuţiile duhovniceşti pe care le dau de bună voie, fiindcă, orice creştin e liber de a-şi presta datoria cătră religia sa. La urmă se adaugă: „Această scrisoare să umble de învăţătura noastră cu bună încredere. Eu Popa Gheorghe împreună cu Sofronie, Abrud-sat".[1]

„Popa Sofronie vicarăş şi popa Ghiorghi din Abrud, juraţi s. sobor dela Carloveţ" scriu, în 10 Martie 1761, către satele Mireş din Chioara şi Trăbileşti din vidicul „Pinauriam" rândurile:

„Cinstiţi pravoslavnici creştini, mulţămim maicii noastre Crăiesii Marii Terezii, că s'au milostivit a ne da voie şi slobozenie a ţinea legea cea pravoslavnică, cea din moşi şi din strămoşi şi să ţinem popi cari vom vria, unieţi sau neunieţi. Şi să nu hulească popii şi oamenii cei unieţi pe cei neunieţi, nici cei neunieţi pe cei unieţi. Şi pentru biserici, căsi şi moşii care le-au făcut cei unieţi cu banii lor, acealea să fie a lor, iară care le-au făcut satul acealia să fie ale satului şi satul le va da cui va vrea. Şi să ştiţi că precum ne-au îngăduit a ţinea legea cea pravoslavnică, aşa ne-au dat şi arhiereu pravoslavnic".[2]

[1] *Ibid.*, I, p. 219—20 no. 147 şi II, p. 191—2.

[2] Iorga, *Studii şi documente privitoare la istoria Românilor*, IV, Bucureşti, 1902, p. 86—7 no. 82.

Sofronie a avut ideia fericită de a ţinea un sinod în Alba-Iulia, care să se ocupe cu organizarea bisericii ortodoxe şi chestiunile curente cari o privesc. De peste 60 ani slujitorii bisericii ort. nu s'au mai putut întruni la un astfel de sinod, căci în acest timp au îndurat cele mai condamnabile persecuţii, căutând stăpânirea politică străină să desfiinţeze cu totul biserica ortodoxă, înlocuindu-o cu alta nouă cu înfăţişare bizară, care nu putea cuceri sufletele conservatoare ale poporului, iubitor de cele bune apucate dela strămoşi.

Sinodul s'a fixat pe 14 Februarie v. 1761, în casa preotului Rusan din suburbiul Lipoveni. Fiecare preot ortodox venia cu câte 3 oameni din satul său, aducând şi banii necesari pentru diferite cheltuieli, daţi numai „de bună voie şi din dragoste creştinească". Trei preoţi plecară în trei direcţii spre a face propagandă pentru venirea şi reuşita sinodului: popa Rusan din Alba-Iulia pleacă pe Târnave, popa Ioan din Sălişte pe valea Hârtibaciului şi ţara Făgăraşului şi popa Simion din Stremţ pe Mureş în sus.[1]

La auzul convocării sinodului autorităţile civile au fost cuprinse de o frică deosebită. Guvernul prin doi delegaţi se informează direct dela Sofronie despre scopul sinodului. Acesta cu iscălitura sa şi a celor doi fruntaşi ai mişcării: popa Ioanichie, călugărul dela Veneţia de sus, şi protopopul Ioan din Sălişte, comunică guvernului programul, în 3 Martie n. 1761 din Alba-Iulia, în forma următoare: „Toată naţia românească din Transilvania, care n'a acceptat

[1] Hermann, *Das alte und neue Kronstadt*, p. 247, 256, şi P. Bod, *o. c.*, la 1761; Dragomir, *o. c.*, I. p. 220—21 no. 148 anexe.

unirea, va cere dela Regina episcop neunit de legea grecească cu binecuvântarea mitropolitului din Carloveț. Vor cere să fie eliberați cei întemnițați pentru credința lor: Oprea Miclăuş din Sălişte, popa Măcinic din Sibiel, popa Ioan din Galeş, popa Ioan din Sadu şi popa Iuon din Aciliu. Vor lămuri cui a dat Sofronie porunci, şi pe cine a însărcinat cu adunarea banilor, căci după afirmația autorităților, s'a abuzat mult de numele său. Se vor institui preoți, protopopi, cari să slujească în toate oamenilor. Preoții neuniți să fie scutiți de impozite ca şi cei uniți. Funcționarii statului să nu se amestece în treburile religiunii. Se va face apel la ortodoxi să caute să nu ademenească pe uniți, iar autoritățile vor fi rugate să nu chinuiască pe cei cari s'au convertit de bună voie".[1]

Deci sinodul n'avea nimic revoluționar. Cu toate acestea în ziua deschiderii comandantul cetății din Alba-Iulia zăvori porțile cetății şi îndreptă gurile mai multor tunuri, aşezate pe ziduri, spre oraşul de jos, unde se adunaseră Românii cu preoții lor în frunte, cum spune P. Bod.

Sinodul s'a deschis în 14 Febr. v. şi a ținut desbaterile în linişte până în 18 Febr. Sofronie a îndemnat poporul să plătească domnilor dările cuvenite, să fie statornici în credința ortodoxă, dacă vor fi siliți să treacă la unire să se opună cu toții, comunicându-i şi lui aceste siluiri.

Desbaterile sinodului au fost cuprinse în următoarele 19 puncte, şi comunicate a 2-a oră mai pe larg de însuşi Sofronie şi guvernului, care a avut

[1] *Ibid.*, I, p. 222—23 no. 149.

doi reprezentanți de față nobilii: Ladislau Fabian și Ioan Sánta: [1]

1. Să vedem, dacă țara cere episcop sau ba și dacă nu, ce-i de făcut.

2. Să ceară pe niște prisonieri, care sunt arestați pentru țară și lege nu se știe unde: Oprea Micláuș din Săliște, popii: Măcinic din Sibiel, Ioan din Galeș și Ioan din Sadu.

3. Să fie înștiințat cinstitul guvern, să facă de știre și să poruncească tuturor funcționarilor și domnilor din țara aceasta, cum și episcopului Aron și preoților săi uniți, să nu se mai rescoale contra noastră, nici să nu se amestece în treburile legii noastre, căci de nu vor înceta, ne temem că nu vom putea să restabilim dragostea dintre popor și ei.

4. Ai noștri deasemenea să fie blânzi și cuminți, să nu hulească pe nimeni, nici să facă vre-un rău. Să plătească darea împărătească și să îndeplinească celelalte servicii ce se cuvin. Altfel să nu facă, ci să fie și de acum ascultători.

5. Ne-au venit plângeri, că umblă mulți oameni răi în țară și înșală, afirmând, că sunt trimiși de sinodul nostru, dând porunci fără cădere și adunând bani pe nedrept. Unii ca aceștia să fie arestați, până își vor da socoteală.

6. In ceeace privește contribuția preoților și crâznicilor neuniți, ce zice țara, le îngăduie sau ba să plătească?

[1] Guvernul înspăimântat, dăduse ordin, cu câteva zile înainte de sinod, că orice ar încerca Românii și popii lor contra unirii, autoritățile să lase să se întâmple, până ce înalta Curte va lua alte măsuri pentru îndreptarea răului. cf. Bunea, *o. c.*, p. 194–5 n. 1 (din 6 Febr. 1761).

7. Să fie înştiinţat episcopul Aron, să restitue antimisele, pe care le-a luat din biserici şi să şi-le adune pe ale sale.

8. Despre bani şi celelalte lucruri confişcate dela diaci, în Buia, comitatul Dobâca, şi dela călugărul Sofronie în Bobâlna prin comitele suprem.

9. Dacă ţara vrea, să înlocuiască în toate districtele protopopeşti pe protopopi cu câte un preot harnic ca inspector al districtului.

10. Preoţii însărcinaţi cu asemenea inspecţie să comunice hotărârile sinodului celorlalţi preoţi şi laicilor.

11. Să reţină pe preoţi dela cercetarea crâşmelor şi dela băutură.

12. Preoţii să îngrijească de biserici.

13. Preoţii să înveţe rânduiala slujbelor.

14. Mirenii să se spovedească necondiţionat.

15. Oamenii să-şi cumpere celece sunt de lipsă în biserici şi să-şi câştige cimiterii.

16. Cercetează oamenii totdeauna biserica şi ce se întâmplă cu aceia, cari nu vor cerceta?

17. Oamenii să înveţe rugăciunile şi să nu înjure.

18. Care lucruri sunt necesare la cununii şi căsătoria să se facă cu ştirea satului şi a părinţilor şi alte multe.

19. Ce pedepse va da biserica, dacă toate aceste nu vor fi respectate şi ţinute.[1]

Importanţa acestui sinod, condus de călugărul Sofronie, nu constă atât în chestiunile desbătute în el, ci mai mult în faptul că Românii după peste 60

[1] Dragomir, *o. c.*, I, p. 223—24 no, 130 la anexe.

ani au reușit să se adune într'un număr foarte mare din toate ținuturile, — desigur au fost și din Banat,[1] Maramureș, Satu-mare, etc. — și să impună respect și teamă autorităților statului manifestarea așa de impunătoare și solidară a ortodoxiei românești. A fost fără îndoială un mare câștig național atunci. Acest sinod a mai adus ceva. A pus pe gânduri triste guvernul și curtea din Viena, că ei nu mai pot duce la infinit persecuțiile contra neuniților ardeleni și că minciunile și promisiunile lor înșelătoare nu mai au nici un resunet în sufletul Românilor. Faima crescândă a lui Sofronie, după acest sinod, a grăbit numirea noului vlădică ortodox Dionisie Novacovici, cum se vede precis și din raportul generalului Buccow către regină, din 6 Maiu 1761, în care cere să i se permită cât mai urgent instalarea de episcop a lui Dionisie în Transilvania, „pentru a preveni viitoarele disordini și samavolnicii ale Românilor, prin stabilirea unei căpetenii spirituale, care va avea să facă ordine între supușii săi și *pentru a se opune creditului lui Sofronie care crește zilnic.* A sosit într'adevăr timpul, prea grațioasă Regină, să se facă aceasta, căci altfel *nu se mai salvează nimic din unire* cu toată oboseala ce mi-o dau și pe care n'o cruț deloc, dupăcum poate mărturisi toată țara.[2]

Am arătat mai sus neputința și capitularea guvernului în fața mișcării pornită de Sofronie. Iată acum ce revoltat și umilit scrie, cu câteva săptă-

[1] Dragomir, *o. c.*, I, p. 220—1 no. 148. La sinod sosise din Carloviț câțiva delegați, cari fuseseră la mitropolitul Nenadovici.

[2] *Ibid.*, II, p. 364—5 no. 51.

mâni înainte de sinodul din Alba-Iulia, însuşi guvernatorul Transilvaniei baronul Kemeny către cancelaria aulică din Viena: „Inoirile şi excesele lui Sofronie cresc zilnic şi reclamă din zi în zi atenţiune tot mai mare. *Ni-e ruşine că un asemenea om rău stăpâneşte guvernul şi toată ţara şi lui singur i se îngădue orice, fără să fie pedepsit, spre marea piedecă a serviciului crăiesc şi spre stricăciunea patriei.* Deoarece Exelenţia Voastră şi Curtea Maiestăţii Sale se va informa în mod special despre aceste, nu vă întreţin pe larg cu ele. Dealtfel toţi credem ca ceva sigur, că această scânteie ce a izbucnit sub pretextul religiunii, se va preface în foc mare". [1]

Astfel prezintă situaţia cei mai autorizaţi reprezentanţi politici şi militari din Ardeal: guvernatorul Kemeny şi generalul Buccow.

Sofronie, se pare că, după sinod a plecat să cerceteze bisericile din pământul crăiesc şi ţara Făgăraşului, unde preoţii şi călugării îi dăduseră un aşa de larg şi preţios concurs în lupta dreaptă pentru repunerea bisericii ortodoxe şi slujitorii ei, măcar în drepturile avute. Funcţionarii din Făgăraş înfricaţi de zvonul că Sofronie vine să ia din mânile uniţilor catedrala făcută de Brâncoveanu, scriu guvernului, în 9 Martie, cerând instrucţii. Guvernul, în 11 Martie, grăbit, răspunde că a primit ştirea cu îngrijorare, dar n'are ce să facă, îi sfătuieşte să nu se opună în împrejurările de faţă, cu forţa armată, ci să caute a-l convinge pe călugăr cu vorbe blânde, să-i amintească promisiunea făcută, că nu va ocupa

[1] *Ibid.*, II, p. 220 n. 1.

biserici, căci o asemenea faptă ar supăra mult pe Regina în grelele împrejurări ale războiului [cu Prusia], dacă toate n'ajută să se facă protest în scris. [1]

Nu avem date precise despre prezenţa lui Sofronie în Făgăraş, dar ştim că oamenii lui din acest oraş: negustorii şi meseriaşii Niţu Petraşcu, Ioan Oancea, Matei Isac, Ignat Arpaşi şi alţii, înarmaţi bine, au luat cheile dela protopopul unit Vasilie Barany şi au ocupat biserica Sf. Nicolae, pe care le-o răpise cu forţa, înainte cu 40 ani, episcopul Ioan Pataki.[2] In 15 Martie 1761 Sofronie e în satul Bendorf, din scaunul Nocrichului, unde ţeranii ocupă cu forţa casa preotului unit.[3]

Am amintit, că mişcarea religioasă a lui Sofronie aşa de puternică şi cu efecte nebănuite la început, a trecut mult peste graniţele Ardealului, însufleţind şi pregătind la luptă pentru vechea lege pe Românii prea mult şi des călcaţi în picioare din acele ţinuturi mărginaşe din Apus. In Banat, unde uniţii pătrund mai simţitor abia la finea secolului al XVIII, ortodoxia era tare şi compactă datorită de sigur şi Sârbilor cu privilegii însemnate şi cu organizaţie bisericească, peste care nu îndrăsnea şi nu putea să treacă nici Curtea din Viena.

Sofronie a avut relaţii cu Românii din Banat şi cu conducerea bisericească oficială sârbească din această provincie, cari i-au dat sprijin pentru izbânda acţiunii sale. Aşa vedem pe popa Zaharie din Vârşeţul Banatului agitând poporul din Sâncel, ca să

[1] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 196 n. 2.
[2] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 197 n. 1.
[3] Herrmann, *o. c.*, [exagerează şi spune multe lucruri neadevărate].

atace Blajul, unde rezida episcopul unit P. P. Aaron, duşmanul ireductibil al Românilor ortodoxi.[1]

Unul dintre cei mai intimi colaboratori ai lui Sofronie e ieromonahul de ispravă rodnică *Ioanichie din mănăstirea Veneţia de sus*. Pe acest călugăr stăruitor îl găsim încă în vara anului 1759 la mitropolitul din Carloviţ. Ce făcea acolo se vede limpede din scrisoarea sa[2] scrisă din acest oraş în 13 Iulie, către un alt tovarăş de luptă bisericească: popa Bucur din Vale [jud. Sibiu]:

„...Vrând a şti şi DVoastră de mine şi de smerita mea călătorie, care pentru folosul de obşte al patriei şi al neamului nostru, spre sporire şi întărirea pravoslavnicei credinţei şi dragostei lui Hristos, carele le rabd foarte bucuros, mă aflu şi eu sănătos. Iată că te înştiinţez pe Sfinţia ta şi de acest lucru să iai ostenele cătră oamenii cei credincioşi de prin satele cari s'au iscălit, să le dai de ştire, ca nu cumva să să îndoiască pentru lege, ci să fie veseli, că de va ajuta milostivul Dumnezeu, ne va veni şi mângăitorul arhiereu, carele dela înălţata împărăţie ni s'a dat, Prea sfinţitul Măria Sa Domnul Partenie vlădica ţării Ardealului pe legea grecească neamului românesc". Acest dorit vlădică era Partenie Pavlovici, vicariul mitropolitului Nenadovici, om învăţat, de naştere din Silistra, vorbia româneşte, Viena nu-l simpatiza, moare subit în 29 Aprilie 1760, spre marea pierdere a ortodoxiei ardelene în suferinţă.[3]

[1] Bunea, *o. c.*, p. 231 n. 1 [scrisoarea lui Aaron din August 1761].

[2] Dragomir *o. c.*, I. p. 186—7 no. 125 la anexe.

[3] Autobiografia lui Pavlovici în *Srpski Sion*, Carloviţ, 1905, p. 395 şi urm. cf. Dragomir, *o. c.* II, p. 130 n. 1.

Ioanichie continuă: „Iară Sfinţia ta să aduni câte doi oameni credincioşi din tot satul şi să le dai înainte cari vor vrea să se ţie de pravoslavnica credinţă, să-şi facă tot satul carte şi să-şi scrie tot omul numele în cartea aceea; şi pricina zăbavei şi a venirii arhiereului nu este alta fără numai că multă cheltuială s'a făcut la împărăţie, până ne-au scos din calea perirei. Ci vin acum nişte cărţi dela Măria Sa Domnul mitropolit. Pe acel om, dacă veţi veni la numita zi de săbor în Glâmboaca, le veţi şi vedea şi D-Voastră cărţile acelea. Intru carele ni se dă şi protopopii, întru care şi Sfinţia ta îţi vei lua plata ostenelei şi pentru diacii, cari se află credincioşi şi vrednici la preoţie să fie veseli şi să aştepte cu mare bucurie, că vor dobândi prea lesne hirotonie orice în ţara noastră în Ardeal, şi cărţile cari se vor face de prin sate să le trimiteţi la părintele protopop Stan din Glâmboaca, căruia i s'a dat drigătoria cu ajutorul lui Dumnezeu acum de nou, cu dimpreună şi la mai mulţi. Iară când se vor trimite cărţile bine ar fi, dacă ar da satele şi câte un galbin. Iară mai ales să urmaţi săborului dela Glâmboaca precum vor da ei, să se dea şi de aicia. Şi pentru oamenii cei prinşi pentru lege să se înştiinţeze la părintele protopop Stan dela Glâmboaca şi banii cari se vor da să fie număraţi şi bine pecetluiţi şi să-i trimiţi iar la părintele Stan, că va fi purtător de grija lor. Şi veţi cere şi ţiduli precum aţi dat. Şi satele cele neunite încă să se iscălească cari nu s'au iscălit, că este foarte de lipsă, că nu sunt la Măria Sa D. Mitropolit iscălite, precum este Gridu şi Toderiţa şi altele asemenea acestora şi

încă şi din celelalte, cari vor veni, încă să mai iscăleşti care nu-s iscălite nici decum. Că vin acum nişte domni, cari umblă pe sate, unde s'au lăpădat popii cei uniţi de le dă voie să-şi ţie popi după legea grecească. Iar unde ţin oamenii pe popii cei uniaţi, acolo aşa vor ţinea până în veac".

Scrisoarea aceasta ne dovedeşte, că Ioanichie ştia unele lucruri foarte bine, cari au fost la suprafaţă în toată mişcarea lui Sofronie; era în strânse raporturi cu mulţi din conducătorii preoţi de pe sate; s'a înşelat însă în numirea lui Partenie de episcop, fiindcă alte interese vieneze cereau aceasta.

Propagandiştii lui Sofronie erau neobosiţi, ei străbat şi în judeţele de graniţă apuseană a Românimei, unde câştigă numeroşi aderenţi, cari lucrează la convertirea mulţimei la legea neunită. Insuşi episcopul Aaron scrie, în 27 Sept. 1761 din Sibiu, baronului Dietrich, că doi emisari ai lui Sofronie cu numele Buteanu şi Crăciun au cutrierat satele din comitatul Crasna [azi Sălaj], ademenind poporul şi clerul cu promisiuni deşarte să părăsească unirea, preoţii cari nu voiau au fost scoşi în cap de iarnă din casele lor, astfel siliţi au primit neunirea împreună cu poporul, trebuind să meargă la un episcop sârb din Ungaria[=Banat] spre a se lepăda de unire în faţa lui şi a primi din nou dreptul de a fi preot ortodox.[1] Activitatea acestor doi delegaţi a fost aşa de rodnică în judeţul Crasna încât la 1762, când s'a făcut conscripţia credincioşilor, din porunca lui Buccow,

[1] **Bunea**, *o. c.*, p. 198 n. 2.

nu s'a găsit aici nici un preot unit, ci numai ortodoxi, toți în număr de 77 preoți.[1]

In Bihor conduceau lupta de întoarcere la ortodoxie: Gavrila György și Petru Brombo.[2]

Nici județul Satu-mare n'a rămas în afară de acțiunea de înviorare ortodoxă a lui Sofronie. Din o anchetă făcută, în 22 Decemvrie 1760, în satul Craidorolț, ordonată de prefectul județului contele Ant. Károlyi, desprindem următoarele constatări:[3]

Dupăce revoluția condusă de Sofronie și popa Gheorghe din Abrud a reușit să întoarcă la „șizma greacă" toată plebea din Transilvania, ei au trimis câțiva aderenți devotați, ca să îndemne poporul să se lepede de unire, în masse și fără frică, și în ținuturile Ungariei; viceprotopopul român ortodox Gavriil Papp din Cig a trimis scrisori în orașe și sate, în care invită pe oameni să ia parte la adunarea ce se va ține în orășelul Sântău [unde era mănăstire românească] din comitatul Solnocului de mijloc. Intre cei invitați erau și curatorii bisericii din Craidorolț, satul era jumătate situat pe teritoriul județului ardelean Solnoc și iar ceealaltă jumătate în Satu-mare; au plecat 4 reprezentanți: Vasile Țigan, Ioan Marghit, Petru Fechete și Ioan Papp. Adunarea din Sântău s'a ținut într'o șură, au participat circa 300 delegați din 34 comune și au des-

[1] Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, I, p. 241—45.

[2] Horváth, *Magyarország története*, VII, p. 294 și art. lui Firu în *Legea Românească*, Oradea, 1923 no. 31—35, și de Ioanovici din *Leg. Rom.* 1923, no. 46 și din 1924 no 33—34.

[3] Actele relative la mișcările religioase din Satu-mare și Maramureș, din 1760—1, sunt reproduse după cartea lui Petrov în Dragomir, *o. c.*, II, p. 374—387 no. 57—69.

bătut chestiunea religioasă. Popa Gavrilă a cetit la adunare o hârtie iscălită de călugărul Sofronie şi secretarul său, în care se zice, ca să mulţumească lui Dumnezeu şi Reginei, căci li s'a dat voie să aleagă între preoţii uniţi şi neuniţi: „In aceea adunare Românii din Dorolţ cari au crezut că urmează vechea lege grecească, recunoscându-şi greşeala, s'au obligat înaintea viceprotopopului că vor rămâne în vechea religie, iar dacă ar călca obligaţiunea dată, întorcându-se la unire, vor plăti amendă de 500 florini". Toţi Românii din Dorolţ au primit legea ortodoxă. Preoţii cari n'au vrut să se despartă de unire au fost scoşi din slujbă. Trei ţărani au luat cheile bisericii dela preot, asemenea şi potirul cu cuminecătura. Au alungat pe popa unit, care s'a refugiat la prefectul judeţului, şi acesta apoi ordonă ancheta, la care participă şi doi nobili judecători delegaţi ai subprefectului judeţului Solnocul de mijloc. Acestor din urmă Românii le răspund plini de mândrie, că subprefectul n'are nici o treabă cu ce fac ei şi nici nu-i stă în putere să desfiinţeze libertatea pe care le-a dat-o Regina. Un Român, care a fost arestat, de frica mulţimii în curând a fost eliberat. Viceprotopopul Gavril trimite în Dorolţ un preot ortodox. Dorolţenii declară de ce au părăsit unirea: „S'au lăpădat de unire, fiindcă mai înainte nici ei n'au ştiut ce fac şi până acum au crezut că ţin legea lor veche grecească. Acum au aflat la Sântău, că au ţinut o lege rea. De aceea s'au întors la biserica lor veche".

Adunări s'au mai ţinut la 15 Martie în Corni [jud. Solnocul de mijloc], la 5 April în Gherdani şi

în Joia după Paşti în Dorolț. Propaganda cu graiu viu şi în adunări o făceau nişte studenți=dieci ortodoxi, cari veniseră din Ardeal în aceste ținuturi aşa de expuse. S'au distins în mişcarea ortodoxă de aici doi vice-protopopi: Gavril din Cig şi Buteanu din Bicsad, care poate fi cel pe care l-am întâlnit în propagandă prin județul Crasna. Mai multe sate iscălesc, că până la moarte rămân pe lângă adevărata credință greacă.

Din cele câteva rapoarte ale prefectului A. Károlyi şi Congregației județene [din 24 Martie-- 13 Iulie] se poate desluşi starea agitată a spiritelor, fie româneşti, fie ale autorităților. Károlyi zice că mişcarea a pătruns până în inima județului şi prin scrisori-circulare trimise în taină au cucerit sufletele Românilor şi Rutenilor, cari declară că aderează la credința grecească. Românii se refer la autoritatea unor domni şi principi străini şi la vechimea credinței lor, „atât de puternic sunt inficiate inimile acestor neînfrânați, că abia se mai pot îndoi". Curtea din Viena să nu trimită în Satu-mare comisia de anchetă, care a funcționat în Bihor şi Ardeal, căci dacă li s'ar da deplină libertate nu ar mai persevera în unire, decât foarte puțini Români, într'atâta sunt de fascinate inimile tuturor de scrisorile şi vorbele împrăştiate de Sofronie şi emisarii săi.

Raportul congregației cuprinde cuvintele: Românii se adună la amăgitorii lor, în afară de hotarele comitatului, dau bani de bunăvoie pentru colectele impuse, deşi sunt săraci, țin neîncetat adunări şi acasă, răspund temerar şi cu violență funcționa-

rilor dela comitat, iar dacă unii îşi îndeplinesc mai serios datoria faţă de ei, bat clopotele într'o dungă şi-i ameninţă chiar şi cu moartea, alungă pe preoţii uniţi din casele lor, închid bisericile, pe aceia cari vor să persevereze în unire, îi atrag cu forţa la ei şi astfel pierzând vremea cu rebeliuni, adunări şi sfaturi, neglijează lucrul lor şi al câmpului, ceeace serveşte spre paguba obştească şi în dauna solvirei impozitelor. Dacă li se invoacă privilegiile domnilor, Românii spun, că toţi aderenţii lor sunt scutiţi şi asiguraţi şi că nu trebuie să se teamă de nimeni.

Pornirea aşa de sinceră şi entuziastă a Românilor de a se întoarce la legea strămoşilor în curând a fost strivită cu o brutalitate excepţională, uzând de toate mijloacele, de prefectul Károlyi, îndemnat şi de episcopul unit din Muncaciu Olsavski, care cerceteză pe larg judeţul îndeosebi în 22 August până în 14 Septemvrie 1761.[1]

Curentul puternic al mişcării lui Sofronie s'a întins şi asupra Maramureşului. Prefectul acestui judeţ Emeric Barkoczy scrie, în 13 Maiu 1761, contelui Károlyi că a prins nişte scrisori trimise vicarului din Maramureş de un protopop ortodox [Buteanu ?] din Bicsad, care se declară aderent al călugărului Sofronie. El recunoaşte că mişcarea lui Sofronie s'a întins nu numai peste judeţul Satu-mare, ci acum e limpede că cea mai mare parte a Românilor şi Rutenilor consimte cu conducătorii mişcării şi stă în corespondenţă cu ei. „Că în judeţul pus sub grija mea domneşte pace şi linişte între nobilii Valahi şi

[1] Vezi pedepsele preconizate de episcopul Olsavski în Dragomir, *o. c.*, II, p. 212.

Ruteni și în sânul poporului de același rit, nu o atribuim decât povidenței dumnezeești". Cu toate măsurile drastice luate de Barkoczy pentru a fi liniște în județ, totuși în 15 Iunie 1761 au fost prinse la Budești — unde se proiectase o adunare încă pe 10 Maiu — niște scrisori circulare trimise în numele lui Sofronie, din care se vede clar, zice prefectul, că se pun la cale noui adunări și revolte. In 25 Iulie au sosit în Maramureș din Capnic trei Români fruntași ai mișcării începute în Ardeal.

In Maramureș se constată că luptătorul principal al desrobirii religioase dela unire era preotul Ioan Marineț, pe care voind să-l piardă n'au reușit.[1] Măsurile aspre luate și aici de autorități[2] n'au putut potoli setea și iubirea față de legea neunită, căci în tot veacul al XVIII-lea și chiar la începutul celui al XIX-lea se întâlnesc sate luptătoare pentru ortodoxie, ca Rona de jos și Săplânța din Maramureș.[3]

Din cele relatate mai sus se desprinde clar adevărul, că preotul călugăr Sofronie dela Cioara a reușit să deslănțuie cea mai formidabilă mișcare revoluționară, ca durată în timp și întindere teritorială, din istoria Românilor de sub stăpânirea de aproape o mie de ani a Ungurilor. Manifestarea a fost atât de viguroasă, generală și solidară, încât

[1] Vezi despre diaconul I. Marineț actul inedit. din *Arhivele* din Viena (din 4 Ian. 1762)

[2] Dragomir, *o. c.*, II, p. 217–29.

[3] Protopopul rutean din Homona raportează episcopului unit din Muncaciu că vestea despre Sofronie a pătruns până în nordul Ungariei, în județul Zemplen, unde oamenii au început să laude opera călugărului român din Ardeal. cf. Dragomir, *o. c.*, II, p. 219.

autorităţile ungureşti şi austriace, fie civile fie militare, au fost silite să capituleze înaintea ei, recunoscându-şi neputinţa de a o împiedeca şi de a o reprima în toiul cuceririi şi răspândirii ei.

Insuş istoricul cel mai de seamă al bisericii române unite Aug. Bunea recunoaşte, că „în urma acestei revoluţiuni cumplite biserica românească unită din Transilvania se părea cu totul nimicită“.[1] Şi cum Unirea ea a fost creaţia Curţii imperiale din Viena, pentru a slăbi solidaritatea românească, acum tot ea trebuia să se gândească la refacerea ei şi la câştigarea celor pierdute în mişcarea lui Sofronie. Prinsă în răsboiul de 7 ani cu Prusia, Curtea din Viena şi guvernul ardelean n'au putut acţiona la timpul dorit, dar răsbunarea şi pedeapsa n'a întârziat decât $1^1/_2$ an, când au găsit omul potrivit pentru executare. Unealta Vienei pentru distrugerea mişcării religioase în sens ortodox din Ardeal a fost odiosul şi barbarul general Nicolae Adolf baron de Buccow, care în 5 April 1761, apare în Sibiu.

Românii, în speranţă că generalul venise anume să le aline în faptă multele dureri şi nedreptăţi îndurate de peste 60 ani, — se prezintă în faţa lui, în 7 Aprilie, cu o delegaţie de 40 oameni, şi-i predau un memoriu cuprinzându-le doleanţele ce-i frământase îndeosebi în cei din urmă 2 ani. Erau toate cererile juste, ca de exemplu: să li se lase bisericile, locurile şi pământurile bisericeşti, „căci cu multă sudoare am zidit

---

[1] Bunea, *P. P Aron* şi *D. Novacovici*, p. 198. Protopopul unit din Cib: Ioan Popovici, contemporan cu evenimentele, notează pe o carte bisericească din biserica din Săcărâmb: „Când s'au lăpădat sfânta unire din toată ţara Ardealului au fost anii 1760“. Cf. Bunea *o. c.*, p. 199 şi n. 2.

bisericile, iar locurile şi pământurile cu banii noştri le-am cumpărat. Până şi bisericile nu de mult zidite nu le-au făcut popii cei uniţi cu banii lor, ci noi le-am ridicat cu multă sărăcie. Bisericile mai vechi au fost clădite de strămoşii noştri, de fiii şi nepoţii lor, când nu se ştia încă nimic despre unire în Transilvania". Ce au zidit uniţii aceea să le rămână lor, etc. Relativ la Sofronie memoriul cuprinde aceste rânduri pline de recunoştinţă:

„Şi iarăşi ne rugăm Românii din toată Transilvania, mari şi mici, pentru un popă, anume Sofronie, ca Milostivirea şi Excelenţa Voastră să fie graţios, pentru a-l confirma printr'o rezoluţie, ca să poată merge în toată ţara noastră şi să înveţe pe popii noştri neuniţi de legea grecească, până ce ne va trimite preaîndurătoarea regină un episcop. Căci noi toată ţara ne întrepunem pentru el şi putem da mărturie, deşi dregătorii şi popii uniţi îl învinuiesc, că s'a ridicat cu ostaşi ca să tulbure pacea ţării. Dar nimic din acestea nu-i adevărat, ci numai noi Românii am stat strajă lângă el, deoarece dregătorii l-au pândit să-l prindă, iar protopopii uniţi să-l împuşte, cum au împuşcat la Pogăceaua pe câţiva pentru credinţa lor, ceeace întrebând şi cercetând Ex. Voastră, desigur că va confirma. Căci popa cu numele Sofronie nu despreţuieşte nici batjocoreşte unirea, ci numai s'o ţină cine vrea. Toţi Românii din Transilvania ne rugăm cu toţii, să nu fim aduşi cu forţa la acest lucru, căci nu mai putem rămânea uniţi. Iar *pentru învăţătorul Sofronie ne rugăm toţi Românii din Transilvania, mai bine murim şi părăsim ţara, decât să sufere el prigonire,*

căci noi l-am îndemnat şi l-am înduplecat după porunca preagraţioasei crăiese, să ne înveţe legea noastră neunită".[1]

Frumoase cuvinte de preţuire şi devotament românesc pentru călugărul Sofronie.

Generalul Buccow raportează Reginei că pentru el înfăţişarea delegaţiei Românilor a fost o surpriză. Acum el vrea să cunoască pe călugărul, care făcuse atâtea zile neliniştite autorităţilor şi pentru care Românii erau gata să-şi sacrifice viaţa. Astfel îl chemă la sine pe călugărul Sofronie „de care Românii — zicea Buccow — se leagă într'un mod de nedescris şi pentru care tot poporul şi-ar jertfi viaţa". Sofronie pleacă dela Zlatna, însoţit pe drum de numeros popor, şi la 1 Maiu 1761, se prezintă în Sibiu, generalului doritor să-l cunoască, dăruindu-i o stufă bogată de aur, iar Buccow i-a dat 6 galbeni. La porţile oraşului, mulţimea agitată aştepta resultatul intrevederii între cele două căpetenii. Ce s'a petrecut acolo nu ştim, decât din raportul interesat a lui Buccow, care convinse pe Sofronie cu vorba ori cu ameninţări grave să iscălească o proclamaţie către popor, care desigur n'avea să-i ţină de cald, nici să-i schimbe situaţia grea.[2]

Proclamaţia începe astfel: „Noi cei mai jos scrişi, cari am auzit şi înţeles tot răspunsul înaltei comisii la cererea noastră, poruncim tare vouă neuniţilor ca să păziţi în toate cu sfinţenie, ponturile ce urmează", pe care le dăm în rezumat:

---

[1] Iorga, *Sate şi preoţi din Ardeal.* Bucureşti, 1902, p. 255—58; memoriul în nemţeşte la Dragomir, *o. c.*, II, p. 357—60 no. 48.

[2] Iorga, *Sate şi preoţi.* p. 259—60, Bunea, *Aron şi D. Novacovici*, p. 453—55.

1. Să se roage pentru Regina, generalul Buccow, pentru Domnii creştini, dinastia austriacă şi oastea ei.

2. Comisia a făgăduit că Românii de legea neunită vor avea pace.

3. Dacă vor fi supuşi comisia le va da episcop neunit. Sub grea pedeapsă să opresc hirotonirile preoţilor în ţări streine.

4. Averile bisericeşti, avute înainte de 19—30 Martie 1761, vor rămânea în situaţia de atunci, până la cercetarea comisiei. Românii cari s'au lepădat de unire înainte de data aceasta, pământurile totuşi să nu le ia dela uniţi, până nu va decide comisia. Cui se vor da le va ţinea definitiv. Să se restitue uniţilor ce li s'au luat după această dată, şi nimeni să nu îndrăsnească să facă acte de forţă.

5. Preoţii neuniţi vor plăti contribuţie, dar vor fi scutiţi de taxa pe cap. Crâsnicii şi cantorii să fie ascultători şi să aştepte episcopul.

6. Să fixeze în scris ceeace au suferit dela preoţii uniţi sau domni pentru lege, prădăciuni, temniţă, persecuţii şi alte nedreptăţi. Nu-i nădejde să li se dea satisfacţie pentru cele săvârşite înainte de sosirea comisiunii. In viitor fiecare va primi ce i se cuvine.

7. Dacă vor fi supuşi, pot nădăjdui privilegii ca Braşovenii şi Grecii; cei arestaţi pentru lege vor fi eliberaţi, cum a fost şi popa Ioan din Sadu.

Cele de mai sus li se vor da numai dacă vor asculta de generalul şi episcopul D. Novacovici, şi vor fi oameni cinstiţi, evlavioşi şi paşnici.

Toate acestea le semnează: „Eu popa Sofronie din iosaj Zlatna, neunit de legea grecească"...

Peste câteva zile Sofronie a plecat din Sibiu spre Zlatna, unde a mai stat câteva luni, fără a mai avea în preajma sa poporul dârz şi credincios de ieri; trece în Ţara Românească unde-l vom găsi.

Buccow acum era stăpân desăvârşit pe situaţie, a înfrânt credinţa în biruinţă a lui Sofronie, care a dispărut. Pe teren a rămas generalul, care şi-a început opera de împilare şi persecuţie sălbatecă a Românilor. Şi cum în răsvrătirea religioasă mănăstirile cu călugării lor au jucat un rol de frunte, Buccow în vara anului, Iunie 1761, dete ordin ca toate mănăstirile de lemn să fie arse, iar cele de piatră să fie distruse, dacă cineva s'ar opune înaltei porunci regale dată de mărita comisie să fie negreşit pedepsit cu moarte prin spânzurare sau prin pierderea capului, ca unii ce nesocotesc poruncile regeşti şi tulbură pacea şi ordinea publică".[1] Au scăpat numai câteva mănăstiri unite, protejate de episcopul Aaron, care sub protecţia militară a lui Buccow participă cu toată furia la persecuţia fraţilor săi ortodoxi, stăruind pentru luarea bisericilor, distrugerea mănăstirilor lor, etc.

In Ardeal se isprăvi cu viaţa monahală ortodoxă, călugării sunt siliţi să treacă în Ţările Române, împrăştiindu-se prin diferite mănăstiri, prin care îi aflăm în tot cursul secolului al al XVIII-lea.

IV. RELAŢIILE CĂLUGARILOR ARDELENI CU PRINCIPATELE ROMÂNE.

In cursul veacurilor relaţiile bisericeşti au fost determinate de trei fapte cari n'au încetat de a exista:

[1] Puşcariu. *Documente pentru limbă şi istorie*, I, p. 233.

1. Deoparte şi alta a munţilor Carpaţi a locuit neamul nostru nu numai de acelaşi sânge, ci şi de aceeaş credinţă religioasă ortodoxă. 2. Biserica ortodoxă ardeleană încă din veecul al XIV-lea a depins ierarhiceşte de mitropoliile din Ţara Româneascâ şi Moldova. Acest drept de jurisdicţiune s'a menţinut, cu mici întreruperi din cauza răsboaielor sau duşmăniilor politice, până pela 1760, cu toate că o mică parte dintre Români, cu câteva zeci de preoţi şi vlădica au trecut în 1700 la legea Romei. 3. Domnii şi boierii din Principatele române în tot acest timp au avut ţinuturi mai mari sau mai mici, ori numai câteva sate în Ardeal, sub stăpânirea lor, pe care n'au încetat a clădi biserici, mănăstiri, şi a aduce sau a numi preoţi, călugări pentru ele sau vlădici în episcopiile înfiinţate de ei în diferite sate ori târguri.

Din această situaţie dată au urmat strânsele şi intimele raporturi sufleteşti între Românii ardeleni robiţi şi între cei liberi din Principate. Copiii din Ardeal mergea la învăţătură în mănăstirile celor două ţări române. Ani de zile se întreceau aici în desluşirea bucoavnelor şi cunoaşterea scripturilor bisericeşti, ajungând în dregătorii înalte bisericeşti de atâtea ori şi vlădici. Iată ce scrie egumenul ieromonah Partenie dela mănăstirea moldoveană Voroneţ, în 1650—60, către judele sas din Bistriţa: „Sântu din satul Mariei Tale de naştere din Năsăud, şi acea biserică iaste făcută de moşii noştri; ce au venit popa Toma acolea de şeade; deci s'au întâmplat un fecior al lui, învăţând carte aici în ţară la noi, nu la mănăstirea noastră, ci la alta, ci s'a făcut călugăr; că aici în ţară la noi iaste aşa

tocmeala de călugăresc cu de-a sila şi feciori de Domni mari şi de neameşi şi de iobagi şi de Domnie iaste lăsat să facă aşa, pentruca apoi sunt oameni de treabă; dintru aceia sunt vlădici, egumeni şi preoţi şi diaconi pre la sfintele mănăstiri cum ne-au făcut şi pe noi cu de a sila, aşa au făcut şi feciorul lui cu de a sila". Toma îşi răsbuna pe „oamenii săi" [ai Voronețului]. Dar nu l-a călugărit el pe fiu, căci nu e călugărit la mănăstirea lui. „Când au venit acesta la noi, l-am socotit cu bucate şi cu încălţăminte pentru frăţie".[1] Achindie, egumenul dela Voroneţ, tot în această chestiune scrie către Bistriţeni: Un popă Partenie „dascăl de besearică" şi „frate al nostru" stă „în vidicul Măriei Tale în sat la Năsăud". Il calomniază un alt popă Toma, că ar fi scris la mănăstire să se călugărească un fiu al lui Toma. Popa Toma n'a plătit pe „călugăraşul" Silvestru, care i-a cosit o vară întreagă şi a batjocorit mănăstirea şi prin fiul său, a cărui călugărie nu ie explicată.[2] Popa Gheorghiţa din Borşa Maramureşului scrie în secolul 18-lea egumenului dela Dragomirna pentru un fecioraş Moise fugit în Moldova: „Deci mă rog să-l primeşti lângă tine, să-l înveţi carte bine, că-i bun de fire". Cere „ştire şi de a coconului meu sănătate, că mult plânge maicăsa după dânsul".[3] Desele legături ale mănăstirii Moiseiu din aceste părţi cu Moldova le cunoaştem destul de bine din scrisorile păstrate.[4] „Popa Lupul şi cu fratele nostru, cu protopopul din Moiseiu" [Mihai ctitorul mănăstirii]

---

[1] Iorga, *Documente din arhivele Bistriţei*, I, Bucureşti, 1899, p. 55 no. 82 şi Hurmuzaki, XV; pentru data scrisorii vezi Stănescu, *Monahul Serghie Cantacuzino*, Bucureşti, 1919, p. 48 n. 1.

[2] Iorga, *o. c.*, I, p. 83, no 101.

[3] *Ibid.* II, p 98 no. 363. [4] Aici p. 164–69.

scriu către Bistriţa, în 12 Octomvrie 1685, despre „acest călugăraş al nostru, că ne este dascăl şi şade în casa noastră de ne învaţă un fecior al nostru ce este popă"; cere a nu fi învăluit la vamă „că este dela mănătirea dela Homor şi am înţeles că au prădat Leaşii pe acolea şi au fost având şi călugăraşul câte oarece borfe acolea; deci merge să ştie găsi-va ceva au ba şi va veni iar înapoi la casele noastre".[1]

Oprea, fiul Stancăi Alămănuţ din Săliştea-Sibiului, în 1651, mergea într'o mănăstire din Moldova „să învețe scrisoare".[2] Tot aici şi-a câştigat carte multă diacul Toader din Feldru Bistriţei, care apoi a învăţat copiii boierului vel logofătul Pătraşcu Ciogolea, şi a rostit o cuvântare la moartea jupânesei Sofronia, soţia boierului Ciogolea, care ni s'a păstrat.[3] La mănăstirea Neamţului se călugăreşte, în 1697, Pahomie, fiul unui ţăran din satul Gledin [jud. Năsăud], şi ajunge apoi învăţatul episcop dela Roman.[4] Tot de origine ardeleni sunt: mitropolitul Iacov Stamati din Iaşi şi Gavril Bănulescu, episcop în Basarabia.[5] In veacul al XVI-lea fusese episcop la Roman, popa Ioan din Ocna-Sibiului, care ocupase întâiu scaunul episcopesc dela Geoagiul de sus. Din cei cari şi-au făcut călugăria şi învăţătura în Moldova mulţi s'au întors în Ardeal ajungând preoţii diferitelor sate, apoi călugări pela mănăstirile sau schiturile resfirate

[1] Iorga, *Doc. Bistriţei*, II. p. 53 no. 258

[2] Moga I., în *Anuarul inst. de istorie naţională*, III. Cluj, p 563 - 4.

[3] Pârvan, *Un vechiu monument de limbă literară românească*, Bucureşti, 1904

[4] Melschisedec, *Cronica episcopiei Romanului*. II, p 321—7, 351. — Ieroteiu egumenul Putnei şi episcopul Huşilor [1742—50] era din satul ardelean Ungureni [jud. Someş]. cf Gorovei, *Ierotheiu episcopul Huşilor* în *An. Ac. Rom.*, secţ. lit., VI [1934].

[5] Gorovei în *Revista Fundaţiilor regale*. Bucureşti, 1935.

şi mai puţini au urcat treptele episcopiei: Ilarion Varlaam, Anastasie, Tarasie, Gheorghe Eftimie, Spiridon şi Augustin la Vad; Petronie, Silomon, Savul, Iosif Stoica, etc. în Maramureş, mitropoliţi: Dosofteiu şi Ilie-Iorest la Alba-Iulia, iar Daniil, crescut la Dobromira şi Caşin, episcop la Făgăraş în 1661.[1]

Nu mai puţin strânse au fost legăturile cu Ţara Românească. Popa Toma din Scheiul Braşovului, s'a retras la bătrâneţe la mănăstirea Rângăciov, călugărindu-se sub numele Timoftei, a murit Noemvrie 1572.[2] Asemenea a făcut popa Ioan Corbea din Scheiu, pe care-l găsim ca ieromonahul Iosif la „schitul Sinaei" [jud. Prahova]. Acesta dela mănăstire dăruieşte, în 20 Oct. 1691 şi 1 Ianuarie 1693, bisericii Sf. Nicolae din Braşov: opt pogoane de vie în satul Cernăteşti cu condiţia să fie moşie stătătoare bisericii şi „din venitul viilor când va fi la ziua hramului să aibă a face ispravnicii sf. biserici praznic şi slujbă cu colivă şi lumânări" pentru monahul Iosif; apoi o grădină în Pajiştea Braşovului ca preoţilor „să fie de hrană poamele, iar nu pământul". Dispune ca din venitul viilor la praznic să se cheltuiască: „Am rânduit să se dea 1 bute de vin 9 veadre, opt oca de ciară, 5 gălete de grâu, 130 oca de peşte, 2 care de lemne, 12 punţi de uleiu, 10 punţi orez, 4 ferdele de napi, şi alte ce ar trebui „şi întâi să se facă masa săracilor şi a doua preoţii să iasă cu colivă la ctitori".[3]

[1] Vezi despre aceştia pe larg cartea mea, *Istoria bisericii româneşti*, I, ed. II, Sibiu, 1935.

[2] Meteş, *Cronica popii Vasilie din Scheiul Braşovului* în revista *Drum drept*, I, Văleni, 1913, p. 177 şi urm.

[3] Preotul Prişcu în *Gazeta Transilvaniei*, 1920 Oct. 17 şi 24.

Mihai Viteazul, când a întemeiat mănăstirea din Alba-Iulia „pe deal lângă cetate", a așezat în ea mai mulți călugări, cari i-au fost de mare folos, informându-l despre toate cele întâmplate în Ardeal, pe care-l cutrierau în lung și în lat pentru milostenie, etc. Cronicarul ungur W. Bethlen spune: „Se credea

Călugăr ardelean (sec. 17).

chiar că prin călugări de ai săi, Mihai ațâțase în ascuns, înainte de intrarea sa în țară [= Ardeal], pe toți țăranii români să ucidă pe nobili". Aceleași informațiuni ni le dau contemporanii cu evenimentele: cronicarul Szamosközy [1] și episcopul catolic Dim. Naprágy.[2] Ura contra acestor călugări se întețise așa

[1] *Törteneti maradványai*, Budapesta, 1880, p. 112.
[2] Hurmuzaki, IV partea I, p. 287 și urm.

de mult, încât Ungurii, în dieta din Letzfalu — ţinută la 25 Oct. 1600, după înfrângerea lui Mihai dela Mirăslău, — hotărîsc: „Fiindcă stricăciunea şi pericolul nostru de acum a venit din cele două ţeri române... nici un popă românesc să nu mai poată intra niciodată din cele două ţeri române. Iar călugării să fie de tot proscrişi din întreaga ţară. De se va afla vre-unul, că a intrat sau va intra în contra hotărârii ţării, pe acela să-l prindă şi să-l despoaie ori şi unde". [1]

Duşmănia faţă de călugări se menţine şi în cursul veacului al XVII-lea. Aşa i se impun Mitropolitului din Alba-Iulia la Febr. 1660: „Călugări străini sau orice altfel de oameni, fără ştirea şi consimţământul principelui şi episcopului ungur, nu poate aduce lângă sine, nici a-i avea în apropierea sa. In mănăstiri sau în alte locuri nu va îngădui răufăcători cari lucră împotriva legilor ţării". [2] După 1700 situaţia călugărilor se agravează din ce în ce, fiindcă ei au rămas apărătorii înfocaţi ai ortodoxismului, deslănţuindu-se contra lor nu numai urgia catolicilor unguri, ci şi a Românilor uniţi, cari vedeau în ei, pe cei mai neîmpăcaţi duşmani. Sinodul din 1725, condus de episcopul unit Patachi, decide: „Pentru nişte călugări, cari se aflǎ pre la unele mănăstiri, de nici să şti, sunt preoţi adevăraţi şi au slobozenie a sluji sfintele taine bisericeşti au ba, şi blagoslovenie de unde se cuvine luatuau ori n'au luat şi totuşi umblă celuind oamenii, deşi lasă mulţi de popii din sat cei adevăraţi şi merg la nişte călugări

[1] *Monumenta Comitialia Transylvaniae*, IV, p. 556.
[2] Hurmuzaki, XV, p. 1291–3.

ca aceia să le slujească liturghie şi alte slujbe bisericeşti, de această tocmeală încă fu socoteala săborului, aşa cum unii călugări fără ispravă ca aceia să iesă din ţară şi să n'aibă a şedea pre la mănăstiri nici cum; iar mireanul, carele-şi va cuteza duce jertfa la vre un călugăr amăgitor ca acela lăsându-şi preotul de sat cel vrednic, omului aceluia, nici la o treabă a lui să nu-i slujească popa mai mult". [1]

Cum călugării totuşi persistau în legea veche, sinodul unit din Cluj, la 1728, hotăreşte să fie opriţi dela orice funcţiune preoţească, aplicându-se contra lor forţa brachială a autorităţilor ungureşti, arhicunoscute prin victimile lor prea multe. [2]

Un alt ordin al autorităţilor, din 5 Maiu 1747, dispune expulsarea din ţară a călugărilor „schismatici" periculoşi din punct de vedere politic.[3] Cu un an înainte se oprise întrarea în Ardeal a călugărilor din Ţerile române.[4] Aceste două măsuri din urmă sunt rodul mişcării religioase a lui Visarion Sarai. Cu cât presiunea străinilor era mai grea cu atât creştea acţiunea îndârjită a călugărilor pentru apărarea legii strămoşeşti şi raporturile cu fraţii din Principatele române.

Ieromonahul Ioasaf din mănăstirea Daia românească spune, în Ianuarie 1711, că are doi fraţi preoţi: unul Petru în târgul Bacău şi celălalt Ursache lângă Bucureşti.[5] Numărul celor cari trec munţii creşte

[1] Maior, *Istoria bisericii Românilor*, p. 379 şi urm.
[2] *Ibid.*, p. 96; Moldovan, *Acte sinodale*, II, p. 101 şi urm.
[3] Puşcariu, *Documente pentru limbă şi istorie*, I, Sibiu, 1889, p. 234.
[4] Bariţ, *Istoria Transilvaniei*, I, p. 728 şi urm.
[5] Iorga, *Studii şi documente*, XIII, p. 168—9 no. 590.

zilnic. In „ţară“ sunt bine primiţi toţi cari au dus luptă dreaptă pentru păstrarea legii ortodoxe în Ardeal şi ajutaţi pentru continuarea şi izbânda luptei. Iată protopopul unit Nicolae Pop din Balomir, vicarul şi omul de încredere al episcopului din Blaj Inochentie Micu-Klein, — din 1744 exilat la Viena şi în urmă la Roma — văzând vrajba iscată între Români din cauza unirii cu Roma, apoi nedreptăţile, persecuţiile şi siluirile de credinţă pe cari trebuiau să le îndure tot mai mult fraţii săi ortodoxi din partea catolicilor, se lăpădă de unire, trece Carpaţii în August 1748, împreună cu câţiva oameni de ai lui. De aici merge la ţarevna Elisabeta din Rusia, care după plângerea prezentată de refugiatul protopop Nicolae, intervine în favorul ortodoxilor năpăstuiţi prea greu în Ardeal. Intors din Rusia Nicolae se adăposteşte la mănăstirea domnească din Argeş, unde în curând e făcut arhimandrit şi conducătorul mănăstirii. Din acest adăpost sigur dă tot ajutorul său ortodoxilor din Ardeal, unde avea numeroşi prietini, cari erau gata să treacă şi ei în Ţara Românească, numai Voivodul ţării, cu care vorbise părintele Nicolae, să le dea unele favoruri şi vor veni până la vre-o 16 mii de Români.[1] Despre această acţiune a arhimandritului dela Argeş avea cunoştinţă şi guvernul şi consilierii catolici ai Ardealului, cari din o şedinţă, ţinută la Sibiu la 6 Septemvrie 1750, scriu reginei Maria Terezia, că „Românii nimic nu doresc mai mult decât dospitura schismaticilor vecini din Muntenia şi Moldova“.[2] Un preot sfinţit de

[1] Hurmuzaki, VI, p. 602 (din Octomvrie 1748).
[2] Dragomir, *o. c.*, I. p. 95—96 no. 64.

curând în Valahia, însoţit de ţeranul Bucur Sas şi judele din Galiş, cutreeră satele din scaunul Săliştei, vânzând cărţi aduse din Bucureşti şi punând pretutindeni în mâna poporului scrisoarea împărătesei Rusiei Elisabeta către ambasadorul ei din Viena în favorul ortodoxilor ardeleni persecutaţi [din 1750][1] şi privilegiul lui Grigorie Vodă Ghica din Ţara Românească [din 14 Maiu 1750], pentru Românii din Ardeal, cari aveau să se aşeze în Muntenia.[2] Guvernul spune, că în dosul nemulţumirilor şi agitaţiilor din Ardeal stă acest neastâmpărat şi fanatic călugăr pentru neamul său Nicolae Pop dela mănăstirea Argeş, care trebuie ademenit să se întoarcă acasă, pentru a fi prins şi arestat. S'a pus un premiu de 200 galbeni pentru cel care-l va prinde pe arhimandritul Nicolae.[3]

Generalul Buccow, după sugrumarea revoluţiei lui Sofronie, imediat în vara 1761, începe dărâmarea focarelor de agitaţie permanentă ale conştiinţei ortodoxe, care au fost mănăstirile.[4] Tovarăş de gând şi faptă în această operă de distrugere condamnabilă a avut pe ascetul vlădica dela Blaj, cum ne spune şi preotul cronicar al vremii din Scheiul Braşovului:

„Vlădica Aaron având mare pizmă asupra mănăstirilor care au fost la Ţara Oltului pe supt munte,

---

[1] Bariţ, *o. c.*, I. p. 730—32 no. 28.

[2] Dragomir, *o. c.*, I, p. 89-90 no. 61.

[3] Dragomir, *o. c.*, I. p. 207 şi 105—110 no 67—8 la anexe [din April, Iunie 1751].

[4] Preotul bănăţean, Mihail zice, că Buccow, a stricat cu foc 30 mănăstiri, cele mai multe zidite de Domnii din Moldova şi Ţara Muntenească, cf. Iorga, *Călătoriile în Rusia ale preotului bănăţean Mihail Popovici (1770—71)*, Arad, 1901, p. 41—42.

fiind 37, care la aceste mănăstiri mulţi din creştini din care nu vrea să se supuie la unaţie, mergea la acele mănăstiri de să spovedia şi să cumineca, şi, fiind popa Vasilie protopop la Făgăraş, s'au sfătuit cu vlădica Aaron de au mers la comandirul ghinărar Buccow, spuindu-i multe minciuni şi zicând că la acele mănăstiri sunt gazde de hoţi, şi aşa poruncind ghinărariul Buccow, au ars aceale mănăstiri toate şi li-au stricat, numai o mănăstire dela Sâmbăta de sus, ce iaste satul Brâncovianului, aceaia au rămas.[1] [Oh, ce mare răutate iaste pizma şi zavistia.] Adevărat că şi-au loat plata dela Dumnezeu şi ghinărarul şi vlădica, că cu grabnică moarte şi-au dat sfârşitul. Precum Apostolul Pavel zice: cine va strica biserica lui Dumnezeu, îl va strica pe dânsul".[2]

In vara anului 1761, înainte de 22 August, călugărul Sofronie se refugiase în Ţara Românească, generalul Buccow l-a condamnat, în 9 Septemvrie, la 5 ani, iar pe tovarăşul său popa Gheorghe din Abrud, la 10 ani muncă silnică, pentrucă „au călcat poruncile regeşti". Autorităţile se interesau într'una de Sofronie şi se temeau nu cumva să se mai întoarcă în Ardeal. Din o cercetare ce se face protopopului Simion Stoica din Bălgrad, vedem din spusele acestuia, că el „a auzit în 19 Sept. 1762 dela dascălul Bălgradului Ioan, care a venit din Valahia de curând, că Sofronie este la Argeş în bună stare, a vorbit cu el în trecuta iarnă în Râmnic, acum n'a vorbit,

[1] Episcopul unit At. Rednic, în 24 Ianuarie 1768, vizitează mănăstirea din Sâmbăta de sus şi zice în însemnările sale: „Întreaga ţara Oltului ascultă pe călugării din mănăstirea de aici". cf. Pâclişanu în *Cultura creştină*, Blaj, 1936, p. 97.

[2] Iorga în *Buletinul Com. istorice a României*, XII, p 78.

ci numai a auzit dela episcopul Râmnicului, că este tot în susnumita mănăstire Argeș".[1] Din timp în timp Sofronie mai venia în taină în Ardeal pentru a întări în credință pe cei rămași în bătaia tuturor răsbunărilor dușmane. Unii afirmă că l-au văzut prin Țara Făgărașului, ba a ajuns până la Cohalm, spune un preot Gheorghe din Odorheiu.[2] Pentru vrednicia și străduințele sale așa de importante Sofronie a fost făcut arhimandrit la mănăstirea Argeșului. In 1769 îl vedem lângă boierul Pârvu Cantacuzino, cârmuitorul Țării Românești sub ocupația Rușilor.[3] In 1774 protopopul ortodox din Sebeșul săsesc e arestat la Sibiu, fiindcă a stat în corespondență cu „acel înșelător Sofronie, care începe din nou a răspândi otrava legii românești schismatice în această țară."[4] Moare prin 1776, dupăce mulți din aderenții lui se așezaseră în Țara Românească.

La episcopul Grigorie din Râmnic călugării refugiați din Ardeal au găsit un cald și frățesc adăpost. Când pe meleagurile de unde plecaseră a ajuns stăpân duhovnicesc episcopul Dionisie Novacovici, ei au crezut că se pot întoarce acasă la muncă pentru biserică și neam. Astfel călugărul ardelean Nicodim, întors din Rusia și făcut egumen la mănăstirea olteană Bistrița, cere în 2 Ianuarie 1763, episcopului Novacovici „blagoslovenie și încredințare", ca să poată veni iarăși în Ardeal, fiindcă „trăgându-mă și eu cu patria de acolo mi s'au în-

[1] Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 39 no. 87.

[2] Bunea, *o. c.*, p 222—23. S'a pus premiu pe capul lui Sofronie 50 galbeni, *Ibid.*, p. 223.

[3] *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, p. 160, 177.

[4] Iorga, *Sate și preoți*, p. 282—3.

veselit sufletul împreună şi s'au bucurat şi inima de acea de mult dorită a ticăloşilor pravoslavnici".[1] Pentru a-i satisface pofta inimii lui Nicodim dornic să-şi revadă pe ai lui, însuşi episcopul Grigorie scrie noului vlădică ardelean aceste cuvinte de bună recomandaţie [în 1 Ianuarie 1763]: „Fiind cu neamul din Belgrad, şi viind către noi încă mai denainte, fiind mirean, l-am călugărit, aicia la episcopie, făcându-l diacon şi preot, şi ne-au slujit câtăvaş vreme bine şi cu dreptate. Apoi, din îndemnarea lăcuitorilor pravoslavnici ai Ardealului luându-şi voie şi blagoslovenie dela noi, s'au dus cu oareşce jălbi şi până la Curtea rusească, la răposata întru fericire Elisaveta Petrovna, marea împărăteasă a toată Rusia şi de acolo întorcându-se iarăşi aice, doreşte de va fi cu voia şi blagoslovenia Frăţiei Tale, să-şi vie în locul şi neamul său. Pentru care şi noi poftim pe Frăţia Ta ca să aibă voie şi blagoslovenie să vie şi să-l primeşti lângă Frăţia Ta cu slujbă că iaşte om bun şi cât au fost lângă noi ne-au slujit cu dreptate. Ci poftim să avem dela Frăţia Ta răspuns ori în ce chip vei socoti".[2]

Vlădica Dionisie răspunde, în 9 Iulie 1763, lui Grigorie din Râmnic, relativ la călugărul Nicodim, că se poate întoarce în Ardeal, dar în slujba sa nu-l poate primi, fiindcă a fost amestecat în tulburările conduse de Sofronie din Cioara.[3]

Despre alţi doi călugări cari au participat la revo-

[1] Iorga, *Studii şi documente*, XIII, p. 248—9 no. 66.
[2] Iorga, *o. c.*, IV, p. 90—91 no. 84.
[3] *Ibid.*, IV, p. 91 n. 1.

luția lui Sofronie, au trecut și s'au întors din Țara Românească, ne vorbește [după August 1761] preotul Nicolae din Abrud într'o scrisoare către episcopul său Dionisie: „Spionii lui Sofronie, aceștia, adecă Efrem și Teodosie, i-am aflat unde sunt, prinzându-le și cartea, care o voiu arăta de o va vedea Preasfințitul unde scrie, iar așezământul lor este așa": Efrem vine din Țara Românească la protopopul din Bălgrad Simion Stoica, care-l face popă întărit în eparhia lui, la satul Țâlna, din sus de Bălgrad, lângă un călugăr Atanasie slujitor". Teodosie vine și el de peste munți; el e pus de acelaș „slujitori în satul Bulz". Se împart în aceste părți de oamenii lui Sofronie antimise dela episcopul Grigorie de Râmnic. [1]

Populația ortodoxă spera, ca și călugării de mai sus, că prin numirea lui Dionisie de episcop în Ardeal, legea ei să va bucura de libertate și va avea pacea și liniștea mult dorite. Altfel mai bine mor sau trec în Țările Române. Această situație desperată, dar cu speranță de îndreptare, se vede precis în plângerea Românilor din ținutul Bistriței adresată, în 6/26 Iunie 1763, către episcopul Dionisie Novacovici.

„Preoți uniți, însoțiți de soldați catolici cutreeră toate satele românești, prind câte 6 oameni mai bătrâni și-i întreabă: Voiți voi să rămâneți uniți? Acei dintre cei întrebați cari răspund că ba, sunt legați și aruncați în temniță, ba unii dintre ei sunt bătuți fără milă la spate, iar cei cari nu pot să fie prinși, sunt pedepsiți cu amendă de câte 20—30 fl. Soldații

[1] *Ibid.*, XIII, p. 233—9 no. 13.

nemţi fac afară de acestea mari rechiziţiuni prin sate şi mistuesc puţinele provizii ale săteanului sărac. Noi ne prăpădim trupeşte şi sufleteşte, noi murim nespovediţi şi necuminecaţi ca vitele şi suntem deopotrivă cu turma de oi fără păstor. *Dacă Tu, prea sfinţite părinte, nu te vei îndura de noi şi nu ne vei da ajutor şi mângăiere, nu ne mai întoarcem acasă, unde ne aşteaptă închisoarea şi pedepsele, ci pribegim în alte ţări, unde putem să rămânem liniştiţi, căci suntem tare hotărîţi a pieri mai bucuros, decât să primim unirea.* Dacă e deci cu putinţă, trimite-ne un preot neunit, ca să nu ne prăpădim cu toţii". [1]

S'a afirmat acum în urmă că episcopul Cozma dela Buzău [Sept. 1763—Oct. 1787], ajuns şi mitropolit la Bucureşti [Oct. 1787—Sept. 1792], a fost preotul Cozma din satul ardelean Dealul, care a fost sfinţit de preot în 1745 de mitropolitul Neofit şi a participat larg, la luptele religioase din Ardeal, suferind temniţă peste un an şi trecând pe urmă în Ţara Românească. [2]

Românii din Caransebeş, Lugoj şi Almaj cer, în 10 Februarie 1717, — deci îndată după alungarea Turcilor din Banat — dela generalul comandant al Transilvaniei contele Steinville să le dea de episcop pe Petronie, căci „cela cu numele Moise [Petrovici], care a remas dela Turci, nouă nu ni lipsă, pentrucă Ve-ţi şti, că totdeauna ţine rânduiala turcească..." Acest Petronie trebuie să fie egumenul dela mănă-

[1] Nistor I., *Emigrările de peste munţi* în *An. Ac. Rom.*, secţ. ist., XXXVII [1915], p. 854.

[2] Mateescu în revista *Biserica ortodoxă română*, Bucureşti, c. 1930.

stirea Şegarcea din Oltenia.[1] Cererea bănăţenilor n'a fost satisfăcută. Altă mănăstire olteană Strehaia avea în 1759 de arhimandrit, un bun chivernisitor, pe Teodosie „de neam din Caransebeş", cum însuşi se iscăleşte.[2]

Un călugăr, care a avut un mare rost în viaţa monahală din Ţara Românească în a doua jumătate a veacului al XVIII, se numeşte „Gheorghe Ardeleanul". De tînăr a plecat la Constantinopol, apoi la Atos unde s'a călugărit la mănăstirea Vatoped, fiind ucenicul stareţului cu mare renume în viitor Paisie. Gheorghe vine cu Paisie în Moldova, [c. 1763], şi se aşeză întâiu la Dragomirna, trec la Secu [1775] şi la Neamţ [1779], unde Paisie pune bază unui curent de cultură şi de înaltă viaţă monahală. De aici Gheorghe e numit de mitropolitul Grigorie al Ţării Româneşti stareţ la mănăstirea Cernica, în care păstoreşte din 1 Septemvrie 1781 până la moartea sa din 3 Decemvrie 1806, fiind totodată şi stareţul mănăstirii Căldăruşani dela 1 Aprilie 1794. Stareţul Gheorghe a refăcut complet cele două mănăstiri sub raport moral-religios, cultural şi material. La îndemnul lui ardeleanul Dan Braşoveanu — vre-un bogat oier ori negustor — clădeşte biserica Sf. Gheorghe din Ostrovul dela Cernica.

Mănăstirile sale erau pline de călugări cuvioşi şi harnici, când egumenul Partenie dela Argeş trece în Ardeal,[3] Gheorghe trimite din obştea lui 20 că-

[1] Popa St., *La trecutul diecezei Caransebeşului*, Caransebeş, 1932, p. 35–39, 57–8.

[2] *Ibid.*, p. 40 după Pocitan în *Biserica ortodoxă română*, 1930, p. 655.

[3] Partenie a stat, ca bejenar, în satul Porumbac din ţara Făgăraşului cum însuşi ne spune, cf. Iorga, *Contribuţii la ist. lit. române*, III, în *An. Ac. Rom*, secţ. lit, XXIX [1906], p. 14 [12 Oct. 1794].

lugări, ca să administreze mănăstirea Argeşului. Aceştia însă se retrag la schitul Roboaia, unde era un alt ardelean Sofronie, — fost egumen la Cozia — care primise o scrisoare dela Paisie din Moldova, în care-i scria: Călugării să cetească neîncetat sf. Scriptură şi cărţile sf. Părinţi, stareţul să fie „întru toate dumnezeieşti scripturi iscusit foarte" şi fără avere, „nici măcar până la ac".[1] După sosirea lui Partenie din Ardeal, călugării lui Gheorghe stareţul se întorc şi ei. Cel mai învăţat călugăr dela Cernica a fost Macarie, tot ardelean, ştia limba latină şi grecească, fusese pela Atos, prietin cu Paisie, a ajuns pela mănăstirea Bistriţa şi arhimandrit la mitropolia din Bucureşti [1781—87], unde ţinea predici mult ascultate. Copişti renumiţi de cărţi bisericeşti erau la Căldăruşani ardelenii: Chiprian şi Rafail, călugărit 1826, trăia şi la 1851. Mănăstirea Căldăruşani, — un atelier bogat de manuscrise copiate de sârguincioşii monahi, — avea în 1815 nu mai puţini de 25 călugări ardeleni: Duhovnicii Lavrentie, Acachie, Antonie, Sofronie, Teodul, Ilarion; ieromonahii Gherman, Dionisie, Neofit, Eufrosin, Chiril, Isac, Varlaam, Iosif, Chiprian, Diogean, Gherontie, Pafnutie, Dometian, Isaia; ierodiaconi Visarion şi ieroshimonahii Onofrei, Iona, Rafail şi Antonie. Nu odată s'a ivit „pricina învrăjbirii prin taina vorbirii" între călugării ardeleni şi „pământeni", deşi stareţul Gheorghe spusese să fie cu toţii una, „pentrucă nu feliul limbii româneşti judecăm, ci mai vârtos faptele credinţii". Dar călu-

[1] Revista *Păstorul ortodox*, VI, (1907), p. 15—16.

gării nu odată au uitat înţeleptele cuvinte ale lui Gheorghe.[1]

Biserica de piatră dela mănăstirea Stănişoara [eparhia Argeşului] a fost construită, în 1817—19 de ieromonahul-stareţ ardelean aşezat aici: Teodosie,[2] care chema pe Hagi Constantin Pop din Sibiu să-i viziteze schitul.[3]

Din Săliştea Sibiului a plecat, în 1820, femeia evlavioasă Maria Roman cu fiul ei Dumitru în Moldova, hotărîţi să se călugărească. Maria se opreşte la mănăstirea de maice Agapia, unde găseşte mai multe cunoscute şi rudenii din satul ei, şi se călugăreşte sub numele Mitrodora. Pe fiul ei îl lasă la mănăstirea Neamţului, unde stareţul Dometian îl tunse de călugăr în 1823, dându-i numele de Dionisie.[4] Aici nu stă mult, fuge la Bucureşti, învaţă carte la Sf. Sava, apoi meşteşugul tipografiei, ceteşte asiduu o mulţime de cărţi bune ziditoare de minte şi suflet, trece profesor la Buzău, tipăreşte întâiele reviste bisericeşti, îşi câştigă merite însemnate, încât în 1860 e numit episcop la Buzău cu rodnică şi bogată activitate păstorească de 13 ani, moare subit în 1873.[5] Dionisie urmase în episcopia Buzăului pe un alt ardelean Filoteiu, pe care vred-

---

[1] Vezi pe larg despre călugării ardeleni la mănăstirile Cernica şi Căldăruşani ceeace spune păr. econom D. Furtună în cartea preţioasă şi plină de amănunte nouă *Ucenicii stareţului Paisie la mănăstirile Cernica şi Căldăruşani*, Bucureşti, 1928, p. 14, 48—50, 56, 63, 82, 91, 109 şi n. 277—8, 114—24; chipul stareţului Gheorghe la p. 47.

[2] Panţurescu I., *Biserica episcopii de Argeş*, Bucureşti, 1905, p. 52.

[3] Iorga, *Contribuţii la ist. literaturii române*, în *An. Ac. Rom.*, secţ. lit., XXIX [1906], p. 27.

[4] Melchisedec, *Episcopul Dionisie Romano.*

[5] Ghibu, *Ziaristica bisericească la Români*, Sibiu, 1910, p. 7—15.

nicia și învățătura lui îl făcuse locțiitor de episcop 4 ani — după moartea lui Chesarie [† 1846] — și episcop între anii 1850—60.[1]

La mănăstirea Cornet [jud. Ilfov] slujia popa Vasile de lângă Brașov, care în 21 Sept. 1796, primește „răvaș" de drum pentru a veni în Ardeal să-și vadă rudele.[2]

Călugărul Naum Râmniceanu știm că stătuse vre-o 7 ani prin Ardeal și Banat, învățând copii pe la diferite biserici și mănăstiri. Dela el ni s'a păstrat o interesantă scrisoare, din București, 15 Iulie 1823, către un călugăr ardelean dela mănăstirea Neamțului: „Prea scumpului meu patriot al Eptapolului Dachiei [= Transilvania], cel din satul Poiana, vecină satului [Jina] strămoșilor mei, fiică de militari, de unde eu, încă în scutece de 5 luni născut, m'au adus de trupeștii mei părinți și de moșii mei despre tată aici în Valahia Dachiei... când am fost de 6 ani am cunoscut pe Sfinția Ta [c. 1770], erai în vârstă voinicel, de atunci nu te-am mai văzut, vei fi de 70 ani... moșii mei despre mamă au rămas în Eptapol cu neamul militarilor".[3] Se pare că chiar atunci, după 1812, era în fruntea mănăstirii Neamțului egumenul Silivestru, „născut în stăpânirea țării ungurești", om „credincios, cuvios, duhovnicesc și știut de toți, următoriu al Sfinților Părinți", un prețios și harnic ajutor al mitropolitului Veniamin Costache întru răspândirea culturii religioase prin cărți bune bisericești.[4]

---

[1] Furtună, *Chesarie episcopul Buzăului*, București, 1913, p. 31—32.

[2] *Biblioteca Acad. Române*, secția mss., no. 655 f. 18.

[3] *Biserica ortodoxă română*, XII, p. 737—40.

[4] Iorga, *Mănăstirea Neamțului*, Văleni, 1912, p. 58.

Un călugăr ardelean ne spune despre el însuşi: „Eu m'am născut în Ungaria, sunt de neam ungurean, acolo m'am educat. Am învăţat în Ungaria şi Germania filosofia şi teologia. In Valahia m'am tuns de monah la mitropolia din Bucureşti, m'am făcut egumen şi dascăl de teologie, apoi exarh adecă inspector principal. In 2 Noemvrie 1781 am fost trimis de episcopul Filaret al Râmnicului în Germania [= Austria], spre a mă informa dacă va fi cu adevărat războiu". Ajungând în conflict cu episcopul Filaret trece în Rusia, unde se oferă în 1783 să aducă colonişti din Ardeal în guberna Chersamului.[1] Acest călugăr învăţat prin şcolile înalte din Ungaria şi Austria trebuie să fie acel Ioan, care „fiind de eresul uniţilor, luând experienţă şi de filosofie şi de teologie şi cunoscând, că a lor sunt dăunătoare a trecut la ortodoxie".[2]

In partea întâiu a veacului al XIX a trăit, în deosebi în Bucureşti, un călugăr ardelean, care s'a bucurat de o deosebită cinste pentru activitatea sa duhovnicească, fiind sfinţit de arhiereu titular sub numele: Ioanichie „Stratonichia". A murit în Bucureşti şi la înmormântarea lui, din 30 Octomvrie 1839, arhimandritul Efrosin Poteca a rostit o frumoasă cuvântare, scoţând în evidenţă meritele vrednicului arhiereu, din care reproducem cele de mai jos:[3]

„Ioanichie fu născut într'un sat, anume Săsciori, ce este aproape de oraşul Sassebeş în Transilvania,

[1] *Analele soc. istorice şi arheologice din Odesa*, 1883. cf. *Bis. ort. rom.* XI [1887—8], p. 137—144.

[2] *Biserica ort. română*, XV, p. 599 - 600.

[3] Publicată în revista *Vestitorul românesc*, Buzău 1939, no. 49, p. 187—88 [din 9 Decemvrie].

din părinţi pravoslavnici, rumâni de neam. El ieşind din patria sa, veni aicea la Bucureşti, într'acest loc milostiv, încă băeţandru fiind în vremea Domnului Alex. Ipsilanti [1774—1782]. Dorirea sa se vede că a fost spre învăţătură, pentrucă îndată ce şi-au aflat oarece adăpostire sau apucat de au învăţat carte rumânească în şcoala dela Colţea: acestea spune de dânsul răposatul Mitropolit Grigorie. Apoi cu această învăţătură să dete pe sine desăvârşit lui Dumnezeu, îmbrăcă haina monahicească, cu numele Ioanichie, mai pe urmă dobândi şi darul preoţii, şi mulţi ani, încă dela răposatul întru fericire episcopul Filaret, sluji în metohul sfintei episcopii Râmnicului ca preot şi ca duhovnic, având acolo blagoslovit apărător pe acel arhimandrit Filoteiu vestit de bunătate, carele era grec dela Trapezunda; fiind în ascultarea aceştuia, au învăţat dela dânsul şi ceva greceşte, slujindu-i şi folosindu-să de dânsul mult şi la cele duhovniceşti, pentrucă era un bărbat îmbunătăţit şi bineînvăţat.

După ce să făcu Mitropolit stăpânu său, episcopul Nectarie... atunci s'a cinstit şi p. Ioanichie cu rang de episcop, însă fără eparhie... aşa se cinstesc şi alţii, sau pentru vrednicie, sau pentru chiverniseală.

Cu toate acestea p. Ioanichie, pentrucă era duhovnic cuvios şi milostiv fu cinstit de dumealui Banul Dinul Creţulescu cu biserica numită a Creţulescului spre lăcaş al său cât va trăi şi cu tot venitul ei, din care venit acest răposat multe îmbunătăţiri a făcut acestei biserici, şi în läuntru şi afară împrejur precum este ştiut în cea din urmă, cine nu

ştie şi biserica Sf. George dela Cernica cu chiliile dimprejur. Toată acea falnică zidire pe acest răposat îl cunoaşte de întâiul ctitor! Vedeţi şi această măreaţă biserică sf. Vineri, cu toată zidirea din nou şi înfrumuseţarea ei? Tot pe răposatul îl pune cel întâiu între ctitorii săi. Dar milostenile sale cu mărunţişul! Dar alte bunătăţi, câte a săvârşit în toată viaţa sa!, încât se vedea, că orice-şi agonisia, tot

Călugăriţă din Ardeal (sec. 17).

păstra pentru milostenie, şi în vederea oamenilor numai pe sine nu să miluia, pentrucă ştia să trăiască sărăceşte, precum şade bine unui arhiereu cuvios, persoană duhovnicească, potrivit cu apostoliceasca adevărata învăţătură. Aşa a trăit părintele Stratonichie. Şi anii vieţii sale se socotesc a fi ajuns până la 80.

Răposatul a fost pururea milostiv, blagocestiv, temător de Dumnezeu, cinstitor de stăpânire, supus adevărat la mai marii săi, iubitor de slujbele bisericeşti, postitor, înfrânat până şi la cele vrednice de iertare, ferindu-se de tot lucrul necuvios şi luzuros, aceste bunătăţi ale sale şi faptele sale să dovedesc, şi prin gura norodului să mărturisesc".

Aproape nu era mănăstire în Principatele Române, în care să nu fie călugări sau maice venite pentru viaţă cuvioasă din Ardealul mult oropsit, unde mănăstiri de maice n'au fost, doar ici colea găsim câte 1—2 bătrâne, îndeosebi prin schiturile din ţara Oltului [numai în Arpaşul de jos şi Viştea de sus se amintesc cele 5—6 călugăriţe], căci stăpânirea străină a lucrat din răsputeri contra înfiinţării lor, ca de ex. la Sâmbăta de sus în 1817, iar unde se lăsau bani pentru acest scop erau confiscaţi.[1]

Mănăstirea Cocoş din Dobrogea a fost înfiinţată la 1833 de trei călugări, dintre cari primul stareţ Visarion pare a fi fost ardelean. Aici se călugăreşte bogatul oier Nicolae Hagi Ghiţă din Poiana Sibiului, dăruind mănăstirii 15.000 galbeni, cu care se înalţă în 1853 o frumoasă biserică, apoi 500 oi şi 15 cai. După moartea stareţului Visarion [† 1860] mănăstirea e condusă până la 1880 de un alt ardelean: arhimandritul Daniil, sub care s'au făcut multe edificii şi îmbunătăţiri sf. lăcaş.[2]

[1] In 1784 Maria Moldovan din Gherla cere cei 2000 galbeni [?], lăsaţi de tatăl său pentru clădirea unei mănăstiri de maice. cf. *Staatsrath Archiv*, Viena, no. 4983.

[2] Arhim. Roman Sorescu, *Mănăstirile dobrogene*, Bucureşti, 1914 p. 16, 20, 23.

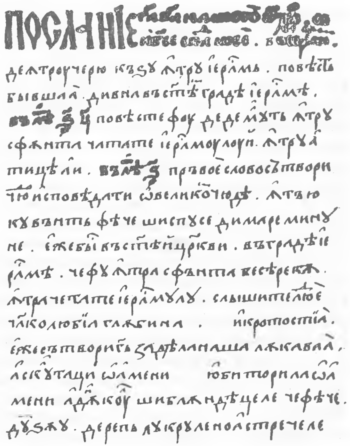
V. CONTRIBUŢIA CĂLUGĂRILOR PENTRU LITERATURA ŞI ARTA BISERICEASCĂ ŞI PENTRU ŞCOALA POPORULUI ŞI TIPĂRIREA CĂRŢILOR.

Importanţa mănăstirilor ardelene pentru literatura şi arta bisericească e fără îndoială cu mult mai scăzută, ca a acelor din Principatele române, date fiind şi împrejurările grele de sărăcie şi persecuţie zilnică sub care erau silite să trăiască. Ele au luptat veacuri dearândul pentru păstrarea legii ortodoxe a neamului nostru tolerat. In lupta aceasta de fiecare zi, călugărilor le rămâne puţin timp liniştit spre a produce opere literare şi artistice mai de seamă. Mulţi din călugări vor fi fost cari abia ştiau ceva scrie şi ceti, ei memorizau rugăciunile şi slujba, pe care trebuiau să le repete nu odată pe zi. Cei mai învăţaţi între ei erau cei cari făcuseră şcoală la mănăstirile din Ţările Româneşti, umblaseră pela Atos, la Ierusalim, şi întorşi acasă cu carte şi experienţă deveniau egumenii sf. aşezăminte, ca Visarion dela Sâmbăta de sus, Matei Voileanul dela Drăguş şi Isaia Tempea din Bucium, etc.

In satele cu mănăstiri s'au descoperit cele mai vechi monumente literare scrise sau tipărite din veacul al XV—XVI-lea, de ex.: Codicele din Ieud cu texte unice aporife, Pravila din 1563, şi Intrebarea creştinească din 1559 tipărită la Braşov,[1] apoi în Lupşa, Apostolul lui Coresi din 1563, la mănăstirea Peri sau alte din Maramureş s'a scris şi tradus în

[1] Publicat de Bianu I., *Texte de limbă din secolul al XVI-lea*, III, ed. Acad. Rom., secţ. lit, 1925.

româneşte întâile cărţi bisericeşti pela 1500—1520 Psaltirea, Apostolul şi Evanghelia.[1] In mănăstiri nu

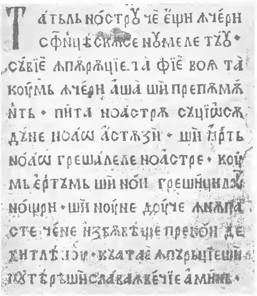

„Scriptură dela Isus Hristos către oameni“ din Codicele de Ieud.

numai se păstrau, ci se traduceau din slavoneşte — întâlnim şi în veacul al XVIII-lea călugări şi preoţi ardeleni, cari cunoşteau această limbă — şi se copiau cărţile

[1] Vezi studiul lui Cândea despre *Psaltirea scheiană*, Bucureşti, 1916, p. XCIV; şi Iorga, *Istoria literaturii religioase până la 1688*, Bucureşti, 1904, p. 15—41.

bisericeşti, vânzându-se altora şi răspândindu-se astfel în toate părţile. Prin arderea şi distrugerea mănăstirilor s'au nimicit şi au dispărut comori imense literare: cărţi manuscrise sau tipărite, cari dovedesc nu numai dibăcia sau arta călugărilor copişti, ci şi circulaţia lor pentru formarea sufletului unitar al

Татъль нострꙋ че ешти ꙟчери
сфинцѣскъсе нꙋмеле тъꙋ·
съвіе ꙟпъръціе та фіе вола та
кꙋмь ꙟчери аша ши пре пъмъ
нть · пита ноастръ съціоасъ
дъне ноаѡ астъзи · ши ꙗрть
ноаѡ грешалеле ноастре · кꙋ
мь ертъмь ши нои грешницилѡ
ноштри · ши нꙋне дꙋче ꙟнъпа
сте че не избъвеще пре нои де
хитлѣ лꙋи · къ а та е ꙟпъръціешѣ
ши тѣрѣ ши слава ꙟ вечіе аминь ·

Tatăl nostru din „Intrebarea creştinească" (tip. Braşov, 1559).

poporului român, oferind un bogat material şi cercetătorilor limbii româneşti. Nu odată aceste cărţi bisericeşti scrise frumos şi cu delicate chenare colorate şi ilustraţii au fost confiscate şi aducătorul lor pedepsit. Aşa au dispărut multe şi au ajuns în muzeele străine din Anglia, Germania şi alte ţări. Iată popa Teodor din Vişăul de jos aduce pe ascuns din Moldova un manuscris românesc, pe care va-

meşii din Sighetul Maramureşului îl confiscă în April 1777 şi li se cere acestora să-l trimită la cenzură. Cum episcopul rutean din Muncaciu, Andreiu Bacinschi, chiar atunci era în Sighet, el cere manuscrisul, pe care văzându-l ce frumos e şi că scrierea se aseamănă cu tiparul, apoi cetind şi minunata poveste a vieţii sfinţilor, — reţine manuscrisul pentru dânsul, ca un exemplar rar şi de mare valoare, neavând de acestea decât în limba latină şi rusească. Episcopul plăteşte pentru el 6 galbeni, preţul cu cât îl cumpărase popa Teodor.[1]

Dela câţiva călugări ni s'au păstrat manuscrisele: „Vieţile sfinţilor" de ieromonahul Ambrosie din Bucium [1737]; predici, istorioare morale, Pilde filosofeşti, Vieţile sfinţilor, etc. de Mateiu Voileanu din Drăguş [publicate în parte de un strănepot, în Sibiu la 1891]. Intre manuscrisele mănăstirii Căldăruşani, unde era un atelier de copişti cu numeroşi călugări ardeleni, s'au găsit două: Unul „Plângerea mănăstirii Silvaşului" scrisă de un călugăr dela Prislop refugiat în Ţara Românească, după dărâmarea lăcaşului său, care cuprinde în versuri slabe altfel trecutul de suferinţă al Prislopului; al doilea e o scriere de cuprins neobişnuit atunci teologic-apologetic „Intrebări şi răspunsuri pentru legea a treia, ce s'au izvodit şi s'au numit adecă uniia în ţara Ardealului" de popa Vasilie din ţara Făgăraşului, la 1746, care este egumenul Visarion dela Sâmbăta de sus. Sunt vre-o 20 pagini de polemică, şi autorul ne spune că „a fost trimisă

[1] Meteş în revista *Neamul Românesc literar*, Văleni, 1912, p. 589—590.

în Ţara Românească din poncturi în poncturi".[1] A avut desigur o largă răspândire atât în ţara Oltului cât şi în Ţara Românească, în vremea când în Ardeal se da o luptă desperată pentru apărarea legii strămoşeşti, condusă şi susţinută îndeosebi de călugării din diferitele mănăstiri. Popa Vasile într'o formă populară, apără cu mult entuziasm credinţa ortodoxă, prezentând pe călugărul Visarion Sarai, ca un om trimis de Dumnezeu pentru mântuirea Românilor de legea eretică a Romei. Cartea se înfăţişează ca o discuţie între uniţi şi neuniţi, şi asertiunile celor dintâi sunt combătute cu multă pricepere; dovezile sunt luate numai din cărţile de ritual şi sinaxare, expunerea nu e lipsită ici colea de ironie, cu unele exagerări, caracteristice unor astfel de cărţi cu misiune de a câştiga aprobarea populară în cercuri cât mai largi.

Cei mai mulţi dintre diecii care-i cunoaştem, nu erau altceva decât nişte monahi care-şi învăţaseră meşteşugul copiştilor în mănăstiri,[2] după care trăiau, îmbogăţind bisericile cu cărţile bisericeşti necesare şi făcând bucurie şi celor ce le plătiau, fiind aceştia convinşi că prin astfel de danii şi-au spălat o parte din păcate.

In cele două mănăstiri unite din Blaj câţiva călugări învăţaţi au desvoltat şi o activitate literarăştiinţifică care merită prin valoarea ei să fie semnalată aici în aceste pagini.

---

[1] Publicată în *Biserica ortodoxă română*, VII, Bucureşti, 1883, p. 497—515.

[2] Vezi de Ciuhandu, *Diecii din Bihor*, în ziarul *Tribuna*, Oradia, 1919 no. 46—52; despre rolul diecilor moldoveni în Transilvania vezi Mangra, *Cercetări literare-istorice*, Bucureşti, 1896, p. 11—29.

Dela cei dintâiu trei călugări ne-au rămas între manuscrisele din biblioteca mitropoliei din Blaj următoarele scrieri: Dela Gerontie Cotorea: 1. Despre schismaticia Grecilor după Maimburg; 2. Despre articuluşirile cele de price [între cele două biserici româneşti], etc.; 3. Cartea de religie şi obiceiurile Turcilor; 4. Invăţătura creştinească sau catehism mai mare; 5. Pravila după rândul slovelor dela buchi; 6. Carte pastorală către protopopi; dela Atanasie Rednic: Cartea contra Schismaticilor şi Starea bisericii Românilor din Ardeal; dela Grigorie Maior: Epistolă pastorală şi Enciclică; apoi dela Iacob Aron: O colecţiune de inscripţiuni dacice; dela Partenie Iacob în latineşte: Elemente de aritmetică numerică; dela Ştefan Pop: Tratat despre sacramentul Botezului şi dela Ioachim Pop o Teologie dogmatică.[1]

Deasupra tuturor se ridică prin erudiţia sa productivă, ca şi prin răbdarea creştinească care biruie intrigile şi imprejurările neprielnice spre a putea fi util neamului său: călugărul Samuil Clain. Activitatea sa a fost multilaterală, s'a distins ca scriitor bisericesc, istoric, filolog şi autor de cărţi didactice. In domeniul literaturii bisericeşti multe şi importante opere: In manuscris: Despre Călugării bisericii răsăritului, Practica consistorială, Cartea despre descoperirea cea dumnezeiască, Cartea de căsătorie, Predicele, Canoanele tuturor soboarelor în biserica răsăritului primite, tratatul „De veris narrationibus" a lui Lucian, „Indreptarea păcătosului"

[1] Raţiu, *Dascălii noştri* în *Anuarul şcolilor din Blaj pe 1907—8*, p. VIII—XVII.

de Segneri, „Cele 49 cărţi de urmarea lui Hristos" de Thoma de Kempis, apoi şi alte traduceri din: Sf. Vasile, Sf. Ciril Ierusalimiteanul, Sf. Dorofteiu, Sf. Pahomie, Sf. Ioan Gură de aur, sf. Grigorie Nazianzenul, Sf. Ioan Damascen, Sf. Epifanie, Sf. Efrem şi Sf. Clement; tipărite: Disertatio canonica

Călugărul Samuil Clain din Blaj.

de matrimonio justa disciplinam Graecae Orientalis Ecclesiae [Viena, 1781], Disertatio de jejuniis Graecae Orientalis Ecclesiae [Viena, 1782; trad, românească, Buda, 1828], Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morţi [Blaj, 1784], Biblia ambelor testamente [Blaj, 1795] şi Teologia moralicească [Blaj, 1795]; — istorice: Brevis notitia historiae Valachorum ab

origine gentis usque saeculum XVIII, Istoria Românilor Transilvani, Munteni şi Moldoveni, împreună cu faptele principilor, Istoria bisericească a Românilor Transilvani, Istoria Conciliului dela Florenţa, Istoria bisericească universală pe scurt, Istoria împărecherii între biserica răsăritului şi a apusului, care s'a făcut pe vremea lui Mihail Cerularie, patriarhului Ţarigradului şi a soborului dela Florenţa, De origine Daco-Romanorum, De Metropoli Transilvanica, Annales Principum Transalpinorum et Moldavicorum; traduceri: Istoria bisericească universală de Fleury [4 vol.] şi Belisariu de Mormantel; — filologice: Elementa linquae Daco Romanae sive Valachicae [în colaborare cu Gh. Şincai; tipărită Viena, 1780 şi Buda, 1805], Dicţionariul latin-român-german-ungar şi român-latin-german-ungar [manuscris, 1805]; — manuale de şcoală: Bucoavnă [Viena, 1781], Logica, adecă partea cea cuvântătoare a filosofiei [Buda, 1799], Etica şi Dreptul natural [Sibiu, 1800]; în manuscris: Metafizica, Aritmetica, şi Viaţa şi fabulele lui Isop.[1]

Niciodată un călugăr român nu şi-a întrebuinţat viaţa de 60 ani mai cu folos pentru biserică şi neamul lui ca Samuil Clain [† 1806], care ne-a lăsat aşa de numeroase şi însemnate opere în diferite domenii, durere cele mai multe în manuscrise păstrate în biblioteca episcopiei unite din Oradia.

Priceperea artistică a celor mai puţini dintre călugări nu se reduce numai la copierea cărţilor cu scriere frumoasă şi legibilă — ca a egumenului Ioan

[1] Vezi Bianu, *Viaţa şi activitatea lui Maniu-Samuil Micu-Clain* în *An. Soc. Acad. Rom.*, IX [1876], p. 99 - 107; Iorga, *Istoria literaturii româneşti din secolul al XVIII-lea*, II, Bucureşti, 1901, p. 161 şi urm.

dela Prislop, ajuns mitropolit în Alba-Iulia — şi împodobite cu chenare înflorite sau scene colorate din Scriptură, ci unii dintre ei erau şi zugravi preţuiţi şi căutaţi în multe părţi ardelene, ca eromonahul Gavrilă [secolul 17],[1] apoi Urs Broina, dela Stobor şi Mateiu Voileanul dela Drăguş, apoi Vasile Loga din Srediştea Banatului, cari au zugrăvit mai multe biserici. Erau şi iconari, cari cutreerau satele oferindu-şi „arta", ca de exemplu: monahii Chiril dela Cioara şi unul Gheorghe [c. 1700]. Atâţia dintre preoţii zugravi erau şi călugări cari îşi însuşiseră meşteşugul într'o oarecare mănăstire, unde se adăpostea şi câte un meşter zugrav.[2] La începutul veacului al XIX-lea trăia în mănăstirea Cornet lângă Robeşti [jud. Vâlcea], ca egumen zugravul Ioan Bena, fiul popii Avram din satul ardelean Pianul de jos, în biserica căruia sunt 2 icoane din 1808, dela acest meşter zugrav.[3]

Mănăstirile în trecut au servit poporului şi ca şcoală.[4] Aici îşi trimiteau copiii ceice voiau să-i facă preoţi şi „cantori" la biserici, învăţau dela călugări scrisul, cetitul, cântările şi slujbele bisericeşti. Şcoli de acestea erau la toate mănăstirile mai de seamă, ca la Bălgrad, Prislop, Sâmbăta de sus, Şinca

[1] *Şematismul jubiliar din Lugoj*, 1903, p. 349 [zugrăveşte la biserica din Hunedoara].

[2] Despre aceşti zugravi vezi cartea mea, *Din istoria artei religioase române*, I, Cluj, 1929, p. 110—134; Iorga, *Vechea artă religioasă la Români*, Văleni, 1934, p. 50—53.

[3] Pr. Ioan A. Bena, *Monografia comunei Pianul de jos*, Cluj, 1925, p. 68. Autoportretul lui Ioan se păstra încă, în 1876, la mănăstirea Cornet.

[4] Vezi despre şcolile române din Ardeal în veacul al XVIII-lea în *Transilvania*, Sibiu, 1885 [XVI] no 5—10; 1899, p. 205 15 [şcolile unite rom. din 1780—1800]; Românii la liceul catolic din Bistriţa în sec. 18-lea [1729-79] *Ibid.*, 1900, p. 3—16.

veche, Râmeţi, Lupşa, Măgina, Strâmba, Moiseiu, Peri, Vad, etc. Unii călugări părăseau mănăstirea şi poposeau în diferite sate, în deosebi iarna, strângeau copiii şi învăţau cartea obişnuită şi necesară vremii de atunci, cum cunoaştem pe un călugăr dela Humorul Moldovei, care învăţa copilul unui preot din Maramureş. Invăţători de aceştia călugări întâlnim pe la 1750, 1752 în ţinutul Năsăudului: Samuilă şi Ioan al Bardanului [venit din Moldova] din Feldru, Atanasie din Sângeorz, tot din acest sat e şi Vasile fiul popii Roş, care s'a întors din Moldova şi învăţa copiii din districtul Rodna.[1]

Preotul calvin Petru Bod încă spune, că „mănăstiri nu puţine au Românii,... şi ceice ştiu ceti învaţă în mănăstiri dela călugării sau monahii români“.[2]

In Banat asemenea funcţionau şcoli pe la mănăstiri, aşa sunt la Hodoş-Bodrog, Şemlacul mic, Sredіştea mică, apoi în Caransebeş, unde se aminteşte un dascăl Moldovan la 1695,[3] la acesta sau altul a învăţat preotul din acest centru, Lazar Popovici, care spune la 1748 că „am învăţat gramatica la şcoala din Caransebeş“.[4] Dar poate şi în altă parte, căci în 1724 scrie cu litere latine, puţin obişnuite atunci şi acolo; în 1747 păr. Lazar e preot în comunaIaz.[5]

Cine voia să dea o învăţătură mai aleasă copiilor săi îi trimitea la o mănăstire în Ţările Române.

[1] Revista *Arhiva someşeană*, Năsăud, 1929 no. 11, p. 21—22.
[2] *Brevis Valachorum Historia...*
[3] Ghidiu Bălan, *Monografia oraşului Caransebeş*, p. 185.
[4] *Foaia diecezană*, XVIII, Caransebeş, 1903, no. 37. — Gheorghe Constantinovici din Caransebeş, în Maiu 1779, scrie o istorie românească dela 1595 până la 1719, care se află în biblioteca episcopiei unite din Oradea. cf. Radu, *Manuscriptele bibliotecii episcopiei greco-catolice din Oradea-mare*, în *An. Ac. Rom.*. secţ. ist., I, [1923], p. 286.
[5] *Revista istorică*, Văleni, 1920, p. 188; vezi şi Vuia, *Şcolile româneşti din Banat în sec. al XVIII-lea*, Orăştie, 1896.

Bogatul şi darnicul negustor din Sibiu Hagi Constantin Pop a trimis în Iunie 1795 un copil, dar nu al lui, la mănăstirea Argeşului, unde păstoria bunul şi vrednicul episcop Iosif, cu care Pop era în cele mai prieteneşti raporturi. Acolo mai învăţau carte şi alţi copii din Ardeal. Ni s'au păstrat câteva scrisori deosebit de interesante despre viaţa şcolară din mănăstirea Argeşului şi le vom cita.[1]

După opt luni de petrecere în această şcoală „eu Gheorghe, fiul sufletesc" scrie, în 28 Martie 1796, protectorului şi desigur susţinătorului său lui Hagi Pop rândurile următoare:

„Am ajuns la sfânta episcopie după cum au fost şi trimiterea dumitale cu mine la Prea Sfinţia Sa părintele episcopul, şi m'au pus la grecie după cum ai fost scris dumniata, şi am învăţat filandra şi la Octoihu 4 glasuri, am învăţat seamnele psaltichiei şi slovele cu glasurile lor, heruvicul pe glasul al 7-lea, priceasna morţii pe glasul acelaş, rânduiala vecernii şi a leturghii, axioanele de peste an şi aghioasele, şi acum cu ajutorul lui Dumnezeu, învăţ anastasimatariu şi la Octoihu, totodată, şi încă tot nu mi-au îndestulat cu atâta învăţătură... Şi cânt în biserică de răsună mănăstirea, şi m'au făcut ipodiiacon, adecă ceteţu... Să-mi trimiţi răspuns, şi să-mi trimeţi or alagea ori bani să-mi fac un antereu, şi să-mi trimeţi postav să-mi fac nădragi, iar nu nădragi strângi, ci ori şalvari, ori poturi, şi un brâu, că am rămas gol de haine, şi să-mi trimiteţi pânză de cămaşă... Şi Prea Sfinţia Sa părintele episcopu este

[1] Iorga, *Contribuţii la istoria literaturii române în veacul al XVIII—XIX-lea* în *An. Acad. Rom.*, secţ. lit., XXVIII (1906), p. 210 n. 2.

la Bucureşti dimpreună cu dascălul meu... Să-mi trimiteţi şi bani de cheltuială".

In lipsa episcopului dela Argeş, şcolarul Gheorghe fuge acasă, sătul de învăţătură, dovadă că nu era un element bun şi ascultător cum ne spune însuşi vlădica Iosif în scrisoarea, din 16 Iulie 1796, către Hagi Constantin Pop: [1]

„Pentru Gheorghie copilul, ce mi l-ai fost trimes în anul trecut, cu toate că s'au cunoscut deloc ce fel de ipochimen iaste, însă ca să nu mâhnesc pe dumneata, n'am însemnat nimic, ci l-am dat la dascăl psaltu, ca să înveţe cântări cu meşteşugul psaltichiei, şi după câtăva vreme s'a bolnăvit de friguri cu durere de piept şi aceasta i s'a întâmplat din ataxiile lui. Şi după ce s'a însănătoşit, întâmplându-se a merge eu la Bucureşti cu sorocu de 10 zile [măcar că am zăbovit 4 luni], l-am lăsat aici în seamă de om, ca să păzească la biserică, că pe cântăreţ îl luasem cu mine. Şi până am venit eu dela Bucureşti, am trimis un dascăl aici ca să înveţe pe câţivaşi din părinţi şi din copii la gramatică, între care fiind şi el, i-am trimis gramatică, fiindcă şi singur a cerut, însă şi aciastă prothimie prea puţin au ţinut, căci nu avea vreme slobodă ca să iasă pe afară, şi au găsit pricina că el nu are gând să se facă dascăl învăţat, şi cumcă dumneata l-ai trimes să înveţe numai cântări, iar nu gramatică. După ce-am venit dela Bucureşti, am orânduit pe psaltiu ca să ia în seamă de ceale ce au învăţat de le ţine minte şi să-l împileze la învăţătură, şi cercetându-l l-a găsit ca cum n'ar fi învăţat nimic, şi au început iarăşi

[1] *Ibid.*, p. 211—12.

dintâiu, şi, fiindcă i s'au strâmtorat voile lui a nu avea voie ca să mai iasă pe afară fără treabă, au găsit vreame în trecutele zile, când eu lipseam la Piteşti, şi mai placsind pe un copil, iarăş Ardelean, au fugit întru o noapte şi, făcând răvaş mincinos, au trecut pela Câineni. După cât să vede atâta de mic la stat, atâta iaste de mare mişăl, fiind învăţat rău... Putea să mai zmereduiască şi pe alţi copii, după cum au făcut celui ce l-au luat cu el, că până nu-l trăsease către sine, acela era bun ascultător şi paznic la biserică, fiind prohirisit ceteţ. De va zice că a avut lipsă de hrană, va minţi, că la mine nu iaste obicinuită aciasta.

De va zice de haine, iată foae de hainele lui ce i-am făcut întru acest an ce s'au împlinit în Iunie 9. După altele a luat şi psaltichia, care nu iaste a mea, ci o am luat dela vătaful de plaiul Argeşului, până să găsesc alta să-i cumpăr... Tot când au fugit ei, au lipsit şi nişte târgueli de taleri 8 ale unui croitor: găitan, ibrişim şi altele... Banii i-au avut la chelariul... Ce să fac când brânza iaste în foale de câine? Să cunoaşte că de mic n'au avut creştere cu bună pedepsire, că la Câmpulung au fost cam în voia lui, şi de aici nu-i da mână să umble, dupăce am început a-i lua seamă".

Vlădica alătură şi lista cu hainele ce-i făcuse, o reproducem căci ne arată garderoba unui şcolar de mănăstire bine îngrijit dar mincinos şi prost crescut de acasă:

„Postav pentru dulamă şi giubea câte po taleri 2,60; 3 tal. cheltuelile cusutului; 5 tl. două mişăzi de

oae pentru îmblănitul giubealii, 1,30 tl. o hărşie neagră· profiluri la aciastă giubea.

La Paşti i-a cumpărat de: 8 taleri o giubea de şal, 6 tl. un antereu de maniţă, 7 tl, o pereche ciacşiri de ilbichir roş, 1,90 tl. un fes, 1,60 tl. un brâu de lână, 2 tl. o cămaşă, 2 tl. o pereche iminii cu ciorapi".

Hagi Pop primind scrisoarea vlădicului, ascultă desvinovăţirea copilului Gheorghe, care evident minte cele ce urmează şi care sunt trimise la Argeş:[1]

„Durerea pieptului zice să-i fi pricinuit din bătaia dascălului. Frigurile nu ştie din ce-i pricinuesc. Nu l-au dat în seamă nimănuia când au fost păr. preasfinţitul la Bucureşti nici la biserică să păzească. Gramatică n'au cerut, însă i-au dat păr. episcopul. La gramatică grecească au zis precum că nu l-au trimis să înveţe, ce numai la cântări româneşti. La cercetarea ce au făcut despre învăţătură, cu întoarcerea episcopului, toate le-au ştiut ce au învăţat, numai la aghioase să fi greşit în doo locuri.

Dintâi, la cântări, a învăţa nu l-au pus, iarăş fiindcă au plecat episcopul cu dascălul, îndată după aceia, la Piteşti. Nu au planisit numitul Gheorghe pă numitul Ardelean Ion, ci Ion pe Gheorghe, şi tot Ion au făcut carte mincinoasă. Hainele întru adaogata foae sânt adevărate. Psaltichie îi este dăruită de vătaful Argişului".

Se face intervenţie ca copilul să fie reprimit la mănăstire. Vlădica, om bun, scrie lui Pop în 5 August: „...Gheorghe copilul, pentru dragostea dumitale şi a

[1] *Ibid*, p. 213. — Un copil „pentru învăţătura cărţii" la mănăstirea Argeş. merge la Sibiu în Iulie 1801. cf. *Ibid*., XXIX, p. 26 [A. Bistriţa].

dlui doftor Molnar, gata sunt a-l primi oricând să va trimite, trecând cu vederea toate urmările lui de mai nainte; numai bine ar fi să i să dea spaimă, că altă dată nu să va mai primi în lazăret, ci să va trimite legat înapoi".[1] In 26 August tot vlădica scrie: „Să trimită pe Gheorghe „până mă aflu aici [la Argeş], că poate acum, cu schimbarea stăpânirii, voi fi chemat să mă aflu la Bucureşti, după obiceiu, ce l-aş lua cu mine ca să nu umble de capul lui aici şi acolo; încât voi zăbovi iaste dascăl la mitropolie: îl voi da pe seamă-i".[2]

Cu toată iertarea şi bunăvoinţa ce i s'a arătat Gheorghe nu s'a mai întors la şcoală în Argeş, căci vlădica întraltele scrie lui Pop în 4 Octomvrie acel an: „...Pe Gheorghe copilul socoteam că-l voi găsi trimis aici, dar precum să cunoaşte, nu-l mai trage inima să mai vie".[3]

Trebue să spunem câteva cuvinte şi despre şcolile din cele două mănăstiri din Blaj, cari contopindu-se pe urmă şi ieşind de sub conducerea călugărilor propriu zişi, au progresat cu renume tot mai bun şi cu elevi tot mai numeroşi.

In diploma de întemeiere a mănăstirii Sf. Treime se spune, încă la 21 August 1738, relativ la rostul ei: Călugării „pruncilor celor încredinţaţi grijei lor, întru toate să le fie pildă, şi pe aceia în năravuri, şi întru învăţătură şi în limbile cele de lipsă în

[1] *Ibid.*, p. 213.
[2] *Ibid.*, p 213.
[3] *Ibid.*, p. 214. Hagi Pop îşi dăduse fiul său Zamfir, deştept şi bine crescut, la şcoala mănăstirii Domniţa Bălaşa din Bucureşti în 1799. *Ibid.*, p 218.

patrie, prin cari cu patrioţii să se poată înţelege, să-i procopsească, ca în şcoli să se facă oameni harnici, spre creşterea sfintei Uniri cu romano-catolică biserică".[1]

Conform acestei condiţii din urmă în şcolile Blajului nu s'au primit până în veacul al XIX, decât elevi uniţi sau catolici. In 1754 în mănăstirea Sf. Treimi se deschid trei şcoli; la două din ele erau cei dintâi profesori călugări: Gr. Maior, Caliani şi Cotorea. Din toate părţile năvăliră copii dornici de luminarea minţii şi a sufletului la acestea şcoli. Numărul elevilor se ridică repede la 78, apoi 200 şi până la 500,[2] datorită şi faptului, că episcopul Aaron, pe toţi cei săraci „îi ţinea cu pâne şi la praznice cu fiertură, pe unii şi cu haine şi cărţi".[3] Acest ajutor s'a menţinut sub episcopul Rednic şi s'a fixat stabil, ca 200 elevi să capete tot la 5 zile câte o pâine mare şi gustoasă, numită ţipău, cu ajutorul căreia au crescut mulţi intelectuali uniţi din Ardeal. Darul acesta al bisericii, atât de folositor bieţilor elevi, s'a menţinut până prin 1919.

In afară de cei trei călugări amintiţi mai găsim numiţi şi alţii la gimnaziu, care îşi complectează clasele cu sintaxa şi retorica, având profesori pe Manase-Meletie Neagoe [în 1757] şi Filoteiu Laslo [în 1760]. In 1762 li se mai adaugă: Nicolae Remetei şi Macarie Pop, iar în 1772 propune filosofia călugărul Stefan Pop, etica şi matematica Samuil Clain şi Petru Maior [dela 1780—1784]. La şcoala preoţească

[1] Nilles, *Symbolae etc.*, II, p. 533—40.

[2] Vezi Brânzeu, *Şcolile din Blaj*, Sibiu, 1898, p. 33 şi urm.

[3] Cipariu, *Acte şi fragmente*, p. 106.

la seminariu, se întregesc profesorii cu Iacob Aron [1768], Ștefan Pop [1775] și Ignatie Darabant [1777].

Mănăstirea Sf. Treime, în 1777, avea 13 călugări, din care 9 erau profesori și propuneau 4 teologia, 1 filosofia, 1 retorica și poezia, 1 sintaxa și gramatica, 1 principiile și 1 elementele la școala obștească.[1] Numărul „studenților" în acest an se urcă cu profesori cu tot la 70 în cele două seminarii: crăiesc și diecezan dela Bunavestire.

In 1781 se contopesc amândouă seminariile, și rostul călugărilor scade tot mai mult, luându-le locul în învățământul din școlile Blajului, „preoții seculari" — de mir.

Unii din acești călugări sunt trimiși în provincie pentru a face misionarism ori școală la vre-o mănăstire devenită unită, cum a fost călugărul Macarie Șafar, [† 1810], care ține școala dela Prislop.[2]

Vom semnala în câteva rânduri și contribuția călugărilor pentru tipărirea cărților bisericești, cari au avut o așa de largă răspândire și o așa adâncă influență asupra sufletului poporului român în cursul veacurilor. In veacul al XVII în mănăstirile din Alba-Iulia și Peri au fost tipografii, cari au tipărit mai multe cărți religioase cunoscute.

Intre călugării cari au cunoscut meșteșugul tiparului și au tipărit cărți bisericești în diferite orașe ardelene amintim pe următorii: Diaconul Coresi cu ucenicii lui Tudor, Marian și fiul său Șerban, cari au lucrat la cele mai vechi cărți tipărite în orașele

[1] Benkö, *Transylvania sive Magnus Transilvania Principatus*, Viena, II, p. 580.

[2] Rațiu, *Blajul*, Brașov, 1911, p. 20.

Braşov, Alba-Iulia, Sebeş şi Orăştie în a doua jumătate a veacului al XVI-lea. Ieromonahul Laurenţiu, care venise din Balcani şi dăruise în 1571 a Evanghelie slavonă mănăstirii Partoş din Banat, poposeşte în Ardeal unde tipăreşte, între 1577—80, trei cărţi în Braşov şi Bălgrad.[1] In veacul al XVII-lea avem alţi tipografi ieşiţi din mănăstiri: Egumenul mănăstirii Govora Meletie Macedoneanul tipăreşte Pravila din 1640 pentru mitropolitul ardelean, la scaunul căruia candidează după moartea acestuia din Septemvrie 1640; ieromonahul Stefan după ce tipărise la Câmpulung în 1643 un Antologhion slavon, vine în Alba-Iulia de sigur pentru acelaş lucru, căci notează sârbeşte pe un Penticostar: „Fac ştire eu Stefan tipograful, cumcă am zăbovit o noapte şi o zi jumătate în casa protopopului Radu în satul Şinca [veche], când am mers din Ţara Românească la Bălgrad la Arhiepiscopul şi Mitropolitul Ardealului Ştefan 1644".[2] Alţi ieromonahi: Chiriac dela Bucureşti, apoi Iosif Rusu şi arhidiaconul Avram la finea veacului al XVII-lea scot de sub tipar câteva cărţi necesare slujbei bisericeşti în oraşele Alba-Iulia şi Sibiu.[3]

Paul Iorgovici în cuvântul întroductiv dela „Observaţii de limbă românească" [tipărite în Buda, 1799] notează între „ceice din dragoste cea făr deasemănare cătră Naţia Românească ca nişte aşezători

[1] Bianu, *Bibliografia românească veche*, I, Bucureşti, 1903; cartea mea *Istoria bisericii*, I, ed. II.

[2] Popp V., *Disertaţie despre tipografiile româneşti*, Sibiu, 1838, p 23 n,

[3] Bianu, *o. c.*; şi Filimon în *Dacoromania*, VI, Bucureşti, 1931, p. 374—5

întâiu de temeiu spre fericire fiitore a Naţii acestiiaş au îndemnat, şi au ajutorat cătră tipărirea cărticichei acestii naţionale" şi pe Vichentie Lustina, arhimandritul mănăstirii Mesiciului din eparhia Vârşeţului.[1]

„Diaconul Ioan Simeonovici, tipograf ardelean „tipăreşte la Iaşi în 1753—54 două cărţi indispensabile serviciului divin: Penticostarul şi Molitvelnicul.[2]

La mult întârziata tipografie din Blaj, aşezată în mănăstirea Sf. Treime, lucrează timp îndelungat tipografi veniţi din cele două Ţeri române. Pe Octoihul tipărit în 1760 la Blaj, e o gravură reprezentând pe Sf. Ioan Damaschin, care s'a atribuit lui Ioanni gravorul, care ar fi călugărul Ioanichie Endrödi.[3] Cărţile: Acatistier [tip. 1774], Evanghelia [tip. 1776], şi Biblia [tip. 1795] au fost toate „diorthosite" de ieromonahul Gherman Peterlaki din mănăstirea Sf. Treime.[4] Dealtfel călugării din Blaj la porunca episcopului Rednic au fost siliţi să înveţe şi meşteşugul tiparului. Alţii, ca cei dela, Prislop, erau iscusiţi legători de cărţi bisericeşti.

De sigur vor mai fi fost şi alţi călugări cari s'au ocupat cu arta tipografiei, nizuindu-se să dea un tipar frumos, exact şi curat, pentru a procura şi în acest fel o plăcere cetitorilor, cari cautau mângăiere şi întregirea învăţăturii lor în sfintele cărţi bisericeşti.

[1] Bianu, *o. c.*, II, p. 416.

[2] *Ibid.*, II, p. 123, 126.

[3] *Ibid.*, II, p. 152, 457.

[4] *Ibid.*, II, p. 203—4, 214, 382. S'a încercat răspândirea cărţilor bisericeşti din Blaj în Principatele române, prin punerea pe copertă a numelor Domnilor români şi tipografia Râmnic, dar aceste falsificări au fost descoperite repede. cf. Furnică, *Industria şi desvoltarea ei în Ţările române*, Bucureşti, 1926, p. 88—91; *Revista istorică*, 1918, p. 147—9.

VI. VIAŢA INTERNĂ A MĂNĂSTIRILOR.

Călugării [cuvânt grecesc, înseamnă *bătrâni evlavioşi, îmbunătăţiţi*] ardeleni trebuiau să trăiască în mănăstiri, ca şi toţi călugării din Orientul creştin, după regulile aspre monahale stabilite de sfântul părinte Vasile cel mare [† 379]. Cei cari îşi luau jugul greu al călugăriei trebuiau, la intrare în mănăstire, să facă votul, că toată viaţa lor vor păstra castitatea, sărăcia de bună voie şi ascultarea necondiţionată. Cerinţe extrem de aspre pentru nişte bieţi credincioşi, cari de voie sau nevoie să refugiau în liniştea unei mănăstiri [sau schit] asupra căreia, oricât de ferită era, totuşi vălmăşagul lumii dinafară cu multele ei lipsuri şi răutăţi se repercuta. Astfel intrau în mănăstiri şi persoane cari au fost căsătorite şi anume după moartea sau despărţirea de soţie. Cunoaştem cazuri când amândoi soţii se despărţeau prin bună învoială; intrând fiecare în mănăstire, cum a făcut popa Iancu din Sâncel — învăţase teologia în Chiev cu Dimitrie Eustatievici din Braşov — şi neameşul din Sălagiu Alexandru Darabant, intrând amândoi în mănăstirea Sf. Treime din Blaj şi soţiile lor în altă parte călugăriţe.[1] Asemenea a procedat unul din cărturarii Braşovului Radu Tempea şi soţia sa. Acest obiceiu îl practicau mulţi din boierii şi iobagii bătrâni din ţara Oltului, şi ceeace e curios şi inadmisibil se retrăgeau amândoi la una şi aceeaş mănăstire, — fondată de ei — trăind fiecare deosebit în chilia sa modestă.

Radu Tempea, protopop al Braşovului şi director

[1] Cipariu, *Acte şi fragmente*, p 107.

al şcolilor naţionaliceşti din Ardeal, om deosebit de merituos, e rugat în Ian. 1815 de guvernatorul Ardealului contele Gheorghe Bánfy, să primească demnitatea de episcop la Arad după aşezarea soţiei sale într'o mănăstire. Deşi aveau copii, atât el cât şi soţia sa îşi dau învoirea pentru a îmbrăţişa amândoi viaţa monahală. Soţia îi scrie aceste rânduri vrednice de toată preţuirea: „Iubitul meu soţ, — nu-ţi pot exprima mulţumirea mea izvorîtă din adâncul inimii pentru iubirea ta adevărată de până acum şi pentru creşterea bună, dată copiilor noştri. Tu însă poate eşti ales şi menit de Dumnezeu pentru acest loc; de aceea voinţa mea purceasă din toată inima e să intru în mănăstire numai ca să putem fi de folos semenilor noştri".[1] Tempea n'a reuşit la alegerea dela Arad, dar a trecut la Râmnic unde a fost numit director al seminarului, pe care l-a condus, cu multă pricepere şi folos, retrăgându-se în 1845 la mănăstirea Flămânda din Argeş, unde a şi murit.[2]

A doua condiţie a vieţii monahale: sărăcia era aproape la toate mănăstirile ardelene îndeplinită încă dela întemeierea lor, căci afară de câteva toate sunt lipsite de mijloace materiale şi traiul călugărilor se reducea la minimum de existenţă. Cei din mănăstirile din Banat în secolul al 18—19-lea, având averi mari, trăiau cu mult mai bine.

Din dărnicia credincioşilor multe din nevoile materiale ale mănăstirilor erau alinate. Fiecare avea obiceiul de a trimite prin satele vecine sau prin ţară 1—2 călugări pentru milostenie, cari după câteva

[1] Ioanovici D., în *Revista Teologică*. Sibiu, 1916, no. 9—12 p. 177—78.
[2] *Istoria eparhiei Râmnicului in trecut şi acum*. Bucureşti, 1906.

luni se întorceau la lăcaşul lor cu averi mişcătoare considerabile: bani, bucate, diferite „dobitoace" şi ţeseturi pentru împodobirea bisericii şi îmbrăcămitea călugărilor. In schimbul acestor daruri, credincioşii cereau ca să fie pomeniţi şi să se facă rugăciuni zi şi noaptea pentru paza şi iertarea lor. Duhovnicul unei mănăstiri [din Maramureş?] Arsenie scrie într'altele, în 7 Iunie 1727, popii Ghiurgea din Chebeşti: „Şi te rog pentru sfânta mănăstiria, de vei şti oare unde vr'o un sarandar au un saracustu, agiută, ca un ctitoriu ce eşti sfintei mănăstiri. Ci eu-s a Sfintei Tale totdeauna".[1] Pentru adunarea de milostenie se trimiteau în Ardeal şi călugării din mănăstirile Principatelor române, — aceşti călugări erau mai totdeauna ardeleni de origine — de exemplu: egumenul dela Voroneţ în două rânduri în veacul al XVII-lea trimite câte 2 călugări: „că i-am mânat pentru milosteniia, că i-am mânat în Maramureş să umble şi acolo cu numele lui Dumnezău şi de acolo să vie şi într'u Ardeal, să âmble cu numele lui Dumnezău"; altădată încă doi, „căci foarte au slăbit mănăstirea de dobitoc ce-i marha", la aceşti oameni buni, doar vor întări sfânta mănăstire, cine cu ce-l va îndura Dumnezeu". Cere scutire de vamă dela Bistriţeni pentru cele strânse mănăstirii.[2]

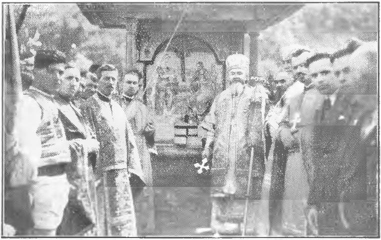
Hramurile mănăstirilor erau cele mai importante sărbători pentru poporul dreptcredincios, dar foarte asuprit şi chinuit. Cu prilejul acestora, credincioşii, îndeosebi copii, femeile şi bătrânii — căci bărbaţii în

[1] Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 82.

[2] Iorga, *Documentele Bistriţei*, I, p. 57 no. 77, şi 92 no. 116 [din 1636—50]. — Un călugăr ardelean Manase, in 1768, trece în Ţara Românească. cf. *Arhiva* Corp. XII al fostei armate austro-ungare dela *Astra* din Sibiu, Nr. 204/1768.

Pelerinaj la Mănăstirea Sâmbăta de sus: In aşteptarea I. P. S. Mitropolit Nicolae.

Pelerinaj la Mănăstirea Sâmbăta de sus: Sfinţirea apei la fântâna „Izvorul tămăduirii".

putere trebuiau să facă iobăgia nemiloasă, care nu le da răgaz nici în sărbători — alergau nu numai din satele apropiate, ci din depărtări mai mari să asculte sfânta slujbă oficiată în sobor de călugări. Aici se spovedeau şi se cuminecau, întorcându-se acasă mai întăriţi şi curăţiţi sufleteşte, hotărîţi ca la anul să vie şi mai mulţi. Din aceste sărbători se desfăcea un mare şi trainic câştig moral atât pentru credincioşii veniţi, cât şi pentru mănăstire, căreia i se mai adaugă şi unul material. Unele mănăstiri aveau icoane şi izvoare de apă miraculoase, ca icoana Maicii Domnului dela Prislop şi cea dela Nicula, apoi „Izvorul Tămăduirii“ dela Sâmbăta de sus. Nu era mai mare bucurie pentru credincioşi, ca aceea de a săruta şi a se închina la o astfel de icoană, de a bea apă din izvorul sfânt şi a duce acasă cu ulciorul apa vindecătoare de toate boalele sufleteşti şi trupeşti. Astfel de icoane „valahe“ care plâng şi fac minuni, cucereau şi pe străinii duşmanii noştri, cum a fost icoana dela Nicula, dusă în Cluj, a fost cercetată de zeci şi zeci de Unguri, şi aristocraţi chiar, apoi Saşi pentru vindecarea lor, căci legea lor prea seacă nu mai le oferea nici o mângăiere şi speranţă.[1] Aceasta explică de ce străinii căutau rugăciunile popilor români, şi unele obiceiuri bisericeşti, cari le mângăiau sufletul, cum este *colindatul* luat dela Români şi practicat şi de Saşii ardeleni, de confesiunea luterană, încă în secolul al XVII.[2]

[1] Vezi numele acestor credincioşi unguri în broşura: *A Kolozsvári könyezö szüznek historiája*, I, Cluj. (1819), pag. 166.

[2] Intr'un raport al preotului sas Andrei Mathesius, din 27 Sept 1647, către capitlul din „Unterwald“ (=Sebeş) sunt cuvintele: „. Ihre gotteslästerliche *Colinden* vallahisch singen. Vor dem Weihnachtsfest haben sie kein

Prin diferitele şi prea modestele schituri se găsea câte un sihastru-călugăr renumit pentru sfinţenia vieţii şi pentru rugăciunile lui folositoare la prea multele nevoi sufleteşti ale oamenilor. Mulţimea alerga din toate părţile să-i sărute mâna sfântului părinte şi să-i asculte bunele şi rodnicile învăţături. Rugăciunile lui nu încetau nici ziua nici noaptea pentru binele celor ce-l cercetaseră.

Ascultarea necondiţionată depindea şi de firea călugărului, şi de autoritatea egumenului, cari nu odată veniau în conflict una cu alta, şi când călugărul nu-şi putea birui firea răsvrătită, i se aplica canonul cu metanii, apoi, „lovituri la spete“ şi în urmă când nu se vedea nici o pocăinţă şi îndreptare, călugărul era gonit din mănăstire, luându-i-se hainele rasei sale.

Stareţul Calinic dela Cernica [1820—50], care avea numeroşi călugări ardeleni sub cârmuirea sa, fixează îndatoririle acestora în cuvintele: „Să păzească astfel pravila sfintei biserici, cele 7 laude fără lipsă, ascultarea, masa de obşte, buna orânduială, smerenia, tăierea voii, tăcerea buzelor, rugăciunea lui Isus neîncetată în gură, în minte şi în inimă, să o avem ca să ne folosim de şederea în mănăstire

grössere Sorg, als das sie immer zusammenliegen und die Taifelsgesänger sagen lernen. Nach die auf gelegten Christgesänger fragen sie gar nicht.. Darumbsie: Unsere Väter kundten auch nicht Psalmensingen, sind dennoch Leut gewesen und haben essen und trinken gehabt... Da schlug ichnun auf die Bibel und appelirt ex Esaia 8 ad legem et testimonium. Sie aber bleiben bei ihrem *Pomenit* wie der Taifel bey seiner Kappel". cf. *Sitzungsberichte der Königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften*, philosoph.-hist.-philog. Klasse, Praga, 1888, p. 268—9 după Lupaş, *Ursprung und Entwicklung der bedeutendsten Konfessionellen Minderheiten in Rumänien*, Lipsca, 1936, p. 17—18 n 12—13.

cu chip călugăresc; să avem umbletul liniştit, portul smerit, hainele de lână, de pânză, negre iar nu altă văpsea sau altă materie; blanele de oaie, de capră; mâncarea, peşte, lapte, brânză, oao, când va fi slobod; iar carne nu, nici în mănăstire, nici afară, să nu se mănânce; iar care va călca vreuna dintr'acestea va fi ca un păgân şi vameş adunării de obşte; iar întâmplându-să vre-unuia cădere din buna orânduială, din îndemnarea diavolului, cu acestea mai jos însemnate îndreptări să se canonisească şi să se îndrepteze, ca să nu rămâie ca diavolul în osândă de veci muncindu-să, ci prin primirea pocăinţii să câştige mila lui Dumnezeu".[1]

Cu toată stricteţa regulilor monahale în mănăstirile ortodoxe nu lipseau intrigile şi certele între călugări. Şi oricât se nizuiau stareţi buni şi energici numai foarte greu şi rar izbuteau să le suprime, dacă nu cumva şi ei sufereau de această meteahnă călugărească.

Portul călugărilor se compunea din haine lungi negre până la glezne şi pe cap cuculeu ori camilafcă. Acest port reglementar în vechime îl aveau foarte puţini, mulţimea umbla în portul obişnuit românesc, având semnul deosebit de popor barbă, păr lung şi potcap-cuculeu pe cap. Unii n'aveau nici atât. Despre Sofronie din Cioara ni se spune că „purta haine obişnuite româneşti, avea opinci de mătase şi în cap o căciulă de miel".[3]

[1] Furtună, *Ucenicii stareţului Paisie etc.*, p 134; despre alte poveţe şi pedepse pentru călugări, p 125—169. – Vezi instrucţii pentru călugării din mănăstirea Hâncu din Basarabia, de stareţul Dosofteiu la 1823 în cartea Arhim. V. Puiu, *Monăstirile din Basarabia*, Chişinău, 1919, p. 879—1.

[3] Hermann, *Das alte und neue Kronstadt*, I, p. 245 şi urm.

Mănăstirile atârnau de episcopul în eparhia căruia se aflau. De teama catolicilor şi calvinilor ctitorii obişnuiau să închine sau să supue sub controlul şi supravegherea mănăstirilor ortodoxe din Ţerile române locaşurile înfiinţate de ei, având în felul acesta garanţie, că ele vor fi totdeauna slujitoare şi păstrătoare a legii strămoşeşti. Aşa a fost cu Prislopul închinat Tismanei, apoi Moiseiul Putnei şi Cioara Coziei, etc.

Cele două mănăstiri unite din Blaj au fost organizate dela început după sistemul celor catolice din Apus, — păstrând regulele Sf. Vasile cel Mare — în sensul că au fost bogat înzestrate materialiceşte şi cu călugări învăţaţi, formaţi la şcolile înalte catolice din Occident. Acest fapt a fost un mare bine pentru biserica unită, căreia şi prin ajutorul călugărilor, i se prevedea un mare viitor de cucerire, dar în acelaş timp şi un mare rău. Traiul material al călugărilor era asigurat din belşug şi ei voiau să dispună singuri asupra veniturilor mănăstirii, ceeace nu le permite episcopul Aaron, un ascet de factură orientală, care le cere ca şi ei să se supună celor mai aspre reguli de vieţuire în mănăstire. Amestecul acesta al vlădicului, altfel legal şi canonic, a dat naştere la un grav conflict între şeful bisericii unite şi călugări, care s'a tot accentuat ducând la distrugerea vieţii monahale din Blaj. O altă cauză care a intensificat conflictul a fost atitudinea lui P. P. Aaron faţă de episcopul Clain, care fiind chemat la Viena şi Roma, acolo a fost împiedecat să se mai întoarcă, pentrucă vicarul său Aaron cu

iezuiţii l-au săpat într'una, acuzându-l în taină cu tot felul de lucruri, dăunătoare unirii, numai să nu mai poată reveni la vlădicia lui din Blaj. O spune aceasta şi nepotul său Samuil Clain: „In anul 1757 episcopul Micu-Klein a fost dobândit dela împărăţie să-i fie slobod a veni în Ardeal; iar Aaron, sfătuit de Atanasie Rednic, a lucrat la împărăţie, că de va veni Klein, toţi lui vor da cinstea cea mare şi Aaron va rămânea părăsit; şi doară acesta încă a fost un păcat mare a lui Aaron, de l-au părăsit oamenii şi nu l-au iubit".[1] Uneltirea lui Aaron e mai veche şi e dovedită acum şi printr'o scrisoare a episcopului Clain din Roma, cu data 9 Aprilie 1747, către doi prietini protopopi din Ardeal, în care se plânge de trădarea lui Aaron, împotriva căruia va lua măsuri: „...Oare pentru blidul de linte şi pentru iezuit trebue jignit în persoana episcopului Dumnezeu însuşi?... Aşi fi trecut la oile mele dacă nu m'ar opri Petru Aaron cu tovarăşii lui iezuitici".[2]

Aaron n'a putut înfrânge cerbicia călugărilor, — dintre care doi îi fuseseră contra candidaţi la episcopie Maior şi Caliani, — ci a trebuit să-şi ridice o nouă mănăstire numită Bunavestire, în care a întrodus cele mai severe măsuri pentru traiul călugărilor dintre cari unii s'au îmbolnăvit, iar alţii au lăsat călugăria ne mai putând-o suporta.[3]

Episcopul Atanasie Rednic a fost şi mai neîndurat cu călugării, aplicându-le cele neobişnuite pe-

[1] Cipariu, *Acte şi fragmente*, p. 107.

[2] Pâclişanu, *Corespondenţa din exil a episcopului Inochentie Micu Klein (1746—1768)*, ed. Acad. Române, Bucureşti, 1924, p. 65—66 no. 34

[3] Mai departe aici p. 24—27.

depse.[1] Samuil Clain zice: „Atanasie au dat la împărăţie, cum că capul împotrivirei sunt Grigorie Maer, Silvestru Caliani şi Gheronte Cotore, tustrei ieromonahi din mănăstirea Sfintei Troiţă, şi cumcă până vor fi aceştia în mănăstirea Blajului, pace şi linişte în biserica Românilor din Ardeal nu va fi: Iar mai vârtos de va fi Grigorie Maior, în Ardeal, tot tulburare va fi".[2]

Concepţia lui Rednic despre traiul călugărilor era extrem de riguroasă, fiindcă el însuşi se supunea întru toate ei. Tot S. Clain spune: „Vladicul Atanasie [† 1772] 20 de ani, de când s'au călugărit, nici peşte, nici oao, nici lapte, nici carne nu a mâncat, sfântă şi curată viaţă au avut, numai cât silea pre toţi călugării să-i tragă la acest fel de post, şi nu făcea osebire că doară nu toţi pot trăi aşa. Insă cu toate acestea Atanasie nu a fost prea plăcut clerului şi sinodului".[3]

In ce consta acest traiu călugăresc sub Rednic aflăm iarăşi din istoria lui S. Clain:

„Atanasie, afară de aceea că întră călugări au introdus postul cel aspru, pentruca săi de tot smerească, au mai poftit dela ei: ca fieşte care se inveţe câte o maiestrie, precum au şi trebuit să înveţe, care tipăritul, care arşugul de a face lumini de ceară albă, care olăritul. Această datină n'au cutezat a avea ceo bage întru călugării Sf. Treime, căci eu cum văzurăm în diplomă [din 21 August 1738] spre

[1] Aici p. 18-23.

[2] Lupaş. *Cronicari şi istorici români din Transilvania*, I, Craiova, 1934, p. 109—110

[3] *Ibid.* p. 111.

altceva erau orânduiți. Deci ca totuși să i se împlinească propusul, când primea Atanasie pre cineva intră călugări, nu-l anumea în care mănăstire va fi și fiitorul călugăr trebuea să se iscălească mainainte: că în aceea mănăstire va fi în care se va rândui, cumcă va posti pururea cu legume și cu uleiu și cumcă în 24 de ceasuri numai un ceas va întrebuința spre mâncare, cumcă la miezul nopții se va scula la polunoșniță când se va zice în biserică, cumcă orice maestrie i se va porunci va învăța, cumcă vin nu va bea fără numai cu binecuvântarea celui mai mare, când acela va judeca, cumcă nimic nu va stăpâni, neci va voi să între în cler, adecă să se facă preot fără numai din porunca și a. Datina aceasta s'a început la 1766 și au ținut până la moartea lui Atanasie, apoi atunci au încetat". [1]

Sub episcopul Grigorie Maior nemulțumirile au crescut și au dus la acel proces nesocotit, în urma căruia au primit mustrări grave și călugării, dar în deosebi episcopul dela Impăratul.[2]

Călugării n'au putut să înjghebe o convețuire mai suportabilă nici cu episcopul Bob, care nu s'a bucurat de nici o prețuire din partea lor. Bob însă nu i-a silit la traiul ascetic al înaintașilor lui, ba o duceau bine de tot cu mâncare, dar în schimb le-a tot redus numărul, secătuindu-le puterea de împotrivire, încât la moartea vlădicului au mai rămas numai 2 călugări în mănăstire.[3]

Prepozitul sau vicarul general din Blaj, ca ex.

[1] Cipariu, *o. c.*, p. 122—123.
[2] Mai departe aici, p. 29—38.
[3] Aici, p 38 43.

Filoteiu Laslo, etc. avea drept de jurisdicţiunea asupra tuturor mănăstirilor unite din Ardeal şi la alegerea lui fiecare mănăstire îşi trimitea reprezentantul ei, care aproape niciodată nu vota pe placul vlădicului în conflict cu călugării.

Cearta şi intriga între vlădici şi călugări aduc în secolul al XIX desfiinţarea totală şi a mănăstirii şi a călugărilor uniţi din Blaj.

I. MĂNĂSTIRILE ROMÂNEŞTI DIN TRANSILVANIA.

A] JUDEŢUL ALBA-DE-JOS.

1. *Abrud.* — Pela 1750 ortodoxii au întemeiat o mică mănăstire pe locul Pociovalişte, pe valea Cerniţa. Adăpostea un călugăr pe vremea episcopului Dionisie Novacovici,[1] dupăce scăpase de porunca de distrugere a generalului Bucow.[2]

2. *Alba-Iulia* [Bălgrad]. — Inainte cu vre-o două decenii de a cuceri Ardealul Mihai Viteazul se aşezase în acest oraş un mitropolit român. Situaţia lui aici era foarte modestă. Mihai Vodă caută să-i ridice autoritate, clădindu-i o biserică şi mănăstire, încă în 1596, vrednice pentru reşedinţa unui vlădică ort. român. Călugării aduşi aici au făcut mari servicii Domnului român întru stăpânirea acestei provincii româneşti, cum spun şi cronicarii unguri din acel timp.[3]

Petru Movilă, mitropolitul Chievului, pe baza martorilor contimporani Hrizea Vistiernicul şi Dragomir Pitarul şi a letopiseţului românesc pierdut, ne spune că Mihai Vodă „a început a zidi biserica [iar nu în cetate, ca nu cumva cu schimbarea vremilor să o risipească, ci la marginea oraşului, lângă zidul

[1] Iorga. *Studii şi documente*. XII. p. 246.
[2] Pâclişanu în revista *Cultura creştină*. Blaj, 1919, p. 152.
[3] Meteş, *Istoria bisericii româneşti din Transilvania*, I. Sibiu, 1935, ed. II, p. 175—6.

cetăţii, într'un loc frumos], şi zidind-o au sfinţit-o. Şi episcopia a mutat-o acolo [căci mai înainte trăiau în alt loc episcopii], unde până astăzi este cu ajutorul lui Dumnezeu, şi a aşezat acolo pe cel dintâiu episcop de Bălgrad, Ioan, bărbat smerit, binefăcătoriu şi sfânt".[1]

Această biserică şi mănăstire în curs de un veac şi mai bine a fost nu numai lăcaşul de închinare, ci şi de adăpost al mitropoliţilor şi călugărilor localnici, ci şi al celorce veneau din Principate cu diferite însărcinări politice sau bisericeşti în capitala oficială a Ardealului din secolul al XVII-lea.

In 1675 Sava Brancovici a ţinut sobor mare „în Bălgrad la mănăstire". In 1688 protopopul Ioan din Vinţul de jos e amintit ca „titoru mănăstirii Belgradului". Iar lui Iosif Budai, la numirea de Mitropolit în 1688, principele Apafi îi cere să facă şcoli, îndeosebi „în mănăstirea din Alba-Iulia".[2]

Cronicarul preot din Şcheiul Braşovului Radu Tempea, povesteşte că delegaţii ort. ai Braşovului şi Făgăraşului, cari în Alba-Iulia au protestat, în 4 Iunie 1701, contra unirii lui Atanasie cu Roma, „au fost scoşi din mănăstire. Când au fost către sară, dat-au Dumnezeu acel vânt, cât au risipit coperişele dela toate grajdurile mănăstirei, iară cu sunetul surlelor şi al trâmbiţelor şi al tobelor, au arătat cuvântul lui David".[3]

[1] *Biserica ortodoxă română*, VII, Bucureşti, 1883, p. 144 şi urm., şi Iorga, *Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul şi Mitropolia Ardealului* în *An. Ac. Rom.* secţ. ist. XXVII [1904], p. 16.

[2] Cipariu, *Acte şi fragmente*, p. 66, 145, 257.

[3] *Istoria beserecei Şcheilor Braşovului*, Braşov, 1899, p. 27.

Cu moartea lui Atanasie din 1713 dispare şi mănăstirea ortodoxă din Alba-Iulia pe care o înălţase Mihai Viteazul. Samuil Clain în istoria sa spune:

Fig. 1. Mănăstirea din Alba-Iulia-Maieri.

„După moartea episcopului s'au apucat împăratul Carol de zidirea cetăţii Belgradului şi au rânduit ca să se dea 1300 fl. episcopiei să-şi mute reşedinţa, carea pica tocmai pe unde trebuiau să vină sfanţurile cetăţii. Banii aceştia prin Ştefan Istvanovici din Ţara Românească, carele pre acea vreme era epitropul Tipografiei episcopeşti, s'au făcut merepere şi nu se aleseră cu alta fără numai cu beseareca cea slabă, mică şi întunecoasă din Maerii Belgradului, carea mai departe s'au lungit şi înfrumseţat din ajutorul unor credincioşi",[1] dintre care Bucur Spinare, „dintr'al său au zugrăvit-o".[2] Tot Clain zice: „Aşa mănăstiri erau obicinuite la beseareca răsăritului şi încă şi în Ardeal în Bălgrad au fost a S. Treime; acolo se adunau şi soboarele precum am văzut unde am grăit de Sava II [Brancovici]; că şi în vremea episcopului Atanasie au fost mănăstire, se vede din iscălirea unirei la a. 1700.[3]

Mai târziu, după 1761, episcopul unit Aaron din Blaj se hotărî ca la Bălgrad să construiască o nouă mănăstire în Maieri, unde, spune S. Clain, a şi „ridicat una cu un turn frumos" pentru 12 călugări.[4] In 30 Oct. 1764: „băgă" aici călugăr pe săcuiul Ieronim Kalnoki.[5] Pentru clădirea aceasta ceruse ajutorul lui Bucow [în April 1762], ca ortodoxii din Mag, Doştat

[1] Cipariu, *Acte şi fragmente*, Blaj, 1855, p. 89—90, şi p. 137—8.

[2] Mai pe larg tot de Samuil Clain în Şincai, *Cronica Românilor*, III, Bucureşti, 1886, ed. II, p. 379—80.

[3] Cipariu, *o. c.*, p, 101—2.

[4] Cipariu, *o. c.*, p. 109; Bunea, *P. P. Aron* şi *D. Novacovici*, p. 315 şi n. 2.

[5] Cipariu, *o, c.*, p. 115.

şi Sângătin să fie siliţi să-i dea lemnele necesare din pădurile lor, apoi dela regina Maria Terezia fierul indispensabil] April, 1763, care şi dispune să i se dea 60 măji de fier dela minele din Hunedoara.[1]

Pentru susţinerea acestei mănăstiri şi a şcolii din ea, atât Aaron cât şi Rednic, au făcut toate sforţările ca să cumpere moşia din Oarda [lângă Alba-Iulia] cu 6000 floreni, dar fără nici un rezultat.[2] Nici moşiile mănăstirilor distruse de Bucow dela Râmeţi şi Geoagiul de sus, n'au putut ajunge în stăpânirea episcopului Aaron, pentru a susţine cu ele mănăstirea din Bălgrad, căci au fost ocupate de episcopul latin din Alba-Iulia.[3] Nici intervenţia [din April 1763] a episcopului Rednic n'a dus la bun sfârşit în ce priveşte averile celor două mănăstiri pentru întreţinerea celei din Bălgrad. Astfel n'au putut ţinea în ea decât 2—3 călugări, cari aveau grija sufletească a credincioşilor din parohie şi a şcolii — care se stabilise în mănăstire în 1772, — care avea 3 camere una pentru şcoală, alta pentru învăţător şi a treia pentru servitor.

Egumenul mănăstirii, la 1767, era Gherasim. Pentru susţinerea acestor călugări împăratul Iosif a asignat, în 12 Decemvrie 1782, suma de 600 fl. din arenda anuală ce trebuia episcopul din Blaj să plătească din folosirea moşiilor mănăstirii Sf. Treimi şi seminarului Bunei-Vestiri din Blaj.[4] Episcopul Bob

[1] Bunea, *o. c.*, p. 314 n. 1—3.
[2] *Ibid.*. p. 315—16.
[3] *Ibid.*. p. 340—1.
[4] *Ibid.*. p. 318—9 n. 1—3.

trimite din Blaj, în 1784, doi călugări: Ioanițiu Vișoli și Spiridon Farkaș la mănăstirea din Bălgrad.[1]

Mănăstirea e folosită azi ca locuință pentru preotul unit din Maierii Albei-Iulii. In grădina ei e îngropat primul episcop unit Atanasie.

3. *Ațintiș.* — Egumenul mănăstirii de aici era Pahomie, pe care episcopul unit P. P. Aaron, în 4 August 1757, îl transferează la mănăstirea din Rușii de sus.[2] In 1765, 1772 și 1774 avea numai un călugăr, și intravilan de 84 stânjini lungime și 62 lățime. La 1772 avea egumen pe Sofronie, care se plânge consistorului din Blaj, că oamenii baronului Gheorghe Kemeny iau dijmă din moșia mănăstirii. Consistorul scrie în chestia aceasta, în 31 August, lui Kemény.[3]

4. *Blaj.* — Episcopii uniți, îndată ce li s'au consolidat mai vizibil situația, au început o acțiune pentru înființarea unei mănăstiri în care să crească călugări în spiritul catolicismului celui mai autentic de disciplină și solidaritatea religioasă. Prin propaganda acestor noui ostași credeau să convertească mulțimea Românilor, cari se manifestaseră așa de dârji în iubirea față de legea strămoșească și așa de dușmani contra noii legi inspirată dela Viena și Roma papală. Incă la 1722 episcopul Ioan Pataki din Făgăraș s'a gândit la întemeierea unei mănăstiri cu călugări bazilitani, pentru care-și strânse o parte din materialul necesar noii construcțiuni, dar neavând

[1] Rațiu în *Anuarul școlilor din Blaj pe 1911—12*, p. LV.
[2] Bunea, *P. P. Aron și D. Novacovici*, pg. 345.
[3] *Ibid.*; și *Cultura creștină*, 1919, p. 152—153.

asigurate mijloacele necesare pentru terminarea ei, materialul l-a utilizat la edificiile curţii vlădiceşti din Sâmbăta de jos.[1] Urmaşul său Inochenţiu Micu Clain, mai stăruitor şi mai preţuit de popor pentru acţiunea sa cu nota mai pronunţată naţională, mutându-şi reşedinţa dela Făgăraş la Blaj, a pus bază aici unei mănăstiri cu hramul Sf. Treimi şi catedralei, pe cari n'a avut norocul să le sfinţească el, deşi se înălţaseră aproape numai prin silinţele sale.

a) Mănăstirea Sf. Treime. — Bazat pe bula papală din 1721 episcopul Clain se grăbi să ceară dela Impăratul Carol la 1731, voie să ridice o mănăstire de rit grecesc pentru călugării bazilitani, cari se formeze un fel de capitul de canonici, ajutându-l în cele spirituale şi dumnezeeşti atât la reşedinţă, cât şi în dieceză, ca cultul dumnezeesc să se poată ţine cu cuviinţă mai mare. Călugării să ţină cor în biserică, să laude pururea pe Dumnezeu. Să facă misiuni prin cele mai depărtate ţinuturi ale diecezei, unde episcopul nu poate merge personal, să cârmuiască dieceza în timp de vacanţă şi s'o apere de schismatici şi eretici, să ţină şcoală, să înveţe poporul şi cu exemplul, şi cu cuvintele lor să aducă în sânul bisericii popoarele din diferitele ţinuturi.[2] Impăratul constată lipsa unei mănăstiri şi reşedinţe în Făgăraş, şi dispune în 17 Noemvrie 1732, într'altele, ca o parte din veniturile domeniilor episcopeşti strânse în timpul când scaunul episcopesc a fost vacant după moartea lui Pataki, adecă suma de 4299 fl. 29 cr. să treacă

[1] Nilles, *Symbolae ad illustrandum historiam ecclesiae orientalis*, II, Oeniponte, 1885, p. 533 no. 1.
[2] Bunea, *Episcopul Inocenţiu M. Klein*, Blaj, 1902, p. 13-14.

în caseria Statului din Viena, până când va creşte la suma necesară edificării unei mănăstiri şi reşedinţe. In Ianuarie 1733 se făcu un proiect de 44.433 fl. 36 cr. necesari pentru zidirea unei mănăstiri şi reşedinţe în Făgăraş. Acest plan a fost părăsit, căci reşedinţa să mută la Blaj [Maiu 1737] şi aici trebuiau acum înălţate cele două clădiri atât de necesare şi importante. Spre acest scop episcopul Clain convoacă clerul pe 26 Ianuarie 1738, la un sinod în Blaj, unde clerul, ca reprezentanţii naţiunii, se obligă să dea în 5 ani suma de 25.000 fl. pe lângă condiţiile următoare:[1]

1. Episcopul să nu poată cheltui nimica din suma colectată dela cler, până când nu vor sosi literile fundaţionale ale Impăratului despre dotaţiunea episcopului şi întemeierea mănăstirii şi până când episcopul nu va fi arătat şi clerului aceste litere, pentruca toţi să aibă garanţia, că mănăstirea şi episcopia se va aşeza în loc stabil, şi nu va trebui să se mute din un loc in altul. 2. In fiecare an să se cheltuiască mai întâiu suma, ce-o dă camera aulică pentru clădirea mănăstirii şi numai după aceia partea oferită de cler. 3. Mănăstirea să nu fie spre scăderea ritului grecesc şi într'ânsa să nu se primească numai Basiliani de ritul oriental. Trei sau patru dintre călugări să formeze capitlul episcopului, să grijească documentele relative la drepturile clerului şi naţiunii şi despre acelea să dea seamă clerului, ca astfel să nu se mai încredinţeze aceste documente la străini, şi clerul să aibă amara decepţiune de a nu se putea

[1] Moldovan, *Acte sinodale*, *II*, Blaj, 1876, p. 93; Şincai, *Cronica Românilor* la anul 1739.

folosi de ele. 4. Averea mănăstirii să rămână neatinsă după moartea episcopului şi nimeni să nu poată intra în acel locaş spre a confişca ce are, precum se întâmplă cu averea episcopului mort. 5. Mănăstirea să se bucure de toate privilegiile libertăţii şi scutirile, cari le au mănăstirile latine din monarhie.

In Viena se încheie, în 30 Martie 1738, contractul de edificare a mănăstirii, reşedinţii şi bisericii catedrale din Blaj cu arhitectul curţii imperiale Ioan Martinelli pentru suma de 61.000 fl. Impăratul Carol în 21 August 1738 dăruieşte domeniul Blaj, cu venit anual de 6000 Lei, episcopiei şi mănăstirii Blaj, Din acest domeniu făceau parte satele întregi: Blajul, Mănărade, Spătac, Cergăul mare, Tiur, Veza şi Ciufudul din judeţul Alba şi părţi din satele: Sâncel, Petrisat, Iclod, Pânade, Şona şi Spini din jud. Târnavei. Venitul se împarte în 2 părţi: 3000 Lei pentru episcopul, şi 3000 Lei pentru mănăstire. Pădurile le folosesc împreună şi se dau lemne pentru susţinerea morilor călugăreşti din Blaj şi Petrisat şi celei episcopeşti din Mănărade. Din cei 3000 fl. mănăstirea trebuie să susţină 11 ieromonahi baziliani de rit grecesc, 20 alumni [elevi] români greco-catolici în seminarul mănăstirii şi 3 alumni ieromonahi în Colegiul Propagandei Fide din Roma, pentru cari mănăstirea mai plătia şi spesele lor de călătorie la Roma.

Să nu se primească în mănăstire vagabonzi-călugări veniţi din Principatele române, cari străbat ţara ca să strice unirea, ci numai bărbaţi uniţi şi cu viaţă curată, distinşi prin eruditiune şi cunoştinţa de limbi, să înveţe elevi din şcolile Blajului astfel,

ca de aici să iese oameni învăţaţi şi cuvioşi pentru a propaga cu succes şi bun rezultat unirea.

Din veniturile mănăstirii să se cheltuiască numai susţinerea celor 3 ieromonahi la Roma, iar restul de 2028 fl. să se întrebuinţeze îndeosebi pentru edificarea mănăstirii. In afară de aceste cheltuieli nimeni să nu se atingă de celelalte venituri în timpul vacanţei sediului episcopesc.[1]

Incasarea celor 25000 fl. promişi de cler mergea încet şi greu, ceeace supăra mult pe cei din Viena, cari nici ei nu se ţineau de promisiunile făcute. La sinodul din 25 Maiu 1739, ţinut în Blaj, clerul între altele cere să se găsească mijlocul de a împiedeca pe domnii de pământ şi alţii să mai oprească contribuţiunile clerului şi poporului în favorul mănăstirii.[2]

Episcopul Clain deoparte să apăra faţă de Viena necontenit bănuitoare şi de alta făcea toate sforţările să mărească fondul pentru clădirea cât mai repede a mănăstirii. Astfel în 21 August 1741 trimite protopopilor săi acest circular: „In rândul administraţiei galbenilor, spre zidirea sf. mănăstiri aruncaţi, cum adecă jumătate să se dea la sf. Mihaiu, iar jumătate la Anul nou, bine şti Frăţia Ta, că s'au aşezat. Drept aceea în tot chipul să fii sârguitoriu, pe rânduitul terminus a Sf. Mihaiului de pe aceea încă pe jumătate acei galbeni a-i strânje şi a-i administrălui împreună cu restanţiile anilor trecuţi, unde vor fi rămas, în mâna Prea C. Vicarăş

[1] Nilles, *o. c.*, II, p. 533—40 aici se dă diploma latinească din 21 August 1738; în româneşte la Şincai, *Cronica Românilor*, anul 1738.

[2] Moldovan, *Acte sinodale*, II, p. 81—86.

şi perceptor, iară cealaltă jumătate la Anul nou deplin să se dea în mâna aceluiaşi perceptor, ca din partea noastră nici o pricină de împedecare, întru zidirea acelei sfinte şi dumnezeeşti case, să nu se dea".[1]

Presat într'una din Viena episcopul, silit recurge la mijloace aspre spre a încasa banii mănăstirii dela cler, numind de „vizitatori circăluitori" pe protopopii: Gheorghe din Juc şi Nicolae din Balomir „pentru galbinii adunaţi spre zidirea sf. Mănăstiri", asistaţi şi de forţa brachială la nevoie. In ţinuturile Braşovului, Făgăraşului şi Orbai secuesc încredinţează strângerea banilor administratorului domeniilor fiscale Apafiane: Iosif Nagy. Clerul şi poporul sărac şi sărăcit numai în curs de mai mulţi ani a putut achita toată suma de 25000 Lei, astfel şi zidirea mănăstirii a trebuit să se prelungească din lipsă de bani, începându-se numai în vara 1741 şi terminându-se abia în Iulie 1747, fără ca nefericitul episcop s'o mai poată vedea, căci în 1745 a trebuit să plece la Roma, unde a fost reţinut până la finea vieţii sale atât de tragice.[2]

Mănăstirea aşezată pe un loc ridicat, încunjură din trei părţi biserica catedrală, având o frumoasă privelişte. Invăţatul Samuil Clain, care şi-a făcut

[1] Vezi pe larg despre străduinţele şi greutăţile avute de episcopul Clain pentru întemeierea oraşului Blaj, a mănăstirii, a catedralei, etc., cartea lui Bunea, *Episcopul I. Klein*, p. 13—26.

[2] Clain scrie din exilul său din Roma, în 27 Noem. 1756, către episcopul Aaron, că ar vrea, întors acasă, să fie îngropat în mănăstirea pe care a înfiinţat-o el, cf. Pâclişanu, *Corespondenţa din exil a episcopului Inochentie Micu Klein 1746—1768*, ed. Acad. Române, Bucureşti, 1924, p. 116—7 no. 76.

călugăria în mănăstirea de alăturea ne spune în istoria sa cele de mai jos:[1]

„Intr'aceea mai sus atinsa mănăstire dela Blaj gătându-se în anul 1747 pela Rusalii, se aşezară în ea mai înainte pomeniţii trei călugări [Silvestru Caliani şi Grigorie Maior veniţi dela Roma, călugărul Gerontie Cotorea, născut în satul Totoiu lângă Bălgrad, învăţase teologia la Sâmbăta-mare,][2] cari la început mâncau carne, şi îmbrăcau peste reverende mintie adecă dulamă cu jder şi în cap chichie, iară potcapiu şi camilavcă nu purtau. La 1750 au venit Alexandru Rednic, celce făcuse cunoştinţă cu Aaron în Viena. Rednic se făcuse călugăr la Muncaciu şi căpătă nume Atanasie. Acesta ajutat de Aaron au făcut, ca călugării numai cu bucate albe să trăiască şi să poarte rasă şi potcapiu şi camilavcă.

Destinaţiunea mănăstirii era, dupăcum la cererea episcopului Clain rânduise împăratul Carol al VI-lea şi papa Inocenţie al XI [XIII], „să şează în ea episcopul cu călugării, cari să-i fie de ajutor cu sfaturile întru ocârmuirea diecezei, până ce se va putea ridica capitul; şi a căror datorinţă să mai fie, a învăţa şi pe prunci, ca să poată forma din ei preoţi harnici".

[1] Cipariu, *Acte şi fragmente*, p 101—2.

[2] In mănăstire s'a mai aşezat în 1747, şi arhimandritul Leonte Moschonas, de origine grec din insula Naxos, aderent al episcopului Clain, numit administrator al protopopiatului Iernut şi propagandist pentru unire. Moare în Noem.—Dec. 1754, lăsând mănăstirii mai multe cărţi greceşti şi avere de circa 635 Rfl. cf. Bunea, *P. P. Aron şi D Novacovici*, p. 277 şi n. 2. Acest arhimandrit unit purta încă în 1739, când era la Făgăraş, proces cu Doamna Cantacuzino, proprietara unor sate făgărăşene. cf. *Arhiva Corpului XII* al fostei armate austro-ungare depozitată la *Astra* din Sibiu, Nr. 87/1739.

In afară de călugării de mai sus Samuil Clain ne mai vorbeşte de trei cari au trăit în mănăstirea Sf. Treimi: „S'au călugărit cutare preot dela Sâncel ce-i ziceau popa Iancu, iar muerea lui se făcuse călugăriţă. Acest Iancu între călugări se numise Isaia [† 1762]. Fiind Iancu odinioară la Chiev, foarte bine se procopsise în limba slavonească, cât au tălmăcit pre limba românească, vedeniile sfântului Grigorie. Tocma aşa şi neameşul din Sălagiu din satul Mănău, Alexandru Darabant „pre vremile acelea de împreună cu muerea sa s'au învoit la călugărie. Al acestor fecior a fost ieromonahul Isaia Darabant, carele sub episcopul Atanasie Rednic se făcuse călugăr la Blaj, apoi după Moisi Dragoş la Oradia mare episcop". ... „In vremile lui Aaron era în mănăstirea Sf. Treime Vasile Neagoe [† 1762], feciorul protopopului Maniu Neagoe din Broşteni. Acesta când au fost de doi ani orb iseşi orb învăţase de ştia de rost tot Ceaslovul, Psaltirea, Testamentul nou, Acatisturile a lui Isus, al Precestii, Octoihul Duminecilor; şi ştia şi Testamentul vechiu, măcar că acesta de rost nu-l ştia; făcea predicaţii de se minunau toţi de el. Pre acesta întru un rând episcopul Aaron l'au pus dascăl şcoalei româneşti [probabil a fost între Constantin Dimitrievici şi Petru Demeneki]. Era acesta alt Didim, macar că nu era Alexandrinean".[1]

Aceşti călugări au fost numiţi profesori şi conducătorii şcoalelor înfiinţate în 1754 de episcopul Aaron. Erau trei şcoli. Cea dintâi se numea *obştească* adecă primară cu 79 elevi, a doua a limbilor şi

[1] Cipariu, *Acte şi fragmente*, p. 107—8, 112.

ştiinţelor cu 74 elevi, având profesor pe călugărul Grigorie Maior [din aceasta şcoală a luat fiinţă gimnaziul sau liceul de azi din Blaj]; a treia a religiunii adecă a acelor ce se pregăteau pentru preoţie, având 25 elevi şi profesori pe Silvestru Caliani şi Atanasie Rednic. Din totalul elevilor numai 20 aveau locuinţă şi mâncare în mănăstirea Sf. Treime.[1]

Slujbele călugărilor erau împărţite între ei la 1754 în modul următor: Arhimandritul Leonte Moschonas era eclesiarc, adecă îngrija buna rânduiala în biserica mănăstirii, Silvestru Caliani era arhivarul diecezei şi prefectul sau vătavul şcolilor; Grigorie Maior întâiu bibliotecarul mănăstirii, mai târziu vătavul şcolilor, iar Gerontie Cotorea era „ispravnicul trapezariei" adecă economul mănăstirii şi al şcolilor. El împreună cu Atanasie Rednic trebuiau să facă exortaţiuni pentru elevii şcolari în Dumineci şi alte sărbători.

Amestecul prea mare în chestiunile mănăstirii a pricinuit multe nemulţumiri episcopului Aaron. Tot Samuil Clain ne mai spune:

„Aşezându-se episcopul Aaron în scaun au adunat sobor mare [13 Noemvrie 1754]. Intru acel sobor au pus vicar general pe Gerontie Cotorea, şi consistoriali pre Grigorie Maior, Silvestru Caliani şi pe Atanasie Rednic; pre cei 12 asesori ai consistorului i-au întărit, notariu au pus pre protopopul Avram din Daia, inspector saborului mare au numit pe Timandi Fărcaş din Juc, şi tuturor au iertat vinile ce au greşit cândva împotriva lui.

[1] Vezi despre aceste şcoli şi elevii lor studiile: Cipariu, *o. c.* p. 217 - 224; Brânzeu, *Şcolile din Blaj*, Sibiu, 1898, şi Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 278–80, 456—59.

Gerontie fiindcă era vicariu şi Atanasie ocârmuitor şi duhovnicul episcopului, erau îndestulaţi

Fig. 2. Mănăstirea Sf. Treimi şi catedrala din Blaj.

cu starea lor, dar nu era Maior şi Caliani. Pentru aceia între dânşii doi şi între episcopul se născură împărecheri. Ceşti doi se duseră la Viena să pună jalbă, pe unde această poruncă au urmat: ca călugării să-şi aleagă preposit şi să nu fie mai mare vicariul episcopului preste mănăstire, călugării, iar nu episcopul, să-şi administreze veniturile mănăstireşti, aşa cum e scris în diploma împărătească [din 21 August 1738]; şi episcopul să dea seamă, cât au administrat din veniturile mănăstirii." [1]

De fapt certe au fost între episcopul Aaron şi călugării Caliani şi Maior, cari fuseseră contra candidaţii celui dintâi la episcopie, dar n'au fost numiţi nici unul din ei, pentrucă „sunt de un temperament viu şi turbulent şi prea zeloşi în propaganda unirii". Episcopul a administrat câţiva ani averea mănăstirii contra literilor fundaţionale, ceeace a produs protestul lui Maior şi Caliani. Episcopul în urmă, la 1757 predă administrarea călugărilor, dar nici cu această soluţie cei doi n'au fost mulţumiţi, căci „vicarul" Cotorea nu era călugăr cu „profesiunea prescrisă", ci omul vlădicului şi totul mergea după voia lui. Maior şi Caliani să decid să pună capăt acestor nereguli, mergând la Impărăteasa Maria Terezia la

[1] Cipariu, *o. c.*, p. 106—7. — In afară de cei numiţi au mai fost primiţi în cinul călugăresc din mănăstirea Sf. Treimi următorii: în 1756: Francisc Filoteiu Laslo; 1757: Manase Meletie Neagoe (†1760); 1758: Alexandru Alexiu Murăşan şi Ioan Iacob Aron; 1760: Ioaniţiu Endrődi (fost calvin înainte); 1761: Labaţiu Metz şi Ioan Inocenţiu Boşi alias Macre; 1762: Nicolae Remetei şi Antonie Macarie Papp († 1763), şi înainte de 1762: Ioan Silvaşi (trimis apoi în parohie, ca şi Simeon Alex. Darabant). cf. Raţiu, *Din trecutul ordului bazilitan* în *Anuarul institutelor de învăţământ gr. cat. din Blaj pe anul 1911—12*, Blaj, 1912, p. XIV. Doi au părăsit ordul: Boşi în 1762 şi Endrődi în 1733. *Ibid.*

Viena. La plecarea lor în Febr. 1757 şi după aceea se produc tulburări între „studenţii“ din Blaj, şi călugării exclud din mănăstire pe cei doi plecaţi şi nesupuşi. Sosind la Viena, cererea lor a fost ascultată, s'a ordonat o anchetă secretă, s'a mustrat cei doi călugări şi episcopul pentru neînţelegerile dintre ei şi să se conformeze diplomei de întemeiere a mănăstirii. Satisfăcuţi cei doi călugări se întorc din Viena la Blaj, unde Cotorea trebui să facă „profesiune monastică“, şi apoi toţi călugării aleg, în 1758, de prepozit pe Grigorie Maior pe 3 ani, după el pe Silvestru Caliani tot pe 3 ani.[1]

Impărăteasa, în 3 Maiu 1759, dispune ca să se facă un raport despre administrarea averilor mănăstirii Sf. Treime sub cârmuirea episcopului Aaron, vicarului Cotorea şi prepositului Maior, alegându-se un provisor care se poarte de aici înainte socoteli despre averea mănăstirii. Călugării aleg de provisor pe Nicolae Ludoşi pe anii 1762—65. Prin un alt decret împărătesc, din 9 Maiu 1763, se regulează şi celelalte raporturi economice între domeniul episcopesc şi averea mănăstirii, cerând sporirea averii, — ca să se poată ţinea mai mulţi călugări în mănăstire şi seminarişti — şi exterminarea preoţilor ortodoxi veniţi din Ţările române.[2]

Vrajba şi ura între călugări şi episcopul lor persistă şi sub noul vlădică Rednic, cum ne istoriseşte pe larg Samuil Clain:[3] „Intru acestaşi an [1764],

[1] Maior P., *Istoria bisericii româneşti*, Buda, 1813, p. 110 şi urm.; 115 şi urm., Nilles, *Symbolae*, p. 216.

[2] Despre toate frământările între călugării din Blaj în acest timp, vezi pe larg Bunea, *P. P. Aron* şi *D. Novacovici*, p. 280—95.

[3] Cipariu, *Acte şi fragmente*, p. 114— 119.

toamna împărăteasa Maria Terezia au numit episcop pe Atanasie. Grigorie Maior, fiind la Sibiu şi auzind de vestea numirii întru episcop a lui Atanasie, se socotea cum ar putea împinge episcopia dela Atanasie. Iară Atanasie, îndată, după ce au luat numirea episcopiei, au adunat la capitul pe toţi călugării din mănăstirea Sf. Treime şi pre protopopul dela Daia Avram carele era şi notarul soborului mare. Atanasie în acea adunare n'au lăsat pre protopopul dela Blaj Ioan Săcădate să intre în adunare, pentrucă n'au fost capitulariu. In acea adunare numai împărecheri s'au făcut. Atanasie au poruncit notariului să-l vestească la cler de episcop numit, ci notariul înţelegându-se după sobor cu Gherontie, cu Maior, cu Caliani, cu Săcădate şi cu Maniu din Tiuriu au scris lui Atanasie: că nu-l va vesti. Pentru acea însuşi Atanasie s'au vestit.

Apoi Atanasie în locul său lăsând pe Silvestru Caliani şi pre Gerontie Cotorea, unul se aibă grija de cauzele cele de căsătorie, altul de altele, se gătă să meargă la Viena... In locul său au făcut prefect şi mai mare preste mănăstire şi seminariul lui Aaron pe Samuil Clain... De aici [dela Cut] mergând la Bălgrad în 30 Oct. 1764 au băgat călugăr pre săcuiul Ieronim Kalnoki. De acolo Atanasie s'au dus la Viena...

In 1 Ian. 1765 părinţii din mănăstirea Sf. Treime au început a servi liturghie în biserica cea mare din mănăstire [terminată şi sfinţită numai în acest an] fără ştirea şi binecuvântarea numitului episcop Atanasie care era la Viena, măcar că tâmpla încă nu era zugrăvită [pictura a fost făcută de un pictor

german şi un sârb]. După acea în paresimi pentru slujbele bisericeşti s'au întâmplat împărecheri între călugări ca Gerontie, Silvestru şi Grigorie unele slujbe, de împreună cu Săcădate, au voit să se ţină în biserica mănăstirii, iar Filoteiu cu călugăraşii ucenicii lui Atanasie, cari şedeau în curtea episcopească, au vrut să slujească în biserica cea din curtea episcopului. De aci începură a se tăia în vorbe Grigorie şi Filoteiu. Filoteiu se desvinovăţea, cumcă hotărârea, să nu se ţină unele slujbe în besereca din curte, nu e de toţi călugării încheiată, deoarece el şi părintele Silvestru nu s'au învoit spre aceea. Cătră când era să se ducă Filoteiu în chilie, zice că i-au zis Grigorie: De astăzi înainte te va bate Dumnezeu. Filoteiu au răspuns: ia sama părinte, să nu-ţi vie aceasta în cap, — şi au început a grăi ceva despre icoana Precetii carea au plâns; şi zice Filoteiu că Grigorie au zis: Nu-mi trebue ajutorul Precestii, că eu sunt fericit întru aceasta lume ş. a. Care Filoteiu toate le-au scris lui Atanasie la Viena.

Acestea foarte tare au apăsat pe Grigorie înaintea împărătesei. Împărăteasa la cererea lui Atanasie au orânduit: ca Grigorie capul tulburării să se trimită la Muncaciu, să fie sub bună pază şi nimene să nu cuteze a purta corespondenţie cu el; Gerontie şi Silvestru să se despartă de olaltă şi să fie sub ascultare şi mai mult nădejde să nu aibă de a mai merge înainte la ceva; iar notariul Avram şi Săcădate să fie supt închisoare, până când înaintea episcopului se vor făgădui că vor fi supuşi şi ascultători.

Spre poruncile acestea întru acelaşi an în paresimi Generalul dela Sibiu [Hadik] au chemat pre Grigorie Maior la Sibiu şi l-au pus în arest la Iesuiţi, oprind pe toţi afară de Iesuiţi, de a se întâlni cu el. După aceea peste puţine zile au chemat la Sibiu şi pre Gerontie, Silvestru Caliani, notariul Avram, Săcădate, protopopul Dimitrie dela Cheşeiu, protop. Maniu dela Tiuriu, şi pre protop. Samuil dela Sebiş; şi care cum au venit la Sibiu, pe toţi supt pază i-au pus în osebite locuri; fostau chemaţi"... [şi alţi protopopi prietini ai lui Atanasie].

Iar pe Grig. Maior, dupăce au plinit trei luni şi jumătate în Sibiu, din porunca împărătească în hinteu cu hotnogiu cătănesc şi cu pază cătănească l-au trimis la Muncaciu în mănăstire, unde în toată viaţa să fie în pocăinţă; şi în toată ţeara Ardealului s'au vestit: ca nimene neci o corespondenţă sub grea pedeapsă să nu cuteze a purta cu el. Notariul şi Săcădate în osebite locuri au fost sub pază cătănească opriţi, până la venirea la Sibiu a episcopului Atanasie...

Intrând în Blaj în 27 August [episcopul Rednic, întors dela Viena] eşiră înaintea lui cu litie. Deci ajungând în casele episcopeşti, s'au rugat de iertare Gerontie şi Silvestru. In 29 au ţinut episcopul sfat cu aseclele [?] sale şi au aşezat, ca pe Gerontie să-l trimită la Strâmba, şi pe Silvestru Caliani la Măgina; ca acolo cu o cale s'au aşezat, ca şi călugării dela sf. Treime numai cu legumi şi cu uleiu să trăiască. După aceea s'au aşezat ca părinţii din mănăstire să-şi aleagă preposit. În 14 Septemvrie s'au sfinţit besereca cea mare din mănăstire"...

După Caliani, „în mănăstirea sf. Treime se alease

preposit Filoteiu, cu acea condiţie, că de va ţinea postul cu legumi şi cu uleiu să rămâie în dregătorie în trei ani întregi; iar de nu, şi înainte să se lipsească de prepositură.

După aceea Gerontie se trămise în mănăstire la Strâmba, unde să fie sub ascultarea unui egumen mojic. Ci Gerontie după câtăva vreame s'au uşurat de acea ocară, şi fu trămis la Gherla, hotărîndu-i-se pe tot anul din venitul mănăstirei sf. Treime plata de 200 fl. Gerontie la Gherla au dobândit loc pentru besereca şi pentru preot, iar dela împăratul 2000 fl. pentru zidirea beserecei"...

Silvestru Caliani a scăpat de surghiun, căci „rugându-se tot clerul, i-au îngăduit episcopul să rămâie în Blaj, dar urgisit ca şi portariu au fost rânduit".[1]

„Pre Samuil Clain [dela mănăstirea Bunei-Vestiri] înainte de cel trimise Atanasie la Viena, îl băgă între călugării mănăstirei sf. Treime".[2]

„După trei ani, adecă la anul 1768 în locul lui Filoteiu s'au făcut preposit Ambrosie Sadi, carele aflându-se clătit de minte,[3] s'au pus supleant Iacov Aaron, vicariul episcopesc, până când s'au umplut timpul prepositurei, apoi iarăşi în prepositură au urmat Filoteiu, pe care l-au făcut episcopul şi vicariu, că voia el pre călugări pre rând să-i facă şi vicari".[4]

[1] Cipariu, *o. c.* p. 121.

[2] *Ibid.*, p. 122.

[3] Se zice că Ambrosie într'o noapte a aruncat toate icoanele călugărilor din galerie în lacul de supt mănăstire, afară de a lui Iosafat Devai. *Ibid.*, p. 143 n.

[4] *Ibid.*, p. 123. Sub Rednic s'au călugărit numai 13 şi anume: în 1764: Grigorie-Gherasim Pop, Nicolae-Nichifor Aron şi Petru-Partenie Aron;

Grigorie Maior, călugăr dârz şi neastâmpărat, a trăit în relaţii încordate cu cei doi vlădici Aaron şi Rednic, care-i luaseră vlădicia la care candidase de două ori, întrunind voturi mai multe ca ei. In Oct. 1772 e ales episcop „de care lucru — zice S. Clain — foarte s'au bucurat toată Românimea din Ardeal", dar nu şi călugării din Blaj, pe care-i „sloboade a mânca bucate albe", în 19 Martie 1773 prin o scrisoare trimisă din Viena, dar cu cari întră în grav conflict, fiind acuzat de multe nereguli la guvern şi Impărăteasa, dela care îi vin aspre şi umilitoare mustrări (în 8 Dec. 1781)[1] cum vom vedea mai departe.

b) Mănăstirea Bunei-Vestiri. Desele conflicte cu călugării recalcitranţi dela mănăstirea Sf. Treime, fundaţie împărătească, pricinuitoare de multe mizerii şi neplăceri, — au îndemnat pe episcopul Aaron să înfiinţeze un seminar pentru pregătire aexclusivă a preoţilor şi o mănăstire, cari să fie direct sub îndrumarea şi supunerea sa episcopească. Locul pentru acestea l-a fixat în curtea reşedinţei sale, dela poartă până la biserica din aceeaş curtea, pe temeiul unde fusese vechiul castel unguresc.[2] Edificiul a fost gata în 1760, când seminariul diecezan a fost deschis. „Acesta — zice S. Clain — era ri-

în 1765: Isaia-Ignatie Darabant, viitor episcop la Oradea; în 1766: Ioan — Ioaniţiu Vişoli, Ştefan Pop şi Gregorie — Gherman Péterlaki; în 1768: Matei-Macarie Sáfár; în 1769: Spiridon şi Benedict Farkas; în 1770: Epifaniu Birtok, cf. Raţiu I. în *Anuarul şcolilor din Blaj pe 1911—12*, Blaj, 1912, p. XV.

[1] *Staats Archiv*, Viena, Nr. 2761 din 1781.

[2] Vezi descrierea edificiului la Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p 297 - 8.

dicat şi închinat în cinstea Născătoarei de Dumnezeu. Peste acesta a fost prefect părintele Ata-

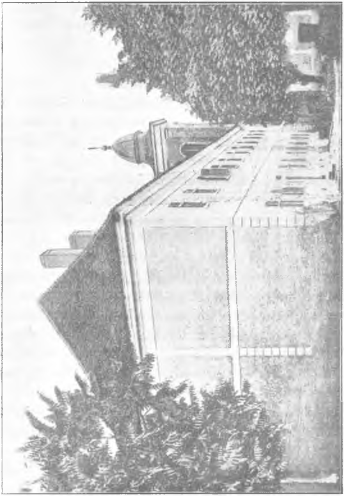

Fig. 3. Mănăstirea Bunei-Vestiri din Blaj.

nasie [Rednic]. Aici fu crescut şi autorul Istoriei acesteia Samuil Clain de Sad.

Episcopul Aaron în seminariul său la început pe cheltuiala sa ţinea 12 prunci, cari mai în urmă până la 24 se sporiră"...[1]

„Aaron au vrut să facă o mănăstire osebită de a sf. Treime, şi în ea să bage călugări noi, cari totdeauna după regula călugărilor de legea grecească aspru să postească şi a cărora datorinţă să fie a purta grije peste seminariul lui carele almintrea se numea seminariul diecezan. Pre sama acestor două instituturi, precum şi pre sama mănăstirii dela Bălgrad, unde aşişderea în Maieri ridicase una cu un turn frumos, au dat zestre tipografia[2] şi satul Cut din comitatul Belgradului, carea cumpărase dela Bethlen Gabor cu 30.000 fl., din cari 8000 fl. dela cler s'au adunat, iar 24.000 fl. au pus episcopul dela sine"...[3]

„La a. 1762 în 14 Oct. episcopul Aaron au primit din seminariul episcopesc cinci tineri pre cari iau băgat călugări în mănăstirea Bunei Vestiri: pre Ioan Devai dela Deva, pre Axentie Sadi din Sad, pre Ioan Pop, pre Maniu Clain şi pe Constantin Chincesi; cel dintâiu s'au numit în călugărie Iosafat, al doilea Ambrosie, al treilea Ioachim, al patrulea Samuil, al cincilea Onesim.[4]

La 1763 Ian. 1 se făcu călugăr la Bunavestire Toma Cerestesi, săcuiu din Bodogaia şi Anghel

[1] Cipariu, *o. c.*, p. 105. — Preoţii aveau să dea câte 1 galben pentru ridicarea acestor şcoli. *Ibid.*, p. 109.

[2] Tipografia o mutase aici din clădirea mănăstirii Sf. Treime, cf. Bunea, *o. c.*, p. 298.

[3] Exactitatea acestor date sunt confirmate şi întregite cu alte ştiri despre averile mănăstirii şi seminarului la Bunea, *o. c.* p. 300—302.

[4] Cipariu, *o. c.*, p. 110—111.

Cöröşi din comitatul Bălgradului; cel dintâiu în călugărie se numi Vasilie, al doilea Augustin. Preste mănăstirea şi seminariul Buneivestire tot în acest an 1763 în 18 Noemvrie episcopul făcuse mai mare pe Atanasie, pe care cu o cale în locul lui Gerontie îl puse şi vicariu. In acest an în locul lui Meletie Neagoe se făcu consistorial Filoteiu Laslo dela Odorheiu călugăr din mănăstirea Sf. Treimi, care la Roma auzise Teologia".

Despre viaţa din seminar şi mănăstire ne vorbeşte învăţatul şi neobositul călugăr S. Clain, care a trăit şi a muncit în ele, pătrunzându-se de asprimea vieţii religioase de aici:

„Intru acesta şi eu doi ani am fost, că scrisese Vlădicul Clain dela Roma, cumcă bucuros ar avea deaca vre unul din nepoţii lui, şi anume, au frate-meu cel mai mare, au eu, s'ar face călugăr. Deci Vlădicul Aaron, înţelegând aceasta, m'au loat în seminariu, şi nu numai mâncare, ci şi haine îmi făcea şi toată lipsa-mi plinea. Că m'au chemat la sine părintele Atanasie [Rednic] şi me-au spus cum Vlădicul Clain au scris pentru mine Vlădicului Aaron şi pururea mă îndemna la viaţă călugărească. Iar Vlădicul Aaron me-au zis să ştiu că eu sunt fiul lui şi să mă port bine"...[1]

Şi continuă aşa: „...Cinci prunci dintre carii nici unul nu plinise 16 ani, — eu unul eram unul dintru aceştia. Intr'o vacanţie ţiindu-ne în Blajiu, ne învăţa canonul vieţii călugăreşti, mergeam la viile vlădiceşti adeseori, omenie bună la Vlădică aveam.

[1] După *Istoria Românilor*, ms. din Oradia, IV în Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*. II, Bucureşti, 1901, p. 162—3.

Eu însumi nu știiam pentru ce ne învață pe noi acealea. Odată ne-a zis că Vlădicul voiește să ne facă călugări, numai să voim și noi. Nici unul dintre noi n'au cutezat împotrivă a răspunde. Intr'aceaia Vlădicul Aaron făcusă rânduială despre hrana noastră, ca să mâncăm bucate albe, cum și noi credeam. Iar Atanasie ne-au făcut instanție cătră Vlădica Aaron, cu carea ne rugam să ne primească la călugărie, că noi ne făgăduim că vom ținea canonul vieții călugărești întreg, nu de jumătate cum fac unii [cei dela mănăstirea Sf. Treime]. Vlădicul Aaron înțelegându-se cu Atanasie, dă rezoluție că ne laudă cugetul nostru și ne primește. Deci într'același an 1762, în 14 zile a lunei lui Octomvrie, Luni, în ziua de Sf. Paraschiva, ne-au făcut călugări. Pe mine carele aveam numele Maniu, iar, fiindcă nici vin, nici vinars, nici beare, nici o beutură afară de apă nu beam, că nici cum nu pot suferi, nici nu-mi place orice beutură bețivă, afară de apă, me-au pus numele Samoil, fiindcă Sfântul Samoil încă n'au beut beutură bețivă". [1]

Intâia dată s'au dat acestor 5 călugărași numai „bucate de post cu oleiu". A doua zi, Marți, așteptam noi să ne dea bucate albe, „și vedem că ne dau iară de post cu uleiu. Atunci am cunoscut că nu ne vor da mai mult bucate albe". Venind postul Crăciunului, — Luni, Miercuri și Vineri, cina lipsi. Vine Crăciunul, nici după Crăciun nu ne dau într'aceaste zile cină. Vin Paresimile, atunci la școală umblam, slujba besearecii și metaniile toate și cele dela canonul cel mare, dela pavecerniță, trebuia să le

[1] *Ibid.*, p. 164.

facem în toată ziua; la prânz nu aveam altă fără numai mazăre au fasole sau linte feartă, dar cu nici un uleiu direasă, şi doară poame, beutură era numai apă". Uleiul şi cina erau rezervate pentru Sâmbăta şi Dumineca.[1]

Traiul acesta era prea aspru pentru nişte călugăraşi tineri şi plăpânzi, încât unul leşină şi muri după câteva zile, altul se îmbolnăvi, al treilea căzu la recreaţie „de slab", al patrulea muri în 1764. „Eu încă — spune Clain — mai tot bolnav am fost, cât nici la şcoale nu era să mă mai dea, temându-să că voiu muri, pentru adeasele bolnăviri".

Nu mai puţin riguros era cu călugării şi episcopul Atanasie Rednic, care-i muta dintr'o mănăstire în alta, supunându-i la o nemiloasă viaţă ascetică. După Noemvrie—Decemvrie 1765 Atanasie într'o adunare din castel aşeză „cinci dregătorii mai mari, adecă de hartofilax şi de vicariu sau econom anumi pre Ignatie Darabant [care se călugărise numai în Septemvrie 1765] în mănăstirea Buneivestiri dela Blaj de sachelariu peste toate mănăstirile din Ardeal afară de mănăstirea Buneivestiri şi cea dela Bălgrad pe Filoteiu Laslo, care e preposit în mănăstirea sf. Treime; de eclesiarh pe Samuil Clain care e prefectul mănăstirei Buneivestiri dela Blaj; şi pre doi călugări din mănăstirea sf. Treime dela Blaj, de împreună cu cei mai de sus, i-au pus consistoriali episcopeşti şi i-au dăruit cu titulatura de prea cinstiţi".[2]

[1] *Ibid.*, p. 165.
[2] Cipariu, *o. c.*, p. 120.

Episcopul Aaron cu mare grijă pentru ctitoria sa a căutat să asigure şi să întărească materialiceşte seminarul şi mănăstirea Buneivestiri, pentru a putea prospera moral-religios şi cultural. Astfel i-a dat pe lângă venitele domeniului Cut şi tipografia bine aranjată şi 3000 fl. daţi ca împrumut de războiu Mariei Tereziei şi o grădină frumoasă din comuna vecină Sâncel,[1] apoi sarea necesară acestor instituţiuni bisericeşti, pe care o câştigase dela Tesauriat, cum reuşise să asigure 60 măji sare pentru mănăstirea sf. Treime.[2] Deşi a făcut multe sforţări Aaron, totuşi numai urmaşul şi credinciosul său Rednic a putut să facă să declare domeniul Cut ca „fundaţiune perpetuă cu evicţiunea legală faţă de fiscul regesc", care poate ar fi ridicat încă pretenţii de stăpânire asupra domeniului.[3] E interesant, că înainte de a se face această aprobare cu domeniul şi cea a testamentului episcopului Aaron, guvernul ardelean cere informaţiuni dela prepositul mănăstirii sf. Treime: Silvestru Caliani. Din răspunsul acestuia, cu data de 2 Ianuarie 1765, se vede ce atmosferă încărcată domnia între cele 2 mănăstiri cu călugări români în acelaş oraş cultural. Caliani arată nemulţumirea călugărilor din mănăstirea sa pentru înfiinţarea celei cu hramul Bunavestire, face mai multe însinuări răutăcioasă pentru a di-

[1] Bunea, *o. c.*, p. 309.

[2] *Ibid.*, p. 307 şi n. 1.

[3] *Ibid.*, p. 307—312. — Maria Terezia aprobând, în 20 Iunie 1765, testamentul lui Aaron precizează că în seminariul Buneivestiri să se primească numai tineri din părinţi nobili sau liberi, şi averile celor două mănăstiri să nu se amestece, ci să se administreze deosebit. *Ibid.*, p. 211 şi n. 1.

struge mănăstirea lui Aaron şi celelalte instituţiuni ale sale, rămânând numai cele grupate în jurul mănăstirii sf. Treime. Certele dintre călugări au adus în curând, sub episcopul Maior, desfiinţarea ctitoriilor lui Aaron, trecând „călugăraşii" lui, în 1777, în mănăstirea sf. Treime, contopindu-se, în 1781 şi seminariul dela Bunavestire cu cel dela sf. Treime, care apoi şi-a lungit existenţa până în zilele noastre.

Chestiuni de drepturi încălcate şi averi prost administrate, apoi trufii jignite şi lăcomii nesatisfăcute au produs acel conflict urât, cu urmări neaşteptate, între episcopul Grigorie Maior şi călugării din Blaj, care a contribuit la distrugerea vieţii monahale din mănăstirile acestui centru românesc.

Foarte just observă Petru Maior relativ la această ceartă: „Bine le întocmise toate Milostiva Impărăţie, totuşi nu putură a împedeca să nu se stârnească acel cumplit foc între Vlădica Grigorie Maior şi între călugării mănăstirii Blajului, care apoi şi pe vlădica Grigorie Maior îl mâncă şi pe călugări îi face nemica. Tot răul de acolo, spun, că au luat început, că dând zisul vlădică Grigorie Maior nişte pământ de cel domnesc, sau alodial, unor proşti, ca să-l agonisească pe sama lor, călugării după datina ţării resfirarea [porunca] împărăteasca... vrură să ea zăciuială dela proşti din rodurile locului aceluia. Vlădicului îi sări la nas, cum să iea, zise călugării zăciuială din locurile mele cele vlădiceşti ş. a. Călugării nu-şi lăsară dreptatea: vlădica Grigorie Maior, acum bătrân, aţiţat de alţii asupra călugărilor, îşi uită cât au trăpădat însuşi cu soţul său Silvestru [Caliani] în zilele vlădicului

Petru Pavel Aaron, spre apărarea credinţelor mănăstirei Blajului. Călugării dederă plânsoare la judecătoriile cele din afară, spre care avea drept într'o treabă ca aceasta. Să fi răspuns vlădica numai la plânsoarea aceasta a călugărilor şi călugării să nu fi păşit asupra vlădicului la altele, care nu se ţinea de scrisoarea cea dintâiu, sau de veniturile mănăstirei, lucrul era de suferit şi călugării ar fi câştigat cauza. Ci în amândouă părţile au fost fără cumpăt, că şi vlădica a pârât pe călugări de toate câte ştia şi alte năsărâmbe încă făcu călugărilor, călugării câte ştiau şi mici şi mari de vlădică, le desvăliră, şi cu atâta mai vârtos se înpulpa, că neprietinii vlădicului se arată a părtini călugărilor: cari întru adevăr se bucura, şi o parte şi alta să o vadă stricată".[1]

Acuzele grave plecau şi de oparte şi de alta, şi ele au adus diminuare şi desaprobarea dregătorilor înalţi ai statului atât episcopului cât şi călugărilor ciudoşi şi neastâmpăraţi.

Iată cu ce învinuesc călugării dela mănăstirea Sf. Treimi pe episcopul Grigorie Maior:

1. Episcopul a persecutat pe câţiva călugări din ordul Sf. Vasile primiţi de înaintaşii săi, mai ales pe Antoniu Aaron, care a fost scos din ord cu toate că a depus jurământul şi astăzi e scriitor la provizoratul din Zlagna.

2. Episcopul a luat bani dela preoţii săraci

[1] Pe larg cauzele călugărilor şi desvinovăţiile episcopului, apoi părerile în această cercetare ale episcopului catolic Kolonici şi guvernatorului Bruckenthal cu sentinţa preaînaltă împărătească din 8 Dec. 1781 în *Staats Archiv* din Viena dos. Nr. 2761/1781; sentinţa cu data de 12 Decemvrie 1781 şi în Maior, *Istoria bisericii Românilor*, p. 219—223.

sfinţiţi şi i-a întrebuinţat pentru scopuri personale. Toţi călugării, îndeosebi fostul vicar general Laslo, spun că episcopul între anii 1773—75 a luat dela 57 preoţi câte 4 galbeni dela unul pentru catedrală, în 1775—78 dela 74 preoţi câte 4 galbeni dela unul, iar 1778—9 dela 69 preoţi câte 2 galbeni dela fiecare, iar secretarul general a încasat dela fiecare din aceşti preoţi câte 1 florin.

3. Episcopul a vândut pe bani bisericilor sărace diferite odoare şi odăjdii, pe care înainte le primeau gratuit: Odăjdii pentru slujbe cu 4 fl., „capsule şi manipule" cu 2 fl., potirul cu 1 fl. Numeşte preoţi puţin instruiţi în religie. Incasează dela protopopi taxe mai mari ca dela preoţi, câte 42, 22 şi 15 zloţi, şi numeşte oameni cari nu ştiu nici scrie.

4. Episcopul împiedecă pe călugări să-şi aleagă liber prepozitul lor şi prin procedura lui necorectă a numit pe partizanul său Darabant. In 1776 a exclus dela vot 5 clerici, a cerut să i se propună spre confirmare de prepozit 3 persoane, a întărit pe Darabant, deşi primise numai 3 voturi din cele 8 reduse ilegal.

5. Episcopul le-a răspuns necuviincios călugărilor, când au cerut învoirea lui pentru alegerea unui prepozit; a convocat un sinod dela care baziliţii au fost excluşi, a propus ca „generalem causarum auditorem" pe Darabant, cu toate că nu-i destul de învăţat în dreptul canonic, şi nu vrea să recunoască vre-un capitlu.

6. După expirarea terminului de 3 ani de slujbă ai lui Darabant, episcopul a împiedecat în repeţite rânduri alegerea nouă la care s'a procedat în 1779,

şi n'a voit să confirme alegerea lui Filoteiu, decât după multe stăruinţe din partea călugărilor.

7. Episcopul a intervenit, după alegerea din 1779, să se aresteze public şi să se perchiziţioneze doi călugări: Iosafat Devai şi Gherman Peterlaki, fost egumen al mănăstirii din Alba-Iulia.

Vlădica Grigorie Maior răspunde la cele 7 acuzaţii în felul următor:

1. Odată susţine că jurământul lui Antoniu Aaron nu-i valabil, fiindcă n'are vârsta cerută de lege, altădată că-i incorigibil; apoi aduce un concluz al capitlului din 1774 în chestia „profesiunii" lui Aaron.

2. Banii incasaţi dela preoţi au avut un caracter de ajutoare caritative şi astfel au fost întrebuinţaţi.

3. Pentru odoare şi odăjdii bisericeşti a incasat sume mici, pe care le-a trecut de-a'ntregul casei bisericeşti; a numit preoţi mai puţin instruiţi numai în locuri cu dotaţiune mai redusă; banii luaţi dela protopopi i-a dat bisericii, nu i-a reţinut pentru sine; n'a numit nici un preot fără să ştie scrie.

4. Cei 3 clerici excluşi dela votare locuiesc în seminar şi n'au legătură cu mănăstirea sf. Treimi; călugării Benedict şi Spiridon, sunt fraţi de sânge, şi nu trebue să fie în aceeaş mănăstire. E foarte puţin obişnuit să se cheme la alegere clerici din depărtări aşa de mari ca Năsăudul. A confirmat pe cel ales cu majoritatea voturilor.

5. N'a fost necuviincios cu călugării; sinodul a fost convocat pentru verificarea socotelilor seminarului după dimisia fostului prefect; călugării au fost îndepărtaţi din sinod, fiindcă intenţionau să excludă clerul „secular" [de mir] dela participarea şi admi-

nistrarea seminarului; are drept de a numi pe cel mai apt; baziliţii nu pot fi consideraţi ca demnitari canonici, ci, conform literilor fundaţionale, ei asistă numai episcopului în locul canonicilor şi capitlului.

6. Călugării cu prilejul alegerii lui Filoteiu au conspirat contra episcopului şi s'au obligat, prin formula de jurământ anexată, să păstreze avantajele şi libertăţile în contra agresiunilor din orice parte ar veni; au convocat în secret, fără ştirea lui, pe toţi călugării din Alba-Iulia şi din alte mănăstiri şi de aceea dânsul a fost nevoit, dată fiind alegerea neobişnuită, să nu-l confirme pe noul ales, mai ales că acesta participase la liga numită şi fusese declarat deja înainte incapabil în oficiu din cauza recalcitranţei sale; monahii n'au cerut la început confirmarea, ci numai recunoaşterea prepositului.

7. Iosafat Devai a administrat, ca fost prefect al seminarului, banii acestuia în mod neregulat, a părăsit pe urmă din voia lui misiunea Halmagy şi s'a dus la Alba-Iulia la călugărul Peterlaki, şi acolo au făcut extorsiuni în popor şi au dat prilej la neplăceri, încât poporul a cerut înlăturarea lor. In timpul alegerii unui preposit au fost prezenţi în Blaj comisarii pentru cercetarea seminarului, şi episcopul a poruncit celor 2 călugări să rămână în localitate pentru a da lămuririle necesare. Ei însă au părăsit în secret Blajul, şi episcopul a fost silit să-i aducă arestaţi şi i-a suspendat din funcţiunea sacerdotală pe atâta timp până ce s'a dat sentinţa juridică asupra faptelor lor. Acest interdict a fost suspendat pentru Peterlaki, care a fost considerat mai puţin vinovat.

Acuzaţiile de mai sus au fost mai mult de

ordin spiritual-disciplinar. Să vedem cele de ordin economic, relativ la administrarea averilor mănăstirii din partea episcopului, cari au supărat și mai neîmpăcat pe călugării obișnuiți să trăiască bine și mai liber.

Aceste plângeri privesc sau pe însuși episcopul Maior sau pe fostul prepozit Darabant:

1. Prepozitul Darabant dispune de veniturile mănăstirii și trebile economice după voia lui și nu ține seamă de literile fundaționale. El aranjează totul împreună cu decimatorul sau administratorul casei. Capitlul l-a întrunit o singură dată imediat după preluarea prepoziturei, dând câteva lămuriri despre activitate. A urcat datoriile mănăstirii la 674 fl.

2. Episcopul n'a voit să repare o moară în Blaj, care aparține mănăstirii și care a fost stricată de o inundație a Târnavei și astfel a păgubit mănăstirea cu 200 câble de bucate.

3. Episcopul a interzis mănăstirii tăierea lemnelor din pădurile domeniului; nu dă muncitorii necesari lucrărilor economice și administrative.

4. Episcopul refuză să dea mănăstirii a zecea parte din cucuruzul avut din pământurile date supușilor, cum prescrie rescriptul suprem din 9 Maiu 1763.

5. Episcopul vrea să scoată din Blaj tipografia grecească lăsată ordului prin testamentul lui Aaron.

6. Sinodul din 1778 a dăruit, fără învoirea călugărilor, episcopului suma de 2000 fl., care a constituit o datorie a lui față de seminar și mai înainte

a ridicat dela prefectul seminariului „obligaţiile" sale şi nu le-a mai restituit.

Răspunsul din partea celor doi acuzaţi e următorul:

1. Darabant susţine că a condus cu ştirea tuturor „religioşilor" şi îndeosebi cu a celor 2 consilieri, şi a dat socoteala în mânile episcopului, pasivele mănăstirii sunt numai 400 fl.

2 Episcopul a fost contra reparării morii, din cauză că la început a avut numai 3 roţi, iar călugării i-au făcut 5 şi prin aceasta i-au înălţat digul râului pentru scoaterea apei, şi râul devenind strâmt a inundat de mai multe ori.

3. Episcopul n'a oprit niciodată muncitorii pentru lucrul fixat în literile fundaţionale, n'are nici o obligaţiune în această chestie, călugării n'au nici un drept asupra satului Ciufud. Nu le-ar fi interzis ducerea lemnelor, dar făceau abuz, ducând câteodată şi 80 care pe săptămână.

4. O mică parte din această dijmă de cucuruz a folosit-o pentru clădirea bisericii din Veza şi a turnului bisericii din Blaj, pentrucă sunt rezoluţii supreme cari poruncesc ca plusul din veniturile mănăstirii să fie întrebuinţat „pentru binele religiunii".

5. Episcopul susţine că tipografia a existat deja din timpuri mai vechi şi a fost totdeauna în posesiunea episcopului şi a clerului secular, de aceea antecesorii săi nu se poate să fie dăruit-o unei instituţiuni străine, sub pretextul unei reparaţiuni, care nu s'a făcut de loc sau într'o măsură foarte neînsemnată.

6. După plângerea călugărilor episcopul imediat a restituit tot capitalul dăruit de sinod.

Procesul acesta a desvălit în faţa străinilor o mulţime de lucruri neplăcute, nereguli, intrigi, răsbunări şi uri iscate între călugări şi episcop, el a adus moartea monahismului din Blaj, care se înfiripase bine şi cu mari perspective pentru prosperarea bisericii unite, lovind în acelaş timp şi în prestigiul episcopilor uniţi.

Multă lume s'a amestecat în acest proces pentru a cerceta, a critica şi a da soluţii şi sentinţă. Astfel vedem Cancelaria imperială, episcopii Kolonici şi Bathyány, guvernatorul Bruckenthal, apoi Comisia economică şi Camera de socoteli. Toţi şi-au spus cuvântul, unii mai împăciuitori, iar alţii gata de pedepse, cari lovesc adânc şi rănesc.

Comisia economică a făcut o întinsă şi amănunţită cercetare a averilor mănăstirii pe 13 ani în urmă şi a propus o mulţime de măsuri aspre în ce priveşte administrarea ulterioară a acestor averi, pe cari nu le mai înşirăm aici,[1] căci ele au căzut înainte de a se pune în practică, dându-se averea mănăstirii în arendă pe 15 ani episcopului. Acesta trebuia să dea anual pentru întreţinerea mănăstirii şi seminarului 6000 fl. şi 600 căble de grâu pentru ţipăul elevilor săraci, măcinate la morile episcopeşti.

Sentinţa împărătească a fost lungă, dar aspră şi nemiloasă, necruţând nici pe călugări şi nici pe episcop.[2] Spicuim din ea cele de mai jos:

[1] Vezi şi Maior, *Istoria bisericii Românilor*, p. 220 şi urm.

[2] Bunea, *o. c.*, p 311 zice: Măsurile împăratului Iosif al II-lea „au săpat groapa mănăstirii Sf. Treime şi celei dela Buna-Vestire, iar cele două seminarii s'au contopit într'unul (1781)".

Episcopul se pedepseşte cu 100 galbeni pentru purtarea sa necuviincioasă, pe cari să-i plătească la casa orfanilor din Sibiu. Episcopul să fie mai calm, mai moderat, să conducă călugării supuşi mai mult prin iubire, decât prin severitate şi să se poarte în aşa fel ca să nu dea prilej la plângeri motivate. Relativ la luarea scrisorilor călugărilor, şi îndeosebi a memoriului trimis de Iosafat Devai guvernului, din partea episcopului, se zice: „se interzice imediat acest abus al puterii oficiale. Găsesc foarte ciudat că oamenii oficiilor postale au dat episcopului scrisori, fiindcă o scrisoare expediată trebue considerată ca sfântă şi o expedierea sigură se face pe răspunderea lor proprie". Se va înceta trimiterea celor 3 studenţi la Roma, iar suma cheltuită cu ei se va întrebuinţa pentru nevoile seminarului ţinând aici mai mulţi elevi.

Tot prin episcopul Bathyány se comunică şi călugărilor supărarea instanţelor prea înalte pentru îndărătnicia şi acţiunea lor faţă de episcop, care este superiorul lor direct, căruia să-i păstreze tot respectul cuvenit conform regulelor ordului lor, în caz contrar vor fi pedepsiţi şi mai aspru. Să nu se ridice peste situaţia lor prin titulaturi necuviincioase, şi să se îndrepte spre ocupaţia lor adevărată, ajutând pe episcop în chestiunile religioase şi instruind tineretul şcolar.

Marea lovitură fu pentru aceşti călugări ai ordului Sf. Vasile mai ales faptul, că numărul lor a fost redus la 11 şi averile lor au fost arendate episcopului, luându-le din mână marea bogăţie materială, care-i făcea mai independenţi şi recalcitranţi faţă de şeful lor.

Unul dintre istoricii uniţi spune că „In urma conflictului acestuia episcopul Maior a fost silit să abdice de episcopie".[1] . Desigur că şi acest conflict a contribuit la demisia din episcopie a lui Maior în 12 August 1782, dar a mai fost şi alte fapte mai hotărâtoare, pe care le semnalează istoricul Bunea.[2]

După demisie Maior s'a retras la mănăstirea din Maierii Albei Iulii, unde a mai trăit aproape $2^1/_2$ ani, murind în vremea [Ianuarie 1785], când în vecinătatea lui erau arestaţi cei trei revoluţionari Horia, Cloşca şi Crişan, cărora li se pregătea chiar atunci sentinţa tragerii pe roată. Ce gânduri şi simţiri triste au frământat mintea şi sufletul episcopului Maior în acele momente, cine-ar putea spune, căci doar şi el fusese o viaţă întreagă persecutat şi neîndreptăţit de unii dintr'ai lui şi îndeosebi de străinii duşmani ai neamului său.

* * *

În locul episcopului dimisionat fu ales, întâia dată dela unire, un preot mirean: Ioan Bob, în Octomvrie 1782, datorită preotului Stefan Salcivai din Viena „carele singur, — zice Petru Maior — fu pricina cea de căpetenie de au căpătat Ioan Bob vlădicia". Candidaţi au fost încă doi călugări învăţaţi: Ignatie Darabant şi Iacob Aaron, cari au întrunit mai multe voturi ca Bob. Cu toate acestea a fost numit de episcop acesta din urmă, datorită şi faptului că la Viena, domnia un curent antimo-

[1] Grama Alex., *Istoria bisericii româneşti unite cu Roma*, Blaj, 1884, p. 126, 147. Raţiu zice: Călugării sub episcopul Bob „nu mai puteau nimici un episcop, cum făcură cu Grigore Maior". cf. *Anuarul citat pe pe 1911—12*, p. L.

[2] *Şematismul jubilar din 1900*. p. 37—38.

nahal, al cărui iniţiator şi susţinător era însuşi Împăratul Iosif. Numirea lui Bob a produs o profundă mâhnire între călugării din Blaj, cari-şi vedeau viitorul periclitat. Bob n'avea o deosebită simpatie pentru călugări, deşi fusese un an novice, în 1765, în mănăstirea sf. Treimi, pe care a părăsit-o, neputând suporta viaţa prea riguroasă. Petru Maior observă: „...Cu mirarea celorlalţi candidaţi şi a tuturor acelora din cler, cari până aici nici întru o samă nu-l băgase pe I. Bob, fu numit de împăratul Iosif al II-lea Ioan Bob numit episcopul Făgăraşului. Spre care norocire, dupăcum era în zilele aceale stările împrejur în Viena, singur aceea l-au ajutat pe Bob, că ceialalţi amândoi au fost călugări, iară el popă de mir, drept şi el neînsurat".[1]

Episcopul Bob e sigur că n'a fost un cărturar de seamă, dar un bun gospodar da. Criticile prea aspre aduse lui de scriitorii călugări ai Blajului cuprind şi unele exagerări. N'a fost nici aşa de rău şi neînţelegător cum susţin aceştia, dar n'au fost nici prea bun şi cu tact deosebit, cum susţin apărătorii lui. Duşmănia călugărilor e determinată mai ales de două fapte precise: 1. Bob n'a fost călugăr, ci preot de mir şi a 2. Averile mănăstirii au trecut în arendă episcopului şi astfel călugării nu mai puteau dispune peste ele după bunul lor plac, ca mai înainte. Episcopul era sgârcit la cheltueli şi econom bun în administrarea bunurilor călugăreşti.

Prin decretul din 12 Decemvrie 1781, s'a fixat cvota anuală pentru fiecare călugăr 200 fl., cu condiţia că „lăpădându-se de orice speranţă de ajutor

[1] Cipariu, o. c., p. 136.

toţi sunt obligaţi de a suporta şi presta în comun toate cheltuielile pentru susţinerea lor şi a servitorilor lor, şi pentru conservarea edificiului". Cu toate acestea, deşi călugării n'au încetat să-l pârască la guvern, dar fără rezultat, pentru a-i lua administrarea averilor, episcopul a trecut peste răutatea şi necuviinţa lor, şi dela 1808 înainte a mai adaus pentru fiecare călugăr, la cele 200 fl, din decret, încă 100 fl. anual ajutor. Aceşti 300 fl. li s'au plătit regulat, fără nici o reţinere, chiar şi după devalvarea hârtiilor bancnote, pierderile fiind suportate de însuşi episcopul din ale lui. Călugării n'au suferit lipsuri nici în vremea foametei cumplite şi a scumpetei din 1815—19, primind dela episcop bucate, vin, lemnele necesare, fără să cumpere toate acestea cu preţurile mari de atunci.

Traiul bun al călugărilor n'a fost câtuşi de puţin ştirbit, cu toate plângerile numeroase ale prepozitului Benedict Fogaraşi, care mult timp, între 1804—1830, a condus mănăstirea. Aveau pe lângă cei 300 fl. anual şi interesele după 1000 fl. din cassa statului, apoi legume în abundenţă, 100 ferdele porumb, 15 vaci cu lapte ţinute în păşunatul domeniului, chiar şi în vremea foametei trăiau foarte bine mâncau 4 plese la prânz şi 3 la cină.

Deşi numărul lor se redusese, totuşi n'au încetat a fi mândri, intriganţi şi pârâtori contra episcopului, protestând, în 1807, şi contra înfiinţării capitlului.[1]

Averea mănăstirii sub chivernisirea episcopului

[1] Pe larg la Raţiu în *Anuarul etc. din 1911—12*, p. L—LV.

Bob a crescut simţitor. In 1804 a depus în cassa statului 2000 fl., iar în 1817 alte 10.000 fl., aşa că mănăstirea în 1818 avea bani gata suma de 15.982 fl. cum n'avusese niciodată. E adevărat că în acest timp scăzuse şi numărul călugărilor, dar nu numai din vina episcopului, ci îndeosebi a bătrânului prepozit Benedict Fogaraşi, care-i trata rău pe fraţi, el trăind aproape în afară de ord, lăsând să dispară disciplina între călugării, cari hoinăreau în dreapta şi'n stânga prin oraş, neîngrijindu-se nimeni de ei în ce priveşte educaţia lor religioasă, morală şi culturală.

In vremea lui Bob mănăstirea Sf. Treimi adăpostea, în 1784 — înafară de Nicefor Aaron [† 1782], Baziliu Kereszteşi [† 1783], Iacob Aaron trece în altă dieceză; Ioaniţiu Vişoli şi Spiridon Farkas alias Fogarasi sunt trimişi la mănăstirea din Alba-Iulia — următorii 11 călugări cu 200 fl. dotaţie anuală din arenda fixată: Filoteiu Laslo [† 1810], Iosafat Devai [† 1792], Ioachim Pop [† 1803], Samuil Clain, Augustin Ladai [† 1801], Partenie Iacob [† 1790], Ieronim Kálnoki [† 1792], Ignatie Darabant [ajunge în 1788 episcop la Oradea-mare], Stefan Pop [† 1801], Gherman Peterlaki [† 1811] şi Benedict Farkas alias Fogaraşi timp prea îndelungat prepozit [† 1830]. Astfel sub păstoria lui Bob s'au stins aproape toţi călugării mai vechi şi cu învăţătură. După înfiinţarea capitlului [1807] până în 1818 s'au făcut noviţi la mănăstire 19 persoane, cari rând pe rând au plecat încât în 1814 au mai rămas 2 călugări: George-Grigorie Demeter alias Cutean mort în 1816 şi Baziliu-Bonifaciu Erdelyi; în 1821 mai intră în

călugărie Baziliu Beniamin Todor, iar în 1826 trei tineri de valoare Ioan Chirila, Timoteiu Cipariu şi Constantin Papfalvi, cari în acelaş an părăsesc mănăstirea. La moartea lui Bob erau numai 2 călugări în mănăstirea Sf. Treimi: Todor, Erdelyi şi novicele: Ioan-Inocenţiu Ladoşi.[1]

Istoricul Bunea afirmă: „Sub Bob ajunse mănăstirea sf. Treime din Blaj la punctul cel mai înalt de înflorire, având tocmai atunci în sânul ei pe erudiţii Samuil Clain, Gheorghe Şincai şi Petru Maior, cei mai mari literaţi Români dela sfârşitul secolului al 18-lea."[2] Cuvintele acestea sunt desigur o exagerare, căci toţi trei, încă înainte de a se fi instalat Bob în scaunul episcopesc, au cerut permisiunea de a părăsi viaţa călugărească. Prepozitul [egumenul] mănăstirii Ieronim Kálnoki, prin avizul său din 19 Iunie 1784, propune ca să li se permită părăsirea călugăriei.[3] Lui Şincai şi Maior li se permite, şi imediat părăsesc mănăstirea, în care stătuseră foarte puţin. Singur Clain a fost reţinut.

Intre episcopul Bob legat prea mult de cele pământeşti, şi cei trei călugări, cari luptaseră din răsputeri contra alegerii lui Bob, nu se puteau fixa raporturi de bună înţelegere şi de chibzuită şi folositoare muncă împreună. Invăţătura lor, îi ridica mult deasupra vlădicului, caracterul şi spiritul lor de libertate îi face antagonişti şi chiar duşmanii lui Bob, pe care nu-l cruţau de nici

[1] Raţiu în *Anuarul* citat, p. LV—LIX.

[2] *Sematismul jubilar din 1900*, p. 40.

[3] Papiu-Ilarian, *Viaţa, operile şi ideile lui Gh. Şincai*, Bucureşti, 1869, p. 89 no. VI.

o ofensă şi critică, chiar când nu le merita. Activitatea „ştiinţifică" la doi s'a desvoltat cu totul înafară de Blaj şi de protecţia lui Bob, iar Clain silit să rămână în mănăstirea din Blaj până la 1804, deşi munca lui intelectuală s'a tipărit sub acest episcop, totuşi n'a fost cruţat de multe umiliri şi neplăceri istovitoare.[1]

Monahismul din Blaj, lovit mortal sub păstoria episcopului Bob, nu s'a mai putut reface. Vântul de libertate şi de independenţă ce sufla din toate părţile nu era deloc priincios pentru învierea vieţii călugăreşti în mănăstirea Sf. Treimi. Toate încercările făcute ulterior n'au dus la rezultatul dorit.

Câţiva cari au mai intrat în ordul călugăresc în secolul al XIX-lea sunt următorii, dintre cari însă nici unul nu s'a distins prin ceva deosebit: In 1832 Nicolae Augustin Joviani [mort † în 1850]; în 1834 Mihail Ambrosiu Elekes [† 1853]; în 1838 Demetriu Teslovan, în 1841 Toma Ieronim Albani [† 1883] şi în 1846 Iosif Hossu, care împreună cu Teslovan au fost concediaţi, neavând nici o chemare pentru călugărie.

In 1865 se primeşte preotul bătrân Ioan Vlaţ, care moare în acelaş an, iar în 1866 preotul profesor Ioan Teofil Raţiu, care a trăit în mănăstire până la 1879.[2]

Ultimul călugăr al mănăstirii Sf. Treimi din Blaj, pe care l-a cunoscut şi autorul acestor rânduri şi care a murit înainte cu câţiva ani [† 1932], a fost bunul

[1] Păclişanu. *Un vechiu proces literar* [Relaţiile lui Bob cu S. Clain, Gh. Şincai şi P. Maior] în *An. Ac. Rom.*, secţia ist. XVI [1935].

[2] Raţiu în *Anuarul şcolilor din Blaj pe 1911—12*, p. 59—60.

şi blândul Elie Damian Domşa,[1] care dela 1878 rătăcia singur prin chiliile mănăstirii transformate şi drumurile Blajului, pe unde odinioară se frământaseră atâţia călugări învăţaţi, pentru binele lor, a bisericii unite şi de atâteaori şi pentru neamul lor.

Rând pe rând, cum am văzut, s'au împuţinat călugării până ce s'au stâns cu totul. Averea mănăstirii şi-a schimbat destinaţia, formându-se „fondul de instrucţie al basiliţilor", din care s'au susţinut până în 1918 aproape toate şcolile române unite din oraşul Blaj.

5. *Bulzu.* — Satul acesta era în Munţii apuseni, în protopopiatul Câmpenilor; azi nu-l mai găsim, poate e un cătun dintr'un sat mai mare din părţile muntoase. Aici s'a adăpostit în cursul anilor 1761—67, înfocatul călugăr luptător pentru ortodoxie Teodosie, care fusese mai înainte la mănăstirea Plosca. Participase la mişcarea religioasă a lui Sofronie şi silit s'a refugiat într'o mănăstire din Ţara Românească, de unde se întoarce gata de propagandă pentru legea strămoşască. Preotul Nicolae din Abrud scrie [c. 1761] episcopului ortodox Dionisie Novacovici, că Teodosie călugărul a venit din Ţara Românească şi protopopul din Alba-Iulia Simion Stoica l-a pus „slujitor în satul Bulzu".[2] Persecutat şi ascuns ieromonahul Teodosie scrie [în 1 Iulie 1766] „bunului părinte" protopop Simion din locul „unde şti că mă aflu". Şti bine câtă nevoie am pătimit, fusei prins

[1] Vezi ce scrie cu acest prilej şi Lupeanu în ziarul *Unirea*, Blaj, 1932 no. 20; despre biblioteca călugărilor din Blaj, *Ibid.*, no. 46.

[2] Iorga, *o. c.* XIII, p. 238—9 no. 13.

la Sibiu; mă scoseseră din Sibiu cu Nemţii, până mă scoasă din ţară afară. Dară încăş cu câtă nevoie am trăit în Ţara Românească, pânăce am trecut muntele iarăşi dincoace, câtă frică şi nevoie am pătimit, numai având noroc, că fiind şi fratele Efrem călugărul care şi el a fost prins împreună cu mine, ştiind sama muntelui şi având cunoştinţă cu dumniata... am osârduit să dăm faţă cu dumniata".[1]

Fig. 4. Mănăstirea veche din Cioara.

Episcopul D. Novacovici întreabă, în 6 Iunie 1767, pe popa Ion Morariu din Câmpeni: „La Bulzu, la mănăstire, popa Teodosie spionul cu a cui ştire a şezut acolo şi cu a cui slobozenie s'au dus de acolo".[2]

6. *Cioara.* — Mănăstirea de aici era pe valea Archişului în sus, la 2 ore departe de comună pe

[1] *Ibid.*, IV, p. 96—7 no. 92.
[2] *Ibid.*, XIII, p. 264 no. 143.

un deal [plăişor], de unde se deschide o frumoasă privelişte spre Mureş, având în celelalte părţi păduri seculare şi poieni. Se numea mănăstirea Afteia din plăişorul Cioara. Azi locului unde a fost sf. lăcaş i se zice „la mănăstire". N'avem nici o ştire despre înfiinţarea ei, nu cunoaştem nici ctitorul şi nici anul când a fost clădită. Probabil datează din veacul XVII.

De aici a plecat prin 1759—60 îndrăsneţul călugăr Sofronie, care a revoluţionat tot Ardealul pentru apărarea şi drepturile legii româneşti ortodoxe, făcând să tremure un timp conducătorii uniţilor din Blaj şi chiar şi Ungurii, în faţa manifestărilor atât de puternice ale elementului român băştinaş.[1]

Câteva însemnări de pe cărţile vechi, cari au fost ale mănăstirii cu hramul Naşterea Născătoarei de Dumnezeu, — azi complet refăcută din lemnul vechiu păstrat, — ne ajută să spunem ceva despre trecutul ei.[2]

Pe «*Indreptarea legii*» din Târgovişte, 1652 găsim: „Această sfântă şi dumnezeiască Pravilă e a sf. biserici greco-orientale din Cioara, — remase dela mănăstirea din Plaiu Cioara, care se au stricat pe la anul 1788[3] prin zavistia uniţilor de pe acel timpu — aceea mănăstire decând s'au înfiinţat nu avem documente, fără cei bătrâni spun că moşii şi strămoşii lor li-au povestit că a fost foarte bogată şi au fost închinată la mănăstire din Ţara Românească

---

[1] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 171—222; Dragomir, *Desrobirea religioasă a Românilor din Ardeal*, II, Sibiu 1930, p. 182—200.

[2] Păr. Oancea în *Telegraful Român*, Sibiu, 1905, Nr. 6—7.

[3] Intr'un document din arhivele din Viena se vorbeşte, în 23 Iunie 1786, despre demolarea mănăstirii din Cioara.

dela Cozia" [notiţa aceasta, se afirmă, că a fost scrisă de popa Nicolae Benţa între anii 1843—52].

Pe altă pagină: „Această sf. Pravilă a rămas dela sf. mănăstire Cioara... acum este a bisericii Cioara. 1816 Februarie 20. Pop George".

Fig. 5. Mănăstirea din Cioara (complet refăcută).

„Această sf. Pravilă este a Ciorenilor fiind paroh George Popovici strămoşul popii Ivan, moşul popa Stan, tatăl meu popa Ion, de 300 ani tot popi au fost la Cioara anul 1825".

Câteva lămuriri pentru a înţelege această genealogie sunt necesare. Popa Ioan Ivan a preoţit între 1680—1720, iar fiul său Stan a păstorit, ca preot, între 1720—50, călugărindu-se sub numele de Sofronie [c. 1750—1774], ajungând pe urmă arhimandrit la mănăstirea domnească Argeşul. Fiul lui Stan e popa Ioan [c. 1750—1799], care are fiu pe popa

Fig. 6. Icoanele împărăteşti dela Cioara de monahul Chiril.

Gheorghe [1799—1839], purtând numele de familie Popovici, cum cunoaştem că i se zicea şi lui Sofronie.[1]

„*Testamentul nou*" din Bălgrad are însemnarea: „Această sf. şi dumnezeiască Evanghelie am cumpărat-o eu Stefan eromonah din darul lui Dumnezeu, cu a mea cheltuială osteneală... Scrisam eu eromonah

[1] Informaţiile şi fotografiile sunt date de harnicul preot Constantin Oancea, care în cursul păstoriei sale de peste 30 ani, e ctitorul multor institute şi monumente bisericeşti, culturale-economice din comuna Cioara şi e vrednic de toată recunoştinţa.

Stefan 1755". Acest călugăr spune pe un *Penticostar* din 1743 [Râmnic], că l-a cumpărat el „părintele Stefan ieromonah şi egumen al sfintei mănăstiri Afteia să fie de pomenire [urmează nota de popa George din 1817—18, 1836 despre preţul bucatelor şi vinului].

Un jupân, poate negustor, dăruieşte un *Octoih* din 1750, [Râmnic] „sf. mănăstiri cu hramul Preçestei în plăişorul Cioarei 1770 Martie 5".

Tot eromonahul Ştefan a cumpărat un *Apostol* [din Iaşi, 1756] „ca să fie de slujbă întru aceasta sf. mănăstire anume Afteia... 1761". „Acum este a bisericii Ciora 1819 paroh George Pop".

Un alt călugăr scrie pe Evanghelia [din Bucureşti, 1770] că este dela părintele Antonie din Tibru [călugărul dela Râmeţi] cu fl. 12 şi au închinat-o sf. mănăstiri a Plăişorului 1770 [?] Ioanichie m. p. eromonah".

In biserica comunei Cioara se află la iconostas 2 icoane luate dela mănăstire: Isus Hristos şi Maica Domnului de monahul Chiril dela Plăişor 1770.

Mănăstirea a avut două clopote; unul a ajuns în biserica din Răchita, pe cel mare, rămas în Cioara, se găseşte inscripţia: „Făcut acest clopot de smeritul eromonah Ştefan titor şi egumen sf. mănăstiri din Plăişorul Ciorei anul 1763".

Despre relaţiile cu Ţara Românească ne aminteşte această notă de pe cartea „Invăţătura...", care „este a popii Stan din Ciora, feciorul răposatului preot Ivan, din Ţara Românească cumpărată cu zloţi 24 vleat 1750 dec. 5 Constantin dascăl".

Din aceste însemnări desprindem numele egu-

menului şi a câtorva călugări, dintre care unul e şi zugravul cu cele două icoane.

7. *Ciunga*. — În raportul din 1774 se spune, că mănăstirea are: 2 călugări, arător de 6 gălete şi 2 mierţe, fânaţ de 10 care de fân, o vie şi o pădure. Conspectul din 1763 indică intravilanul de 170 stânjini lungime şi 96 lăţime; călugării erau uniţi. Conscripţia lui Rednic din 1765 încă o aminteşte. In 1775 are egumen pe Teodosie, căruia Filoteiu Laslo din Blaj îi dă autorizaţie să cerşească milostenie. Din o scrisoare a lui Ignatie Darabant, din 12 Febr. 1783, către popa Samoilă Laday din Băgău cunoaştem, că la această dată tot Teodosie era egumenul mănăstirii.[1]

8. *Daia română*. — Cea mai veche amintire despre mănăstirea de aici o găsim în ziarul contelui Gavril Haller, care ne spune, că „în 6 Maiu 1636 a prânzit în mănăstirea călugărilor români de lângă Daia, împreună cu principele Gheorghe Rakocy I".[2] In Ianuarie 1711 slujia ca egumen Ioasaf, care avea doi fraţi preoţi: unul Petru în Bacăul Moldovei, celalalt Ursache într'un sat de lângă Bucureştii Ţării Româneşti. El vinde un Mineiu cu 26 florini popii Nicolae din Viştea de jos.[3] In 1765 sta aici un preot Gheorghie. In 1774 avea 2 călugări şi avere: arător de 5 gălete şi fânaţ de 2 care de fân. Mănăstirea scăpase de răsbunarea lui Bucow, fiind unită.[4]

[1] *Cultura creştină*, 1919, p. 156; despre mănăstirea Ciunga în ruine, vezi ce spune şi Lupeanu în ziarul *Unirea*, Blaj, 1933 No. 3 (din 21 Ianuarie).

[2] Szabo K., *Erdélyi történelmi adatok*, IV, Cluj, 1862, p. 33.

[3] Iorga, *Studii şi documente*, XIII, p. 168—9 No. 580.

[4] *Cultura creştină*, 1919, p. 157.

9. *Geoagiul de sus.* — In acest sat a fost o episcopie între anii 1557—c. 1567 cu 3 episcopi cunoscuţi: Cristofor, Sava şi Gheorghe.[1] Biserica era în partea din sus a satului de azi, la stânga văii, pe coastă între grădini şi ceva pădure în jur. Lângă biserică, mult transformată, erau chiliile că-

Fig. 7. Biserica mănăstirii din Geoagiul de sus.

lugărilor ale căror ruine se mai văd, ca şi locul heleştăului, care da hrana de post cuvioşilor părinţi. Episcopii au dispărut, dar călugării s'au menţinut încă două veacuri aici din mila şi ajutorul credincioşilor români, şi desigur şi din acel al boierului Ioan Logofătul din Piteşti care s'a aciuat cu familia

[1] Meteş, *Istoria bisericii româneşti*, I, ed. II, p. 73—77.

sa în satul vecin Cetea, unde au trăit peste cincizeci de ani.[1]

Informațiunea noastră relativ la această mănăstire și călugării ei e foarte redusă. In veacul al XVIII-lea au trecut la uniți, așa ni se spune, dar în revoluțiunea lui Sofronie, s'au întors iarăși la legea strămoșilor. La intervenția episcopului unit Aaron călugării au fost alungați din mănăstire, și din ordinul gen. Bucow, în 23 August 1762, mănăstirea a fost arsă, fără să se mai poată înjgheba vreodată viață călugărească în ea. Biserica a fost refăcută, fiind azi proprietatea uniților, cari sunt în număr de vre-o 20—30 suflete.

Averea mobilă a mănăstirii a fost dusă la Blaj prin călugărul Sofronie dela Măgina, iar cea imobilă, pentru care s'a frământat mult episcopul Aaron, dar fără nici un rezultat mulțumitor, a fost împărțită de țăranii iobagi din comună și îndeosebi de cei doi nobili proprietari unguri L. Toth și Halmagyi, cari erau să se împuște unul pe altul pentru ea.[2]

10. *Măgina.* — Se dă data înființării mănăstirii din acel sat 1611.[3] La 1745 colegiul reformaților unguri din Aiud ocupă moara mănăstirii. Inainte de 1759 se așezase aici un călugăr sârb Sofronie Pavlovici; pe vremea revoluției lui Sofronie din Cioara a fost silit să se refugieze din mănăstire fiind unit. In 1762 se întoarce și ajută pe episcopul Aaron de

[1] Meteș, *Satul ardelean Cetea și logofătul Ioan Norocea din Pitești*, Cluj, 1933, p. 4—42.

[2] Bunea, *P. P. Aron și D. Novacovici*, p. 339—41.

[3] *Șematismul jubilar al mitropoliei Blajului din 1900*, p. 124.

a duce la Blaj averea mobilă a mănăstirilor din Geoagiul de sus şi Râmeţ pe cari Bucow le arsese. In Octomvrie 1764 Sofronie Pavlovici era tot la mănăstirea din Măgina.[1] In timpul adăpostirii aici a lui Sofronie credinciosul Nicolae Oniga dăruieşte mănăstirii o icoană.[2] In 1772 avea numai un călugăr; intravilan de 120 stânjini lungime şi 100 lăţime, arător de 10 gălete şi 2 ferdele, fânaţ de 8 care de fân şi o pădure. Mănăstirea a avut până la 1871 călugări; ei au învăţat, la şcoala mănăstirii până la 1848 carte bisericească şi tipic pe tinerii cari voiau să fie cântăreţi la diferite biserici, şi în acest timp se bucurau de scutire de serviciul militar.[3] Multe din pământurile mănăstirii au fost ocupate de săteni în a doua jumătate a veacului XIX-lea. In 1902 mai rămăsese biserica, o căscioară a mănăstirii şi o mare grădină cu pomi fructiferi.[4]

11. *Petrilaca română.* — Singura amintire despre mănăstirea de aici e în raportul lui Gr. Maior din 1774, când avea un călugăr.[5]

12. *Râmeţi.* — Mănăstirea aceasta e una dintre cele mai vechi din Transilvania. Aşezată pe marginea unei văi şi încunjurată de munţi înalţi şi stâncoşi, a fost clădită în secolul al XV-lea. Inscripţia

[1] *Cultura creştină*, 1919, p. 160.

[2] Iorga, *Studii şi documente* XIII, p. 131, Nr. 430. — Episcopul At. Rednic în 29 August 1765 trimite la mănăstirea din Măgina, ca pedeapsă, pe călugărul Silvestru Caliani dela mănăstirea Sf. Treime din Blaj, cf. Cipariu, *Acte şi fragmente*, Blaj, 1855, p. 119.

[3] *Şematismul citat*, p. 124.

[4] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 348.

[5] *Cultura creştină*, 1919, p. 162.

dela intrare ne spune: „Dintâi a fost zugrăvită această biserică în zilele lui Matiaş Crai văleat 6895 [1486—87]".[1] A depins întâiu de vlădicia, care era cu câţiva

Fig. 8. Inscripţia dela intrarea mănăstirii Râmeţi.

chilometri mai jos pe aceeaş vale din Geoagiul de sus, apoi de cea din Alba-Iulia, cum spune şi episcopul unit Aaron, la 30 Septemvrie 1762, socotind această dependenţă de sute de ani.[2]

[1] Iorga, *Studii şi documente*, XIII, p. 158 Nr. 542.
[2] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 339 n. 1—2.

O informaţie târzie, anume un raport al protopopului Ighjan din 1826 notează că, Mihai Viteazul a zidit biserica mănăstirii cu tot ce-i în jur de ea.[1] In 9 Iunie 1614 principele Gavril Bethlen dăruieşte călugărilor popa Sava şi Toma Moisin, pentru viaţa lor curată a moravurilor bune şi a eruditiei

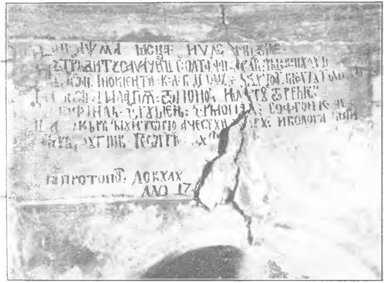

Fig. 9. Inscripţia dela ploscomidierul mănăstirii Râmeţi.

lor mănăstirea Râmeţi cu o livadă numită Hopaţ, care până azi e în proprietatea bisericii.[2]

Un bun creştin Simion Brad, dăruieşte mănăstirii în Martie 1678 şase boi.[3]

[1] Stanca Seb. în *Calendarul eparhiei ort. rom. a Clujului* pe 1936, Cluj, 1935, p. 35.

[2] Dobrescu N., *Fragmente privitoare la istoria bisericii româneşti*, Budapesta, 1905, p. 17—18

[3] Iorga, *o. c.*, p. 158 Nr. 543.

Veacul al XVIII-lea, cu frământările şi persecuţiile lui religioase, au atins aspru şi pe bieţii călugări de aici, făcând să se vorbească mai mult despre ei şi biserica lor. Aşa inscripţia dela ploscomidier din altar cu data Iulie 1741 spune că s'a isprăvit altarul sub vlădicia episcopului Făgăraşului Inochentie de Sadu cu toată cheltuiala dela... Palaghia din Ponor, Ioan... din Remeţ, fiind egumen ermonahul Sofronie, şi ocârmuitor acestui altar Bolog Nicolae iară zugrav Georgie din Făgăraş. Ion protopopul locului [din Geomal] 1741.

In afară de acest zugrav se mai amintesc în pomelnicul zugravilor şi alţii cari au împodobit toată biserica cu pictură: Petru, Matei, Şandru, Man, Rănite Toma.[1] Aceasta s'a făcut în mai multe rânduri, căci sunt vre-o 2—3 straturi de pictură din veacul al XV până în al XIX-lea, ultima dată în 1809 de un zugrav de mâna a doua, cum ni-l prezintă chipurile ce s'au păstrat în biserică.[2]

Simion dascălul scrie în sf. mănăstire la 20 Decemvrie 1743, în prezenţa a lor 7 martori notaţi, următorul testament, prin care „Vlad Petru cu soţia sa Macinica şi cu fiul său Iuon, s'au rugat de egumenul mănăstirii de acolo popa Chirilă şi dascăl Simion, ca să slujească un sărindar pentru ei şi pentru părinţii lor. Dar ei neavând parale dau un fânaţ în vale în Luncă de doi [2] pari de fân şi-l dau pentru totdeauna mănăstirii ca ei să-i rămâie, şi s'au înţeles cu preotul ca el să deie tot ce se

[1] Bologa V., *Cuvântări ocazionale*, Sibiu, 1933, p 86. — Vezi despre aceşti zugravi cartea mea, *Din istoria artei religioase*, I, Cluj, 1929, tabla.

[2] Bologa, *o. c.* p. 88, şi Iorga *o. c.*, XIII, p. 158 Nr. 3.

cere la Liturghie şi plata să-i fie de 22 de fiorini şi au mai cerut dela preot... şi le dădu preotul o scroafă îngrăşată la jâr cu trei purcei şi dacă s'ar ridica cineva din familia sa ca să strice... să fie sub blăstămul bisericii şi afurisit de 318 sf. Părinţi...".[1]

Din 8 Sept. 1785 avem altă danie, scrisă de egumenul mănăstirii eromonahul Calinic prin care „Epure Todoră din Râmeţ dau râtu [=fânaţ] meu din Valea Izii [=Uzii] din jos de Albeşti la sf. mănăstire de pomană să fie a mănăstirei în veci, iar cine s'ar ispiti a-l înstrăina dela sf. biserică din neamul meu să fie afurisit". „Mărturii credincioase sunt 8 oameni de omenie şi săteni" între care e şi Vlad Petru „titorul mănăstirii" de mai sus.[2]

Mai cunoaştem şi alţi binefăcători ai mănăstirii, ca acei crâsnici cari au cheltuit în 4 ani 70 de zloţi, „cu turnul din pământ până în vârvu numai din puterea lor" mărturisesc 20 săteni într'un act fără dată [sec. 18—19-lea];[3] unii dau cărţi. Pe un Mineiu cetim: „1756. Acest Mineiu l-au cumpărat Danu Ioan din Ponor cu 24 de numărături fiind el morariu la moara mănăstirii şi l-au dat de pomană această sf. biserică în veci a lui pomenire să fie şi a părinţilor lui şi a tot neamul lui. Scris-am eu Silvestru monah în luna lui Martie 9 zile şi egumen mănăstirei Râmeţilor au fost popa Chirilă din Geoagiu pe acea vreme",[4] iar pe cartea Mărgăritare, tipărită în Bu-

[1] Bologa, *o. c.*, p. 93—94.
[2] *Ibid.*, p. 90.
[3] *Ibid.*, p. 91.
[4] Iorga, *o. c.*, XIII, p. 158 no. 545; Bologa, *o. c.*, p. 87.

cureşti la 1746, e notat: 1762. Această carte Mărgăritu a lui Zlataustu, l-am dăruit de pomenire pentru tot neamul la sf. mănăstire ce se chiamă dela Râmeţ care este hramu Naşterea Precistei. Eu smeritul între eromonahi Antone de loc din Tibru, fiind de faţă aceşti oameni anume eromonah Calinic, popa Erimie monah, Silvestru dascăl Dumitru". Blăstăm pentru cine-l va înstrăina. 1762 Ianuarie 3 zile.[1]

Cărţile bisericeşti erau aduse din Ţara Românească cu care întreţineau cele mai vii relaţii, deşi în taină, căci călugării aprigi duşmani ai unirii făceau întinsă propagandă contra noui legi. Antimisul bisericii era dela Mitropolitul Teodosie din zilele lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievodul Ţării Româneşti.[2] Tot aici li se sfinţise, la 1760, preotul cari le servia: Eremie Popovici, mort în 1818.[3]

Cuib de veche ortodoxie atât mănăstirea cât şi călugării din ea au fost luaţi la ochi de episcopul P. Aaron, care întâiu a încercat să strecoare aici călugări uniţi, alungând pe cei de credinţa strămoşească. Aşa e eromonahul Antonie dela mănăstirea Râmeţ, care se refugiază în Brădeşti, unde vinde, în 26 Ianuarie 1766, un Liturghier creştinului Toma Stancu.[4]

Călugării ţineau şcoala aici în care învăţau copii cartea, slujba şi cântările bisericeşti,[5] sau după cum spun sătenii în 8 August 1821: „Noi Râmeţii

---

[1] Bologa, *o. c.*, p. 86—7.
[2] Bologa, *o. c.*, p. 86; Iorga *o. c.*, XIII.
[3] Stanca, *Calendarul citat din 1936*, p. 39.
[4] *Ibid.*, p. 36—7.
[5] Iorga, *Sate şi preoţi din Ardeal*, Bucureşti, 1902, p. 274 n.

şi Ponorii, de cându-s aceste două sate, noi acolo [la mănăstire] ne-am pomenit a avea şcoală şi acolo avem şi acum casă de şcoală şi dascăl şi prunci de învaţă şi dacă ni se ia aceea noi rămânem fără învăţătură ca dobitoacele.[1]

Fig. 10. Mănăstirea dela Râmeţi.

In urma marei mişcări religioase a lui Sofronie din Cioara care făcu să vibreze tot Ardealul de dragostea faţă de legea veche ortodoxă, generalul Bucow, hotărî, îndemnat şi de episcopul Aaron, să distrugă şi mănăstirea Râmeţului, ceeace se şi făcu. Pe filele îngălbenite ale unui Octoih găsim însemnarea: „Scris-am eu Silvestru monachu când au stricat

[1] Stanca, *o. c.*, p. 43.

necredincioşii mănăstirea dela Râmeţ şi cea dela Geoagiu la anul 1762 în August 20 într'o zi Sâmbătă. Spre peirea lor".[1] Mănăstirea a fost restaurată şi iarăşi dărâmată cum ne spune acelaş călugăr prin o notă de pe altă carte bisericească: „Aceasta aici am însemnat acest lucru cu jale adevărat când au stricat mănăstirile cea dela Geoagiu şi cea dela Râmeţi, la întâia stricare a fost numărul anilor 1762, iar la a doua stricare văleatul 1785, luna Decemvrie în 23 zile într'o zi Marţi. Scris-am eu Silvestru monahul".[2] Era în anul când au fost executaţi Horia şi Cloşca, şi astfel ura nemiloasă a stăpânirii, gata de răsbunare, domina în întreg Ardealul; trebuia să cadă pradă a doua oară şi mănăstirea ai cărei credincioşi din Râmeţ şi jur participaseră efectiv la revoluţia lui Horia.

După dărîmarea din 1762 averea mişcătoare a mănăstirii a fost dusă la Blaj, iar cea imobilă, pământurile, fânaţele, etc. au fost ocupate de episcopul catolic din Alba-Iulia, şi toate intervenţiile episcopilor uniţi Aaron şi Rednic de a li se da lor, au fost zădarnice, deşi generalul Bucow dăduse ordin, în 12 Iunie 1762, ca averile să fie puse la dispoziţia episcopului Aaron.[3]

După a doua distrugere din 1785 credincioşii cer voie dela Curtea din Viena să-şi refacă mănăstirea şi biserica. Guvernul ardelean, în 2 Martie 1792, comunică prin protopopul Ighian din Zlagna sătenilor:

---

[1] Bologa, *o. c.*, p. 87; Iorga, *o. c.*, XIII, p. 158—9 no. 547 (dă ziua de 23 August).

[2] Bologa, *o. c.*, p. 87.

[3] Bunea, *P. P. Aaron şi D. Novacovici*, p. 340—1; şi Stanca, *Calendarul* citat, p. 47.

„S'a îngăduit din partea P. In. Impărat a se repălălui biserica, dar numai ca biserică de mir, iar din chiliile călugăreşti să facă şcoală“.[1]

Cu moartea preotului Eremie Popovici în 1818 se deschide o nouă epocă de frământări pentru bieţii săteni, cărora episcopul Bob dela Blaj vrea cu orice preţ să le ia biserica mănăstirii, întrebuinţând toate mijloacele pentru ajungerea scopului. Aşa ne spun preoţii: Moise şi Mihail şi epitropul Simion Jurj din Râmeţi, în 5 August 1821, într'o declaraţie dată protopopului Ighian:

„Şi să araţi în relaţie că scriu oamenii uniţi că nu ne-au fost dată nouă [biserica], precum au arătat şi în ţărcălat Nichita Simion şi Teiuş Const. Şi [uniţii] duc oameni de pe alte sate înaintea nemeşilor [anchetatori] şi spun că-s dela noi, pe numele oamenilor noştri. Şi tot cu minciuna umblă. Dar dela Râmeţ numai doi oameni sunt uniţi Filip [Morar] şi Gavrilă [Albu], pe care voiau să-l facă preot unit şi dela Geoagiu 4 case“.[2]

Lupta aceasta s'a terminat după aproape 10 ani, cu învingerea episcopului Vasile Moga, care fu avizat, în 20 Iulie 1827, că biserica mănăstirii din Râpa-Râmeţului rămâne în stăpânire ortodoxilor.[3] In mânile lor e până astăzi, ca biserică parohială fără călugări.[4]

Averea mănăstirii în 1760 o formau: 5 locuri arătoare, 4 fânaţe, două vii din care s'au păstrat

[1] Stanca, *o. c.*, p. 38. [2] *Ibid.*, p. 43.

[3] *Ibid.* p. 46; pe larg despre aceste lupte între ortodoxi şi uniţi *Ibid.*, p. 39—46.

[4] Despre preoţii slujitori la această mănăstire în sec. XIX-lea, vezi protopopul Dăncilă, *In slujba neamului prin Evanghelie*, Sibiu, 1928.

până astăzi câteva viţe fără ca strugurii să se mai poată coace în urma climatului schimbat şi mai mai rece, apoi o casă şi mai multe mori.[1] Distrugându-se mănăstirea în 1762 episcopul catolic din Alba-Iulia acaparează, cum am văzut, cea mai mare parte din averea mobilă, rămânându-i mănăstirii fânaţul din Ponor: Hopaţul şi altele dăruite pe urmă de bunii şi darnicii credincioşi, săraci dar cu frică şi dragoste de Dumnezeu.[2]

13. *Straja.* — Sătenii arată până azi locul unde a fost mănăstirea şi locurile numite în hotar: La călugărul şi Valea călugărului. Pe la 1760 lipsită de călugări, via ce-o avusese, şi care producea 40—50 ferii de vin, a fost ocupată de funcţionarul Zorger dela episcopia latină din Bălgrad.[3]

B] JUDEŢUL BISTRIŢA-NĂSĂUD.

1. *Feldru* [distr. Rodna]. — Mănăstirea de aici a fost vizitată, în 29 April 1763, de episcopul P. P. Aaron, iar în 16 Decemvrie 1767 de episcopul unit At. Rednic. Se pare că ultimul călugăr a fost Samuil, care a murit în 1766. La porunca vicecolonelului Erzemberg sătenii s'au adunat la sfat în 24 Ianuarie 1768 şi au hotărît, ca biserica, — fiind aşezată în pădure, aproape de „gura Râmetei", între Feldru şi

[1] Cioban, *Statistica Românilor din 1762*, Cluj, 1923, p. 15; şi Stanca, *o. c.* p. 47.

[2] Vezi studiul păr. Stanca, *o. c.* p. 35—48 scris şi pe baza unor acte inedite. — Pomelnicul călugărilor, zugravilor şi diferiţilor ctitori ai mănăstirii e reprodus de Bologa în *o. c.* p. 85—86.

[3] *Cultura creştină*, 1919, p. 168.

Ilva-mică — să fie adusă în comună, cu toate odoarele şi odăjdiile, spre a fi utilizată mai bine şi cu folos de popor, căci unde era se adăposteau în ea mulţi fugari: hoţi şi oameni răi. Averea mănăstirii să fie scoasă la licitaţie, iar interesele banilor primiţi prin licitaţie să fie utilizaţi pentru nevoile bisericii.[1] Din conspectul din 1772 se vede, că hotărîrile acestea nu s'au realizat, deoarece se notează: Călugări n'are, intravilanul e de 48 stânjini lat şi lung, arătorul de 4 gălete şi fânaţ de 6 care.[2]

2. *Rebra mare* [distr. Rodna]. — Mănăstirea era aşezată în „Lunca vinului", e amintită şi în conscripţia din 1733 a episcopului Klein.[3] La 1762 n'avea călugări, avea însă intravilan de 30 stânjini lungime şi lăţime, arător de 12 gălete şi 2 ferdele şi fânaţ de 16 care de fân.[4] In 21 April 1763 e vizitată de episcopul P. P. Aaron şi are călugări uniţi. In 1774 n'are nici un călugăr.[5]

3. *Rebra mică* [distr. Rodna]. — Episcopul At. Rednic însearnnă în protocolul vizitaţiunii sale canonice, la data de 17 Decemvrie 1767, că aici este o mănăstire, în care locuia un preot de mir, care avea 4 boi şi o vacă.[6]

4. *Sângeorzul român*. — In valea Porcoaia din acest sat era o mănăstire, despre care viitorul episcop

[1] *Cultura creştină*, 1919, p. 158.
[2] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 350.
[3] Bunea, *Episcopul In. Klein*, p. 308 nota xx.
[4] Bunea, *Episcopul P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 349.
[5] *Cultura creştină*, 1919, p. 164.
[6] *Cultura creştină*, 1919, p. 164.

unit Gr. Maior notează pe o carte bisericească din biserica din Maieri [jud. Bistriţa-Năsăud] următoarele:

„Cunoscut lucru este cum această carte prin strădania şi cu cheltuiala cu prinosul între preoţi popa odată Constandin din Sângeorz, iar acum ieromonah Climent o au cumpărat şi lăsat zestre vecinică a acestei sfinte mănăstiri, care mănăstire aşişderea de acestaş ieromonah au fost din întreg începută şi de ale luişi sârguitoare mâni isprăvită, aşadară nime dintre meşteri de Dumnezeu pravoslavnicii — şi măcar cine carele se teme de pedeapsa lui nu va putea înstreina de aici aceasta d-zeiască zestre. Deci fiind noi preut şi pe aceste părţi... am fost cercaţi şi rugaţi să semnăm aceste în mănăstirea Pocrov a Sângeorzului zile 10 adecă ziua marelui mucenic Ignatie [Decemvrie] 1760 mic şi netrebnic între fraţi Gavril Grigorie Maieru stareţ sfintei Troiţe dela Blaj".[1] Popa Constantin în 1733, era preot în Sângeorz,[2] deci după această dată a făcut mănăstirea şi s'a călugărit. Numirea de Porcov s'a dat desigur după a schitului cu acest nume din munţii Neamţului din Moldova, pe care-l zidise episcopul Pahomie de Roman, care era de naştere din satul bistriţean Gledin.[3]

Peste câţiva ani în mănăstire, la 10 Decemvrie 1767, episcopul unit dela Blaj At. Rednic n'a mai găsit nici un călugăr.[4]

---

[1] Revista *Ţara de sus*, I, Satu mare, 1921, No. 1, p. 10—11.

[2] Togan, *Statistica Românilor din Transilvania în 1733* în revista *Transilvania*, Sibiu, 1898, No. 9—10, p. 173.

[3] Meteş. *Istoria bisericii româneşti din Transilvania*, I, Sibiu. 1935, ed. II, p. 498.

[4] *Cultura creştină*, 1919, p. 165.

5. *Sântioana*. — La 1765 mănăstirea de aici avea o pădure mică şi 7 stupi. In 1781 se aminteşte „pădurea mănăstirii".[1]

6. *Telciu*. — La cererea cnezilor din valea Rodnei şi călugărilor preoţi: Mateiu, Şandor şi Petru consiliul oraşului Bistriţa, în 29 Septemvrie 1523, dă acestor un loc pentru clădirea unei mănăstiri între satele Telciu şi Hărdău, de partea stângă a drumului aproape de apa Bircheşului pe un deal.[2] In acest loc fusese o mănăstire mai veche. Privilegiul acesta de a clădi, îl întăreşte oraşul şi pentru episcopul Ilarion aşezat în această mănăstire. Pentru susţinerea călugărilor Bistriţa mai dăruieşte, tot în 14 Febr. 1533, o pădure cu toate veniturile ei, apoi o moară pe râul Bircheş şi libertatea de a pescui în râu precum şi loc de păşunat pentru vitele mănăstirii.[3]

N'avem nici o informaţie despre existenţa ulterioară a acestei mănăstiri, când s'a reclădit şi cum şi până când au vieţuit călugării în ea.

7. *Zagra*. — Săteanul Vasile Rai din Zagra scrie, în 1723, către Conventul catolic din Cluj: „Am clădit înainte cu 5 ani o mănăstire pe locul satului, unde până acuma am trăit în pace 3 oameni laici şi 1 călugăr. Cei 3 laici din 3 stupi ţin mănăstirea cu ceară, dar domnii saşi din Bistriţa le cer acuma dijmă din ea". In Zagra mai sunt 2 biserici la cari serveau câte 2 preoţi, însă conscriptorii i-au redus la câte unul. Roagă să intervină ca să nu

[1] *Cultura creştină*. 1919, p. 166.
[2] Iorga, *Hurmuzaki*, XV, p. 271—2 no. 495.
[3] *Ibid*., XV, p. 366, no. 685.

mai fie molestat călugărul pentru dijmă,[1] deci mănăstirea a fost clădită în 1718.

Conspectul din 1763 vorbeşte de o mănăstire unită în părăsire, avea: arător de 15 gălete şi fânaţ de 8 care de fân.[2] Azi o amintesc numai locurile: Câmpul, Dosul şi Părăul mănăstirii.[3]

C] JUDEŢUL BRAŞOV.

1. *Peştera* [lângă Bran]. — In urbariul satului Şercăiţa din 1758 cetim, că iobagul Barb Barbatei din acest sat a fugit de 34 de ani din sat şi e călugăr lângă Bran.[4] Mănăstire lângă Bran nu este alta decât schitul din Peştera cu hramul Sf. Ioan Botezătorul. Acestui schit Alexandru Ipsilanti Domnul Ţării Româneşti, în 2 Iulie 1797, îi înnoieşte o danie de 100 taleri anual, pe care o făcuse în prima sa domnie în Ţara Românească, în 5 Noemvrie 1780. Călugării schitului mergeau în fiecare an la Bucureşti şi în ziua hramului ridicau aceşti bani din visteria Domnului român.[5]

D] JUDEŢUL COJOCNA.

1. *Băiţa*. — După un conspect de prin 1763, trăiau în mănăstirea de aici şi călugări ortodoxi şi uniţi. Intravilanul era de 45 stânjini lungime şi 30 lăţime. Avere: arător 2 gălete şi fânaţ de 2 care de fân. Toată această avere modestă a fost luată cu putere de baronul Korda, contra căruia se plânge

[1] Revista *Arhiva someşană*, I, Năsăud, 1924, p. 3.
[2] *Cultura creştină*, 1919, p. 170.
[3] Drăgan N., *Date privitoare la istoria comunei Zagra* în *Arhiva someşană*, Năsăud, 1928, no. 9 p. 69.
[4] *Arhivele Statului* din Cluj.
[5] Ureche, *Istoria Românilor*, VII, Bucureşti, p. 323.

la guvern, în 1763, însuşi episcopul P. P. Aaron. In 1765 găsim la mănăstire un preot Onea şi două călugăriţe.[1]

2. *Berind.* — Mănăstirea scăpată de dărîmarea poruncită de Bucow, sta goală, în mânile uniţilor. Avere: arător de 3 gălete şi fânaţ de 6 care de fân,

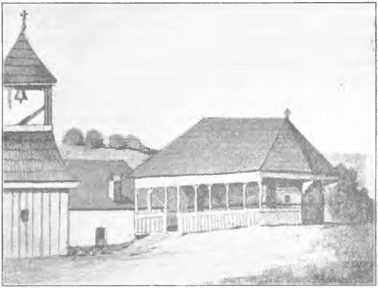

Fig. 11. Biserica mănăstirii Băiţa.

pe care baronul Samuil Inczedi a ocupat-o. In contra acestuia se plâng guvernului, în 1763, preoţii uniţi din Berind. In 2 Ianuarie 1764 Inczedi răspunde indignat la acuzele preoţilor: „Quod attinet violentiam per me factam occupationem teritorii monasterii

[1] *Cultura creştină,* 1919, p. 153.

Berendiensis, non ut verum esset sed nihil quidquam a parte mea ibidem possidere omnibus notum sit".[1]

3. *Buteni.* — Mănăstirea din veacul al XVIII-lea era situată departe de sat în locul Frasinet, şi acum se aminteşte pădure din „Dosul mănăstirii". S'au păstrat din ea un clopot şi o carte bisericească.[2]

4. *Cluj-Mănăstur.* — La finea veacului al XVII-lea doi negustori macedo-români din Cluj: Pavel din Macedonia şi ginerele său Gheorghe Cristofor Literatul zidesc o mănăstire în satul din preajma oraşului Cluj. Mitropolitul Teofil, din soborul ţinut la 17 Iunie 1696 în Alba-Iulia, dă dreptul de patronat asupra acestei mănăstiri celor doi negustori-ctitori şi urmaşilor lor.[3] Nu ştim dacă nu e din mănăstirea Mănăşturului, ori din alta acel călugăr, care în 1796 a convins pe mai mulţi unguri şi pe negustorul „grec" Ianachi din Cluj, că în hotarul oraşului, numit „Bük", s'ar găsi mari comori ascunse.[4]

5. *Cuteiuş.* — In acest sat din apropierea Huedinului era o mănăstire încă din secolul al XVIII-lea, călugării ei învăţau copiii carte. In protocolul vizitaţiunii canonice a episcopului Grigorie Maior se indică averea: o grădină cu pomi şi un arător numit „Dumbrava mănăstirii". In mănăstire sta un dascăl cu numele Aron Toma, care învăţa copiii ţeranilor.[5]

[1] *Cultura creştină*, 1919, p. 153.
[2] Comunicate de păr. protopop ort. Muntean din Huedin.
[3] *Cultura creştină*, 1919, p. 156
[4] Iakab, *Kolozsvár története*, III. p. 728—732.
[5] *Cultura creştină*, 1919, p. 156—7 n 1.

6. *Feleac.* — In acest sat de pază a drumului de negoţ, ce trecea prin el, au residat în veacul al XV—XVI-lea trei episcopi cunoscuţi: Marcu, Daniil şi Petru. In vremea lor deja era aici o mănăstire în care s'a scris la 1481 un frumos Liturghier slavon, care ni s'a păstrat până azi.[1] Peste 200 ani la 1681 Iulie 24 se aminteşte din nou, când se afuriseşte „cine va clăti dela svânta mănăstire [un Apostol slavon], au călugăr, sau popă sau diac sau

Fig 12 Biserica veche din Feleac.

fiecine".[2] „In svânta mănăstire Feleacului" a izvodit, în Septemvrie 1716, ieromonahul Eustratie Rus un Apostol şi Evanghelie.[3] Tot acestei mănăstiri dăruieşte o Cazanie călugăriţa Magdalina pela 1738.[4]

---

[1] *Almanahul Graficei române pe 1929*, Craiova, p. 51—2. cf. Meteş, *Istoria bisericii româneşti din Transilvania*. I Sibiu, ed. II, 1935 p. 172 n. 1.
[2] Iorga, *Studii şi documente*, XIII, p. 100 no. 292.
[3] *Ibid.*, p. 129 no. 420.
[4] *Ibid.*, p. 100 no. 293.

Distrugerea ordonată de Bucow n'a atins-o. Pe vremea episcopului Gr. Maior era ortodoxă și avea: arător de două gălete și un fânaț de două care de fân.[1]

7. *Milașul mare.* — In hotarul acestei comune a fost o mănăstire, dela care se mai păstra în 1900 „maie, icoane multe și un clopot" cu data 1733.[2] In April 1759 și în 1765 avea un dascăl Stefan, care scria o Psaltire.[3] Avere: arător 3 gălete și o pădure.[4]

8. *Monor?* [jud. Cojocna] — Se numia mănăstirea „Obârșia". Scăpată de mânia lui Bucow, în vremea episcopului G. Maior era tot în proprietatea ortodoxilor.[5]

9. *Morlaca.* — In fruntea mănăstirii de aici era, la 1731, egumenul Victor. In acest an mai mulți boieri îi dăruiesc un Triod tipărit în 1725.[6] La 1772 și 1774 n'avea călugări; intravilanul era de 40 stânjini lung și 35 stânjini lat; arător de o găleată, și fânaț de 3 care.[7] In protocolul vizitațiunilor canonice al episcopului Maior se spune, că o parte din pometul mănăstirii a fost cuprins de iobagii contelui Gheorghe Banfi.[8]

10. *Ormenișul de câmpie.* — Biserica mănăstirii din acest sat e din 1673, făcută din lemn de boierul

[1] *Cultura creștină*, 1919, p. 158.
[2] *Șematismul jubilar al mitropoliei Blajului* p. 324—5.
[3] Iorga, *Studii și documente*, XIII, p 162, no. 555; *Cultura creștină*, 1919, p. 161.
[4] Bunea, *P. P. Aron și D. Novacovici*, p. 351.
[5] *Cultura creștină*, 1919, p. 161.
[6] Revista *Răvașul*, Cluj, 1910, p. 385.
[7] Bunea, *P. P. Aron și D. Novacovici* p. 348.
[8] *Cultura creștină*, 1919, p. 161.

Andreiu Călbaze.[1] La 1772 avea doi călugări, intravilan de 40 stânjini lungime şi lăţime, arător de trei gălete şi două ferdele, fânaţ de două care de fân.[2] Egumenul era Varlaam, căruia în 1772 i se dă drept să adune milostenie pentru lărgirea bisericii mănăstirii, care era mică pentru numeroşii vizitatori şi credincioşi. In 1777 are un singur călugăr.[3]

11. *Sân-Mărtinul de câmpie.* — In 1765 mănăstirea avea un călugăr. În 1772 era tot un călugăr şi avea intravilan de 15 stânjini lungime şi lăţime, arător de trei gălete, fânaţ de două care şi o pădure.[4] In 1774 tot numai un călugăr adăpostea, dar mai avea şi o vie.[5] Hramul mănăstirii era Sf. Arhangheli, clădirea exista şi în 1902, fără călugări; averea puţină se întrebuinţa în folosul liceului românesc din Blaj.[6]

12. *Silvaşul de câmpie.* — După conscripţia lui Rednic funcţiona la mănăstirea de aici călugărul preot Lazar şi învăţătorul Banu. Avea 20 stupi, pădurea însă i-a fost devastată de ortodoxi. In 1772 şi 1774 n'avea călugări; intravilanul era de 40 stânjini lăţime şi lungime, arător de 9 gălete, fânaţ de 16 care şi o pădure. Averea aceasta rămasă se folosea pentru nevoile gimnaziului din Blaj şi în 1902.[7]

[1] *Şematismul jubiliar al mitr. Blajului*, p. 211—12.
[2] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 348.
[3] *Cultura creştină*, 1919, p. 162.
[4] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 348.
[5] *Cultura creştină*, 1919, p. 166.
[6] Bunea, o. c., p. 348.
[7] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 348.

13. *Someşfalău* [lângă Cluj]. — Şaguna spune, după mărturisirile bătrânului ţeran Petru Monu, că în hotarul acestui sat, a fost o mănăstire de lemn, care pe urmă a fost adusă în sat şi din lemnele ei s'au făcut stranele bisericii de acum. Avea un călugăr Costin, pe care ţeranul Monu îl servise în copilărie.[1] Probabil clădită de vre-unul dintre negustorii „greci" din Cluj, cari aveau obiceiul de a merge la biserica de aici şi acolo-şi îngropa morţii în cimiterul comunei.[2]

14. *Stobor*. — In satul acesta încă a fost o mănăstire în veacul al XVIII-lea ridicată de un bun creştin de aici, dar stăpânirea nemiloasă i-a stricat-o, cum se vede din jălania lui duioasă şi interesantă adresată, în 1787, Impăratului Iosif:

„Prea înalţatului şi de Dumnezeu Luminatului şi Bunului, Credinciosului Impărat Iosif Sănătate Bună, Viaţă îndelungată, întărire şi Bucuriă şi ce către Vrăjmaşi Biruinţă.

Această inştanţia, Pre Inalţate Doamne Impărate, la altă faţa nu cearcă să se închine, fără numai la Inălţimea ce de Dumnezeu încununată a Imperaţii Tale, carele eşti cel de Dumnezeu adevărat ales împărat şi lauda şi slava cea luminată şi sprijinitor al creştinătăţii...

Acesta m'aş plânge şi m'aş jelui înaintea Impărăţiei tale: Iată Doamne Impărate, eu Broină Urs din varmeghia Clujului din satul acesta Stoborul,

[1] Şaguna, *Ist. bisericii ortodoxe*, Sibiu, 1860. p. 116—7.

[2] Meteş, *Românii din Cluj*, Cluj, 1935, p. XXII.

am cugetat din minte, ce mi-au dat Dumnezeu să fac o mănăstire şi cu ajutorul lui Dumnezeu o-am fost şi făcut, de care lucru mă şi bucuram, ce Domne Impărate, aceştii sfinte Mănăstiri aşa i-s'au întâmplat, că au venit o poruncă dela cinstita Tablă a noastră a Clujului, că-i porunca înălţatului Impărat şi a crăescului Gobernium, cum nici o mănăstire să nu rămâie supt stăpânirea împărăţii tale şi aşa au venit şi la mine, cum până la opt zile să o risipesc şi să o stric. Dară eu ce să fac, numai am început a plânge şi aşa s'au plinit a opta zi şi a venit solgabirău Căceli Jiga şi comisarăşu Diulai şi cu alţi nemişi, aducând oameni şi sate spre stricare Mănăstirii şi eu m'am rugat să nu o strice, că voiu veni înainte Impărăţii Tale să mă rog de graţiă şi de nu voiu avea atuncia să se strice, pre cum vei porunci, că eu voiu fi ascultător poruncii Imperăţii Tale. Ce aceştia se aprinseră de mâniă şi [în] dată mă legară şi mănăstire o stricară.

Ce mă rog pre înălţatului Imperat să-şi facă milă de mine de acest lucru că sunt de pagubă de 500 de floreni, că locul mi l-au luat Domnul meu Rădaiă Mihai şi l-au făcut lab Mării Sale. Iară eu am rămas sărac şi acesta lucru eu Domne Impărate tot din pădure l-am făcut cu mare muncă şi trudă, care s'a biciulit [preţuit] aceste 500 florinţi ce Domnul meu nici nu vre să-mi lase loc, nici să-mi plătească munca.

Ce Domne împărate, mă rog la prea milostiv şi înaltul şi blândul şi de Dumnezeu înţelept şi luminatul Impărat, să-şi facă milă de mine, ori să poruncească şi să mă slobozească să o mai zidesc,

ori să-mi dea Domnul mie locul, să mă hrănesc în cesta lume.

Dela Broina Urs plecată închinăciune cătră împărăția ta cu genunchele până la pământ și să fie Dumnezeu cu împărăția ta.

Broina Urs din varmeghia Clujului ce din sus, din satul acesta Stoborul".

Guvernul ardelean din Sibiu, prin secretarul Ion Hermann, înștiințează, în 20 Septemvrie 1787, pe Broina Urs că cererea lui nu i s'a satisfăcut, fiind contrară ordinelor preaînalte.[1]

Ctitorul mănăstirii din Stobor a fost și zugrav, căci „cu mâna de țerină a lui Urs Broina la 17[40—90], în zilele împăratului Iosif și Maria Terezia cu cheltuiala sătenilor" a zugrăvit biserica din satul Fildul de jos,[2] și se pare că tot el este „preotul din Stobor", care a pictat biserica din Cubleșul român [jud. Cluj].[3]

15. *Șopteriu.* — Conform conscripției lui Rednic din 1765 mănăstirea n'avea călugări, ci numai un preot cu numele Mitrea, care-i folosia un arător de patru gălete și fânaț de două care. Pădurea, care valora 600 fl., a fost ocupată de domnii de pământ, și 30 de stupi și o casă le-au luat sătenii ortodoxi. In 1772 era tot fără călugări; avea intravilan de 70 stânjini lungime și de 40 lățime, arător de 3 gălete, fânaț de 2 care și o pădure. Această avere se întrebuința în 1902 pentru nevoile liceului din Blaj.[4]

[1] Revista *Răvașul*, I, Cluj, 1903, p. 28 suplement.
[2] Meteș, *Note despre zugravii bisericilor române*, Cluj, 1932, p. 20.
[3] Popa Atanasie, *Biserici vechi de lemn*, Cluj, 1932, p. 20.
[4] Bunea, *P. P. Aron și D. Novacovici*, p. 348.

D] JUDEŢUL FĂGĂRAŞ.

1. *Arpaşul de jos.* — Cea mai veche amintire despre mănăstirea de aici cu hramul „Adormirea Precestei", o găsim în plângerea boierilor din acest sat, făcută la ancheta din 1726, în care se spune: „In anul acesta o călugăriţă, care cu soţul ei stau în mănăstirea din pădure, a fiert în câteva rânduri vinars, dar n'a adus în sat nici o picătură, ci l-au vândut în alte sate, ca să-şi poată susţine bătrâneţele, fiindcă sunt neputincioşi, bărbatul e orb de amândoi ochii, iar ea de un ochiu. Observând aceasta d. Teleki a pedepsit-o cu 12 florini".[1] Peste doi ani preotul Ion, fiul popii Radu din Arpaşul de jos, dă „pe seama sfintei mănăstiri dela Arpaş până când va sta biserica", cartea bisericească «*Evhologiu*» [tipărit, 1713]. Pe această carte se pomeneşte şi „ereul Ion Niacşa", probabil numele complet al dăruitorului.[2] Tot popa Ion mai cumpără pentru această mănăstire, în 1733, şi un *Triod*.[3] Sfântul locaş era ridicat pe moşia contelui Adam Teleki şi avea, după conscripţia din 1748: un preot Iuon, 4 călugări, 6 călugăriţe. Avere: 2 boi, 2 cai, 9 vaci, 12 junci, 7 capre, 17 stupi, arător de 4 gălete pentru semănătură de toamnă şi de 3 gălete semănătură de primăvară, apoi de 2 care de porumb şi un fânaţ de 6 care de fân.[4] Toma dascălul mănăstirii vinde, în

[1] Meteş, *Situaţia economică a Românilor din ţara Făgăraşului*. I, Cluj, 1935, p. 284.

[2] Iorga, *Inscripţii ardelene şi maramurăşene*, II (= *Studii şi documente*, XIII), p. 124 no. 394.

[3] *Ibid.*, p. 43 no. 52—3.

[4] Bunea A., *Episcopii Petru P. Aron şi Dionisie Novacovici*, Blaj, 1902, p. 333.

6 Noemvrie 1742, un Chiriacodromiu cu 18 florini popii Stroie din Drăguş.[1] La 1756 are un ieromonah Isaia.[2] Călugării acestei mănăstiri, în 1746, duc o luptă îndârjită contra uniţilor, apărând legea strămoşească.[3] Generalul Bucow, în 1761, a ars-o; pe urmă s'au făcut din nou două chilii, pe care apoi le-au ocupat tot călugării ortodoxi, fără să mai ştim ceva despre rostul lor aici.[4]

Mănăstirea era la vre-o 5 km. de sat spre munte în dumbrava de stejari numită „Podeiul".[5]

2. *Arpaşul de sus.* — Amfiloche ieromonahul schitului Arpaşul de sus însemnă pe un *Mineiu*, la 9 Ianuarie 1749, că l-a cumpărat popa Aldea cu 20 zloţi dela Ion Suma din Cârţa săsească.[6] Schitul avea în fruntea lui pe preotul Ananie şi 3 călugări, iar avere numai 2 vaci, 1 junc şi 4 stupi.[7] Familia Teleki, fiind schitul pe moşia ei, îi răpeşte clopotul şi fânaţul cum ne spune episcopul A. Rednic într'un act din 1 Februarie 1769.[8]

3. *Berivoiul-mare.* — La 1748 era aici o mănăstire, având pe bătrânul preot Ghierasie, 5 călugări şi 8 călugăriţe. Un călugăr avea 100 de ani, iar altul 120 şi o călugăriţă bătrână era cerşitoare; averea se reducea la: 1 cal, 3 vaci şi 10 stupi,[9] arător

[1] Iorga, *o. c.* p. 92 no. 253.
[2] Iorga, *o. c.*, p. 43 no. 51.
[3] Bunea, *Episcopul Ioan Inochenţiu Klein*, Blaj, 1900, p. 200.
[4] *Cultura Creştină*, Blaj, 1919, p. 152.
[5] Grama Gh. în *Telegraful Român*, Sibiu, 1935 no. 28 [din 30 Iunie].
[6] Iorga, *o c.*, p. 82 no. 208.
[7] Bunea, *Episcopii P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 333.
[8] *Cultura creştină*, VIII, Blaj, 1919, p. 152.
[9] Bunea, *Episcopii P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 332.

de o găleată şi fânaţ de 1 car de fân, intravilanul de 150 stânjini lungime şi 50 lăţime. In 1761 mănăstirea e distrusă din ordinul gen. Bucow, iar averea rămasă e luată de Iosif Boier, fiindcă se clădise pe moşia lui.[1]

4. *Berivoiul-mic*. — Episcopul unit At. Rednic ne vorbeşte în conscripţia sa din 1765 de o mănăstire ce ar fi existat în acest sat în acel an, având o livadă de 4 care de fân.[2]

5. *Breaza*. — La 1748 sunt două mănăstiri pe locul fiscal, numite se pare după întemeietorul lor: una a *Vătavului* în Breaza de jos, cealaltă a lui *Mănişor* în Breaza de sus. Cea dintâiu avea un preot bătrân Dionisie şi 4 călugări, din care doi sunt cerşitori. A doua adăpostea o călugăriţă oarbă de 70 ani. Avere: o vacă şi loc arător de câte o găleată semănătura de toamnă şi primăvară.[3] La 1758 se constată tot două mănăstiri: Una pe locul Stirmina cu 1 călugăr: Stanciu Muntean, a doua pe locul Fundătura cu un călugăr numit Matiaş şi două călugăriţe.[4] Pe lângă mănăstirea Stirmina locuiesc doi zileri ai vătavului Bucur Toma: Neagoi şi Radu Muntean, cari nu fac nici o slujbă fiscului.[5]

6. *Bucium*. — In mănăstirea acestui sat a scris în 1737 „Vieţile sfinţilor" ieromonahul Ambrosie.[6]

[1] *Cultura creştină*, Blaj, 1919, p. 152.
[2] Bunea, *Episcopii P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 350.
[3] Bunea, *Episcopii P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 332.
[4] [5] *Arhivele Statului*, Cluj, conscripţia urb. Breaza din 1758.
[6] Radu I., în *An. Ac. Rom.*, secţ. ist., I, (1923), p. 267 no. 12.

Iar în 1748, ni se spune că la mănăstirea zidită pe pământul baronului Alvinczi servia preotul-călugăr Isaia Tempea de origine din Mărgineni, care fusese la Ierusalim — de unde i se zicea şi Hagiu — şi clădise aici în sat o biserică înainte de 1747.[1] Mănăstirea în 1748 avea 6 călugări şi o călugăriţă bătrână, avere: 5 vaci, 13 stupi, 1 cal şi fânaţ de 1 car de fân.[2] Pe iobagul Iacob Linolţu cu fiul său Bucur, fugiţi în 1742, de greutăţile iobăgeşti din Herseni, îi găsim la 1758 în mănăstirea din Bucium,[3] care a fost arsă, în 1761, din ordinul generalului Bucow.[4]

7. *Comana de jos.* — Aici a fost un schit mic şi sărac, — având numai un fânaţ de 3 care de fân, — pe care la 1761 l-a ars generalul Bucow.[5]

8. *Comana de sus.* — Mănăstirea s'a clădit pe pământul boierului din acest sat Ion Maniu; avea, la 1748, şase călugări, — unul cerşitor şi altul nebun — o călugăriţă bătrână. Avere: 3 cai, 2 stupi, fânaţ de 2 care de fân. Preotul mănăstirii era Dionisie.[6] La 1767 se aminteşte monahiia Bonifatia, muerie de 60 de ani după cinul călugării sale.[7]

9. *Cuciulata.* — Iobagul Ioan Comşa alias Chiş Mihail cu un fiu din Galaţi, în urma multor asupriri

[1] Iorga, *Studii şi documente*, XII, p. 70 no. 159—60.
[2] Bunea, *o. c.*, p. 332.
[3] *Arhivele Statului* din Cluj, urb Herseni din 1758.
[4] *Cultura creştină*, 1919, p. 154.
[5] *Cultura creştină*, 1919, p. 156.
[6] Bunea, *o. c.*, p. 331.
[7] Iorga, *Studii şi documente*, XIII, p. 255 no. 92.

iobăgeşti fuge în 1750 şi se aşează în satul Cuciulata, locuind, în 1758, pe lângă mănăstirea de aici.[1]

10. *Dejani.* — Mănăstirea era pe locul fiscal şi avea la 1748 un călugăr, un preot Ioan şi 2 călugăriţe; avere 1 cal.[2] Din ordinul generalului Bucow, în 1761, a fost arsă.[3]

11. *Drăguş.* — Conscripţia urbarială din 1726 ne spune că iobagii fugiţi: Aldea Zârnovan din Pojorta şi Iuon Neagu din Ucea de sus sunt la mănăstirea din Drăguş.[4] Pe o Evanghelie din 1682, ce se afla în biserica ort. din Drăguş, se găseşte această însemnare: „Această Evanghelie s'au prins de furat în sat în Fofeldea şi au venit după ii de o'u prinsu şi au adevărat pe ia, şi o am dat iarăşi să o ducă la monastirea cea veache dela Drăguş. Aceasta au fost înaintea noastră, anul 1736, Octomvrie zile 14. Protopop Rad Coian. Jurători au fost: călugărul Mihail, Botar Andreiaş din Drăguş, Aldea Toean, Radu Husea, Ion lui Moisi din Sâmbăta de sus".[5] In Decemvrie 1738 şi August 1742 se aminteşte popa Rafail [Husea] dela mănăstirea din Drăguş.[6] Mulţi ani a stat aici „logofătul Matei Voileanu gramaticul", de naştere din Voila după tradiţia păstrată în familie. In 1736 era în mănăstirea Bistriţa din Oltenia, de unde vine la cea din Drăguş, în care com-

---

[1] *Arhivele Statului* din Cluj, urb. Galaţi din 1758.
[2] Bunea, *o. c.*, p. 332.
[3] *Cultura creştină*, 1919 [VIII], p. 157.
[4] *Arhivele Statului* din Cluj, urb. satelor Pojorta şi Ucea de sus din 1726.
[5] Iorga, *Inscripţii ardelene*, II, p. 92 no. 254.
[6] *Ibid*, p. 206 no. 732.

pune predici, istorioare morale, tălmăceşte unele părţi din Psalmii lui David, scrie Vieţile sfinţilor, se pare după cartea mitropolitului Dosofteiu din Moldova Vieţile sfinţilor, pe care Mateiu notează: „Am scris ca să se ştie că multă viaţă mi-am cheltuit eu la mănăstirea Drăguşului; în copilărie mam pomenit aici şi umblând prin multe locuri, au venit vremea fiind de 22 ani, anul 1740—43 am şezut iar aici, unde e şi în Martie 1747,[1] dupăce zugrăvise în 1746 biserica de lemn din Pata [jud. Cluj] şi Pogăceaua [jud. Someş] în 1753, căci logofătul Mateiu era şi zugrav.[2]

Dela Drăguş gramaticul Mateiu trece în satul Hundorf,[3] unde stă până la 1761 şi scrie, „Istoria Troadei". In 1761 e în Şoimuşul românesc [jud. Târnava mică], unde scrie povestea preaînţeleptului Archirie cu nepotul său Anadan. Intre manuscrisele sale, cu o caligrafie admirabilă, se mai găsesc multe învăţături folositoare, ca: „Pilde filosofeşti" din greceşte, etc. Unele din scrierile acestui neobosit şi isteţ gramatic au fost publicate cu lămuriri de strănepotul său direct de vrednicul asesor consistorial din Sibiu, răposat înainte cu câţiva ani: Matei Voileanu în broşura: *Codicele Mateiu Voileanu.* Scrieri din prima jumătate a veacului trecut. Sibiu, 1891, p. 144+2 anexe.

După plecarea lui Mateiu o conscripţie oficială

---

[1] *Ibid.*, p. 93 no. 358—9; şi Puşcariu, *Documente pentru istorie şi limbă*, II, Sibiu, 1897, p. 366—7, şi Voileanu, *Codicele Mateiu Voileanu*, p. 19.

[2] cf. Meteş, *Note despre zugravii bisericilor române*, Sibiu, 1932 p. 11 nota 4, şi *Şematismul jubilar al mitropoliei Blajului*, 1900, p. 472.

[3] Aici a scris în Martie 1757 Vieţile Sfinţilor pe Iunie cf. Iorga *Inscripţii ardelene*, II, p. 114 no. 349.

Mănăstirea Sâmbăta de sus, restaurată de I. P. S. Mitropolit Nicolae: Clopotniţa mănăstirii (în construcţie).

din 1748 ne prezintă două mănăstiri în Drăguş: Una în partea de sus a satului, pe pământ boieresc, cu 9 călugări şi avere: 2 cai, 4 vaci, 4 junci, 10 stupi, arător de o găleată şi o ferdelă sămănătură de toamnă şi de o găleată şi 2 ferdele de primăvară. Cealaltă în partea de jos a comunei pe pământul boierului Tămaş Codrea şi al fiscului cu preotul monah Varlaam şi 3 călugări şi 8 călugăriţe, iar avere: 6 stupi şi fânaţ de 2 care de fân.[1] O altă conscripţie de pela 1750 ne indică trei mănăstiri în acest sat: 1. Mănăstirea cea mare şi bătrână, 2. „a lui Calota" şi 3. „a Comşi Codrea".[2] Una din ele a supravieţuit persecuţia de dărîmare a lui Bucow, căci un călugăr scrie pe o carte bisericească Strastnic: „Să se ştie de când am şezut la mănăstirea Drăguşului, anul 1763.[3]

12. *Lisa*. — Mănăstirea era pe locul numit „Poiana Palerului", adecă pe pământul familiei boiereşti Paler. Avea, în 1748, numai 2 călugări, unul bătrân pe care-l îngrijau copiii lui, celalalt cerşitor.[4] In 1758 găsim aceşti călugări: Ioan Paler boier, Bucur Caţavei şi Iuon Moga iobagi şi o călugăriţă.[5] Generalul Bucow în 1761 arde mănăstirea, a cărei ultim călugăr se pare a fost Mihail, pe care-l aminteşte şi conscripţia din 1765, a episcopului unit

[1] Bunea, *o. c.*, p. 333.
[2] *Cultura creştină*, Blaj, 1919, p. 157.
[3] Iorga, *o. c.*, II p. 92 no. 256.
[4] Bunea, *o. c.*, p. 332.
[5] *Arhivele statului* din Cluj, urb. Lisa din 1758, unde se mai spune că pe lângă mănăstirea din Lisa mai sunt: Ioan, Paraschiv şi Ion Muntean, veniţi din altă parte şi stau în 3 locuinţe şi nu contribuiesc cu nimic fiscului.

Rednic,[1] iar în Ianuar 1769 îl aflăm preot în comuna Lisa.[2] Credincioşii din această comună peste zece ani, în 26 Aprilie 1779, cer voie prin episcopul Gr. Maior, să poată restaura mănăstirea, ca să aibă unde merge în posturi spre a face rugăciuni de pocăinţă. Generalul Preiss însă refuză aprobarea acestei cereri, care le-ar fi adus atâta mângăiere.[3]

13. *Mărgineni.* — S'a înfiinţat pe locul familiei boiereşti Pandrea şi avea în 1758, un călugăr ortodox popa Iuon Urs, iobag fiscal, însă oprit dela serviciile preoţeşti şi 2 monahi.[4] Hagi ieromonah Isaia Tempia din Mărgineni dăruieşte, în 1 Maiu 1747, un Apostol cumpărat dela Vlădica dela Mitropolia din Bucureşti, bisericii sf. Troiţe din Bucium, pe care o zidise el.[5] Avea numai o livadă de 4 care de fân după conscripţia din 1765 a episcopului Rednic.[6] Din ordinul lui Bucow a fost arsă.[7]

14. *Netot.* — Conform conscripţiei din 1748 la mănăstirea de aici servea în acest an popa Nicolae; avea numai un loc de 2 gălete semănătură de toamnă.[8] In 1761 a fost arsă din ordinul generalului Bucow.[9]

15. *Ohaba.* — Mănăstirea acestui sat a fost arsă în 1761 din porunca lui Bucow.[10] Dintre călu-

[1] *Cultura creştină*, 19 9, p. 159.
[2] Iorga, *o. c.*, II, p. 124, No. 397.
[3] *Cultura creştină*, 1919, p. 159 şi nota 5.
[4] *Arhivele statului* din Cluj, urb. Mărgineni din 1758.
[5] Iorga, *o. c*, II, p. 70 no. 159—60.
[6] Bunea, *o. c.*, p. 350.
[7] *Cultura creştină*, 1919, p. 160.
[8] Bunea, *o. c.*, p. 332.
[9] *Cultura creştină*, 1919, p. 161.
[10] *Cultura creştină*, 1919, p. 162.

gării sf. lăcaş a făcut parte şi ieromonahul Ştefan, care notează în 1762 dania unui „Apostol" bisericii din Ohaba de Stanca Oproae.[1]

16. *Oprea-Cârtişoara.* — Conscripţia din 1748 ne vorbeşte scurt despre mănăstirea cu 2 călugări, un preot Simion şi averea redusă la o vacă.[2]

17. *Porumbacul de jos.* — Mănăstirea zidită pe locul fiscal avea în 1748 un preot Ilie, trei călugări şi o călugăriţă, iar avere: 2 boi, 1 vacă şi 8 stupi.[3] La 1765 se aminteşte egumenul acestui lăcaş cu numele Rafail.[4]

18. *Porumbacul de sus.* — Conscripţia urbarială din 1758[?] ne spune că în pădurea satului numită Purcăriţa este o mănăstire.[5] A fost arsă din ordinul lui Bucow, dar o călugăriţă a continuat să rămână în ea şi după ardere, făcându-şi o colibă pentru adăpost.[6]

19. *Sâmbăta de jos.* — La 1748 mănăstirea avea 3 călugări, un preot Ioanichie şi avere: 1 bou, 2 cai, 2 vaci, 2 junci, 30 capre şi 4 stupi.[7] In 1755 e în stăpânirea ortodoxilor.[8]

---

1 Iorga, *o. c.*, II, p. II, p. 140 no. 463.
2 Bunea, *o. c.*, p. 333.
3 Bunea, *o. c.*, p. 334.
4 *Cultura creştină*, 1919, p. 162—3.
5 *Arhivele Statului* din Cluj, urb. satului.
6 *Cultura creştină*, 1919, p. 163.
7 Bunea, *o. c.*, p. 333.
8 *Cultura creştină*, 1919, p. 164.

20. *Sâmbăta de sus.* — Aici a fost cea mai importantă şi mai frumoasă mănăstire din ţara Oltului. Inscripţia dela ploscomedie, pusă ce-i drept mai târziu, ne spune: „Această mănăstire s'a zidit cu toată cheltuiala Măriei Sale Constantin Brâncoveanu, fost voevod a toată Ungro-Vlahia, a Sfinţiei Sale părintelui egumen al mănăstirii şi a Domnialor ctitori: Manolache, Rafail, etc." [1] E făcută înainte de 1701, căci pe un Triod [tipărit la Buzău, 1701] se notează: „Acest Triod ni s'a dat de pomeană de Măria Sa Vodă Ion Constantin B. Brâncoveanu voevod mănăstirei dela satul Măriei Sale dela Sâmbăta de sus vleat 7209 [1700—1701]". Pe scoarţele acestui Triod sunt scrise numele mai multor dieci, cari au învăţat carte la preotul Mitrofan.[2] Ion, de origine din satul Pojorta, pare a fi fost egumenul mănăstirii în vremea lui Constantin Vodă.[3] Conscripţia din 1748 înseamnă că mănăstirea s'a clădit pe locul Voevodului Brâncoveanu şi sub protecţiunea sa. Are 5 călugări şi 5 călugăriţe. Egumenul, instituit cu aprobarea domnului de pământ, adecă de unul din urmaşii lui Brâncoveanu Vodă, era în acel an Visarion,[4] despre care avem şi alte ştiri. El este una şi aceeaş persoană cu popa Vasilie, cum însuşi ne spune într'o notiţă scrisă pe un Evhologiu [tipărit de ieromonahul Sava]: „Să se ştie că acest sfântu Molitvelnic l-am cumpărat eu popa Vasilie, ficior

---

[1] Puşcariu, *Documente pentru limbă*, I, p. 395-6; Bunea, *o. c.*, p 336.

[2] *Cultura creştină*, 1919, p. 164.

[3] Iorga, *o. c.*, II, p. 184, no. 629.

[4] Bunea, *o. c.*, p. 335–6.

popii Ionaşc din Sâmbăta de sus şi l-am cumpărat dirept 9 zloţi şi 3 dutce şi zlotu făcea 9 dutce; şi am scris Aprilie 17 leat 1730. Acest Molitvenic fiind al mieu, adică al egumenului Visarion, cumpărat pe banii miei, precum mai înainte scrie, l-am vândut [la] popa Samoilă din Lisa: s'au tocmit cu florinţ 10, să dea bani de Paşti; şi am scris egumen... cu mâna mea să nu aibe de nime nice o nevoie; 1761 Fevruar 21".[1] Părintele Visarion era egumen aici, încă înainte de 1748; merge apoi, în 1754—5, la Ierusalim cum notează însuşi pe un Octoih: „Acest sfântu Octoih l-am cumpărat eu Visarion pe florinţ 12, şi l-am dat sfintei mănăstiri, 1751 Maiu 20 zile, iar mergerea mea la Sfântul Mormânt, au fost la anu 1754 Iulie 29 zile. S'au întâmplatu în zi Vineri, cu 3 zile înainte postului Adormirii Precesti. Eu Visarion întâiul egumen, anul al patrulea al egumeniei mele".[2] Cu data de 18 Februarie 1761 „ieromonahul popa Andreiu dela mănăstirea Sâmbetei de sus, dela schitu" înseamnă că a cumpărat „această Cazanie" [tipărită la 1748] dela popa Simtion din Jina cu 18 florini vonaşi.[3] Acest călugăr Visarion scrisese, în 1746, sub numele popa Vasilie, broşura de polemică religioasă „Intrebări şi răspunsuri pentru legea a treia, ce s'au izvodit şi s'au numit adecă uniia în ţara Ardealului", de care am vorbit.

In timpul lui Visarion, mănăstirea a fost un focar al ortodoxiei neînfrânte, pentru care a trebuit să sufere şi egumenul, călugării şi pe urmă însuşi

[1] Iorga, *o. c.*, II, p. 183 no. 624.
[2] Iorga, *o. c.*, II. p. 185 no. 6 7, şi p. 84 no. 628.
[3] *Ibid.*, p. 127, no. 410.

locaşul. In 1751—2 Visarion e pârît la consistoriul unit din Blaj, că a fost hirotonit în Ţara-Românească, se amestecă în afacerile preoţilor, face sărindare, botează, spovedeşte, înmormântează, etc. Impreună cu el mai sunt acuzaţi încă 15 preoţi din Sâmbăta de sus, cari fac agitaţie contra Unirei.

Acuzatorul e însuşi protopopul unit Constantin Ioanovici din Făgăraş.[1] Nu pregetă a veni în aceste părţi de acute frământe religioase însuşi vicarul episcopiei unite din Blaj P. P. Aaron, pentru câştigarea de noi aderenţi religioşi, chemând la sine pe Făgărăşeni, apoi pe preoţii şi călugării din Sâmbăta de sus spre a-i convinge despre adevărurile noii credinţe religioase ale Romei. Aceştia însă „spre cea mai mare pagubă a sfintei religiuni unite — raportează vicarul Aaron, în 19 April 1749, secţiei catolice a guvernului[2] — cutează a împărtăşi sfintele taine şi sacramentele tuturor de a valma. Şi acestora [din Sâmbăta de sus], ca şi Făgărăşenilor le-am dovedit adevărul, căruia n'au avut ce opune, decât uzul, mai bine zis abuzul de până atunci şi obiecţia greşită, că odinioară avea Mitropolitul din Bucureşti jurisdicţie în această dieceză [în acest punct i-am convins de contrarul]. Imi cerură, conform canoanelor, recunoaşterea dreptului de a funcţiona. Le-am promis că le voiu acorda, dupăce vor mărturisi adevărurile sfintei uniri, pe care li le-am făcut cunoscute. Dar ei, ca unii ce sunt supuşi principelui Brâncoveanu, fără prealabila lui înştiinţare, ne mai având ce-mi replica au declarat, că aceasta n'o pot face şi au

[1] *Cultura creştină*, 1919, p 165.

[2] Dragomir, *Istoria desrobirii religioase*, I, Sibiu, 1920, p. 78 - 80 no. 53.

plecat intimidaţi, îndoiţi şi desigur nu fără scrupule. Rămâne deci [stabilit], că acestea două localităţi mai sus specificate fiind piatră de poticnire, scandal şi suprem pericol pentru sacra religie unită nu numai în districtul Făgăraş, ci, prin faima lor şi în locuri mai îndepărtate, înalta secţie catolică trebuie să îngrijească cu religiositate şi de remedii externe".

Aceste măsuri le propune relativ la Făgărăşeni, apoi în ce priveşte pe cei din Sâmbăta de sus propune, ca preoţii să fie opriţi dela orice funcţiuni, şi se angajează că va executa oprirea aceasta, dacă secţia catolică îi va da asistenţa necesară, iar mirenii să fie siliţi la observarea „sfintelor canoane".

Mănăstirea scăpă de urgia lui Bucow în 1762, desigur datorită intervenţiei familiei Brâncoveanu.

In satul Sâmbăta de jos — răsăriteană s'a clădit pe la 1763 o biserică de lemn, la care a servit şi egumenul mănăstirii Visarion Voileanul, dăruindu-i o cruciuliţă de mână din 1760 adusă dela Ierusalim, lucrată artistic din lemn de chiparos şi ferecată în argint. Tot Visarion a clădit în 1787 biserica de piatră şi cărămidă din sat, mai dăruindu-i 2 sfeşnice mari de lemn artistic lucrate din faţa altarului şi o iconiţă a Maicii Domnului ferecată cu 13 pietri mari şi încoronată cu 12 ţinte de argint. Se spune,[1] că „această biserică de sat a zugrăvit-o egumenul mănăstirii Ionaşcu Pană Mihaiu popă la mănăstire, care după repararea [?] mănăstirii din 1767, tot el a zugrăvit şi mănăstirea. Egumenul Visarion Voileanul a combătut unirea. El a scris şi o carte, care

[1] Acestea sunt date după spusele preotului locului Vincenţiu Pop în ziarul *Olteanul*, Făgăraş, 1913 no. 17.

s'a vândut cu 300 galbini. Bâtrânul Moise Andreiaş a lui Ananie [Ananie a fost călugăr în 1748] aminteşte de o poveste a călugărului Bucur [1785—1800], care susţine că la mănăstire a fost cea dintâi şcoală şi după ruinarea ei, dascălul Nicolae Pilţia cu 8 zloţi a învăţat copii în casa proprie. Pe o Pravilă veche am văzut şi iscălitura proprie a lui Constantin Brâncoveanu-Voevod".

Episcopul unit Atanasie Rednic înseamnă, la 1769, în protocolul său de vizitaţie canonică despre călugării mănăstirii că sunt „răi schismatici".[1] O scrisoare a aceluiaş episcop, din 5 Martie 1772, către guvernul Ardealului, ne dă unele informaţii preţioase şi anume că prinţul Brâncoveanu din acel timp, trimitea prin călugări, — veniţi din Ţara Românească la mănăstirea din Sâmbăta de sus — multe cărţi bisericeşti, pe care apoi le împrăştiau în tot Ardealul. Pe la 1769 se aşezase în mănăstirea aceasta un călugăr dela Ierusalim, care a sfinţit biserica ortodoxă din Voivodenii mici, împreună cu protopopul ortodox din Sâmbăta de sus.[2] Deci acest sat era la 1769 şi sediul unui protopop ortodox. Episcopul Grigorie Maior, unit fanatic, condamnă în aspre cuvinte îndărătnicia călugărilor dela Sâmbăta de sus, cari cu nici un preţ nu voiau să se despartă de legea strămoşească, şi lucrau, după putinţă, ca Românii să n'o părăsească, şi cei trecuţi să se întoarcă la vechea credinţă a părinţilor. De aici ura episcopului Maior, care scrie, în 26 Aprilie 1779, generalului Preiss, că „ex eo monasterio tri-

[1] *Cultura creştină*, 1919, p. 165.
[2] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 336.

vialibus viis totidemque faemellis infami totum in Transilvaniam promanat schismatis virus", iar în 26 Iulie acest an, scrie tot aceluiaş, că dacă nu lasă să se restaureze mănăstirea dela Lisa, atunci şi cea din Sâmbăta de sus „quod est spelunca et receptaculum vagabondorum impostorum calugerorum benedictam illam terram Fogaras falsis et perversis suis commentis contaminatium, clerum populumque corumpentium suprema autoritate regia diruatur".

Apoi continuă vlădica „nedărîmarea ei şi restaurarea mănăstirii schismatice din Şinca scandalisează întreaga ţara Oltului".[1]

Maior urmărea cu tot preţul dărîmarea mănăstirii din Sâmbăta de sus, pe ai cărei călugări nu-i putea supune şi converti. In 19 Aprilie 1782 el scrie comandamentului general din Sibiu cuvintele: „Dacă fac abstraţie dela schitul Silvaşul de sus în districtul Haţegului, nu mai există, pe cât ştiu, nicăiri altundeva eremiţi sau călugări de acest fel [adecă cu viaţa contemplativă] sub jurisdicţiunea mea. Dar mă întorc la mănăstirea neunită de rit grec, dela Sâmbăta de sus, cel mai mare luptător contra întregei uniri şi reamintesc cu plecăciune Excelenţiei Voastre celece vi le-am scris adesea cerând dărîmarea din temelie a acelui lăcaş pădureţ. Nu mă îndoiesc că Ex. Voastră va ajuta la împlinirea acestei cereri, dacă acum o sprijineşte şi dorinţa prea înaltă".

Comandamentul general din Sibiu răspunde îndată episcopului [20 Aprilie]: „La onorata scrisoare a Ex. Voastre din 19 c. r. răspund respectuos că

[1] *Cultura creştină*, 1919, p. 165.

desfiinţarea mănăstirii neunite dela Sâmbăta de sus e în afară de sfera Prefecturii Armelor şi chestiunea priveşte exclusiv guvernul". Iar în 14 Maiu comanda scrie lui Maior: „La aceasta adaug că nu am omis să informez guvernul regesc despre mănăstirea neunită dela Sâmbăta de sus, care în baza adresei din 19 April constitue un pericol pentru unire". De fapt în aceeaş zi raportul comandei merge la guvern în sensul dorinţei lui Maior.[1]

Aceste stăruinţe îndărătnice şi duşmănoase ale episcopului unit încă au contribuit la dărîmare, în Noemvrie 1785, a mănăstirii Sâmbăta din înalt ordin, fără să se ţină seamă de intervenţia la guvern, din 10 Septemvrie 1785, a boierilor ctitori şi proprietari Nicolae şi Efrem Brâncoveanu.[2]

În felul acesta s'a distrus un modest centru de cultură românească şi credinţă ortodoxă, iar locuitorii din jurul mănăstirii au fost strămutaţi în sat şi călugării au trecut de sigur munţii în Ţara Românească, unde credinţa strămoşilor nu era persecutată şi socotită de păcat şi crimă pentru mântuire.

În 1817 s'a încercat o restaurare a mănăstirii, cum se vede dintr'un document descoperit în anii din urmă în arhivele din Viena [Staats-Rath Arhiv 1817 no. 8407]:

„Propunerea cancelariei aulice ardelene din 21 Oct. 1817, cu privire la petiţiunea maiestatică a călugăriţei de religia ortodoxă Maria Borşoş din Făgăraş, în care spune, că pe domeniul principelui Brâncoveanu în Sâmbăta de sus din judeţul Făgăraş, a existat

1 D. Stăniloae în *Telegraful Român*, Sibiu, 1935, Nr. 9, [24 Febr.].
2 Iorga, *Sate şi preoţi din Ardeal*, Bucureşti, 1902, p. 269 n. 4.

odinioară o mănăstire. Ruinele ei se văd încă. In acea mănăstire locuiau înainte vreme călugări. Cere deci autorizaţia să reclădească cu mijloacele de cari

Fig. 13. Pictură veche din mănăstirea Sâmbăta de sus.

dispune dânsa acea mănăstire şi biserica ei şi să locuiască în ea împreună cu alte zece călugăriţe.

Relativ la aceasta raportăm, că prea înalta resoluţiune din 12 Decemvrie 1782 a dispus desfiin-

ţarea în cuprinsul întregei monarhii a tuturor acelor ordine de călugări şi călugăriţe, cari duc numai viaţă contemplativă, fără a contribui cu ceva plauzibil la binele aproapelui şi a societăţii civile. In marele principat al Transilvaniei, unde nu erau alte ordine de acest fel, resoluţia a lovit numai călugării şi mănăstirile uniţilor şi ortodoxilor, mai ales pe ale acestor din urmă. Prin acea resoluţiune a fost desfiinţate toate coloniile monahale şi mănăstirile, primele fără excepţie, ultimele cu excepţia celor care s'au găsit apte spre a fi utilizate pentru alte trebuinţe mai raţionale. S'a luat totodată măsura, ca nici în viitor să nu fie primite şi tolerate în ţară colonizări monahale, schituri şi mănăstiri de acest fel, ba nici chiar călugări şi ieromonahi singulari.

Astfel stând lucrurile şi cum petiţionara şi colegele sale prin felul lor de trai pur speculativ nu ar aduce nici un folos esenţial societăţii civile şi deaproapelui, ba mai mult, şi-ar susţine viaţa pe cheltuiala poporului şi fără aceasta sărăcit cu totul şi dedat la exaltarea religioasă al Românilor şi astfel i-ar slei şi mai mult puterile, cancelaria propune respingerea cererii".

Propunerea cancelariei e aprobată de toţi consilierii şi de Impăratul în 15 Noemvrie 1817.

Maria Borşoş face o nouă cerere pentru reclădirea mănăstirii de călugăriţe în Sâmbăta de sus, dar Impăratul în 12 Ianuarie 1818 respinge cererea şi aproabă dicisia cancelariei de mai sus.[1]

Mănăstirea a stat ruinată peste 140 de ani. Fostul vicar mitropolitan şi arhiereu Ilarion Puşcariu a

[1] Lupşa Şt., în *Revista Teologică*, XXI, Sibiu, 1931, p. 132—3?.

văzut-o în această stare de plâns, înainte de 1889, și ne-o descrie astfel:[1]

„Dela Sâmbăta de sus până la poalele muntelui mai ține calea o jumătate de oră. Inainte de ași relua

Fig. 14 Mănăstirea din Sâmbăta de sus (în ruină)

râulețul cu apa cristalină, rămas bun dela munții cei frumoși... locul se lărgește între două dealuri, îmbrăcate cu pădure frumoasă. Aici este mănăstirea dela Sâmbăta de sus, — acoperită și din partea de către câmpul din lunca Oltului de o altă pădure

[1] *Documente pentru istorie și limbă.* I, p. 394–5; se dă și chipul mănăstirii în ruină p. 384–5.

în şeş; astfel încât ea este oarecum ascunsă şi scutită de toate părţile. Biserica mănăstirii precum se prezintă, este conservată mai întreagă şi numai la intrare şi la altariu este boltitura de sus spartă, iară partea de mijloc, din care se ridică în formă de cupolă turnul bisericii, este mai bine conservată. Biserica a purtat hramul „Sfintei Născătoare de Dumnezeu", are 4 despărţăminte: pridvorul, tinda, locul de mijloc şi altariul. Pridvorul şi tinda sunt de tot mici. Partea din mijloc şi cupola poartă semne învederate despre un stil îngrijit arhitectonic. In altar se vede bine locul de ploscomedie, unde sunt numele ctitorilor de pomenit.[1] Inlăuntru şi înafară este zugrăvită frumos de sus până jos. In altar sunt arhanghelii zugrăviţi în mărime naturală în colori vii, desemn regulat şi cu aureole în aur strălucitor atât de gros, încât se poate rade de pe părete. Biserica întreagă nu este un edificiu mare, doar proporţionat şi de mult gust. Lungimea bisericii este de 18 metri, înălţimea cupolei din fundament şi până sus asemenea; lăţimea e de 6 metri. Bătătoriu la ochi este un canal cam de 20 cm. lărgime, ce este ziduit în jur împrejur pe dinlăuntrul zidului la o înălţime aproximativă de 30 cm. dela pământ. Acest canal [cavitate] este în formă de piramidă regulată, şi se poate observa numai din anumite locuri, de unde au căzut cărămidele ce-l astupau. Locul acesta ascuns a putut

[1] Pomelnicul ctitorilor dela ploscomedie: Nicolae, Maria, Manolachie, Constantin Vodă, Maria, Stanca, Constandin, Constandin, Ana, Ştefan I. Radu, Şărban, Maria, Visarion, ierei Isaiia, Pracsiia, Bogoslova, Rafailă, Iacov, Ionaşu, Rafail, Gheorghe, Nastasiia, Mihai, Ioan V., Teodor V., Hrisanftia, Balaşa V., Bogoslov, Ioil, Ştefan, Mariica, Zoiţa. Cf. Iorga, *Scrisori şi inscripţii ardelene*, II, p. 183—4, no. 626.

servi pentru a ascunde odoarele bisericeşti în timpul prădărilor.

Exteriorul bisericii acoperit la anumite locuri cu iarbă şi arbori mici, face o impresiune tristă. In jurul bisericii se cunosc încă şi astăzi gropile, unde au fost aşezate chiliile călugărilor şi unele morminte".

Fig. 15. Mănăstirea din Sâmbăta de sus (restaurată).

Ioan Turcu, protonotarul judeţului Făgăraş, care asemenea a văzut de aproape mănăstirea, în Iulie 1888, ne spune: ...„Indată după prima întrare se vede scris deasupra uşei ce urmează, numărul anului *1767*, ce se vede a fi anul, în care s'a finit zugrăvirea acestei bisericuţe, deoarece şi în partea dinainte a păretelui dela ploscomediă se vede scrisă

cu cirilice următoarea inscripţie: *„Erei: Ionaşcu Pană Mihaiu, zugrav văleatul 1767.*[1] Urmează deci că mănăstirea a fost zugrăvită numai în 1766—7 de numiţii zugravi, pe care îi găsim în acest timp zugrăvind prin Ţara Românească şi la Avrig.

Mănăstirea din Sâmbăta de sus a fost complect şi frumos restaurată cu câţiva ani înainte de însuşi Inalt P. Sf. Mitropolit Nicolae Bălan cu banii colectaţi dela credincioşii milostivi şi iubitori ai bisericii strămoşeşti.

21. *Scorei.* — Mircea cel Bătrân, Domnul Ţării Româneşti şi al „ducatului Făgăraş", dăruieşte, în 27 Decemvrie 1391, satul Scorei boierilor săi: egumenului Stanciu şi fratelui său Călin.[2] Deci în acest an era o mănăstire în Scorei, — poate înfiinţată de un Domn român, — sub conducerea lui Stanciu.

Nu mai avem ştiri despre ea până în veacul al XVIII-lea, când se aminteşte, la 1748, mănăstirea zidită pe locul satului şi avea: un preot Halmagiu, 8 călugări şi o călugăriţă, apoi avere: 5 boi, 5 cai, 4 vaci, 15 capre şi 15 stupi. Pe pământul fiscal aici mai era un călugăr ataşat la mănăstire cu avere de 4 boi, 2 cai, 8 vaci, 4 junci, 40 oi, 12 porci şi 15 stupi.[3] A fost arsă din ordinul generalului Bucow, dar călugărul Halmagiu a rămas tot acolo

[1] Turcu, *Excursiuni pe munţii ţerei Bârsei şi ai Făgăraşului*, Braşov, 1896, p. 123. — Vezi reproducerea unei picturi de pe pereţii vechiei mănăstiri din Sâmbăta de sus în cartea mea, *Din istoria artei religioase române*, I, Cluj, 1929, p. 121 şi fig. 41.

[2] Puşcariu, *Fragmente istorice despre boierii din Ţara Făgăraşului*, Sibiu, 1907, p. 38—41 no. XIV.

[3] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 333—4.

făcându-şi un lăcaş nou.[1] Şcoala pentru copii, o conducea, în 1765, învăţătorul David Motoc.[2] La 1785 se vorbeşte de intenţiunea de a clădi la Scorei o mănăstire.[3]

22. *Şercăiţa.* — Mănăstirea de aici avea la 1748: un preot Iosif, 3 călugări, o călugăriţă cerşitoare. Avere: 1 bou, 4 cai, 3 vaci şi fânaţ de 3 care de fân.[4] In 1758 era numai un călugăr bătrân libertin: popa Bucur Muntean.[5] Ion lui Stan Muntean dăruieşte, în 1744, acestei mănăstiri o Evanghelie.[6]

23. *Şinca veche.* — Conscripţia oficială din 1748 ne indică în acest sat aşa de întins spre munte 2 mănăstiri: Una în partea de jos a satului pe pământul boieresc al călugărului bătrân şi neputincios popa Maniu[7] cu 4 călugări şi 2 călugăriţe, iar averea: 1 cal, o vacă cu lapte, 9 stupi, arător de 2 gălete cucuruz, şi fânaţ de 2 care de fân; cealaltă mănăstire în partea de sus a comunei [numită apoi, după 1761, *Şinca nouă*], pe un loc fiscal pe care-l folosea iobagul şi hagiul popa Avram, care fusese la Ierusalim şi era călugăr şi preot al mănăstirii, cu 5 călugări şi o călugăriţă; avere avea numai 1 cal şi

[1] Turcu, *Excursiuni etc.*, p. 110.
[2] Bunea, *o. c.*, p. 365.
[3] *Cultura creştină*, 1919, p. 163
[4] Bunea, *o. c.*, p. 332.
[5] *Arhivele Statului*, din Cluj conscripţia satului Şercăiţa.
[6] Iorga, *Studii şi documente*, XIII, p. 172, no. 591.
[7] Acest Maniu e neam de boier, s'a numit Man Strâmbul şi a preoţit în Şinca-veche 27 de ani, apoi s'a călugărit la Râmnic, întorcându-se acasă în 24 Aprilie 1729, de unde trece la una din mănăstirile satului său, în care trăieşte până la adânci bătrâneţe. cf. Puşcariu, *Fragmente istorice despre boierii din ţara Făgăraşului*, p. 151.

9 stupi.[1] Episcopul P. P. Aaron spune la 1755, că aceste două mănăstiri sunt ocupate de ortodoxi.[2] O conscripţie urbarială din 1758 ne mai dă multe lămuriri privitoare la aceste lăcaşuri, fiind acum trei: 1. Pe locul *Plopoasa* cu călugărul Manea Dobrotă şi 4 călugăriţe. — 2. Pe locul *Gura Fătăciunii* cu 2 călugări: popa Constantin, fost preot în Toderiţa, şi altul mai tinăr, fost în Braşov, şi cu 3 călugăriţe. — 3. Pe locul *Trestioara* cu 2 călugări ortodoxi: preoţii Avram (iobag din Şinca) şi Iosif (acesta venit de vre-o 5 ani din Ţara Românească).[3] După altă conscripţie avem aici 5 mănăstiri, numite după locul unde erau adăpostite: 1. *La Trestioara*. 2. *In Strâmba*. 3. *In valea Lărguţa*. 4. *Pe Creţul* şi 5. Loc nenumit. Mănăstirea şi chiliile călugărilor de „pe Creţul" erau făcute în stâncă.[4] Ce s'au întâmplat cu aceste mănăstiri, dintre cari una a fost refăcută pela 1779,[5] ne spun preoţii din Şinca nouă: Gheorghe Flucuş şi Nistor Popa, la 16 Decemvrie 1859, într'o scrisoare către episcopul Andreiu Şaguna din Sibiu:

„Şinca veche avea două feliuri de oameni: unii boieri scutiţi, unii ca supuşi; fiecare parte cu biserica şi cu moara lor deschiliniţi, adecă boierii aveau a lor biserică şi moară, asemenea şi supuşii aveau; şi în hotarul comunei sus zise la *Creţu* s'a aflat o

---

[1] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 331–32.

[2] *Ibid.*, p. 334 nota 1.

[3] *Arhivele Statului* din Cluj, conscripţia urbarială a satului Şinca din 1758. — Iobagul Gheorghe Şăndroae din Beclean, în 1758, e cu un fiu al său la *o mănăstire pe pe valea Şincai. Ibid.*, urb. Beclean din 1758.

[4] *Cultura creştină*, 1919, p. 167.

[5] *Ibid.*, p. 167 nota 9 Vezi descrierea uneia dintre aceste mănăstiri în *Revista istorică*, 1921, p. 205—5.

peşteră în peatră cu călugări, unde s'a slujit sfânta liturghie şi o biserică în părăul mănăstirii, numit *Strâmba*, unde iară se slujia sfânta liturghie de către călugări. Biserica aceasta era de zid şi avea moşia sa cu poame multe şi bune pentru hrana călugărilor. Mai era şi o altă mănăstire în *Trestioara*, cu biserică asemenea de zid, cu moşie mare şi grădină de poame. Aici se mai vede şi azi un zid frumos cu flori. Chiar şi în locul bisericii noastre, până a nu se fi întemeiat comuna Şinca nouă, a fost o bisericuţă de lemn cu pomet şi cu moară pentru călugări. La aceste schituri a fost venind tinerime din tot Ardealul la învăţătură, unde a fost învăţând dela călugări. Dară la oare câtă vreme venind o preaînaltă comisiune împărătească spre a cătăni satele care s'au militerat de grăniţeri, generalul Schischkovics şi guvernatorul Michail Brucundal strâmtoria pe bieţii strămoşii noştri cu milităria şi unaţia. Generalul Schischkovics silea spre cătăniă când zicea, că de nu vor a primi arme, pune termin şi i vor scoate din ale lor iosaguri, iar guvernatorul M. Brucundal a fost îndărătnicind dela primirea armelor pe ascuns pe generalul, şi strămoşii noştri s'au adunat cu călugării laolaltă spre înţelegere, hotărând să ia arme, iar unaţia nici într'un fel să nu primească; şi înţelegând generalul aceasta numai decât a poruncit şi au venit cătane şi au trimis la numitele schituri de le-au ars şi le-au stricat cu tot şi în 3-lea Iunie 1761, s'au ars schiturile şi oamenii au ieşit din casele lor şi s'au dus în Ţara Românească".[1]

[1] Puşcariu, *Documente pentru limbă si istorie*, I, p. 392–3.

24. *Recea* [=Telechi şi Vaida Recea]. — Aici erau două mănăstiri una în Recea de jos şi cealaltă în Recea de sus. La 1748 se spune că una e pe pământul principesei Cantacuzino cu 3 călugări şi o călugăriţă, a doua pe locul satului şi i se zicea „a Luchi" [probabil a popii Luca, care funcţionase ca preot aici] şi avea de preot pe bătrânul Onofrei cu 11 călugări şi 2 călugăriţe, dintre care una e cerşitoare.[1] Amândouă au fost arsă din porunca generalului Bucow.[2]

25. *Veneţia de sus.* — In mănăstirea de aici a fost monah Mafteiu, care a scris în 1730 un „*Sbornic*" pentru preotul Vasile din Bogata.[3] Din ordinul lui Bucow, lăcaşul a fost distrus în 1762,[4] având în 1759—1761 ca ultim călugăr pe Ioanichie, care a fost unul dintre cei mai intimi colaboratori ai lui Sofronie în marea revoluţie religioasă din 1659—61. Il întâlnim la mitropolitul din Carloviţ, de unde scrie popii Bucur din Vale [13 Iulie 1759] şi apoi la sinodul din Alba-Iulia [Febr. 1761], pretutindeni activ şi neînfricat.[5]

26. *Viştea de jos.* — Mănăstirea era pe locul dela munte al unui boier şi avea, la 1748, un preot bătrân, 3 călugări şi unul numit Laluţ Bogoslovul, apoi avere:

[1] Bunea, *o. c.*, p. 332.
[2] *Cultura creştină*, 1919, p. 169. — In Vaida-Recea, la 1765, era învăţător Ionaşcu Luca. cf. Bunea. *o. c.*, p. 365.
[3] Revista *Ion Neculce*, VI, Iaşi, 1926—7, fasc. 6, p. 250—55 [se reproduc mai multe pagini din zbornicul lui Mafteiu].
[4] *Cultura creştină*, 1919, p. 170.
[5] Dragomir, *Desrobirea religioasă etc.*, II, p. 186—7, No, 125, p. 222-3 no. 148—149; Bunea, *Episcopul I. Klein*, Blaj, 1902, p. 225 [1747].

20 capre, 7 stupi, loc arător de: 3 gălete semănătură de toamnă, 2 gălete de primăvară şi 2 care de cucuruz.[1] Mănăstirea, afirmativ, a fost distrusă în timpul „revoluţiei religioase" a călugărului Sofronie din Cioara, care a străbătut şi Ţara Făgăraşului.[2]

27. *Viştea de sus*. — Conform conscripţiei, din 1748, mănăstirea de aici avea un preot bătrân Pahona, 2 călugări şi 5 călugăriţe, iar avere: 1 cal, 3 vaci, 12 stupi şi fânaţ de 2 care de fân.[3] A fost distrusă de gen. Bucow. In conscripţia episcopului Rednic din 1765 se aminteşte fânaţul de 7 care de fân al mănăstirii din Viştea de sus.[4]

E) JUDEŢUL HUNEDOARA.

1. *Hunedoara*. — In acest orăşel important, care avea o biserică foarte veche şi adăpostise în veacul al XV-lea un vlădică, conscripţia lui Rednic din 1765 aminteşte de o „mănăstire cassată".[5]

Plosca [în satul Teliucul de sus]. — O adresă a ordinariatului episcopiei unite către Tesauriatul regesc ne spune în 1829, pe baza unei cercetări din 1711 şi a altor documente azi pierdute, că mănăstirea Plosca e mai veche ca cetatea Hunedoara şi că ar fi fost înzestrată cu moşii de familia Huniadi.[6] Biserica călugărilor a fost aşezată în pă-

[1] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 333.
[2] *Cultura creştină*, 1919, p. 170.
[3] Bunea, *o. c.*, p. 333.
[4] *Cultura creştină*, 1919, p. 170.
[5] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 351.
[6] *Şematismul episcopiei Lugojului*, 1903, p. 452.

dure pe vale, sub hotarul comunei Ghelar, piatra altarului se găseşte într'o grădină numită „mănăstirea Alicului“, un credincios care a ridicat o cruce pe locul bisericii. Numele Plosca l'ar fi primit dela familia Teliuc, numită Ploscanul, care a dăruit o poiană mai mare pentru călugării acestei mănăstiri.[1]

Pe un Triod slavon din sec. al XV—XVI-lea, care acum e la biserica unită din Hunedoara, e notat: „Alu besearecii Hunedoarei, împreună cu ale mănăstirii de la Plosca cia de gios, sintu cărţi: 3 Evanghelii sârbeşti, 3 Ohtae, 2 Trioduri, 1 Penticostariu, 2 Săbornice, o Leturghie, 3 Molitvenice, un Margarit rumânesc bătrân, 3 cărţi greceşti le-amu dat în sama părintelui ermonah Simon şi a părintelui ermonah Varnava, eu le'mu dat protopopul Gheorghi ot Hunedoară, an 1709 Fevruari 16 zile“, — şi „Acest Triod este al mănăstirii din Plosca, ca să se ştie, ermonah Simon ot monastir care se zice Neamţul din ţara Moldovei, să se ştie“.[2]

Pe la 1760 avea doi călugări uniţi: ieromonahul Teodosie şi monahul Paisie, cari au trecut la ortodoxi, şi devenind Teodosie unul dintre cei mai aprigi propagandişti contra Unirii a fost arestat; trecut în Ţara Românească, se întoarce în mănăstirea Bulzu şi-şi continua cu dârzenie misiunea ortodoxă.[3]

In 1695 se adăpostise aici dascălul şi zugravul

[1] *Ibid.*, p. 453.
[2] Iorga, *Studii şi doc.*, XIII, p. 121 no. 373—6, p. 145 no. 491.
[3] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 320.

bine cunoscut şi neobosit Vasile Sturdza din Moldova, şi a scris un Octoih românesc.[1]

In 1762 mănăstirea a fost distrusă fără să se mai poată reface, iar averea, odoarele şi odăjdiile au fost date episcopului Aaron, care a depozitat o parte din ele împreună cu icoanele la biserica unită din Hunedoara.[2]

Mănăstirea avusese o avere bunişoară: 12 locuri de casă, pe cari oamenii au clădit case, plătind o taxă, şi o pădure, care valora înainte de 1913 câteva mii de coroane.[3]

Prislop. — Mănăstirea e aşezată în mijlocul unor dealuri pline de păduri din hotarul satului nemeşesc Silivaşul de sus, de care e la o depărtare de o oră. A întemeiat-o Nicodim, pe la 1400, desigur cu banii lui Mircea cel Bătrân, domnul Ţării Româneşti sau ai unui bogat şi darnic „nemeş" român din părţile Haţegului, unde ştim că erau mulţi, puternici, şi buni ziditori de numeroase biserici în vremurile vechi.[4] Mult timp Prislopul va fi atârnat de una din cele două ctitorii muntene ale egumenului Nicodim: Tismana şi Vodiţa înzestrate cu bogate daruri de Domnii români. Legături au fost între aceste mănăstiri timp îndelungat, trecând călugării dela una

[1] Meteş, *Relaţiile bis. româneşti din Ardeal cu Principatele române,* Sibiu, 1930, p. 22.

[2] Bunea, *o. c.,* p 320 şi Radu I., *o. c.,* 100—1.

[3] Radu I., *o. c.,* p. 101.

[4] Meteş, *Din istoria artei religioase române,* I. Cluj, 1929, p. 120 şi urm. — Vezi despre arhitectura cu influinţă sârbească şi despre pictura dela Prislop. Vătăşianu, *Bisericile din jud. Hunedoara,* Cluj, 1930, şi *Buletinul Comisiunii mon. istorice,* de Balş, XXIV (1931), p. 97—100.

la alta. Poate însuşi Nicodim să fi stat un timp la Prislop, căci la finea Evangheliei slavone, frumos scrisă, rămasă dela el, se notează: „Această sf. Evanghelie a scris-o popa Nicodim în Ţara Ungurească în 6913 [1404—5]".[1] Mănăstirea Prislopului n'a avut acel rol în desvoltarea culturii bisericeşti a Românilor din Transilvania, pe care l-a avut Tismana, Bistriţa, Neamţu, etc. sau alte mănăstiri din Principatele române, fiind mai săracă şi lipsită de sprijinul statornic al unor Domni ortodoxi buni şi darnici. In împrejurări vitrege de sub stăpânire străină şi duşmană şi-a avut şi ea însemnătatea în istoria bisericii româneşti ardelene, îndeosebi dupăce Domniţa Zamfira, fiica lui Moise Vodă, a restaurat-o din nou şi a înzestrat-o cu moşii întinse cum ne spune şi autorul călugăr al „Plângerii sf. mănăstiri a Silvaşului" [Prislop], scrisă după 1762: [2]

O Doamnă mare şi vestită
Zamfira cea pururea pomenită,
Fata lui Moisă Vodă din Bucu- [reşti,
Din neamul marilor Basarabeşti,
La anul cincisute douăzeci peste [mie [3]
Mi-a pus a doua oară temelie,
Nouă frumoasă de piatră
Prea foarte înfrumuseţată
Cu zid înconjurată,
M'au înzestrat cu moşii,
Cu sate şi cu vii
Şi cu odoare m'au împodobit
Intru tot desăvârşit.

[1] Evanghelia se păstrează până azi în Muzeul naţional de antichităţi din Bucureşti. Nicodim fusese şi la curtea regelui Sigismund din Buda, care i-a dăruit o cădelniţă de aur cu turnuri în forma cetăţii regale. Amândouă acestea au fost văzute de diac Paul din Alep, *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiochia în Ţările Române, 1653—58*, ed. Em Cioran, Bucureşti, 1900 p. 179, 181. Cădelniţa e reprodusă în *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice*, III, Bucureşti, 1909, p. 1—5.

[2] Plângerea a fost publicată întâiu în ziarul *Buciumul*, Bucureşti, 1863 p 11—12, 16, 19—20, apoi în *Biserica ortodoxă română*, IV, Bucureşti, 1878 no 8, p. 496 şi urm.; *Telegraful Român*, Sibiu, 1893 no. 24 şi urm ; *Foaia Diecezană*, Caransebeş, 1898 no. 13 şi urm ; şi Radu, *Istoria vicariatului gr.-cat. al Haţegului*, p. 351—367.

[3] Anul e greşit, căci o inscripţie descoperită ne spune: „Această sf. mănăstire hramul sf. Ioan Bogoslov s'au zidit din temelie [?] de ... Doamna Zamfira, la anul 1564". cf. *Răvaşul*, Cluj, 1910 no 9—10 p. 312.

Moşiile acestea le-a păstrat mănăstirea până pe la 1749, când aflăm şi numele satelor în care au fost: Silivaşul de sus, Boiţa, Vălioara, Tuştea, Lunca Cernei şi Farcadin,[1] toate acestea sate sunt situate în jurul Prislopului. Cât de mult a ţinut Zamfira la mănăstirea sa din Prislop, pe care a împodobit-o şi cu odoare şi odăjdii scumpe, se vede şi din împrejurarea, că ea ca bună ortodoxă, a lăsat să fie înmormântată la Martie 1580 în această mănăstire fiind numai de 64 ani — unde până astăzi se vede mormântul ei de piatră, cu vulturul muntean în stema Ţării Româneşti, şi cu inscripţia latină şi slavonă.[2]

A fost aici, în urma daniei şi grijei Domniţei Zamfira o şcoală de cultură bisericească şi o viaţă harnică de călugări evlavioşi în a doua jumătate a veacului al XVI-lea.[3] Aceasta o dovedeşte faptul că după moartea mitropolitului Ghenadie din Februarie 1585, sinodul preoţilor alege de mitropolit în Bălgrad pe egumenul dela Prislop Ioan, fiindcă era un „om erudit, cumpătat, modest cu viaţă religioasă şi curată ...şi cu laudă a condus câţiva ani mănăstirea“.[4] Sfinţit

[1] Radu I., *Istoria vicariatului gr, catolic al Haţegului*, Lugoj, 1913, p. 368 - 9 no. 2. Zamfira împrumutase cu 2500 fl pe principele Ardealului Stefan Báthory, care-i dă în schimbul acestei sume, în 20 Septemvrie 1575, două sate; Streiu Sângeorgiu şi Valea Sângeorgiului. cf. *Hurmuzaki*, II, part. 5, p. 764.

[2] Radu, *o. c.*, p. 93-6. — Chipul Zamfirei zugrăvit pe perete s'a păstrat la Prislop până în veacul al XIX-lea, când a dispărut. cf. notele păr. Dăianu în *Calendarul Bunului Creştin pe 1934*, mănăstirea Bicsad.

[3] Ni s'a păstrat de aici o evanghelie slavonă din 1514 ori 1617, frumos scrisă, cu iniţiale şi desemnuri în colori. cf *Foaia pentru minte, inimă şi literatură*, Braşov 1853 no. 46, şi Radu, *o. c.*, p. 92.

[4] Bunea, *Vechile episcopii româneşti*, Blaj, 1902, p. 60 n. 2.

la Târgovişte, păstoreşte şi sub domnia lui Mihai Viteazul în Ardeal. Tot dela Prislop a plecat Teofil „om învăţat cu viaţă cucernică şi moravuri curate", care dupăce a fost o vreme predicator al bisericii româneşti din Bălgrad, a ajuns vlădică aici şi la Vad, fiind numit în 2 Februarie 1615 de principele Gavril Bethlen.[1]

In titulatura Mitropoliţilor din Alba-Iulia figurează între ţinuturile peste care păstoriau şi cel „al Silvaşului", ceeace ar fi o dovadă că în Silvaş, adecă în Prislop, a residat cândva [în secolul al XVI-lea] un episcop, căci altfel n'ar fi putut ajunge în titulatură. Poate că preotul Ioan din Pesteana, trimis în Iunie 1553 la Târgovişte spre a fi sfinţit episcop, să fi fost primul episcop cu reşedinţa în mănăstirea Prislopului.[2] Istoricul Bunea susţinea că mănăstirea Prislopului a fost reşedinţa celor 4 episcopi: Eftimie, Cristofor, Ghenadie şi Ioan între anii 1571—1599.[3]

Despre situaţia mănăstirii ne mai dă informaţii şi o scrisoare a principelui calvin Bethlen, care recomandă Ţarului Rusiei pe trei călugări dela Prislop cu hramul Sf. Treimi: ieromonahul Teodosie, ierodiaconul Ghedeon şi monahul Mardarie. Mergeau după milostenie, dar recomandaţia lui Bethlen nu le-a folosit la nimic, căci fiind ungurească n'a putut-o ceti nimeni. Norocul lor, deşi foarte redus, a fost că au avut la ei, şi două scrisori slavone: una dela egumenul dela Prislop: Antonie, din 23 August 1629,

[1] Dobrescu, *Fragmente privitoare la istoria bisericii româneşti*, Budapesta, 1905, p 19—22

[2] Meteş. *Istoria bisericii româneşti*, I, p. 77—79.

[3] Bunea, *Vechile episcopii*, p. 52 şi urm.

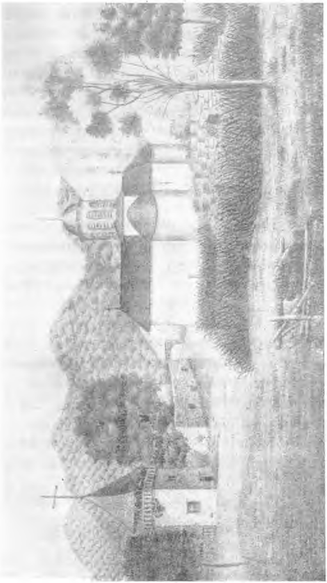

Fig. 16. Mănăstirea dela Prislop.

către patriarhul Rusiei, şi cealaltă dela mitropolitul Ghenadie din Bălgrad, din 1 Septemvrie acel an, către Ţarul Rusiei. In amândouă scrisorile se roagă pentru milostenie, arătând „că noi în toate zilele ne aflăm în lipsuri şi strâmtori şi în multe năcazuri", de aceia au trimis pe numiţii călugări, să ceară milă, că datoria de o mie de galbeni, ce o are mănăstirea, la nişte domni unguri de 30 de ani s'o plătească şi apoi să-şi restaureze mănăstirea dărăpănată. In 23 Noemvrie 1629 bieţii călugări erau în Putivlia, dar bănuiţi de oarecare „viclenie", sunt siliţi să stea aici până în 10 Ianuarie 1630, şi fără să vadă faţa Ţarului şi a patriarhului rusesc, au trebuit să se întoarcă acasă cu puţină milă sgârcită dată fiecăruia după gradul călugăriei, 7, 5, 4, adecă 16 ruble, cu cari desigur nu vor fi scăpat acasă de „multele năcazuri".[1]

Peste o sută de ani n'avem nici o ştire despre mănăstirea Prislopului, decât ce ne dă autorul călugăr al „Plângerii" mănăstirii Silvaşului, într'o poezie simplă, naivă, dar nu lipsită de adevărul faptelor petrecute.[2]

Prislopul închinat mănăstirii Tismana a stat încă „multă vreme în putere, cu tot Ardealul în bună credinţă întărită de nici un ceas clătită".

Vorbeşte apoi astfel de un sihastru Ioan din Silivaşul de sus, pe care-l cunoaşte bine şi tradiţia poporală din acest sat:[3]

[1] Dragomir, *Relaţiile bisericii cu Rusia în secolul al XVII-lea* în *An. Ac. Rom.*, sect. ist., XXXIV [1912], p. 1075—6, 1141—45.

[2] Reprodusă şi la Radu, *o. c.* p 354, 355 - 7

[3] Tradiţia poporală şi la Radu. *o c*, p 79—81.

Şi atunci un tinăr oarecare din [sat
Numele lui Ioan sfântului Ni-[codem a urmat
Din lume şi rudenii cu totul au [eşit
De aici la mine au venit
Intr'u o stâncă chilie şi-au făcut
In carea slujind, lui Dumnezeu [a plăcut
Şi pe el după sfârşit
Dumnezeu l'a proslăvit,
Peştera şi acum se găseşte
Şi chilia sfântului se numeşte,
Iară după oarecare întâmplare
Cu a lui Dumnezeu înainte apă-[rare
Rudele sfântului cele din sat
Moaştele cu totul le-au ridicat
Şi în ţara românească le-au adus
La oarecare mănăstire le-au pus
Insă la neamul lui pururea se [pomeneşte
Fiindcă şi o părticică din moa-[ştele lui se găseşte.

După unirea din 1700 mănăstirea Prislopului a rămas ortodoxă cu călugării ei, dar în curând s'a deslănţuit în contra lor o nemiloasă persecuţie, şi trebuind să rupă orice relaţii cu „maica" Tismana, s'au refugiat care unde au putut, îndeosebi în Ţara Românească. Călugărul se plânge despre aceste vicisitudini astfel:

„Atunci şi maica mea Tismana [s'au scârbit
Şi cu totul pe mine m'au părăsit
Şi părinţii călugări ne-au urât
Toţi dela mine au fugit.
Am rămas pustie şi săracă
Neavând titori, nici maică
Atunci pismaşii s'au sculat
Şi de toate părţile m'au prădat,
Cei de primprejur calvini
Şi cu uniţii Români,
Unii au luat satele şi moşiile
Alţii grădinile şi viile,
Şi din odoare ce-au avut
Au luat cine au putut
Şi m'am făcut după prorocie
Ca o colibă părăsită într'o vie
Pustie şi ofelită
De toţi cu totul părăsită;
Pentrucă naţia era întemeiată
In Ardeal ascunsă şi arătată.
Venea la mine de multeori părinţi
Mulţi din alte părţi,
Pentruca să se odihnească
Şi pe mine după cuviinţă să mă [grijească.
Insă slugile lui Christos a odihni n'au putut,
Că unia şi uniaţii neîncetat i-au [gonit".

Luptele îndârjite între Românii ortodoxi şi cei uniţi sprijiniţi de forţa brutală a guvernului au contribuit şi la distrugerea mănăstirii Prislop. La ce dată a fost aceasta, călugărul cu „Plângerea" nu fixează cronologia precisă, dar spune că s'au găsit 3 creştini, cari au refăcut tot ce s'au distrus:

„Trei oameni cu râvnă s'au aflat,
Toate ale lor au părăsit,
Şi la mine au venit.
Nu străini şi dintr'altă parte
Ci dintr'această patrie, neavând
[nici o răutate
Vasilie Topliţeanu[1]
Şi Ioan cu Pavel Sălişteanu.
Aceştia de sărăcia mea nu s'au
[scârbit,
Ci ca pe fiece maică m'au iubit
Şi îndată s'au apucat de chilii
[să le înoiască
Ca într'ânsele să se odihnească;
Chiliile s'au înoit
Pe mine de gunoiu m'au curăţit.
Şi alte chilii încă au mai ridicat,
Care s'au fost mai surpat,
Şi au pus multă nevoinţă
Pentru mine cu credinţă
Vrând cât mor putea să mă înoiască
[iască
Şi cu mine să locuiască.
Din afară peste tot m'au acoperit
Din lăuntru prea frumos m'au
[zugrăvit.
Deci alţi călugăraşi s'au mai
[adunat.
Şi întru toate acestora au urmat".

In urma mişcării religioase în sens ortodox a călugărului sârb Visarion, din 1744, la Prislop s'a aşezat un episcop al legii vechi. Impărăteasa, în decretul său din 18 Iunie 1747, îi zice „pseudoepiscopul dela Silvaş", şi cere arestarea şi pedepsirea lui şi a altora.[2] Cine a fost acest episcop şi de unde a venit aici n'am putut afla. Mănăstirea însă a fost curăţită de vechii ei stăpâni ortodoxi alungaţi şi în locul lor arhimandritul mănăstirii Sf. Treimi din

[1] Vasile Topliţeanu e viitorul egumen Varlaam; iar Ioan e dascălul dela 1759, vezi Radu, *o c* p. 87

[2] Bunea, *Episcopul I. Klein*, p. 2.7.

Blaj, trimite în Iunie 1749 doi călugări, cari întâiu „au mărturisit unirea credinţei", ca să ia în stăpânire mănăstirea Prislop: ieromonahul Varlaam, care se călugărise în ţara turcească şi Nichita.[1] Varlaam îndată ce s'a aşezat din nou aici, acum ca unit, a căutat să recâştige moşiile ca să poată apoi restaura mănăstirea pierită. Spre acest scop, în anul 1740—50, scrie românului catolic „fiscalis director" dela Zlagna, lui Petru Dobra următoarele:[2]

Face ştire Măriei sale „pentru săraca mănăstirea Prislopului ce iaste la Silvaşul de sus, în vidicul Haţegului. Care mai înainte cu mari şi destule bunătăţi şi frumuseţi era întărită şi înfrumuseţată de cari bunătăţi şi podoabe mai de demult în trecutele vremi de toate ceale sau desbrăcat sf. mănăstire de cei mai jos îi voi însemna atâta càt mai de tot să pustiiaşte neavând cu ce o grijii şi a o direage fiindcă toate veniturile şi moşiile mănăstirii le ţin aceia. Pentru care lucru cu mare umilinţă mă jăluiesc Măriei Tale să te milostiveşti Măria Ta a îndrepta acest lucru şi a poruncii celorce ţin moşiile şi odoarele sfintei mănăstiri ca să le dea îndărăpt". Inşiră apoi odăjdiile şi odoarele luate: 2 sfite de lastră roşii cu flori de aur, 1 omofor de barşon iară în faţa stiharilor săpate cu flori de aur: 1 potir, 1 disc, şi o lingură de argint polită cu aur; o păucenie şi 1 testament; apoi vin „moşiile împrejurul mănăstirii adecă fânaţele mănăstirii acestea le ţin Românii în puterea lor".

[1] *Şematismul diecezei unite din Lugoj 1900*, p. 471 [arhimandritul nu-i Filoteiu].

[2] Radu *o. c.* p. 168 - 9 no. 2

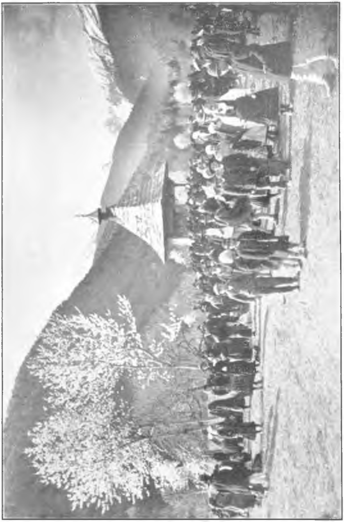
„Acum de curând, decând am venit eu la acea mănăstire neau luat cu putere nişte holde ale mănăstirii la ieruga Prislopului jupânul Nopcea Pal din Silvaşul de sus.

Şi au avut sf. mănăstire 24 florinţi daţi în camătă lui Prip Lasc de răposatul protopop. Dumnealui nu dă nici capetele nici camăta. — A fost a mănăstirei Boiţa şi Vălioara întreagă, acestea le ţin neameşii din Ciula în puteare. — La Tuşcea o livade de 25 cară de fân o ţine jupânul Balia Tămăş în putere şi pe alt loc iară acolo şi-a făcut acelaşi neamişi şură pe el. Şi o mai avut dela o moară a dlui Ciulai Pal venit de Sâmbătă seara până Luni dimineaţa şi acum aceasta încă nui. — La Lunca Cernii a avut un rât de fân îl ţine jupân Vig Abraham în putere, precum se înţelege şi la Farcadin ar mai avea mănăstirea vii şi moşii şi le ţin neameşii de acolo".

Se pare că din toate avuţiile înşirate mai sus foarte puţine au fost restituite mănăstirii, căci episcopul Aaron, în 4 Iunie 1756, dă o carte de recomandaţie călugărilor, ca să strângă milă pe seama mănăstirii Prislop, care „fiind de multe lipsită şi scăzută atât cât pentru neputinţa şi lipsele a o întemeia şi cu podoabe... a o înfrumseţa n'au putere de nu o vor ajuta iubitorii de milă pravoslavnicii creştini". Pe aceştia îi îndeamnă să dăruiască, căci Dumnezeu le va da însutit aici pe pământ şi în împărăţia cerului".[1]

Cuvântul episcopului a avut un răsunet oarecare în inimile credincioşilor, cum se vede din

[1] Radu *o. c.*. p. 369 no 3.

Pelerinaj la Mănăstirea Sâmbăta de sus: Poporul credincios la fântâna „Izvorul tămăduirii".

o inscripţie: „Iar acum cu ajutorul celui din Troiţă slăvit Dumnezeu s'au zugrăvit toată precum se vede cu cheltuiala şi bunăvoinţa acestor numiţi: Varlaam ieromonah Topliţa, ucenicul mieu Mihail şi Sl... fecioarei popei Balint şi Teodosie... fiind în mănăstire şi Metodie monah şi Nichita monah în zilele... împărăteasa Maria Terezii; arhipăstoriu ţării măria sa domnul Petru Pavel Aron de Bistra la anul 7267 dela Hristos 1759 Martie 13 zile, fiind zugravi popa Simeon... fecior... pop... Piteşti şi ucenicul mieu Niculae".[1]

Călugării uniţi aici n'au fost bine primiţi, şi li se făceau tot felul de mizerii şi neajunsuri. Aşa sunt siliţi să se plângă, în 23 Septemvrie 1759, episcopului Aaron că în 3 Septemvrie v. „jupânul nemeş Gola Lascu din Silivaşul de sus sculând mai mulţi din sat lângă dânsul şi solgăbirul ungur Zsiga, zicând că are porunca fibirăului din Haţeg Pui Iozsa, au venit cu „ajicuţie" la mănăstire, şi sub pretext că prin curtea mănăstirii a fost cândva drum, gardurile mănăstirii le-au rupt şi „ograda mănăstirii cu bucate ce au fost în ea le-au slobozit, care acum cu boatele şi cu mânile le apărăm de marhale satului neavând puterea de ale ni le îngrădi", noi după obiceiu cu crucea şi cu evanghelia am ieşit înaintea lor. Cer episcopului să intervină la forurile mai înalte să-i dăscălească, căci „noi încă nam fi a mai rămânea aici că necum să nu cuprindă pământul mănăstirii care o mai rămas, dară pe noi încă ne ar bate, sudălmile şi ocările câte le auzim prin jupânul Gola Lascu scornite ne am astupat urechile şi nu le putem spune, noi săracii călugări suntem la pâri neputin-

[1] Revista *Răvaşul*, Cluj, 1910 no 9—10, p. 312.

cioşi, singur Măria Ta ca un cap şi stăpân al nostru ai putea a ne şi oltălmălui şi pământurile la cine se cuvine... a ni le da".

Episcopul în 23 Septemvrie 1759 cere directorului cauzelor fiscale Ioan Tolnai, să cerceteze aceste fapte şi să facă dreptate călugărilor. Acesta în 25 Septemvrie şi ordonă cercetarea, fără să ştim, dacă năpăstuiţii călugări au fost satisfăcuţi în cererile lor sau nu. [1]

„Revoluţiunea" religioasă a călugărului Sofronie dela Cioara a fost pentru uniţi un mare dezastru. Cei ademeniţi se întorceau cu sutele şi miile la credinţa strămoşilor, iar cei cari mai persistau în legea Romei tremurau, căci nu ştiau ce-i aşteaptă în ziua de mâine. Astfel şi poporul din jurul Hunedoarei şi Haţegului, care a îmbrăţişat noua lege, a părăsit-o, încât numai bieţii călugări dela Prislop, izolaţi să ţineau băţoşi, pânăce valul îi cuprinse şi pe ei, mărturisind din nou credinţa, care fusese înainte şi a lor şi a părinţilor lor. Invăţatul şi fanaticul călugăr dela Blaj Grigorie Maior prin o scrisoare, din 5 Februarie 1762, se adresează călugărilor dela Prislop şi Plosca, prin egumenul lor Varlaam, cu cuvintele următoare pentru a-i întări şi a-i face statornici în „legea mântuitoare" a Romei: [2]

„Au nu ne-am născut ca să pătimim până în sfârşit, de dorim cu apostolul apostolilor să ne încununăm? Acela nu zice: Eu unul nu mai pot răbda, patronii mi iam perdut pentru voi, norodul ne bate cu pietrii, ci zice: Acum mă bucur întru patimile mele

[1] Radu, *o. c.*, p. 371–73 no. 7

[2] *Ibid.*, p. 373–5 no. 8.

pentru voi şi plinesc lipsa năcazurilor lui Hristos în trupul meu?" Călugării strâmtoraţi ar fi zis „poftesc să fiu cu tot neamul meu, să fiu cu ţara, să mă dau pe legea satului, că toţi să dau". Maior le replică: „Cine ne va despărţi pe noi de dragostea lui Hristos... ocăriţi fiind, să grăim de binei izgoniţi fiind să răbdăm, huliţi să mângăiem, şi mai încolo: Luaţi pildă de patima rea şi de răbdarea îndelungată, iată fericim pe ceice au răbdat; răbdarea lui Iov aţi auzit. Martorii numai ceice au rămas în iazer până în sfârşit s'au încununat. Aşa e fraţii mei! La sfârşit să cântă slava. Acela e tot omul. Nu-i destul dară a zice: am răbdat destul până acum, poate şi bătăi pe alocurea, acum ce să rabd? O frate! au nu nouă ni se citeşte când ne facem, ce ne facem: că vei auzi sudălmi, ocări, imputăciuni, goniri, multe scârbe, multe vorbe, să te îngreuneze... eară tu când vei pătimi acestea toate, te bucură, zice Domnul... Săracă credinţă dacă eşti numai până când sunt prescuri!... Cum văd eu fraţii mei, voi poftiţi să vă vindeţi moştenirea fiască pentru puţină linte, să schimbaţi cele vecinice cu cele vremelnice, să vă întinaţi... numele, să vă faceţi din fii fiastrii. De veţi merge stând în gândul ce vă vedeţi a fi gândit poate din prisosirea inimei voastre, au din altă îndemnare sureapă credeţi-mie, fraţilor, ba credeţi sfintelor scripturi, rău vă simţiţi. Unirea este dela Dumnezeu, că Troiţa unită este, întru care ne-am botezat; neunirea dela Luceafărul este, că pentru aceea a căzut din ceriu, şi numai pe el numesc sfintele cărţi neunit, şi pe ai săi. Unaţia [dacă poftiţi să ştiţi] este dela Cioara, că ei, vai de ei, au

scornit-o, într'alor cărţi se găseşte, iar într'ale voastre nu, ţieşio spre seamă-i că nouă ne este destul a mărturisi cea dintâi şi a glăsui: prăznuirea lumească cea întru unirea credinţii a celor din veac bine au plăcut lui Dumnezeu".

Nici acestea cuvinte ale lui Maior, nici sfaturile episcopului Aaron şi ale nobilului român catolic Petru Nopcea n'au putut împiedeca pornirea călugărilor de a reveni la biserica strămoşească, ceeace se datoreşte şi propagandei făcute de călugărul Inocenţiu Boşi, care fusese unit în mănăstirea Sf. Treime din Blaj în 1761, şi lucrase cu Grigorie Maior ca misionar pentru unire. In 1762 Boşi părăseşte unirea şi la începutul acestui an împreună cu „Miska", protopopul ortodox din Deva, convertesc pe toţi călugării dela Prislop: Varlaam, Nichita, Efrem, popa Lazar din Silivaşul de sus, pe ieromonahii Teodosie şi Carpie [= Paisie] dela mănăstirea Plosca.[1] Episcopul s'a supărat foc pentru aceasta „apostasie", şi ceru, în 12 Aprilie 1762, dela baronul Dietrich, membru în comisiunea aulică transilvăneană, să prindă pe Varlaam şi Inocenţiu şi să-i ducă la Blaj şi pe ceilalţi călugări să-i alunge din mănăstirile Prislop şi Plosca. Generalul Bucow, preşedintele comisiunii, fu cu mult mai aspru în rezolvarea chestiunii şi porunci oficialilor comitatului, în 5I unie 1762, ca amândouă mănăstirile să fie arse şi distruse, iar averea lor mobilă să fie dată episcopului Aaron, ca să deschidă o şcoală în Haţeg. Ordinul lui Bucow a fost îndeplinit.[2]

[1] **Bunea**, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, **p. 326—7 şi Radu**, *o. c.* **p. 85.**
[2] **Bunea**, *o. c.*, **p. 327—8.**

Icoanele şi unele cărţi au luat drumul Blajului şi abia prin 1775 ieromonahul Nichita şi popa Lazar din Silivaşul de sus, întorşi la unire, îndrăznesc să le ceară dela episcopul Maior în aceşti termini: „Nu ne îndoim câţi vei aduce aminte Ex. Ta, precum în câteva rânduri te-ai fost milostivit a ne făgădui sf. icoană Maica Precista şi în locul icoanei sf. Nicolae să se facă alta [de nu se va aduce de unde iaste] şi să vor da la săraca mănăstire a Silivaşului de sus de unde oarecând s'au înstrăinat pentru care iarăşi şi acum ne rugăm să te milostiveşti cu noi a şi împlini. Cartea Mineiul care sau mutat dela această mănăstire prin părintele Gheronte [Cotorea] şi se află aicia [în Blaj] în mănăstirea Troiţa să ni se sloboadă, fiindcă mare lipsă avem de dânsul în biserică". Cere şi cele duse dela Plosca. — Protopopului Hunedoarei să-i poruncească, ca din „30 vedre vinars ce au făcut în trecutul an din prunele mănăstirii sau preţul vinderii lui iarăşi fără scădere *săracii mănăstirii ce acum să întemeiază*, să împlinească netrecut".

Episcopul cu data de 31 Decemvrie 1775, pune resoluţia aceasta pe cererea călugărilor:

„Doao icoane adecă a Maicii Preaciste şi a sf. Nicolae să vor gata din porunca noastră şi trimite la acea mănăstire cât mai curând. Minei acum în grabă să li se dea îndărăpt". — Relativ la cele duse din Plosca zice: „Câte se găsesc la biserica Hinedorii să rămâie acolo în loc până să va vedea mai deaproape dintre dânsele; iară câte se vor găsi la Lingina acele toate să se ducă la mănăstirea Silivaşului şi de n'ar vrea din bună voie să le lasă

atunci cinst. curatori dela Silivaş, ceie brâncă sau brachium dela cinst. Tisturi dinafară în numele nostru că vor căpăta de bună samă. Cinst. Protopop să se ţie de togmeala făcută cu oamenii dela Silivaş adecă să dea jumătate din tot şi din toate ce au luat dela mănăstirea Ploştii".

In 28 Iulie 1776 „fibirăul" Alexe Noptsa dă ordin solgăbirăului să scoată dela cei din Lindina lucrurile luate dela mănăstirea Prislopului.[1]

Icoana Maicii Domnului, pe care o reproducem aici, a salvat dela moarte, se zice, pe însuşi episcopul Aaron, în 13 Februarie 1759, în satul haţegan Galaţi, când un ungur calvin Mara a voit să-l împuşte.[2] Călugării mănăstirii Prislop întăreau cu jurământ că au văzut icoana lăcrimând, cum a lăcrimat şi în Blaj la moartea lui P. P. Aaron din 1764.[3]

Această icoană a Maicii Domnului cu pruncul Isus pe braţul stâng e zugrăvită pe o tablă de lemn în culori vii. In colţurile deasupra se văd 2 îngeri, unul cu crucea, celalalt cu 2 ripizi în mână. Pe marginea deasupra a ramei se poate ceti: „Aceste sfinte icoane şi tâmpla de sus până jos precum se vede s'au zugrăvit cu toată osârdia şi osteneala ieromonahului Varlaam Topliţa împreună cu Ioan dascălul sin [=fiul] ierei Balint, Idita Miclăuş Creştina şi fiind zugrav Ioan ot vel Ocna [=din Ocnele mari din Ţara Românească], şi Mihai ucenic 7260 [1752] S. Mănăstire Prislop". Iar supt icoană sunt:

[1] Radu, *o. c.*, p. 375 - 6 no. 10.

[2] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 154—55.

[3] S. Clain la Cipariu, *Acte şi fragmente*, p. 111

O Fecioară prea lăudată
Tu eşti Maică adevărată
Că ţii în sfintele tale braţe
Fiiul din Sfânta Troiţă.
Pre acesta Maică l-ai născut
Şi fecioară curată ai rămânut
Eşti de Dumnezeu născătoare
Şi lumii folositoare.[1]

Fig. 17. Icoana Maicii Domnului dela Prislop.

După dărîmarea mănăstirilor şi potolirea silită a spiritelor călugării Varlaam şi Nichita se întorc a

[1] Radu, *o. c.*, 86—87, 383.

douaoră la unire, şi cel dintâiu e numit preot într'o parohie unită din Hălmagiul Zarandului, dar aici purtându-se rău, a fost adus se pare întâiu în mănăstirea din Blaj în Februarie 1763, iar în locul lui s'a trimis preotul Petru din Câmpeni.[1]

In conscripţia lui Rednic din 1765 nu găsim notat nici un călugăr la Prislop, dar în conspectul lui Filoteiu Laslo din 1772 sunt amintiţi doi.[2] Aceşti doi erau Varlaam şi Nichita, pe cari prepozitul Filoteiu, îi trimisese, încă înainte de 24 August 1779, la mănăstirea Prislop, ca să deschidă aici o şcoală pentru edificarea poporului şi educaţia şi instrucţia tinerimii.[3] Tot acest vicar general Filoteiu trimite, cu data de 2 Aprilie c. 1770, ieromonahului Nichita stareţul mănăstirii Prislop, pe un oarecare Dionisie, care şi-a căpătat darul preoţiei şi „săl mai înveţi la slujba sfintei liturghii şi la acele de lipsă ca să-şi poată plini chemarea".[4] Acest Dionisie a rămas încă mulţi ani la Prislop, şi era trimis pentru milostenie prin ţară, cum se vede din „carte de recomandaţie" pentru ieromonahul Nichita, din 3 Ianuarie 1777, adresată tuturor „pravoslavnicilor creştini din varmeghia Hinedorii şi din alte locuri...". Vă facem în ştire pentru acest călugăraş al nostru anume Dionisie monah, carele se află locuitoriu aici la mănăstirea Silvaşului de sus, unde se prăznueşte hramul Sf. Ioan bogoslov, precum că lam trimis.

[1] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 329 şi n. 2.

[2] *Ibid.*, p. 329.

[3] Radu, *o. c.*, p. 375 no. 9. — Ieromonahul Varlaam şi Nichita cumpără în 1771 un Apostol. *Ibid.*, p. 91.

[4] *Ibid.*, p. 371 no 6.

pela mila creştinilor prin sate ca să ne câştige ceva grâu, cucuruz, mazere şi de altele celece se vor îndura blagosloviţii creştini".[1] Prin 1775 episcopul Maior trimisese aici la Prislop pe călugărul Iosafat Devai din mănăstirea Bunavestire din Blaj, ca să convertească poporul din jur la noua lege şi avu oarecare succese.[2] In 9 Iunie 1787 episcopul ortodox Gedeon Nichitici apare în satul Silivaşul de sus, îndemnând poporul său credincios să ceară una din cele două biserici.[3]

Mănăstirea însă cu tot sprijinul oficialităţii unite din Blaj mergea spre peire. Călugării mor sau o părăsesc şi alţii nu mai vreau să vină în ea. Dealtfel era o epocă de decădere şi dispreţ faţă de monahism, inaugurată de însuşi împăratul Iosif al II-lea, un mare duşman al mănăstirilor şi călugărilor. Această părăsire a mănăstirii o dovedeşte rugarea curatorilor bisericii din Silivaşul de sus: Alexandru Gola, Moise şi Petru Dragota şi Iosif Stoica, din 1795, cătră administratorul vicarial Tiron Dragos, căruia îi cer să le trimită un preot la mănăstire:[4]

„E ştiut înaintea On. Vicariu că de mult ne trudim să ni se trimită un preot la mănăstire, am urgitat aceasta atât predecesorului d-tale, cât şi dela on. Dta, dar toată osteneala noastră a fost zadarnică. Şi astfel a trebuit să privim cu inima întristată

[1] *Ibid.*, p. 377 no 11

[2] *Şematismul jubilar din Lugoj*, 1903, p. 474 şi Raţiu, *Anuarul etc. pe 1911—12*, p. XXI.

[3] *Şematismul istoric al diecezei Lugojului*, 1903, p. 474.

[4] Radu, *o. c.*, p 377—8 no. 12 [în limba maghiară].

cum zi de zi mănăstirea se pustieşte. Din cauza aceasta am numit un curator dintre noi, care să ni grijească de sf. lăcaş, până când se va numi de undeva un preot. Suntem desperaţi că la desele noastre cereri n'am primit nici o consolaţie suntem siliţi acum să vă înştiinţăm, că până la Paştile apropiate mai îngrijim de mănăstire, dar dacă până atunci nu primim preot la ea, vom lăsa-o pustie şi astfel neuniţi îşi vor ajunge scopul [pentru că numai aceea aşteaptă s'o părăsim noi şi ei imediat o ocupă] şi noi pentru aceasta nu vom fi răspunzători nici înaintea lui Dumnezeu, nici a oamenilor, căci ne-am făcut aici incontestabil datorinţa. Indrăsnim să spunem că on. Vicariu, cum conduce vicariatul din Haţeg, l-ar putea conduce şi dela mănăstire [adecă să se mute aici „căci în vechime episcopii îşi conduceau de aici oficiul episcopesc"], dacă aceasta nu place, să intervină la episcopul să le dea un preot; rugarea noastră des repetată a fost dată uşor uitări; rugăm pe on. Vicariu s'o primească aceasta ca cea din urmă, ca să avem ceva folos după ea; s'o trimită episcopului ca pe Paşti să ne dea un preot la acea mănăstire, sau dacă vă convine D-Voastră, puteţi să vă aşezaţi acolo, căci oficiul vicariatului se poate conduce din mănăstire ca dela Haţeg. Aşteaptă bucurie în urma acestei cereri".

Adm. vicarial Dragoş — fost şi preot militar — a încercat soluţionarea cererii de mai sus în diferite rânduri, dar fără rezultat, căci n'avea preoţi potriviţi şi acceptabili, de altă parte el bucuros nu s'ar fi aşezat la mănăstire, dată fiind şi situaţia lui

aşa de grea şi nesigură. Inaintează episcopului Bob din Blaj cererea curatorilor din Silivaşul de sus, însoţindu-o, în 27 Febr. 1795, de următoarele lămuriri: [1]

„In rânduri făcui înştiinţare pentru mănăstirea Silvaşului şi trimiţând eu după cererea cinst. chitori acolo şi un preot ca de s'ar putea primi să se primească, părinteşte mi sau răspuns că acel preot nu să poate primi din cunoscutele arătate pricini ce de altul să ne câştigăm, spre a căria poruncă împlinire noi în tot locul ne-am silit a căpăta altul, da în părţile acestea nu se aflǎ decât bigamul popa Zaharie dela Grădişte care cere o cerere mare, ca având şi preoteasa sa cea acum de a doua să se sloboadă la funcţii, dacă va merge la mănăstire şi aşa va merge acolo într'alt chip nu... aici nui nădejde de a căpăta altul de cumva Teodosie dela Plosca nu sar trimite... Ca eu să mă duc acolo şi să-mi fac funcţia cum se zic de acolo, aceasta circumstanţiile în care ne aflăm cu greu îngăduie, ba nice nestatornicia mea întru această administraţie vicărăşască nu mă face a nădăjdui îndelungată aici rămânere de unde cu atâtea strămutări şi din loc în loc mutări foarte mare stricăciune mi sar pricinui pentru care întru acestea ţircumstanţii a lucrurilor ce ne aflăm poate fi că doară şi altă întâmplare miar urma. Drept aceasta dacă îmi veţi porunci şi la aceasta miţi sili bucuros mă aflu spre ascultare dacă cu această administraţie în loc miţi îngădui a fi statornic deapururea... primejdiilor nenorocite întru acel loc pădureţ viaţa mea nu mioi

[1] Radu *o. c.*, p. 378-9 no 13.

jertfi că aici în oraş în zilele trecute încă mi-o spart ferestrile şi nu o... dară acolo". Deci omul se supune, însă cu riscul vieţii merge la mănăstire.

Ce preot s'a aşezat la mănăstire în urma intervenţiei lui Dragoş nu putem preciza, dar în 1810 era aici un călugăr Macarie, care fiind bolnav lasă să se facă un inventar, în 24 Iunie, în prezenţa asesorului comitatului Hunedoara Vasile Gola şi a preotului Nicolae din Farcadinul de jos, despre lucrurile existente atunci la Prislop:[1]

Vite: o vacă, 100 fl. preţul unui cal, care sunt la Francisc Nopsa; 19 fl. la Alex. Gola rest pentru o vacă şi 20 fl. la Macra Vasilie din Silivaşul de sus preţul unei viţele.

Cărţi: Din 20 fl. preţul unei Evanghelii vândute s'au cumpărat pe sama bisericii o bucată bună de ceară şi tămâie de 6 fl., din restul s'au plătit meşterii cari au făcut grajdiul. Sunt: La dascălul 2 Minee, 1 Molitvelnic, 1 Octoih, la diacul Niculae din Vălcele 1 Acatist, la popa din Vălioara 1 Testament; apoi 1 Evanghelie, 1 Triod, 1 Penticostar, 1 Stratnic, 1 Octoih, 1 Prolog, 1 Ciaslov, 1 Catavasier, 1 Psaltire, 1 Liturghie; în limba slavonă sunt 24 cărţi, pe care le-a dus Deak Balint din Silivaşul de sus, din ordinul curatorilor, când le-au adus nu mi le-au dat în seamă; în limba latină nu ştiu câte cărţi au fost căci acelea le-a luat Alex. Gola.

Odoare şi odăjdii: 1 „zvesde" argintată şi cu pietri, 2 cruci mici de argint, 1 copie de argint, 1 pocroveţ de mătasă de culoare roşie, 1 năframă de mătasă roşie.

---

[1] Radu, *o. c.*, p. 379—380 no. 14.

Alte obiecte: Haine de pat, care sunt ale mele, le las fratelui meu; 1 căldare de vinars, 2 căldări de părluit, 1 firez, 1 secure; 2 tigăi pentru plăcinte, una mai mare altă mai mică, 1 cuţit, 3 sfredele şi 1 firez mic; 3 vase pentru vinars sunt la dascălul.

Precum se vede din acest inventar era mare sărăcie la mănăstirea Prislop, iar cărţile bisericeşti vechi slavone şi latine puteau fi luate de laici, căci bietul călugăr Macarie, era ultimul, ce mai putea înţelege ceva din ele.

Macarie a murit după câteva zile, şi ca mănăstirea să nu rămână pustie, la propunerea vicarului Ciril Ţopa, episcopul din Blaj, prin ordinul din 18 August 1810, a numit pe preotul Nicolae din Farcadinul de jos cu condiţia să ţină şcoală la mănăstire, ceeace a şi făcut până în 1836, aceasta ne-o dovedeşte: şi o cercetare din Sept. 1813, când se ascultă şi tinerii dela mănăstire, spre a dovedi furtul unui cărbunar Martin dela sf. lăcaş,[1] apoi inventarul din 1829 în care se spune: „înlăuntru altariului se află un clopoţel răzimat şi acăţat de fruntariu cu care poate se da sămn la copii când îi cheamă la şcoală".[2] Altă dovadă avem circularul vicarului Constantin Papfalvi din Haţeg, care spune, în 1836, că la mănăstirea Prislop, era un dascăl care învăţa tinerii cântările bisericeşti adecă tipicul şi cine ar vrea să le înveţe să meargă acolo: „Care cu atâta mai de lipsă este, fiindcă întru acest vicariat pe cum văd foarte puţini se află cari slujba dieciei pe cum se cuvine în vig să o poată duce".[3] Acest dascăl a

[1] *Şematismul istoric al diecezei Lugoj*, 1903, p. 475.
[2] Radu, *o. c.*, p. 381.
[3] *Ibid.* p. 69.

fost Moise Aron, despre care e notat pe un Apostol, că în 1837 învăţa la mănăstire. Popa Nicolae în 1836 s'a dus iar la parohia sa din Farcadinul de jos, dar în anul viitor se întoarce iar la mănăstire, când şi moare foarte bătrân în vârstă de 90 ani.[1]

Popa Nicolae în cursul păstoriei sale aici, a cheltuit, dela 19 Maiu 1818 până în Maiu 1829, pentru reparaţia mănăstirii suma de 143 Rfl. şi 27 cr. „de împreună cu pe alte trebuincioasă lucruri ce să ţân de casă, a căror înoire o cunoscură acei mai sus numiţii curatori a fi devărate".[2]

Din porunca vicarului Iovian Nobili se face un nou inventar al mănăstirii, în 19 Maiu 1829, în prezenţa popii Nicolae şi a curatorilor: Macra Ioja, Dragota Samuil şi Nopcea Moise.

Inventarul fiind mai complet, ca cel din 1810, extragem din el părţile noui şi interesante:[3]

Odăjdii: 6 părechi stihariomuri cu sfitele sale; 5 patrafire mai slabe şi 1 de mătasă roşie cu posomant în mijloc crucit, pe margine împodobit tivit, 5 rucoviţe, o păreche de mătasă cu flori argintite albe, alta de barşon roşu; 3 aere dintre cari unul cu flori argintuite ţăsut, a 2-lea de mătasă roşie, a 3-lea ordinar de carton; 4 brâne, unul de mătasă; 2 procoveaţă pe potir, unorarium de mătasă galbenă cu bogoţie beletuit.

Odoare: Potir cu discosul de cositor, copie aşişderea, lingură... de argint cu inscripţia 1751; 1 icoană a Maicii Precestei aşezată, lângă care şi o

[1] *Ibid.* p 89–90.
[2] *Ibid.*, p. 382.
[3] Radu, *o. c.*, p. 380 - 2 no. 15.

cruce de lemn argintată; o cădelniţă de aramă frumoasă nouă, raclă de aramă în care se ţin Sf. Sacramente pe prestol; 2 sfeaşnice de lemn, unul de pleu pe fruntar, 5 cădelniţe de pleu, 2 sfeaşnice de fier şi 2 de lemn în care sunt câte o făclie. — O ladă veche şi 2 în care se ţin contracturile sf. mănăstiri.

Cărţi: Cele din 1810, aduse din Ţara Românească, Moldova şi Blaj, 2 divanumuri unul tipărit altul scris, Ilie Mineat altă carte, cărţi româneşti 20 darabe. Peste tot se mai află 21 cărţi sârbeşti dintre cari o Evanghelie[1] ii cu barşon roşu în loc de piele legată, pe margini cu pentidă de aramă în loc de aramă la câlcâie îmbumbată, afară de acestea 2 cărţi greceşti şi 2 Psaltiri rocolţeşti [1651].

Legătoria de cărţi: Nemesturi de compactorie tiocul şi războiul cu trii şiroafe de fier împreunate, 4 firme de aramă două peceţi aşişderea, roată de aramă în formă făcută, roată cu care se retează cărţile pe margine, 2 pile, 2 părechi de foarfeci, cleaşte de prins copciile la cărţi.

Averea imobilă: 1 livadă îngrădită cu gard care e înfrumseţată cu nuci, meri, peri şi pruni având în sânul ei şi pământ arător de 4 mierţă de toamnă, şi fân 4 care; lângă pădurea mănăstirei 1 loc de fân de 1 car care se zice Poiana Ghiurchi, într'alt loc la gura văii Milteşului cu din poiana prislopului, iară de 1 car de fân împreunat cu de supt dosul Milteşului, precum şi din Milteş aşişderea de un car.

Altă avere mobilă: 1 vacă cu viţel, 1 cal. — 1 vase pentru prune, vin şi vinars; căldări de vinars

---

[1] *Ibid*, p. 92. Evanghelia aceasta e din 1517 ori 1617 în manuscris.

şi părluit; tigae mare de plăcintit, masă mare, scaun lung cu spate lângă pat, 2 lăviţi, 2 cuiere, 1 parsăt. Intr'un turn deosebit sunt 2 clopote [1] şi toacă de fier.

Călugării, cum am văzut, au dispărut dela mănăstire, preoţii de mir fac slujbă aici. După popa Nicolae e popa Rusu, apoi popa Iosif Tuşteanu între 1840—1847. Până la 1873 a administrat mănăstirea preotul din Silivaşul de sus. Vicarul din Haţeg Stefan Moldovan a vizitat de două ori mănăstirea Prislop în 10 Decemvrie 1852 şi 28 Septemvrie 1855, şi ne-a descris-o amănunţit, făcând şi inventarul celor găsite acolo, care e mai redus ca cel din anii 1810 şi 1829.[2]

Mănăstirea Prislopului, care în veacul al XIX s'a cufundat tot mai mult în sărăcie şi întunerec fiind părăsită de oficialitatea superioară interesată, — a fost complet restaurată prin episcopii Vasile Hossu şi Demetriu Radu înainte de răsboiu cu câţiva ani. Astfel astăzi această mănăstire bine înzestrată şi cu călugării uniţi prosperează conform îndatoririlor lor monahale şi conducerii episcopului unit din Lugoj sub oblăduirea căruia se găseşte.[3]

4. *Răchitova*. — Aici pe locul din hotarul satului în munţi, numit Negoi, a existat o mănăstire încă în secolul al XVII-lea. Tradiţia spune, că familia nobilă ungurească din comună Csermenyi, voind să răpească pământurile mănăstirii, a fost anatemi-

[1] Un clopot mare e dela Viena 1779; cel mic e din 1772. cf. *Ibid.*, p. 92.

[2] Vezi despre cele constatate de vicarul Moldovan *Şematismul din Lugoj*, 1903, p. 479—81; Radu, *o. c.*, p. 90—93.

[3] Vezi pentru toate acestea străduinţe cartea Radu, *o c.*, p. 93—99, 382—385.

zată de călugări, prăpădindu-se în scurtă vreme. Vicarul Stefan Moldovanu în 1852 a vizitat această mănăstire în ruine atunci şi a descris-o cu amănunte împreună cu tradiţia poporului.[1]

5. *Râu de Mori-Suseni.* — In veacul al XV—VI-lea a fost aici o mănăstire, pe a cărei biserică au ocupat-o

Fig. 18. Mănăstirea din Şibişel.

calvinii, alungând călugării din ea prin sec. al XVII-lea cel mai târziu. Ruinele bisericii şi mănăstirii se amintesc în 1763,[2] au fost văzute şi descrise în 1852 de vicarul Stefan Moldovan şi în

[1] Radu I. *Istoria vicariatului greco-catolic al Haţegului,* Lugoj, 1913, p. 294—96.
[2] *Cultura creştină,* 1919, p. 167 şi n. 1.

1913 de vicarul unit Iacob Radu în cartea sa, *Istoria vicariatului gr. catolic al Haţegului,* paginile 305—308 şi 296 n. 1.

6. *Şibişel.* — In acest sat a fost până pe la 1870 o modestă mănăstire de călugări al cărei chip interesant îl reproducem, fără să putem da alte informaţiuni despre ea în cursul vremurilor.[1]

7. *Vaidei.* — In 15 August 1769 comuna Vaidei, la stăruinţa călugărului Ioan Dumitru Barbu, dă locul numit „Cornul Bursanului" cu condiţia precizată, ca pe el să se zidească „o casă de mănăstire, o capelă, în care să se facă rugăciuni pentru binele public şi să se ţină instrucţiune cu pruncii sătenilor". Numitul călugăr să obligă să cedeze pentru totdeauna mănăstirii moşia sa proprie, care e vecină cu locul dăruit de comună. Călugărul a şi zidit pe acest loc o căsuţă şi o capelă, în grădină a sădit pomi şi vie.

In urma ordinului regal şi guvernial din 3 Ianuarie şi 19 August 1782 mănăstirea a fost dărîmată şi călugărul aplicat în altă parte. Dar cum călugărul acesta era fără învăţătură, abia-şi scria numele, n'a putut fi folosit nicăiri în biserică, şi conform decretului aulic din 30 Septemvrie 1782, i s'a lăsat, până la finea vieţii sale, tot venitul mănăstirii.

Sinodul protopopesc în 1784, fiindcă acest călugăr era certăreţ, a fost degradat la statul laic, lăsându-i şi mai departe uzufructul averii mănăstireşti.

Călugărul la bătrâneţe, fără ştirea poporului sau

[1] Iorga, *Neamul romănesc din Ardeal şi Ungaria,* I, Bucureşti, 1906, p. 259-60.

a episcopului, dăruieşte, prin testamentul din 5 Febr. 1795, toată averea mănăstirii sasului G. Wagner, juratul oraşului Orăştie, cu condiţia să-l ţină până la finea vieţii, să-l îngroape apoi, să facă pomană şi sărăcustă, şi să ţină în bună stare crucea din mijlocul satului.

Vicarul Dragosy din Haţeg, fiind în 1797 în trecere spre Cugir, a văzut casa şi biserica mănăstirii ruinate. A cerut, ca şi episcopul, scoaterea sasului din stăpânirea locului mănăstirii. Procesul a durat ani de zile, căci Wagner făcea necontenit apel, rezultatul favorabil nu ştim când s'a dat.[1]

F] JUDEŢUL MUREŞ-TURDA.

1. *Chiherul de jos.* — Un zapis scris în 14 Decemvrie 1737 de popa Mihailă din Sângeorz cu martorii: popa Mihai din Selărinţ şi popa Pantilie din Sidriaşul-mare ne spune: „Aceasta însă să se ştie că locul sfintei mănăstiri l-au dat feciorii lui Gavrilă Hurdugaci şi ai lui Petru Rus. Iar părintele eromonah Partenie întăiaş dată s'au apucat de sfânta mănăstire şi au îndemnat şi pe alţi creştini să-i ajute, împreună cu nepotu-so Gligoraş dascălul", etc. Inşiră şi alţi ctitori cari au dat pământul, ca să asigure traiul călugărilor din mănăstire: Feciorii lui Gavrilă Hurdugaci şi Rusăşti dau câte un loc la hotar; popa Ilie un arător de o zi în valea Leordzi; Băndărău şi Toader un uric cu un miru de pe Hărmănă; Dănilă Hurdugaci un arător de o zi; Anisia un fânaţ de 2 care de fân în Leordat; Rob One un

[1] *Şematismul istoric al diecezei Lugojului*, Lugoj, 1903, p. 399—400

arător de o zi; Arion Necula un fânaţ de 2 care de fân în rătul Crainicului; Crăciun lui Miroia un ritician în Ricicaia şi Gheorghe din Telecu un loc de 2 care de fân în Gura Vadului.[1]

2. *Chiherul de sus.* — Se amintesc pe la 1753 câteva călugăriţe unite în mănăstirea de aici. La 1765 conscripţia lui Rednic ne spune, că baronul Paul Bornemissa a ocupat din averea mănăstirii un fânaţ de 4 care de fân şi arător de 3 gălete,[2] altă parte a fost cuprinsă de săteni. In 1774 vieţuia în ea un călugăr. Tradiţia spune, că ultimul călugăr ar fi fost un Gligoraş.[3] Azi o grădină cu pomi se întinde peste locul unde fusese mănăstirea,[4] a cărei biserică de lemn există şi azi în Nadăsa română, ca unită.[5]

3. *Deda.* — Urgia lui Bucow n'a distrus-o. Era cunoscută sub numele „mănăstirea pe Bistra". In vremea episcopului Gr. Maior un dascăl ortodox alungă pe singurul călugăr unit ce-l adăpostea, şi ia în stăpânire mănăstirea cu averea sa: arător de 4 gălete şi fânaţ de 10 care de fân.[6]

După informaţiile date de preotul din Deda Ioan Popescu găsim notate în „Istoria bisericească"

[1] Iorga, *Studii şi documente.* XIII, p. 231—232.

[2] Bunea *P. P. Aron şi D. Novacovici.* p. 350.

[3] *Cultura Creştină.* 1919, p. 155.

[4] *Şematismul jubilar al metropoliei unite din Blaj,* 1900, p. 485. La 1780 August se cumpăra cu banii mănăstirii un Octoih. *Ibid.*

[5] Antal în *Revista Teologică.* 1926, p. 97, unde se dă şi tradiţia despre persecuţia călugărilor ortodoxi.

[6] Conspectul mănăstirilor din 1763 cf. *Cultura creştină,* 1919, p. 157.

a lui Şaguna următoarele:[1] „Mănăstirea în hotarul satului Deda a fost în depărtare ca de $^1/_4$ oră dela sat, lângă râul Bistra şi au avut călugări mulţi, fiind înfrumseţată cu biserica de peatră foarte mare, a cărei ruine se cunosc încă şi acum în lungime de 16 stângini şi în lăţime de 7 stângini. Se cunoaşte şi acum locul, altarul şi celelalte despărţăminte ale bisericii. Mai încolo se cunosc foarte bine şi astăzi nişte petrii aşezate în rând pe un loc apătos la vale către sat, care slujeau de trepte la vremea ploioasă la călugări, venind dela mănăstire către sat. Aceasta mănăstire s'a casat înainte cu 120 ani prin posesori dupăce mai înainte se duduiră călugării; locul şi grădina mănăstirii, carea era plină de pomi foarte frumoşi, şi dintre care stau şi astăzi o mare parte, au devenit la posesori. Din mănăstirea aceasta mai multe icoane se află aduse la biserica din sat, între care este şi icoana hramului mănăstirii, adecă a Născătoarei de Dumnezeu, din anul 1690 şi o cruce zugrăvită la anul 1689 cu inscripţia că s'au zugrăvit pe zilele prinţului Apafi Mihai".

In condica parohiei Deda preotul Leon Popescu a notat: „Mănăstirea a fost zidită de peatră şi cărămidă ce se vede din fundamentul ce există astăzi. Mănăstirea se vede că a fost ruinată din partea popoarelor barbare, iar domni de pământ iau luat grădina, care a fost de aproape 10 jugăre de mare şi au vândut-o locuitorilor din comună cari şi-au făcut case pe acel loc".

Călugării în locul mănăstirii distruse au clădit o biserică de lemn, care a existat până pe la 1800,

[1] Şaguna, *Istoria bisericei ortodoxe*, II, Sibiu, 1860, p. 115—116.

când se pare muriseră toţi călugării. La mănăstire a fost un clopot vechiu, care se datează din 1451 şi are greutate de circa 20—30 kgr.[1]

4. *Dumbravă—Lighet.* — Mănăstirea din acest sat se numea după locul unde era „la Socet". Scăpată de răsbunarea lui Bucow, sătenii cu popa ort. Mihailă o iau cu forţa din proprietatea uniţilor la 1761.[2] Se aminteşte şi în conscripţia lui Rednic din 1765.[3] Era mică, un schit numai, aşezată în valea Cuejdului.[4]

5. *Hodac.* — Din acest sat din valea Gurghiului cunoaştem pe învăţatul popa Petru la 1711.[5] Mănăstirea numită „Tyro" avea un fânaţ de 12 care de fân şi o grădină cu pomi. In 1765, conform conscripţiei lui Rednic, adăpostea un călugăr David, tot unul era şi în 1774.[6] În August 1780 ca egumen al mănăstirii cunoaştem pe unul Vlasie.[7] Avea la 1772: intravilan de 65 stânjini lungime şi 5 lăţime şi fânaţ de 12 care de fân.[8]

6. *Ibăneşti.* — In conscripţia episcopului At. Rednic din 1765 se pomeneşte mănăstirea de aici care avea, conform raportului episcopului Gr. Maior

---

[1] Antal în *Revisia Teologică*, 1926 p. 95—6.
[2] *Cultura creştină*, 1919, p. 158.
[3] *Ibid* p. 159.
[4] Antal D. în *Revista Teologică*, XVI, Sibiu, 1926, p. 96 se dă tradiţia în legătură cu ruinarea schitului.
[5] Puşcariu, *Documente pentru istorie şi limbă*, I, Sibiu, p. 30—40.
[6] *Cultura creştină*, 1919, 158 - 9.
[7] *Şematismul jubilar al mitropoliei Blajului*, p. 485.
[8] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 347.

din 16 Iunie 1774, un călugăr şi avere: un fânaţ de 12 cară de fân şi o grădină cu pomi.[1]

7. *Râciul de câmpie.* — După conscripţia lui Rednic din 1765 slujia la mănăstire: preotul Gabor, cantorul Gavril Pop şi clopotarul Filip Cadar. La cererea sătenilor Gheorghe Şincai, în 8 Iulie 1793, face unele propuneri către episcopul Bob relativ la veniturile mănăstirii.[2] A avut şi ceva avere, căci până astăzi o parte din hotarul satului se numeşte „pădurea mănăstirii".[3]

8. *Râpa de jos.* — Mănăstirea de aici a fost zidită de Petrică Pintea şi familia lui pe locul numit «*Branişte*». Răzbunarea generalului Bucow n'a atins-o.[4]

9. *Ruşii-Munţi.* — Mănăstirea ortodoxă de aici, aşezată „lângă Sebeş", a scăpat de urgia generalului Bucow.[5]

10. *Solovăstru.* — Mănăstirea era cunoscută după numele locului unde se zidise: „La capul Dealului" pe valea Gurghiului. La 1774 avea un călugăr şi avere: arător de 1 găleată, fânaţ de 4 care de fân şi o mică pădure. Intravilan de 25 stânjini lungime şi 15 lăţime.[6]

[1] *Cultura creştină* 1919, p. 159.
[2] *Cultura creştină*. 19'9, p 163.
[3] *Şematismul jubilar al mitropoliei Blajului*. p. 472—3.
[4] *Cultura creştină* 1919. p. 163.
[5] *Cultura creştină*, 1919, p. 164.
[6] *Cultura creştină*, 1919, p 167; Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p 347 [cu data de 1772].

11. *Toplița.* — Mănăstirea aşezată în părăul Doamnei, de fapt a fost clădită, după tradiție, de o Doamnă română, pare a fi Safta, doamna lui Ştefan Gheorghe Domnul Moldovei, care a trecut pe aici în anul 1658.[1] Bisericuța e de lemn de brad, cu uşorii şi tălpile de paltin, având o inscripție din care s'a descifrat anul 1710. Sub iconostasul frumos zugrăvit e această inscripție cu cirilice. „Această sf. biserică s'a acoperit şi catapiteazma s'au zugrăvit prin cheltuiala şi osteneala mai micului între frați şi smerit Nicodim pintru iertarea păcatelor sale — 1755 Iunie 25 zile şi fiind zugravu Andrei Tot Sunfolu". Deci în acest an erau aici călugări. In tinda femeilor se păstrează o icoană a Maicii Domnului cu inscripție slavonă din 1677.[2] Se numea şi mănăstirea lui Damian Lupu. Pe la 1763 avea un călugăr ortodox Luca Mereuț.[3] Conscripția din 1765 ne spune că mănăstirea avea un fânaț de 8 care.[4] Biserica mănăstirii azi e în stăpânirea bisericii unite din Toplița.[5]

12. *Urişul de sus.* — Tradiția spune că în acest sat a existat un schit mai de mult.[6]

[1] Meteş, *Domni din Principatele române pribegi în Transilvania în veacul al XVII-lea*, Cluj, 1934, p. 25—26

[2] Antal în *Revista Teologică*, 1926, p. 93—4 şi Meteş, *Istoria bisericii româneşti din Transilvania*, I, Sibiu, ed. II, 1935, p. 433—4 n. 1.

[3] *Cultura creştină*, 1919, p. 169.

[4] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 350; altă ştire din acel timp dă arător 60 gălete şi fânaț de 18 care de fân, cf. *Cultura creştină*, 1919, p. 169.

[5] Antal, *l. c.*, p 93—4 unde se reproduce şi tradiția.

[6] Antal, *Schituri şi mănăstiri în protopopiatul Reghinului* în *Revista Teologică*, XVI, Sibiu, 1926, p. 97.

13. *Urşua.* — Conform tradiţiei până după 1800 a fost în acest sat un schit în biserica căruia contele Teleki — arendaşul de odinioară a pădurilor statului — totdeauna asculta o liturghie înainte de a pleca la vânătoare.[1]

G] JUDEŢUL SIBIU.

1. *Lancrăm.* — Alexandru, Domnul Ţării Româneşti, scrie din Bucureşti în 16 Maiu 1572 către principele Ardealului Stefan Báthory următoarele:

„...Mănăstirea şi vlădicia din Lancrăm fiind zidită după mărturia boierilor noştri cu voia craiului răposat [Sigismund Zapolya, mort în Martie 1571] de către Ioan Mederet, Radu Stolnicul, Sava Vlădicul, jupâneasa Stănilă, Clucereasa Stanca şi Mihăilă Vistierul cu banii şi pentru sufletele lor, pe când erau pribegiţi pe acolo, rugăm ca şi Măria Ta să le menţineţi în rânduiala lor de până acum. Dumnezeu să Vă ţină pe Măria Ta cu bun noroc".[2]

Aceşti boieri evlavioşi şi darnici au pribegit în Ardeal de groaza lui Mircea Vodă Ciobanul în 1558—9. Vlădica Sava a fost episcop la Geoagiul de sus între anii 1559—62. Deci mănăstriea se va fi clădit înainte de 1562 când Sava e silit să plece dela episcopie pentru credinţa sa ortodoxă.[3] Lipsindu-ne orice ştire ulterioară nu putem preciza până când a trăit această mănăstire şi ce călugări

[1] Antal în *Revista Teologică*, 1926, p. 97—98.

[2] Veress, *Documente relative la istoria Transilvaniei, Moldovei şi Ţării Româneşti* I, Bucureşti, 1929, p. 315—6 no. 381.

[3] Meteş, *Istoria bisericii etc.*, I, p. 75—76.

au fost în ea. Ctitorul cel mai de seamă al mănăstirii vlădica Sava avusese în Lancrăm casă, curte, grădină, pe care principele Zapolya le confiscă și le dăruiește în 4 Noemvrie 1570 episcopului românocalvin Pavel Tordasy, care peste 4 ani le vinde Sașilor din Sebeș cu 40 florini.[1]

2. *Porcești.* — In satul unde Mateiu Vodă Basarab al Țării Românești ridicase, în 1653, o biserică, găsim și o mănăstire situată „Pe Valea Caselor în Curechiuri".[2] Călugării de aici făceau mare agitație contra unirii, de aceia vedem că episcopul rutean unit Mihail Olsavszky din Muncaciu, după ce făcuse o vizitațiune prin Transilvania în fierbere, cere între alte măsuri, în 26 Febr., 1747: „Călugării din mănăstirea Porcești să fie scoși din țară".[3]

3. *Racovița.* — Schitul de aici a fost făcut de călugărul Oprea Doican pe moșia proprie. Episcopul P. P. Aaron scrie lui Bucow în Septemvrie 1761, că acest călugăr la început a fost unit, trecând apoi la ortodoxie, pentru a reveni din nou la unire, ca să treacă pe urmă tot la legea strămoșilor săi ortodoxi.[4] Pe un Antologhiu din 1766, în biserica din Didriful făgărășan, cetim: Această carte anume Mineiu l-am cumpărat dela Molitva Sa părintele Daniil ieromonahul dela schitul Racovița, cu 20 fl. ung. zicând că au ertat 3 fl. din cheltuială, ca cine va

[1] Veress, *o. c.*, I. p. 292-3 no. 347, și Meteș *o c.*, p. 84.
[2] *Cultura creștină*, 1919, p. 162.
[3] Bunea, *Episcopul I. Klein*, Blaj, 1900, p 195.
[4] *Cultura creștină*, 1919, p. 163

sluji pe dânsul să fie dator a pomeni acest nume mai sus numit. 13 Februarie 1769".[1] Despre acest călugăr conspectul mănăstirilor din 1763 notează că e de „credinţă dubioasă", iar episcopul Rednic în protocolul vizitaţiunii sale canonice, din 22 Februarie 1769, că e unit. In 1774 se aminteşte tot numai un călugăr în acest schit.[2]

4. *Săcădate*. — Mănăstirea avea în 1774: un călugăr, arător de 5 gălete şi 2 mierţe şi o vie. Era aşezată în „Valea mică".[3] Intr'un act din 27 Maiu 1786 se vorbeşte de demolarea mănăstirii din acest sat,[4] care a fost în „Pădurea Parului".[5]

5. *Sălişte*. — Mănăstirea situată pe „Valea Sibielului", a scăpat de distrugerea lui Bucow,[6] dar în 12 Maiu 1786 se aminteşte dărîmarea ei, ca şi materialul ei în 22 Decemvrie.[7]

6. *Săsăuş*. — Episcopul P. P. Aaron în scrisoarea sa din 11 Iulie 1762 către generalul Bucow aminteşte de văduva popii din Avrig Susana, acum „monialis professa in asceteriolo ad Szasz-Hausz sito degens", care intervenise la episcopul pentru fiul ei Porfirie. In 1765 avea un călugăr Isaia şi avere: arător de 5 gălete.[8] Popa Stan din Glâmboaca

[1] Iorga, *Studii şi doc.* XIII, p. 93 no. 260.
[2] *Cultura creştină*, 1919, p. 163.
[3] *Cultura creştină*, 1919, p. 164.
[4] *Arhivele de stat* din Viena.
[5] *Telegraful Român*, Sibiu, 1910 no. 127. S'au păstrat dela călugări câteva icoane din 1761.
[6] *Cultura creştină*, 1919, p. 164.
[7] *Arhivele de stat* din Viena.
[8] *Cultura creştină*, 1919, p. 166.

la 28 Iunie 1782 scrie aceste rânduri pe un Penticostar [tipărit la Râmnic, 1767]: „Această sfântă carte... s'au lăsat dela mănăstirea Sasaujului la biserica din Săsăujiu, al bisericii să fie în veacul veacului cu afurisanie de sfinţii părinţi".[1] Din comuna Săsăuş s'a ridicat cunoscuta familie de zugravi: Ion, Alexandru, Nicolae, Gheorghe şi Vasile Grecu, care peste 70 de ani [c. 1780—1850] au împodobit cu meşteşugul lor multe biserici din ţara Oltului şi ţinutul Sibiului.[2]

7. *Săsciori.* — După spusele istoricului ungur Petru Bod în mănăstirea de aici trăiau câţiva preoţi şi călugări ortodoxi, cari străbăteau satele din jur făcând slujbe credincioşilor şi agitând contra unirii. Episcopul Rednic se plânge contra lor guvernului, care trimite pentru pedepsirea acestora, la începutul lui April 1767, pe judele suprem al judeţului Alba cu câteva sute de oameni. Aceştia au atacat satul, au distrus mănăstirea, căuzând mari pagube locuitorilor, dintre cari au arestat 18 persoane, pe care apoi le-au depus în temniţa judeţului din Aiud.[3]

8. *Sibiel.* — Mănăstirea de aici a fost totdeauna ortodoxă, în ea scrie eromonahul Varlaam Moldovanu un Triodion în 1716.[4] Scăpată de distru-

[1] Literat Valer, *Biserici din ţara Oltului şi „de pe Ardeal" zugrăvite de o familie de pictori* în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice*, secţia Transilvania. vol. IV, Cluj, 1935, p. 48.

[2] *Ibid.*, p. 49—54.

[3] *Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium historia* lib. 2 cap. 4, în *Cultura creştină*, 1919, p. 166 n 7. Bariţ, *Istoria Transilvaniei*, I, p. 499 [dă greşit data 1757].

[4] Bianu—Nicolalasa, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, III, Bucureşti, 1931, p. 30 no. 759

gerea lui Bucow, sătenii i-au luat avutul imobil.[1] Deşi în 12 Maiu 1786 se vorbeşte de materialul şi dărîmarea ei în 22 Dec.,[2] totuşi a mai supravieţuit, căci zugravul Vasile Muntean din Sălişte zugrăveşte în 1792 un prapor pentru mănăstirea Sibielului.[3]

H] JUDEŢUL SOLNOC-DOBÂCA.

1. *Brebeni.* — Scăpată de urgia generalului Bucow, mănăstirea, conform conscripţiei episcopului Atanasie Rednic din 1765, avea un călugăr-preot şi avere: arător de 4 gălete şi fânaţ de 4 care de fân. Episcopul Gr. Maior o aminteşte şi la 1776 în protocolul vizitaţiunilor sale canonice.[4]

2. *Caşeiul de jos.* — Conform raportului episcopului Grigorie Maior, din 16 Iunie 1774, către guvernul ardelean, mănăstirea de aici avea la această dată un călugăr unit şi avere: 1 fânaţ de 2 care de fân. Cum se vede scăpase de distrugerea lui Bucow.[5]

3. *Chiced.* — E amintită aici o mănăstire ortodoxă în 1784, când guvernul cere informaţiuni relative la ea dela autorităţile judeţene. In 1785 e dată cu forţa uniţilor. Călugării de aici cer voie guvernului în 1791, să zidească o biserică pe care o şi clădesc având hramul arh. Gavril şi Mihail.[6]

---

[1] *Cultura creştină*, 1919, p. 166.
[2] *Arhivele de stat* din Viena.
[3] Ghibu în *Telegraful Român*, Sibiu, 1905, no. 115 şi urm.
[4] *Cultura creştină*, 1919, p. 154.
[5] *Cultura creştină*, 1919, p. 154 şi n. 11.
[6] Kádár, *Szolnok Doboka vrm. monografiája*, IV, p. 248—9.

4. *Chiueşti.* — In această comună erau 3 mănăstiri: una ortodoxă şi 2 unite. Cea ortodoxă era pe locul Roguseşti şi avea: intravilan de 40 stânjini lungime şi lăţime, arător de o găleată. Cea unită e pe Valea Cheşeiului şi avea: arător de 8 gălete şi 1 mierţă, fânaţ de 12 care, o mică pădure şi o grădină cu pomi. Din ordinul lui Bucow 2 mănăstiri au fost arse, dar averile la toate trei au fost luate de săteni. Cea rămasă, se aminteşte şi la 1785.[1]

5. *Ciocman.* — Mănăstirea de aici era aşezată în partea sudvestică din hotarul satului. Locul şi astăzi se numeşte „Mănăstire" şi se arată şi acum stânca în care era făcută pivniţa mănăstirii.[2]

6. *Copalnic.* — După conscripţia episcopului Rednic din 1765 mănăstirea avea un intern, care valora 200 florini. Proprietate a uniţilor în 1774 nu adăpostea nici un călugăr.[3]

7. *Dolheni.* — Mănăstirea de aici, după conspectul din 1763, a scăpat de distrugerea gen. Bucow. Era un mic schit cu un călugăr la 1774 şi avere: arător de o găleată şi fânaţ de 1 car de fân.[4]

8. *Feleacul săsesc.* — Conscripţia din 1765 a lui Rednic aminteşte mănăstirea din acest sat, care

---

[1] Kádár, *Szolnok-Doboka vrm. monographiája*, V. p 418, şi *Cultura creştină*, 1919, p. 155. Un Triod dăruit în 1751 mănăstirii din Chiueşti. cf. Iorga, *Studii şi doc.*, XIII, p. 135 no. 445.

[2] Kádár, *Szolnok-Doboka vrm. monographiája*, II, p. 467.

[3] *Cultura creştină*, 1919, p. 156.

[4] Raportul episcopului Gr. Maior. cf. *Cultura creştină*, 1919, p. 157.

avea: o vie, o mică pădure şi 6 stupi. Toate acestea în acel timp le folosia preotul satului.[1]

9. *Leschia*. — Pe hotarul comunei şi azi se arată urmele unei mănăstiri româneşti dispărute. Biserica veche de lemn a mănăstirii, a fost aduse în sat şi în ea s'a slujit până la clădirea celei nouă de piatră.[2]

10. *Măgheruş*. — Tradiţia aminteşte că în hotarul acestui sat ar fi existat în vechime o mănăstire de călugări români.[3]

11. *Mănăştur* [Monostor-Kapolnok]. — Satul a fost proprietatea fiilor lui Balc şi Drag din Maramureş, al căror părinte Sas Vodă făcuse mănăstirea din Peri. Satul în 1405 se numea Copalnicul de jos [Also-Kapolnok], iar în 1424 Mănăştur-Copalnic (*Monostor*-Kapolnok], cea ce înseamnă ca între acestea două date s'a ridicat în acest sat românesc o mănăstire de unul dintre nepoţi sau fiii ctitorilor mănăstirii Peri.[4]

12. *Mica* [Mikoháza]. — Exista o mică mănăstire numită „Slamina", care era pustie în vremea episcopului unit Grigorie Maior.[5]

---

[1] *Cultura creştină*, 1919, p. 158.

[2] Kádár, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*, IV, p. 347.

[3] Kádár, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*, VI, p. 28.

[4] Kádár, *Szolnok-Doboka vr. monographiája*, IV, Dej, 1910, p. 221 şi *Cultura creştină*, 1919, p. 160.

[5] *Cultura creştină*, 1919, p. 160.

13. *Mintiul Gherlei.* — Mănăstirea de aici numită „Nogletin", avea în 1774 un călugăr şi avere: un fânaţ de 3 care de fân.[1]

14. *Mintiul român.* — Mănăstirea din acest sat, care a fost arsă de generalul Bucow, e amintită şi de episcopul Atanasie Rednic, la 1765, în conscripţia sa des citată.[2]

Fig. 19. Biserica veche şi nouă dela mănăstirea Nicula.

15. *Nicula.* — Mănăstirea de aici a fost înfiinţată la 1695,[3] după alţii în 1552.[4] Are o biserică de lemn, în care se păstra cu mare veneraţie vestita icoană a Maicii Domnului, care a lăcrimat între 15 Febr. şi 12 Martie 1699. Icoana este opera din 1681 a zugravului preot Luca din Iclodul mare şi

[1] *Cultura creştină,* 1919, p. 161.
[2] *Cultura creştină,* 1919, p. 161.
[3] *Sematismul episcopiei unite a Gherlei* din 1914.
[4] Kádár, *Szolnok-Doboka vrm. monografiája,* V, Dej, 1901, p. 180; Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici,* p. 349 de data înfiinţării 1659.

a fost dăruită mănăstirii de nobilul român Ioan Cupşa din Nicula. Voievodul Moldovei din acel timp voia să cumpere această icoană vestită cu o mie de taleri:[1] Pentru dovedirea, că icoana a fost văzută lăcrimând se face o cercetare ascultând oameni ca popa locului Mihai, căpitani străini, şi credincioşi, cari dovedesc minunea. Pe urmă icoana a fost răpită de baronul Sigismund Kornis şi dusă în castelul său din Benediug, iar de aici cu proces înapoi la Nicula, şi apoi dusă din ordinul primatului Kolonics la biserica catolică din Cluj, lângă Universitate, fiind cedată de prezent Românilor uniţi din acest oraş.[2] La Nicula se păstrează numai o copie a icoanei. La 1767 papa Clemente al XIII-lea dă indulgenţe plenare celor cari vizitează mănăstirea în sărbătorile Naşterii, Bunei-vestiri şi Adormirii M. Domnului.[3]

In 1772 avea numai un călugăr. Locul mănăstirii era de 108 stânjini de lung şi 102 de lat; arător de 3 gălete fânaţ de 3 care.[4]

Mănăstirea, dependentă de episcopia unită a Gherlei, e un loc de peregrinagiu al credincioşilor, unde se adună o mulţime de credincioşi, în deosebi la sărbătorile din 15 August şi 8 Septemvrie.

16. *Poptelec*. — Mănăstirea pela 1763 avea un

[1] Veress, *Bibliografia româno-maghiară*, I, Bucureşti, 1931, p. 194—5.

[2] Mânzat, *Originea şi istoria icoanei P. V. Maria dela Nicula*, Cluj. 1923 şi Ghibu, *Catolicismul unguresc în Transilvania*, Cluj, 1924, p. 109. — Această icoană e reprodusă în cartea mea, *Istoria bisericii*, I, p. 427.

[3] *Cultura creştină*, 1919, p. 162.

[4] Bunea, *o. c.*, p. 349. — Protopopul Daniil dăruieşte mănăstirii, în 1768, un Apostol. cf. Iorga, *Studii şi doc*. XIII, p. 138. no. 451.

arător de 2 gălete şi un fânaţ de 2 care de fân. In 1774 nu mai avea nici un călugăr.[1]

17. *Simişna.* — Mănăstirea era aşezată în locul numit „Valea mănăstirii".[2] Scăpată de distrugerea lui Bucow, a vieţuit şi după 1763, fără a avea însă călugări.[3]

18. *Strâmba* [în Fizeş]. — Nichifor, egumenul acestei mănăstiri, spune într'o scrisoare din 1761 către episcopul Aaron, că mănăstirea aceasta are o vechime de aproape 300 de ani după o inscripţie ce se află pe păretele ei. Astfel întemeierea ei ar fi prin anii 1470—80.[4] Invăţatul episcop Pahomie de Roman — de naştere din satul bistriţean Gledin — cu prilejul năvălirii Tatarilor în Moldova, în 1716—17, se refugiază în Ardeal la mănăstirea Strâmba-Fizeşului, de unde apoi trece în Polonia.[5] In 1755 călugărul Nicolae de aici, merge la Blaj, unde mărturiseşte credinţa catolică.[6] In vremea revoluţiei religioase a lui Sofronie mănăstirea Strâmba a fost curăţită de călugării uniţi, pe care sătenii ortodoxi din satul Sân-Petru — vecin cu Fizeşul — îi alungă împreună cu egumenul Nichifor care sta în fruntea lor în anii 1761—63. In capul săte-

[1] *Cultura creştină*, 1919, p. 162.

[2] *Cultura creştină*, 1919, p. 167.

[3] Kádár, *Szolnok-Doboka vm. monographiája*, VI, Dej, 1900, p. 85.

[4] Tradiţia spune că o femeie văduvă cu piciorul strâmb, a clădit în 1725 capela mănăstirii, de unde şi numele „Strâmba". Cf. Kádár, *Szolnok-Doboka vm. monographiája*, III, p. 490.

[5] Melchisedec, *Cronica Romanului*, I, Bucureşti, 1874, p. 321—27, 351.

[6] *Cultura creştină*, 1919, p. 168.

nilor revoltaţi stătea judele din Sân-Petru, Ştefan Şerban, care şi ocupă pământurile mănăstirii, arându-le şi semănându-le pe sama domnului său. Nichifor se plânse episcopului Aaron, care intervine la gen. Bucow în 11 Oct. 1761. Bucow dă ordin în 21 Oct., ca Nichifor să fie pus în stăpânirea mănăstirii şi averii ei, prin primjudele comitatului Dobâca, Gavrilă Maxai, care în Noemvrie 1761 eşi la Fizeş şi reaşeză pe Nichifor în mănăstire, silind pe Şt. Şerban, întors la unire, să cedeze o parte din averea luată egumenului. In vremea aceasta, la îndemnul protopopului ortodox Trifon, femeile din Sân-Petru năvălesc asupra oficialilor cari aduseseră pe Nichifor din nou la mănăstire şi cer îndepărtarea lui imediată. Cu toate împotrivirile poporului călugărul a rămas. Guvernul dăduse ordin să fie arse toate mănăstirile româneşti. Nichifor fu avizat că în Sâmbăta Paştilor 1762 să părăsească mănăstirea, căci va fi dărîmată. Intervenţia episcopului Aaron la baronul Dietrich, din 13 Aprilie 1762, scapă mănăstirea de distrugere.[1]

Conform conscripţiei episcopului Rednic din 1765 în mănăstirea aceasta erau 2 călugări: Gheorghe, Ioan şi egumenul Nichifor; cantor Ioan, clopotar Toma Someşan. Mănăstirea avea 4 case, arător de 42 gălete, fânaţ de 16 care de fân şi 2 păduri.[2] Deci o avere destul de mare, şi din care rămăsese la 1902, vre-o 109 jugăre. In August 1765 episcopul Rednic trimite în mănăstirea Strâmba pe dârzul călugăr Gerontie Cotorea, care-i făcuse multă

[1] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 342—44, 460-63.
[2] *Cultura creştină*, 1919, p. 168.

opoziție în Blaj. A stat aici câțiva ani, trecând apoi la Gherla.[1]

Până la 1848 au fost în mănăstire călugări și o școală, în care învățau câte 15—20 tineri carte și cântări bisericești, pentru a fi cantori sau preoți pela diferitele biserici.[2]

Averea frumoasă a mănăstirii s'a împărțit; o parte o folosește preotul unit din Fizeș, iar cealaltă pentru nevoile gimnaziului din Blaj. Din veniturile ei s'a zidit, în 1892, biserica unită din Apahida.

In fiecare an, la ziua sf. Maria, se fac pelegrinagiuri la mănăstirea Strâmba, adunându-se mult popor pentru rugăciuni, spovedanie și cuminecătură.[3]

19. *Strâmbu.* [Horgospatak]. — Aici încă se amintește o veche mănăstire cu biserică, având hramul sf. Cruci, au fost făcute prin dărnicia nobilului Filip Pahomie Georgiu din Strâmbul la 1765.[4]

20. *Tresnea.* — In acest sat erau 2 mănăstiri una numită „din Măgura" și cealaltă din „Șanț". Una din ele la 1772 n'avea călugări, dar avea un intravilan de 60 stânjini lungime și 42 stânjini lățime, arător de 1 găleată și 2 ferdele, fânaț de 2 care de fân.[5] Se spune că amândouă mănăstirile au fost distruse pe vremea revoluției lui Sofronie din Cioara,

[1] Cipariu, *Acte și fragmente*, p. 119—121.

[2] Bunea, *o. c.*, p. 344, și *Cultura creștină*, 1919, p. 168.

[3] Bunea, *o. c.*, p. 344.

[4] Kadár, *Szolnok-Doboka vm. monografiája* IV, p. 42; *Șematismul episcopiei unite din Gherla pe anul 1914*, Gherla, p. 19, 53.

[5] Bunea, *o. c.*, p. 319.

mai sigur din ordinul generalului Bucow. Pe urmă cea „din Şanţ" a fost refăcută, aşezându-se în ea un călugăr unit, în 1774 însă nu mai avea nici unul.[1]

21. *Vad.* — Aici era sediul unei episcopii înfiinţată de un Domn al Moldovei în timpul stăpânirii moldovene a cetăţii Ciceului, de care depindea şi Vadul.

Fig. 20. Biserica mănăstirii dela Vad.

S'a atribuit ctitoria lui Ştefan cel Mare, dar se pare că a fost Petru Rareş, căci un document din 1553 ne spune că mănăstirea de aici a fost clădită de acest Domn, care i-a dăruit pentru susţinere şi satele: Vad, Bogata românească şi ungurească împreună

[1] *Cultura creştină*, 1919, p. 169.

cu o moară în Căţcău,[1] mai primind şi alte sate dela alţi Domni.[2]

In această mănăstire au residat vre-o 10 episcopi pe care-i cunoaştem, păstrându-ni-se şi o icoană

Fig. 21. Icoana Sf. Nicolae dela mănăstirea Vadului (1531).

dela unul Anastasie din 1531.[3] Chiliile călugărilor au fost distruse în secolul al XVII-lea, iar călugării ce vor fi vieţuit atunci în ea au plecat în Moldova sau în alte lăcaşuri.

---

[1] *Arhivele Statului ungar,* Budapesta, Transylvanica fasc. 9, no. 69. cf. Kádár, *Szolnok-Doboka vármegye monografiája,* V. p. 550.

[2] Meteş, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române şi Ardeal,* Arad, 1925, p. 28.

[3] Meteş, *Istoria bisericii româneşti din Transilvania,* I. Sibiu, ed. II. p. 505—6.

Singur biserica cu hramul Maicii Domnului, în care au slujit vechi vlădici şi călugări, ni s'a păstrat, trecută prin unele restaurări, fiind azi proprietatea uniţilor.[1]

I] JUDEŢUL TÂRNAVA-MARE.

1. *Boholţ.* — Conspectul din 1763 ne spune scurt că are „călugări uniţi". In 1774 e numai un călugăr, cu un intravilan foarte mic al mănăstirii.[2]

L] JUDEŢUL TÂRNAVA-MICĂ.

1. *Lăscud.* — In conspectul din 1763 se aminteşte mănăstirea din acel sat.[3]

2. *Sâncel.* — Din actele unui proces se vede, că în 1769 în această mănăstire de lângă Blaj sta un călugăr-preot Inocenţiu.[4] Episcopul P. P. Aaron scrie baronului Dietrich, în 19 Martie 1762, că aici e numai o mică capelă lângă pădure, zidită de un sihastru în care abia încăpeau 10—12 oameni.[5]

M] JUDEŢUL TURDA-ARIEŞ.

1. *Berchiş.* — Ferită de distrugerea lui Bucow datorită unor împrejurări necunoscute, mănăstirea, conform conspectului din 1763, era în mânile ortodoxilor, cu un intravilan de 40 stânjini lung şi 40

[1] *Ibid.*, I. p. 68—73, 87—90 şi passim.
[2] *Cultura creştină*, 1919, p. 154.
[3] *Cultura creştină*, 1919, p. 159.
[4] *Cultura creştină*, 1919, p. 165.
[5] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 351.

de lat, şi un fânaţ de 4 care de fân şi o mică pădure de 60 stânjini lungime şi 24 lăţime, pe care în urmă le-au luat sătenii.[1]

Fig. 22. Biserica mănăstirii din Coc.

2. *Coc.* — La 1774 mănăstirea, cu un intern deosebit de mic, avea un călugăr unit.[2]

3. *Lupşa.* — Mănăstirea de aici, pe valea Arieşului lângă drumul de ţară, e una din cele mai

[1] *Cultura creştină*, 1919, p. 153.
[2] *Cultura creştină*, 1919, p. 156.

vechi; biserica ei de lemn se datează din 1421.[1] Călugărul mănăstirii Procopiu trece la ortodoxi pe vremea revoluţiei lui Sofronie [c. 1759—61]. Episcopul Aaron scrie, în 17 Iulie 1762, generalului Bucow, să nu dărîme mănăstirea, ci să alunge din ea pe Procopiu. Bucow dă ordin ca mănăstirea să se restituie uniţilor. Ortodoxii furioşi pentru aceasta îi luară toate odoarele, iar proprietarii lacomi i-au răpit cealaltă avere, pe care la intervenţia lui Aaron, au restituit-o. In 1765 şi 1767 avea doi călugări: egumenul Pahomie şi ieromonahul Silvestru. In 1772 avea numai un călugăr, intravilanul de 25 stânjini lungime şi 20 lăţime, arător de 4 gălete, fânaţ de 11 care şi o pădure.[2] In 1774 avea numai un călugăr.[3]

Din vechi timpuri la mănăstire era o şcoală, care pregătea tinerii pentru a fi preoţi sau cantori. Cei cari cercetau şcoala, în secolul al XVIII-lea, erau scutiţi de serviciul militar. Averea mănăstirii se întrebuinţa în 1902 pentru nevoile parohiei.[4]

4. *Petridul de sus.* — Mănăstirea era aşezată pe dealul de lângă Cheia Turzii. Avea în 1733 un călugăr Inocenţiu, iar în 1765 egumen pe Macarie şi clopotar pe Nicolae Bucuş, în 1772 şi 1774 câte un călugăr.[5] Intravilan de 76 stânjini lungime şi 40 st.

[1] *Şematismul jubilar al mitr. Blajului,* p. 518. Episcopul Aaron într'o scrisoare către Bucow o numeşte „perantiquum monasterium", în 7 Oct. 1762. cf. Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici,* p. 347.

[2] Bunea, *o c.,* p. 347.

[3] *Cultura creştină,* 1919, p, 159—60.

[4] *Şematismul citat,* p. 519.

[5] *Cultura creştină,* 1919, p. 162—3.

lăţime, arător de o găleată şi 2 ferdele, fânaţ de 6 care şi o pădure.[1] In revoluţia din 1848 mănăstirea a fost distrusă. La ea servise dela începutul sec. al XIX până la 1848 preoţii: David şi Grigorie Medan.[2]

N] JUDEŢUL ZARAND.

1. *Vaca.* — In acest sat din Munţii apuseni, de lângă Brad, a existat o veche mănăstire, care cu timpul s'a dărăpănat încât călugării nu se mai puteau adăposti în ea. Situaţia aceasta jalnică o constată şi episcopul unit P. P. Aaron, venit în aceste ţinuturi pentru proselitism, cu cuvintele scrise în Zlagna la 19 Febr. 1759: „Fiindcă şi noi înşine cu prilejul acestei canoniceşti vizitaţii cercetând mai sus numita mănăstire o am găsit aşa de grozăvită şi neîngrijită cât fără lacrimi nimica am putut de acolo avea de bucurie care lucru de jale vrednic arătându-l preoţilor şi fiilor noştri sufleteşti poporenilor din Vaca şi Ribiţa şi îndemnându-i în Domnul spre întemeierea acelui bine de obşte şi cu o inimă şi cu o voie cu toţii s'au făgăduit că or sta întrajutor cu lucrători şi cu ce or putea. Pentru aceea şi Noi acestea mai sus scrise toate le întărim poruncind cu deadinsul celor mai sus nevoiţi ca să stea cu deadinsul şi fără lenevie de acel lucru până la săvârşire".

Cuvintele de mai sus sunt puse pe călcâiul contractului pentru zidirea mănăstirii Vaca, încheiat în casa popii Petru din Zlagna în 19 Februarie 1759 de egumenul mănăstirii Prislop Varlaam — de care

[1] Bunea. *o. c.*, p. 346—7.
[2] *Şematismul jubilar al mitr. Blajului*, p. 588—9.

depindea mănăstirea Vaca — şi protopopul Ghiura din Ilia cu zidarul Ioan din Zlagna.

Sunt interesante condiţiile fixate în contract: „Numiţii ieromonah şi protopop să fie datori a avea grijă de piatră, de var şi de fier şi încă şi de lemn ca să-i fie de ajuns la acea treabă. Aşa şi de lucrători proşti cari iar trăbui lângă zidari deajuns şi fără de scădere. Iar numitul meşter Ion să aivă grijă şi datorie cumcă într'această primăvară cât de curând vremea slujind să se apuce de numitul lucru, adecă de zidirea mănăstirei a o zidi din temei adecă biserica cu altarul şi cu turnul, şi lângă dânsa 4 chilii dedesupt sau mai bine 2 mari de trapezare şi de şcola. Deasupra lor 4 chilii cu păreţii dinlăuntru sau despărţiturile de lemn cu toată cinstea şi evlavia ca să fie şi de alţii bine lăudate cu acoperişul de şindilă şi de ţigle câte se află aicia". Pentru lucrul acesta meşterul Ion va primi 300 florini vonaş bani gata şi până or lucra pe săptămână o cupă de vinars, iar peste tot 5 vedre de vin, iar pentru mâncare să mânce cu călugării ce vor mânca şi ei şi de toate părţile aşa să se sârguiască cum într'această vară toată zidirea să se pue subt acoperemânt". Aceasta „le-au întărit cu darea mânilor înaintea noastră". Fiind şi episcopul prezent se mai notează: „Iar care parte ar scădea în datoria sa fiind amândouă părţile aceiaşi păstoreşti sufleteşti supuse judecăţii arhiereşti şi canonului să supun". Protopopul şi egumenul „sunt datori rând pe rând să fie de faţă pe lângă lucrători", conform poruncii vlădiceşti.[1]

[1] Bunea, *P. P. Aron şi D. Novacovici*, p. 323, şi Radu I., *Istoria vicariatului gr. cat. din Haţeg*, p. 369—70 [aici se reproduce contractul pentru zidirea mănăstirii Vaca].

Mănăstirea terminată, cu prilejul revoluţiei lui Sofronie, a ajuns în mânile ortodoxilor şi numai după multe şi stăruitoare intervenţii ale episcopului Aaron a ajuns din nou la uniţi. Conform conscripţiei episcopului Rednic din 1765 mănăstirea era în posesiunea uniţilor, dar n'avea călugări, ci preotul din satul Vaca slujea în ea. Averea era: o grădină mare, o vie şi arător de 2 gălete, iar un alt arător de o găleată zălogit. In conspectul trimis guvernului de Filoteiu Laslo, în 1772, se constată că mănăstirea n'are călugări, dar era situată pe un loc de 10 stânjini lung şi 6 stânjini lăţime, şi are această avere: o vie un arător de 2 gălete şi fânaţ de 2 care de fân.[1]

[1] Bunea, *o. c.*, p. 328 şi n. 3. — Vezi şi documentele din arhiva mitropoliei din Blaj amintite numai în *Cultura creştină*, 1919, p. 169 n. 4.

II. MĂNĂSTIRILE DIN ȚINUTURILE DE GRANIȚĂ APUSEANĂ.

B] JUDEȚUL BIHOR.

1. *Dida* [Ghida]. — In cercetarea din Sept. 1767 contra preotului Petre din Sântău, se vorbește și de o mănăstire dintr'un sat *bihorean*, când se pune această întrebare: „Să fie dus luminile dela biserica din Sântău la mănăstirea de Dida?“ [1]

C] JUDEȚUL MARAMUREȘ.

1. *Bârsana*. — Mănăstirea se amintește cu valea ei și Dealul Popii în 20 Iulie 1390, clădită pe locul Strâmtura, probabil de fiii lui Sas Vodă: meșterul Drag și voievodul Balc, cari erau atunci proprietarii satului.[2]

Administratorul acestei mănăstiri și al averilor ei Anastasiu Andreicovici are, în 1739, proces cu Mihai Ștefanca și Georgiu Roman, pentrucă aceștia în zilele egumenului Barnaba au luat dela mănăstire: 4 boi de jug, 6 vaci cu viței, 6 juninci de 3 ani, 1 cal de înșeuat, o marțină, 25 oi, 8 noatini, 20 miei, 1 car, 1 plug, 1 lanț, o secure, o căldare, 30 stupi cu miere cu ceară, etc.[3]

Cea mai mare parte din averea mănăstirii a fost luată de erariu în veacul XVIII-lea.

---

[1] Iorga, *Scrisori și inscripții*, II. p. 165, no. 149.
[2] Mihalyi, *Diplome maramurene*, Sighet, 1911, p. 104—8 no. 61.
[3] Bud Tit, *Date istorice despre protopopiatele, parohiile și mănăstirile române din Maramureș*, Gherla, 1911, p. 101—2.

In mănăstirea din acest sat a residat episcopul ortodox din Maramureş: Gavril la 1739.[1] Pe un Liturghier [tipărit în Iaşi 1758—9] din biserica cu hramul Sf. Nicolae din Bârsana cetim: „Această carte, anume Liturghie, o amu cumpăratu părintele popa Ionaş Bălţanu, din Bârsana, parohuşul satului, cu călugării sf. mănăstiri a Bârsanei, dându-le lor altă Liturghie rusască mare în 1786 Iulie 25".[2]

Mănăstirea era în altă parte, pe hotarul Bârsanei, iar la biserica sf. Nicolae din sat servia părintele Ionaş, care-şi aducea personal cărţi bisericeşti de ortodoxie curată din Bucureşti, căci pe pagina unui *Strastnic* găsim aceste rânduri:

„Popa Stoica Iacoviciu, tipograful din Bucureşti, ostenitoriu scrisoarei numelui omului celui ce au cumpăratu carte aciasta, iaste cucernicul între preoţi: preot popa Ionaş, parohuşul satului Bârsanii, din neamul bârsănescu în 17 Martie anii 1778".[3]

Biserica de lemn a mănăstirii a fost dusă în sat la 1806.[4]

2. *Biserica albă.* — Satul în 1373 era în posesiunea fiilor lui Sas-Vodă. Poate ei sau careva din urmaşii lor să fi fost ctitorii mănăstirii ce ne apare aici documentar numai mai târziu, pe malul ridicat al Tisei. Călugării au înfiinţat parohia în 1492. La

[1] Mihalyi, *Diplome maramureşene*, p. 108 nota 11.

[2] Bârlea, *Insemnări din bisericile Maramureşene*, Bucureşti, 1909, p. 26 no. 106.

[3] *Ibid*, p. 25 no. 99, alte însemnări despre biserica sf. Nicolae din sat în *ibid.*, p. 22—27 no. 89—109.

[4] Ibid., *o. c.*, p. 23.

mănăstire au fost îngropaţi episcopi şi vicari ai Maramureşului. Cel mai vechiu călugăr cunoscut aici e Vasiliu la 1651. Altul e Baziliu, care după însemnările sale ruseşti din 1742, [se aflau la un credincios din sat în 1911], a venit la mănăstire în 1728 şi a găsit acolo 4 boi şi 3 vaci, pe urmă a avut o pagubă mare, căci i-au pierit 4 boi şi 14 vaci în valoare de 195 florini. Se laudă apoi că în 1742 a avut iarăşi 6 boi în preţ de 120 florini, şi 2 vaci preţuite cu 30 fl., şi junci de 30 fl., iar semănături de 20 mierţe de grâu. Călugărul mai spune, că a cumpărat cărţi bisericeşti şi a pus în ordine icoanele din biserică, care s'au surpat căzând cu icoane cu tot în Tisa.[1]

In această mănăstire cu hramul „Inălţarea Domnului" era un potir cu inscripţia „dăruit de Vodă Brâncoveanu".[2]

3. *Budeşti.* — Tradiţia spune, că odinioară a fost aici o mănăstire. In hotarul satului şi azi se numeşte locul pe care a fost „la mănăstire". In sat era şi sediul unui protopop Petru, care în 24 Maiu 1593, subscrie o scrisoare românească, cu litere latine, despre împărţirea unei moşii din satele Rogoz şi Budeşti.[3]

4. *Călineşti.* — Despre existenţa unei mănăstiri în acest sat aminteşte, în 1663 numele unui loc din

[1] Bud. Tit., *Date istorice despre protopopiatele, parohiile şi mănăstirile române din Maramureş*, Gherla, 1911, p. 26, 101.

[2] *Ibid.*, p. 3.

[3] Bud. T., *Date istorice etc.*, p. 34.

hotarul comunei: „Vârful mănăstirii“, lângă hotarul satului vecin Corneşti.[1]

5. *Cuhea*. — Intr'un act de hotărnicie, din 27 Iulie 1411, se vorbeşte şi de mănăstirea Cuhea,[2] — afirmativ satul de reşedinţă al lui Dragoş Vodă—zidită, după spusele poporului, în şes din sus de Cruce, şi despre care pe urmă nu mai găsim nici o informaţie documentară.

6. *Dragomireşti* [?]. — In biserica acestui sat este un potir pe care l-a dăruit în 1716 Domnul Ţării Româneşti Ştefan Cantacuzino „sfintei mănăstiri dela Maramureş, unde se prăznueşte hramul Inălţarea Domnului Hristos, spre pomenirea Domniei mele“.[3] Nu ştim dacă mănăstirii din Dragomireşti a fost dat potirul, ori alteia, căci hramul bisericii din acest sat este Adormirea Preasfintei Preciste. Dealtfel multele ştiri ce le avem despre biserica din Dragomireşti, nu amintesc nimic despre vre-o mănăstire aici.[4]

7. *Giuleşti*. — Infiinţată mănăstirea de aici în veacul al XVII-lea, cu hramul Sf. Arhanghel Mihail, adăpostea în 13 Maiu 1695 pe episcopul Iosif Stoica.[5] Din călugării cari au vieţuit în acest locaş cunoaştem câţiva din pomelnicul păstrat: preotul Macavei, mo-

---

[1] Bud T., *Date istorice*, p. 35, 102.

[2] Mihalyi, *Diplome maramurăşene*. Sighet, 1900, p. 175–78 no. 99.

[3] Iorga, *Studii şi doc.*, XIII, p. 91 no. 252 şi Bârlea, *Insemnări din bisericile Maramurăşului*, Bucureşti, 1909, p. 165, no. 598.

[4] Reproduse în Bârlea, *o. c.*, p. 91—101 no. 324—356. — Potirul poate a fost dăruit mănăstirii din satul din apropiere *Rozavlia*, de care aminteşte, fără dovadă, vicarul Bud, *o. c.*, p. 57.

[5] Iorga, *Studii şi documente*, XII, p. 41; şi Mihalyi, *o. c.*

nahii: Antonie, Tofan, Vasian şi Iosif, apoi ieromonahul Ieroteiu şi monachia Todosia.[1]

In Iulie 1777 zugravul Alexă face o icoană pentru această mănăstire şi care se mai păstra şi în anul 1911.[2]

Fig. 23. Biserica mănăstirii din Giuleşti.

Pe un Antologhion [tipărit la Râmnic 1737] este următoarea însemnare: „Mineiul acesta aparţinătoriu bisericei greceşti filiale dela mănăstirea Giuleştilor, numita baserica l-au căpătatu în scaimbu pentru un Mineiu rutenescu dela parochia Napcor în comitatul Szabolcs, care orecându de Români era

[1] Bârlea, o. c., p. 130 no. 467—8, şi Bud, o. c., p. 101.
[2] Bârlea, o. c., p. 130 no. 465, şi Bud, o c., p. 101.

locuită, cari însă s'au rutenisat, anul 1860, fiendu preotulu locului Petru Salca, asessoru consistorialu şi protopopu".[1]

Fig. 24. Pictura dela mănăstirea Giuleşti.

[1] Bârlea, p. 129 no. 462. — Se aminteşte pela 1647 o mănăstire în Maramureş fără a i se da numele. *Ibid.*, p. 58 no. 200. — Vorbindu-se pela 1745—50 de nişte cărţi dăruite bisericii din Săpânţa se adaugă: „Iară

8. *Ieud.* — Pe un Apostol [tipărit la Buzău, 1743] din biserica din Dragomireşti e această notiţă fără an: „Scris-am, mult amăritu în Domnul, popa Grigorie din Bârsana să vă rugaţi domnului pentru mine, şi am dat, cătră aceste 3, şi alta, un Triod... la mănăstirea Ieudului, nime să nu aivă putere a o lua de acolo".[1]

Pe un Penticostar [tipărit la Râmnic, 1743] cetim: „Ani 1753, amu cumpăratu eu popa Samoilă Turcuşu cu soţia mea Palaghie Juga... aciasta Pentecostarion l-amu dat la mănăstirea Eudului, unde să prăznueşte hramul a trei sfinţi, Vasile cel Mare, Grigorie bogoslovul şi Ioan Zatoustu, -- nime să nu îndrăznească a-lu înstreina de acolo până va sta mânăstire în locu, suptu blăstămu, neiertat".[2]

In Ieud sunt două biserici: una cea bătrână din deal, şi una mai nouă din şes.[3] Nu putem preciza dacă mănăstirea a fost lângă biserica cea bătrână sau într'alt loc în hotarul satului Ieud. Ruinele ei se vedeau, în 1911, la locul numit „la mănăstire".[4]

9. *Moiseiu.* — Mănăstirea a fost făcută pe un platou înalt, încunjurat de brazi seculari, de nişte

de s'o întâmpla să facă mănăstire la Săpânţa, să fie acolo pomană pentru păcatele noastre" cărţile numite. cf *Ibid.*, p. 169 no. 619, 621, p. 173 no. 21, d. 175, no. 631.

1 Bârlea, *o. c.*, p. 93 no. 326.

2 Bârlea, *o. c.*, p. 98 no. 343.

3 Despre aceste două biserici vezi ştirile publicate de pe cărţile, etc. bisericeşti în Bârlea, *o. c.*, p. 120 - 27 no. 425 - 455.

4 Bud, *o. c.*, p. 101. — Principele Cristofor Bathory, în 1579, ridică la rangul de nobil pe preotul Georgiu Fuczago din Ieud, pentru studiile sale asidue şi diligenţa sa. *Ibid.*, p. 48.

localnici cu frica lui Dumnezeu şi darnici; s'a sfinţit, în 1672, fiind închinată de mitoc mănăstirii Putna din Moldova.

Actul ctitoresc din 12 Noemvrie 1672 zice: „Noi săracii cât şi avuţii din Moiseiu nesiliţi de nimeni ci din voia noastră liberă, am dat, am statorit şi, am fondat sf. mănăstire, pe care a zidit-o în hotarul nostru al Moiseiului protopopul Mihaiu în posesiunea şi averea sa strămoşească [care mănăstire s'a sfinţit şi închinat la sf. Maria mare] şi anume ...[se fixează hotarele moşiei]... moşia şi hotarul acesta sau încunjurul acesta l-au stătorit toţi nobilii din Moiseiu dela mic până la mare cu pădurile, apele şi cu bunurile din acele, cu un cuvânt cu tot folosul lor... nimeni să nu o conturbe... am donat înaintea d-nului Pătraş Dunca din Şieu, Mihaiu Balea din Ieud, Vasilie Ostaş din Dragomireşti, Lupu Boer din Săcel, George Szaplonczay din Vişeul de mijloc, asesori juraţi, şi Popa Lupu din Moiseiu, Nichita Nistor din Sălişte, Ionaş Vlad, subpretore, şi înaintea preoţilor ieraşului de sus pe care-i adus aicea înduratul Dzeu şi au fost de faţă la sfinţirea mănăstirii", ...urmaşii cari vor conturba această donaţiune să dea 2000 fl. Averea să dă pe veci mănăstirii. Scrisoarea de donaţie e subscrisă de 14 nobili din Moiseiu.[1]

La sfinţirea mănăstirii au participat Mitropolitul Sava Brancovici[2] şi delegaţi din Moldova, căci iată ce scrie Sava egumenul dela Putna către oraşul săsesc Bistriţa în 4 Noemvrie 1672: „Doi călugări am trimis în Maramureş, la sat

[1] Bud, *o. c.*, 91–94

[2] Bârlea, *o. c.*, p 131 no. 472.

Moiseni, cu pohta boiarilor din Maramureş, de-au fost la svinţenia unii mănăstiri ce s'au făcut în hotarul Moiseiului. Deci, de li se va cumva tâmpla zăbava, să dea vre-o vreamia, să li să închiză calea prin munţi, de omăt sau de ghiaţă, am

Fig. 25. Mănăstirea din Moiseiu.

socotit şi noi de nevoie să vie înapoi prin Ardeal". Cere „carte" pentru scutirea lor de vamă.[1]

Intâlnim după sfinţire ca egumen: popa Timoftei Braşovanul dela Berezunţu, arhiepiscop şi mitropolit al Belgradului chir Ioasaf [15 Noemvrie 1682].[2]

Altă donaţie dela aceeaş familie milostivă Coman urmează în 1717:

[1] Iorga—Hurmuzaki, XV, p. 1382 no. 2533 [nu 1682].

[2] Bârlea, *Insemnări din bisericile Maramureşului*, Bucureşti, 1909, p. 132 no 476.

„Aflându-se adunare de fraţi la sfânta mănăstire... Coman Toader şi cu nepoţii săi Coman Lupul, Coman Mîtei „având suşig mare pentru ceale sufleteştea pentru sufletul său şi pt. sufletul unui fiu ce au avutu, ce i s'au tâmplat moarte de tâlari, neavând cu ce putea plini canon ce i s'au dat duhodnici, oluind 4 fărtae de pământ, carele singur cu palmele sale l-au făcut din pădure vearde — într'acesta formă oluescu eu Coman Toader acest iosag svintei mănăstiri să-i fiă nacu *(sic)*, până unde va ţinea Maica Preacistă lăcaşul Sfinţiei Sale nime să nu smintască nici din fraţi, nici de nepoţi, ce să fie giuruinţa noastră în loc". Se fixează vecinii [„oslasi"]: spre răsărit Hojda Nechita, în partea din jos Coman Lupul. 1717 Noemvrie 22. „Scrisa la svânta mănăstire Moisei", Popa Lupul Titescu din Selişte.[1]

Ctitorul protopop Nicolae Coman s'a călugărit, ajungând în 1717, arhimandritul mănăstirii, iar în 1732 i-a urmat fiul său Hiorest în această înaltă demnitate.[2]

Călugării moldoveni veneau des aici aducând cărţi şi alte daruri: ieromonahul Gheorghe dela mănăstirea Neamţului în April 1737; monah Tanase „să se ştie când am şazut la mănăstirea Moisei jumătate de an, în zilele Domnului Nicolae Mavrocordat şi Mitropolitul Nichifor al Moldovei, apucându-mă iarna aici în ţara maramureş" [Martie 1745]; Andrei arhimandrit în Moldoviţa „am venit la mă-

[1] Iorga, *Studii şi documente*, XII, p. 234-5 no. VI.

[2] Bud, *o. c.*, p. 99.

năstirea Moiseiu unde e ctitor preotul Ionaş, fiul lui popa Mihai" [1779—80].[1]

La şcoala mănăstirii se învăţa carte bisericească şi cântări cu ucenici veniţi din diferite părţi. Aşa găsim notaţi pe cărţi pe diacul Iunta **din Ieud** [1697] şi diacul Ioan [1737], când au şezut la mănăstire.[2]

Daniile de cărţi se fac de credincioşii: Familia Tomoiagă dă un Penticostar mănăstirii Moiseiu „cu hramul Bunei Vestiri şi Intrare în biserică şi Adormirea Sf. Născ. de Dumnezeu" [în Oct. 1787]; mănăstirea Putna dă o Psaltire [1751 Oct.]; unul un Triod [1809], altul un Triod slavon [cu notiţa făcută de diacul Grigorie din Ardeal].[3] Intre ctitori se amintesc mulţi: Sava Brancovici [1680], 3 preoţi, apoi numeroşi ţerani, cari dau ca zălog sau pe veci lazuri de fânaţ de diferite mărimi.[4]

Relativ la mănăstirea Moiseiu avem scrisoarea egumenului Calistrat dela Putna adresată în 1759 către episcopii, vicarii, protopopii, preoţii şi boierii din Maramureş în care se spune: „Numita mănăstire dela Moiseiu de vechi ctitori, care dintru început au zidit-o şi din toată râvna inimii lor au dat şi scrisoare la mâna egumenului şi soborului, ce era întru aceea vreme, să fie în veci a sfintei mănăstiri Putna; pe care au şi stăpânit-o până ... [urmează 5 rânduri despre persecuţia mănăstirii pe care editorii nu le-au reprodus][5] înzadar, fiindcă dela o

[1] Bârlea, p. 132 no. 478, p. 134 no. 488—9.
[2] *Ibid*, p. 132 no. 477—8.
[3] *Ibid*, p. 133 no. 481, 484, 487.
[4] *Ibid*, p. 134—6 no. 491
[5] Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a Românilor din Ardeal*, II, Sibiu, 1930, p. 216.

samă de vremi încoace din întâmplarea vremilor care se află aşişderea înştiinţăm, fiindcă sunt mănăstiri şi schituri în Moldova închinate printr'alte ţări,

Fig. 26 Iconostasul mănăstirii Moiseiu.

aşa şi pe aici sunt închinate în Moldova, şi sunt căutate de mai marii lor, dela cari se şi folosesc, asa şi sfânta mănăstire Putna are mănăstiri, schi-

turi sub stăpânirea ei, da şi în schituri cum şi acest schit dela Moiseiu şi datori suntem a cerceta cum pentru altele aşa şi pentru aceasta — aci fiind cu ştire şi blagoslovenie". Mitropolitul Moldovei Iacob şi soborul mănăstirii „la schit au ales pe Teofan egumen: adecă socotitor şi purtător de grijă la acel schit din Moiseiu". Pofteşte pe toţi dregătorii bisericeşti şi laici ca „pe acest frate egumen şi alţi călugăraşi ce s'ar afla din porunca noastră acolo, să nu se supere de nime întru nimica; ce să aibă bună pace, linişte, odihnă să slujească atât în cele de afară trebuinţe, cât şi la cele din lontru ale sfintei liturghii, urmând buna rânduială a bisericii Răsăritului să nu fie de nimeni întru nimic smintit, afară de dogmele Răsăritului". Şi pasagiul ce urmează pune în faţa persecutorilor unguri toleranţa religioasă românească din Moldova: „Pentrucă şi aici în ţara noastră a Moldovei sunt mănăstiri şi biserici şi au pace deşi ţin toată rânduiala şi dogmele Apusului, de nimeni întru nimica schimbate sau strămutate atât de sfinţi arhierei cât şi tot cinul bisericesc, încă le dau toţi mare cinste şi laudă după cuviinţă şi dela făcători de milă boieri şi neguţători sunt căutaţi şi miluiţi, cărora câţi le dau milă şi îndurările lor". [1]

In lipsa călugărilor serviau la mănăstire preoţii din parohia Moiseiu. In anul 1843 găsim aici pe călugărul rus Iosafat Zsetkey, care a stat mai mulţi ani în mănăstire împreună cu Laurenţiu Kario, după

[1] Iorga, *Studii şi doc.*, XIII, p. 237 no. XI; şi Cziple, *Documente privitoare la episcopia din Maramureş* în *An Ac. Rom.*, secţ. ist., XXXVIII, [1916], p. 375—6 no. 117.

aceştia urmează călugării Atanasie Gherman şi Andreiu Gáborfy, apoi câţiva preoţi uniţi.[1]

10. *Peri.* [azi în Cehoslovacia]. — Mănăstirea de aici, cu hramul Sf. Arhanghel Mihail, a fost zidită înainte de 1391 — se aminteşte în 2 Febr. 1389 — de Sas Vodă fiul lui Dragoş Vodă. Cei doi fii ai lui Sas Vodă: Voevodul Baliţa [Balc] şi meşterul Drag închină această mănăstire Patriarhiei din Constantinopol, mergând în persoană amândoi fraţii la patriarhul Antonie în 1391 care face din egumenul stavropighiei Pahomie, un exarh al său după dorinţa celor doi ctitori români.[2]

Mănăstirea, ca stavropighie, atârna direct de patriarh, fără nici o legătură cu vre-o episcopie, iar egumenul exarh patriarhal avea toate drepturile unui episcop, afară de sfinţirea preoţilor pe care o săvârşiau *„arhiereii locali“* numiţi expres în actul patriarhal. Deci la 1391 era în Maramureş un arhiereu coordonat ca ajutor, egumenului din Peri. Jurisdicţiunea exarhului Pahomie cu drepturi quasi episcopale se întindea peste ţinuturile: Arva, Bereg, Ugocea, Sălaj, Ciceu, Unguraş şi Bistriţa. Deci dieceza exarhului Pahomie cuprindea un teritoriu relativ foarte întins.

Ieromonahul exarh Pahomie primeşte dela patriarhul Antonie drepturile următoare: Să observe poporul şi preoţii ce se află în numitele ţinuturi,

[1] Bud, *o. c.* p. 90–100, unde se dă situaţia până la 1911.

[2] Actul e reprodus Iorga-Hurmuzaki, XIV, p. 13-15 no. XXX [actul patriarhului în greceşte e din August 1391]; şi *Arhiva românească*, Iaşi, ed II, 860, p. 11—13; în latineşte tradus cu anumite interese şi cu multe deosebiri faţă de originalul grecesc în Mihalyi, *Diplome maramurăşene*, Sighet, 1900, p. 89, 94 nota, 109—10.

să-i îndemne, să-i înveţe cele de folos şi mântuitoare, să judece şi să cerceteze procesele eclesiastice venite din partea preoţilor, şi cele cari au nevoie de îndreptare să le îndrepteze şi după lege şi după canoane. Are voie a consacra sfintele şi dumnezeieştile biserici, ce se vor face din nou în acele ţinuturi, în stravopighii patriarhale...; dacă moare acest egumen, fraţii Baliţa şi Drag au voie, ca şi cu voia călugărilor din mănăstire, să aleagă un alt egumen şi să-l aşeze în locul lui cu aceleaşi drepturi". Tot aici se mai spune, că „şi bisericile sfinţite de arhiereii locali să se bucure de scutirea şi ocrotirea patriarhiei".

Sas Vodă şi fiii lui au înzestrat ctitoria lor din Peri cu moşii întinse, pe cari pe urmă puternicii zilelor le confişcă cum vom vedea.

Mănăstirea avea un ieromonah Simeon, pe care patriarhia din Constantinopol hotăreşte, în August 1391, să fi mutat în Rusia mică, la Halici, în locul vacant de arhiereu, dându-i drepturi de exarh peste acel ţinut şi dacă va muri, fraţii Baliţa şi Drag, să aleagă pe altul, ca dichiu al bisericii din acele părţi".[1]

Drepturile de exarh ale lui Pahomie le păstrară câtva timp şi urmaşii lui, dintre cari cunoaştem pe Simion Sălăgeanul, pe la 1456—58,[2] şi pe Ilarie din 1494. In timpul acesta se ivesc neînţelegeri între călugării dela Peri şi Vlădicii locali ortodoxi, cari răpesc tot mai mult drepturile de exarh ale egumenilor dela mănăstirea Peri.

[1] Iorga-Hurmuzaki, XIV, p. 15—16 no. XXXI şi nota 5.
[2] Mihalyi, *o. c.*, p. 377—8, no. 222, p. 393—5 no. 230, p. 406—7 no. 238.

Aşa întâlnim în Martie 1479 pe Ioanichie Mitropolitul cu titlul de Belgradul sârbesc cu drepturi asupra bisericii din Maramureş;[1] apoi doi episcopi ruteni dela Muncaciu: Luca la 1485 şi Ioan la 1494—1498.[2] Acesta din urmă are un proces cu egumenul Ilarie dela Peri înaintea regelui Ungariei Vladislav, pentru jurisdicţiunea ierarhică şi pentru dijmele incassate dela păstoriţi. Ilarie câştigă procesul faţă de episcopul Ioan, care nu îndrăzni să se prezinte în Buda, la judecată, înaintea regelui Vladislav. Acesta dispune în 14 Maiu 1494, ca egumenul Ilarie şi urmaşii lui să fie cu cinste faţă de episcopul de Muncaciu şi cu supunere şi ascultare faţă de „arhiepiscopul din Transilvania".[3] Cine să fie acest „arhiepiscop" nu putem preciza, căci n'avem nici o altă ştire despre un mitropolit român din Transilvania în 1494. Poate regele Vladislav se va fi gândit la episcopul dela Vad din Transilvania, unde Ştefan cel Mare afirmativ întemeiase chiar atunci acolo o episcopie şi cu care Vladislav avea relaţii de bună vecinătate.

In acest timp mănăstirea dela Peri era un laborios atelier de muncă intelectuală a călugărilor învăţaţi şi harnici. Ei ne-au dat cele mai vechi monumente de limba românească păstrată până astăzi după cercetările istoricilor şi ale filologilor. Aici s'a

[1] *Magazinul istoric pentru Dacia*, III, Bucureşti, 1846, p. 166—69.

[2] Hodinka, *A munkácsi püspökség története*, Budapesta, 1910, p. 200 şi urm. — Despre falsificarea actului patriarhal din 1391 cu anumite scopuri vezi Iorga, *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, I, (*Studii şi documente*, XII), Bucureşti, 1906, p. XL—XLIV; şi Nandriş, în revista *Graiul Românesc*, II, Bucureşti, 1928, p. 22—26.

[3] Mihalyi, *o. c.*, p. 606—7 no. 352 şi p. 624—5 no. 360 [din 29 Noemvrie 1495].

făcut, sub influenţa curentului husit, traducerea în româneşte a cărţilor bisericeşti pela 1500—1520, ca de ex. *Psaltirea*, numită Şcheiană, şi de sigur şi celelalte cărţi: *Apostolul, Evanghelia*, extrase din Sfânta Scriptură.[1]

La Peri a residat, în 1597, episcopul Serghie dela Muncaciu, care fusese egumen la mănăstirea Tismana din Ţara Românească şi la a cărui ajungere în scaunul episcopesc a contribuit de sigur şi Mihai Viteazul.[2] Un alt episcop, care-şi avusese reşedinţa aici cu vre-o patru decenii în urmă, e Ilarie dela Muncaciu; acesta în urma ordinului comitelui Gh. Bathory, din 19 Febr. 1556, ia în stăpânire averea mişcătoare şi nemişcătoare a mănăstirii Sf. Mihail dela Peri, unde se aşeză ca păstor sufletesc al credincioşilor din comitatul Maramureş.[3]

Calvinii în veacul al XVII-lea pătrund tot mai mult şi sigur şi în Maramureş, şi cum erau de o intoleranţă barbară, au căutat să lovească şi în mănăstirea Peri pe care au distrus-o, iar frumoasa avere: o moară cu 2 pietri pe râul Tisa, o cârciumă, 182 jugăre de pământ arător şi de cosit, apoi 3573 jugăre de pădure, principele Mihail Apafi o confişcă

[1] Dl Iorga, *Istoria literaturii religioase până la 1688*, Bucureşti, 1904, p. 15—41; şi vol. I. ed. II, Văleni, 1925, p. 100—124 fixează dată traducerilor în româneşte înainte de 1450; iar filologii cu noi dovezi precizează dată de 1500—1520. cf. Candrea, *Psaltirea Şcheiană*, Bucureşti, 1916, p. XCIV; şi Puşcariu Sextil şi Drăgan N. în *Dacoromania*, III, Cluj, 1923, p. 471 nota 1 şi p. 928—29.

[2] Hodinka, *o. c.*, p. 261.

[3] Hodinka, *A munkácsi gör. kat. püspökség okmánytára*, I, Ungvár, 1911, p. 15—16 no. 9. — O conscripţie dicală din 1553, înseamnă că episcopul ortodox din Maramureş are în Peri proprietate 4 porţi [1 poartă=c. 10 oameni sau 4 familii iobăgeşti]. cf. Lúkinich I., *Erdély területi változásai*, Budapesta, 1918. p. 152.

pentru el.[1] Această nelegiuire o mai făcuse înainte principele Rákoczy, dar a cedat averea în urma răscumpărării în bani din partea credincioşilor, cum se vede din protocolul congregaţiei comitatului unde se zice: „Intreaga obşte a cinstiţilor preoţi de legea grecească se roagă sărbătoreşte, ca nobilul comitat să binevoiască a scrie Măriei Sale Domnului [Rákoczy], să înapoieze satul şi mănăstirea Peri, căci sunt bucuroşi să plătească preţul în bani gata".[2]

Mănăstirea a fost restaurată, fără a mai primi moşiile, căci ni se spune, că la finea veacului al XVII-lea un tipograf cu numele Svoipold Fiol, refugiat din Cracovia, a tipărit în mănăstirea Peri cărţile următoare: Evanghelia românească şi Molitvenic la 1696, iar în limba slavonă un Bucvar, un Penticostar şi un Triod, fără a indica anul tipăririi. Tot aici s'a mai tipărit un antimis la 1693 în text slavon.[3]

Averea de mai sus Apaffi o dăruieşte, în 24 Iulie 1668, căpitanului cetăţii Hust, Stefan Frater, în schimbul sumei de 1000 lei. Trece apoi la stat rescumpărându-se, în 18 Martie 1756, de un moştenitor al familiei Frater, cu numele Francisc Buday.

Macarie Suhajda, egumenul mănăstirii sf. Nicolae din Muncaciu, a încercat, îndată ce a ajuns averea

---

[1] Bud T., *Date istorice asupra protopopiatelor, parohiilor, mănăstirilor române din Maramureş*, Gherla, 1911, p 86.

[2] Cziple, *Documente privitoare la episcopia din Maramurăş*, în *An. Ac. Rom*, secţ. ist., 1916, p. 295 no. 21, [din 13 Febr. 1646].

[3] Evmenie Sabov, *Cristomatia* [în limba ruteană], Ungvár, 1893, p. 185. cf. revista *Răvaşul*, Cluj. 1909, p. 144. — Pretorul Ioan Rednic declară la ancheta din 1761—2 că „în Giuleşti — satul originei sale — se află o carte în limba rusească, care se numeşte Penticostar şi a fost tipărită în tipografia acelei mănăstiri [a Perilor]". cf. Pâclişanu. *Inchinare lui N. Iorga*, Cluj, 1931, p. 335.

mănăstirii Peri în mânile statului, să o câştige pentru mănăstirea lui intervenind chiar şi la regele, care dispune, în 26 August 1760, judeţului să facă cercetările necesare. Aceasta s'a făcut în 24 Noemvrie 1761 prin pretorele Gheorghe Iura şi asesorul judeţean Ladislau Rednic, ca delegaţi ai judeţului Maramureş. S'au ascultat 22 de martori sub jurământ, iar în 14 Ianuarie 1762 alţi trei martori.

Intrebările puse erau acestea: 1. Dacă ştiu că o colină de lângă satul Peri se numeşte şi acum Mănăstirea călugărilor basilitani? 2. Dacă ştiu că ruinele de piatră ale mănăstirii şi bisericii se văd încă şi că acolo se află un stâlp de piatră cu inscripţia: Această biserică a fost zidită în onoarea Sf. Arhanghel Mihail? 3. Dacă ştiu cum au fost alungaţi călugării şi pe timpul cărui principe? 4. Dacă ştiu că satul Peri întreg, apoi părţi din alte sate au fost proprietatea mănăstirii? 5. Dacă ştiu unde se găsesc acum hârtiile mănăstirii?

Răspunsurile sunt diferite, uneori neclare, fiind vorbă de lucruri vechi, oamenii vorbesc mai mult din auzite.

Toţi martorii spun, că dealul de lângă Peri se numeşte „Mănăstirea" şi ruinele ei se văd încă, ca şi ale bisericii, şi că satul a fost al călugărilor. Relativ la pustiirea mănăstirii şi alungarea călugărilor: Stefan Rednic, de 37 ani, spune că a fost în 1606, când au fost răsboaie şi lupte interne în ţară; Ioan Dunca „asesor jurat", Petru Birtoc bătrânul şi tînerul sunt de părere că au fost alungaţi de calvinii din Câmpulung, cu care au avut certe incontinuu pentru satul Peri, pe care-l reclamau pentru ei. Cei mai mulţi

atribuie pustiirea lor luptelor interne. Iobagul Francisc Szilágyi din Peri, de 75 ani, — al cărui străbunic Gherasim învăţase la mănăstire, şi a ajuns preot în sat după distrugere, — spune că mănăstirea a fost demolată „în revoluţie" de soldaţi, cari au aprins-o şi au prădat-o, iar pe călugări i-au alungat. Averile au fost luate de contele Redai, dela care au trecut la Gheorghe Kapi, apoi la principele Apafi, dela el la St. Frater şi în fine la stat.

Partea cea mai mare din martori declară, că satul Peri întreg a fost al mănăstirii, precum şi părţi din alte sate vecine.

Despre hârtiile vechi ale mănăstirii: Şt. Rednic spune, că o parte din ele se aflau la fostul protopop în Giuleşti Ladislau Rednic, dela care le-a luat vicarul Bacinszky. Andrei Rednic protopop în Giuleşti — fiul lui Ladislau — întregeşte cele de sus cu spusele, că Bacinszky a luat documentele cu forţa şi le-a dat episcopului din Muncaciu, şi propune să fie ascultat Ioan, — fiul episcopului maramureşan Dosofteiu pe care l-a cunoscut — care ar putea furnisa mai multe ştiri la lămurirea chestiei cercetate.[1]

Nu putem şti rezultatul cercetării din 1761—2 a dus la restituirea averilor mănăstirii Peri episcopiei din Muncaciu sau nu.

Profesorul Nandriş din Cernăuţi, care a vizitat înainte cu câţiva ani satul Peri, azi complet rutenizat,

[1] Pâclişanu în *Inchinare lui N. Iorga*, p. 3339—4 după studiile din *„Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecezis Munkacsiensis"* din anul *1878*. şi revista *Magyar Sion*, Esztergom, 1888, p. 519—20.

Pelerinaj la Mănăstirea Sâmbăta de sus: I. P. S. Mitropolit Nicolae săvârşind sf. Proscomidie.

Pelerinaj la Mănăstirea Sâmbăta de sus: I. P. S. Mitropolit Nicolae săvârşind sf. Liturghie.

ne spune, că pe locul unde a fost mănăstirea Sf. Mihail azi e o cruce şi câţiva pomi.[1]

11. *Petrova.* — A existat pe locul Bistra de aici o mănăstire, căci în protocolul congregaţiunii comitatului Maramureş din 2 Iunie 1643 cetim: „Intreaga familie de Petrovai a dăruit pentru locuinţa călugărilor pe veci câmpul de lângă rîul Bistrii cu toate apartinenţile, cu păduri, lazuri, ape, drepturi de păscut, etc., aşa că dacă cineva din membrii familiei Petrovai ar voi a nimici dotaţiunea aceasta să plătească 100 de galbeni.

Donaţiunea aceasta s'a publicat prin vice-comitele Ştefan Budai şi s'a hotărît să se trimită spre aprobare principelui Gheorghe Rákoczy I-iu.[2]

Se afirmă, că în 1715 a locuit în mănăstirea de aici însuşi episcopul român Serafim din Maramureş.[3]

12. *Rona.* — Relativ la această mănăstire, care a fost în Rona de jos, cetim în protocolul congregaţiei comitatului Maramureş ţinută în Sighet la 28 Maiu 1652:

„Preotul Ioan, care locuieşte în mănăstirea din Rohna, protestează cu privire la porţiunea de pământ din Bedeu, dată mănăstirii de răposatul Ioan Petrovay, şi anume o parte a zălogit-o, cealaltă a dăruit-o din buna vrere a lui; [preotul] vrea ca acel

[1] Revista *Graiul Românesc*, II, Bucureşti, 1928, p. 20-26 dă şi fotografia locului.

[2] Bud. T., *Date istorice etc.*, p. 103.

[3] Iorga, *Studii şi documente*, XII, p. LIII.

pământ să rămână în posesiunea mănăstirii şi contrazice să-şi dea cineva banii pentru pământ".[1]

13. *Săcel.* — Se aminteşte şi în acest sat o mănăstire, a cărei biserică de lemn a fost dusă, între anii 1746—1754 sub preotul Andreiu Bacinsky, în oraşul Sighet, şi a servit mult timp de biserică pentru Românii strâmtoraţi din acest centru de judeţ copleşit de străini.[2]

14. *Vişeul de sus.* — Comuna e aşezată între două râuri, de aceea îi se zice şi „Intre râuri". In hotarul ei a fost o mănăstire pe locul numit „valea Scradei", pe a cărei biserică de lemn apoi în 1762 au adus-o în sat. Până azi locul unde a fost biserica se numeşte „la mănăstire".[3]

D] JUDEŢUL SALAJ.

1. *Sântău.* — In corespondenţa episcopului Dionisie Novacovici găsim o cercetare, din 17—18 Septemvrie 1767, poruncită de protopopul Gavril din Cig [jud. Sălaj] cu privire la preotul Petre din Sântău, în care se spune şi despre „părintele popa Constantin cel unit dela sfânta mănăstire a Sântăului".[4]

Aici se ţinuse în toamna anului 1760 o mare adunare ortodoxă la care au participat 300 delegaţi

[1] Cziple A., *Documente privitoare la episcopia din Maramureş* în *An. Ac. Rom*, secţ. ist., XXXVIII [1916], p. 301 no. 24.
[2] Bud. T., *Date istorice etc.*, p 58, 71.
[3] Bud. T., *Date istorice etc.*, p. 80—81.
[4] Iorga, *Scrisori şi inscripţii ardelene*, II, p. 265, no. 149.

din 34 comune şi au desbătut chestiuni religioase. Numitul protopop Gavril a cetit o scrisoare dela călugărul Sofronie şi secretarul său, în care se spunea, că regina Maria Terezia le-a dat voie să-şi aleagă între preoţii uniţi şi ortodoxi.[1]

E] JUDEŢUL SATU MARE.

1. *Bicsad.* — Mănăstirea, aşezată pe un deal, cu privelişte frumoasă spre sud-vest de comună, a întemeiat-o la finea veacului al XVII — se dă anul 1689, care nu pare a fi exact[2] — un fost călugăr grec ortodox Isaia din mănăstirea Sf. Pavel din Atos şi care împlinise însărcinări importante prin Rusia. Prins de Austriaci la Braşov şi dus arestat la Viena, a fost convertit la legea Romei, numit apoi preot în Careiu şi în Dobriţin.[3] Faţă de episcopul unit Iosif de Camillis din Muncaciu ia obligaţiunea de a câştiga pentru unire pe Românii din „ţinutul Orăzii şi comitatul Bihorului, până la Dealul mare". In Ianuarie 1694 e vicar peste Românii din acelea părţi, cu sediul în mănăstirea sa din Bicsad în ţara Oaşului, având hramul Sf. Apostoli Petru şi Pavel, pe care a terminat-o cu ajutorul poporului şi al preoţimii în 1700. De aici merge cu mare alaiu pe sate, însoţit de 14 oameni, exploatând preoţimea care se plânge contra lui în 1701, în frunte cu protopopul Panteleon din Baia mare.[4]

[1] Vezi pe larg Dragomir, *Istoria desrobirii religioase*, II, Sibiu, 1930, p. 215 n. 1, 374—377.

[2] Szirmay Ant., *Szathmár vármegye története*. şi Borovszky S., *Szathmár vármegye története*, Budapesta, [1896], p. 46.

[3] Meteş, *Istoria bisericii*, I, p. 320—22.

[4] Iorga, *Studii şi documente*, XII, p. XL—L.

In 15 Maiu 1701 Isaia e omorât, afirmativ de un ostaş al lui Rákoczy numit: Mihai Suhay din satul Cicarlău, pe care călugărul l'ar fi mustrat pentru viaţa lui imorală, trăind în concubinaj cu soţia fratelui său.

Istoricul judeţului Satu mare Antoniu Szirmay spune în monografia sa, că Isaia a lăsat însemnări despre poporul român şi rutean şi despre ostenelile lui pentru câştigarea acestora la unirea cu Roma. Vor fi foarte interesante şi ar merita să fie publicate.

După moartea lui Isaia mănăstirea a stat vre-o 50 ani pustie. Abia la 1759 episcopul unit Manuil Olsavschi din Muncaciu trimite călugări aici din ordul Sf. Vasile, cari rând pe rând au următorii egumeni: Ghenadie Bolha, Ioan Turoti, Gavril Bacinschi în 2 rânduri, apoi Beniamin Feier, Arseniu Ortutai, Victor Vasváry, Iacob Volcoschi, Basiliu Feier, Iustin Ciceri, Ieroteiu Sarcadi, Beniamin Lenkay, etc.[1] Aceştia sunt ruteni în partea lor cea mai mare, dacă nu toţi, ca şi călugării de sub conducerea lor. Românii numai în timpul din urmă au putut pătrunde din nou aici, luând ei frânele administrării mănăstirii, întâiu sub episcopul din Gherla, iar acum sub cel unit din Baia mare, reuşind să adune mai mulţi călugări, cari se ocupă şi cu tipăritul cărţilor bisericeşti, morale-religioase, având şi o tipografie.

In fiecare an, în ziua hramului, se adună mult popor din jur la această mănăstire, care păstrează şi o icoană făcătoare de minuni a Maicii Domnului.[2]

[1] Szirmay, *o. c.*
[2] Despre vremea călugărilor români la Bicsad vezi *Calendarul bunului creştin*, tipărit la mănăstirea Bicsad, pe 1932—36.

2. *Cuţa.* — A fost aici o veche mănăstire care se aminteşte la începutul veacului al XVII-lea. Căpitanul cetăţii Satu mare, Andrei Doczy numeşte, în 18 Septemvrie 1618, „vizitator" peste Românii din comitatul Satu mare, la cererea lor, pe călugărul din mănăstirea Cuţa: Eutichiu, sfinţit de episcopul Larion din Muncaciu.[1]

3. *Habra.* — Amintire despre această mănăstire face episcopul Serghie, care scrie din Muncaciu, în 24 Noemvrie v. [3 Dec. n.] 1604, căpitanului, care asedia cetatea Hust, Toma Kendy, între altele şi următoarele rânduri:

„Ştiu că D-Voastră vă amintiţi de când eu locuiam lângă moşia D-Voastră în mănăstirea Tismana unde am fost conducătorul călugărilor. Incă în acel timp mi-aţi arătat bunăvoinţa D-Voastră. Plecând de acolo în voia lui Dumnezeu, principii mi-au dat episcopia din Muncaciu, mănăstirile Peri de lângă Câmpulung în Maramureş, Habra de lângă Baia mare, ţinutul Chioarului, şi acum sunt din voia lor episcopul călugărilor şi preoţilor ruşi, români, ruteni şi sârbi din acele părţi".[2]

[1] Hodinka, *A munkácsi püspökség okmánytára*, I, Ungvár, 1911, p. 52—3. no. 45.

[2] Hodinka, *A munkácsi gör. kel. püspökség okmánytára* I, p. 46—47, no. 38.

III. MĂNĂSTIRILE DIN BANAT.

A] JUDEȚUL ARAD.

1. *Hodoş-Bodrog.* — Vechea mănăstire e la o depărtare de vre-o 12 klm. de Arad, între satele Zădărlac şi Fenlac, pe vatra Mureşului, malul stâng, dar înainte de inundaţia din 1843, fusese pe malul drept. Astfel ea e socotită în judeţul Arad, deşi satul Bodrogul nou, cu care are relaţii fireşti, e în jud. Timiş. Sârbii c numeau mănăstirea Hodoş iar la Români figurează sub numele oficial Hodoş-Bodrog, deşi poporul de jos îi zice numai mănăstirea Bodrog, după numele celor două sătuleţe: Bodrogul vechiu şi nou între care e situată.

Date precise despre anul înfiinţării şi ctitorul ei n'avem. Unii istorici o consideră din veacul al XII—XIII-lea,[1] iar Sârbii spun, după tradiţie, că a fost făcută, în 1498, de sârbul Dimitrie Jakşici.[2] E sigur însă că la început veacul al XV-lea a existat, dovadă că în zidurile mănăstirii e fixată această inscripţie: „*Hodoş Egumen Michael 1523*".[3]

Satul Hodoş a fost proprietatea episcopului

[1] Karácsonyi I., *Ismeretlen délmagyarországi kolostorok*, Timişoara, 1903, p 77—83 (în *Történelmi és regészeti Ertesitö*, I—II) susţine, că în acestea veacuri mănăstirea a fost catolică. Dragomir crede că de atunci era ortodoxă. cf. *Transilvania*, Sibiu, 1917, p. 26—28.

[2] Szentkláray, *A szerb monostoregyházak*, p 25 şi nota 5.

[3] *Ibid*, p. 26.

Sava, cu sediul în Inău şi Lipova între 1606—1627. O anchetă din 26 Febr., 1629, ţinută în Inău, constată, după ascultarea alor 7 martori nobili şi ostaşi, că între alte sate vlădica Sava a avut şi Hodoşul, pe care l-a dăruit mănăstirii cu acest nume, şi că era des cercetat de călugării mănăstirii.[1]

In 1651 apare Sofronie „mitropolitul cetăţii Lipova—Giula", cu sediul în mănăstirea Hodoş, care avea hramul Intrării prea sfintei Născătoare de Dumnezeu. In 29 Octomvrie 1651 era în localitatea Putivlia Rusiei împreună cu călugărul Axentie, diaconul Mihail, cu fratele său Toma Ivanov şi servitorul Micolaica. In 24 Noemvrie întră în Moscova, iar în 26 Decemvrie mitropolitul Sofronie îi primit în audienţă de Ţarul Alexie Mihailovici şi cere milostenie „că nu avem afară de tine Domn drept pe nimenea cui să ne rugăm, căci viaţa noastră e în mijlocul Turcilor", mănăstirea [dela Hodoş] şi biserica s'au învechit cu toate zidirile mănăstireşti şi bisericeşti şi cu coperişul bisericii". Cere şi bani pentru odăjdii şi cărţi bisericeşti. Ţarul în 23 Febr., 1652, dă lui Sofronie: Pentru odăjdii 35 ruble, apoi cărţile: Evanghelia pentru pristol, îmbrăcată în catifea neagră, în preţ de 5 ruble şi 4 grivenici, Evanghelia cu tâlc pentru toate zilele 3 ruble; Apostolul 90 de altini, Psaltirea 3 ruble, 12 Minee 16 ruble, Jitiile Preacuviosului Serghie din Rodonej o rublă şi 10 altini; Efrem Sirul 3 ruble. Cu acestea daruri şi de sigur şi cu altele, Sofronie se întoarce

[1] Dragomir în *Anuarul institutului de istorie naţională* III. Cluj, 1916, p 557–60. — Emblema familiei Brancovici se vede în zidul dela stânga intrării în mănăstirea Hodoş-Bodrog. *Ibid.*, p 561.

la mănăstirea Hodoşului, unde nu ştim cât a mai rezidat şi ce a mai făcut.[1]

Mănăstirea a fost atacată de curuţii lui Fr. Rákoczy, şi egumenul a cerut, în 1700, protecţia generalului austriac Leopold Schlick, şi ceva mai târziu, în 1716, cea a prinţului Eugen de Savoia.[2]

Un conspect din 1725 ne vorbeşte de colonizări de Sârbi şi Români în satele din jurul mănăstirii, dintre cari cei dintâi s'au retras spre sudul Banatului, rămânând aproape numai singur Românii, locuitorii acestor sate.[3] A suferit mult sub domnia împăratului Carol al VI-lea şi a Mariei Tereziei. In 1721 i se ia vama dela trecătoarea Mureşului din apropierea Fenlacului, apoi hotarul din Zădarlac, pe care-l ţinea în arendă cu 50 fl. anual, se dă căpitanului sârb Rozsai, ca şi cele două „predium": Bodrog şi Szöllös, din pământul cărora mănăstirea avusese un oarecare venit. Mănăstirea despoiată de averea ei imobilă a ajuns la mare strâmtoare. Comandantul cetăţii Arad îi ocupă volnic toate pământurile mănăstirii în 1745 pe seama cetăţii. Toate stăruinţele egumenului au rămas zădarnice 5 ani de zile. Abia în 10 Dec. 1750 Maria Terezia dispune să se restituie moşiile luate mănăstirii, după ce se făcuseră atâtea cercetări în acest timp.[4]

Mănăstirea avea în 1771 numai 12 călugări: Maxim Ştefanovici locţiitor de egumen, apoi iero-

[1] Dragomir, *Relaţiile bisericii româneşti cu Rusia în sec. al XVIII-lea* în *An. Ac. Rom.*, secţ. ist, 1912, p. 1079—80, 1169-70 no. XIX.

[2] Szentkláray, *o. c.*, p. 27—28.

[3] *Ibid.* p. 28 şi n 1.

[4] Baroti, *Adattár Délmagyarország XVIII sz. történetéhez*, II, no. 559, 579, 589, 574, 583 4, şi Szentkláray, *o. c.*, p. 29—30 n. 2; Despre dotarea mănăstirii Hodoş în 1789 vezi şi *Staatsrath Arhiv*, Viena, no. *3777*.

monahii: Damian şi Pafnutie Popovici, Metodie Bogdanovici, diaconi: Teodosie Ivanovici şi Porfirie Nincovici; apoi Cristofor Petrovici, Petroniu Mihailovici, Vincenţiu Georgevici, Vincenţiu Blagoevici, Gherasim Jivcovici şi Atanasie Stefanov.[1]

Fig. 27 Mănăstirea Hodoş-Bodrog.

Un călugăr învăţat din Ţara Românească: Naum Râmniceanu, de origine din Jina Sibiului, s'a refugiat în 1788 în Ardeal, şi din Sibiu îşi ia un paşaport pentru o mănăstire din Banat. A zăbovit în aceste părţi 7 ani de zile ocupându-se cu dăscălia. Aşa-l găsim în 10 Noemvrie 1788 la mănăstirea

[1] Zeremski, *Srpski mănăstiri u Banatu*, Car'ovit, 1907 citat după Szentkláray, *o. c.*, p. 30—31

Hodoş-Bodrog, unde de sigur va fi stat mai mult, mergând şi în alte părţi. In 29 Febr. 1791 e în Lipova, iar în 31 Maiu 1794 în satul Cunţa [din jud. Caraş-Severin].[1]

In 1804 avea arhimandrit pe Teodosie Ioanovici, — diacon în 1771, — care în acest an face o „vizitaţie" în protopopiatele Luncei şi Peşteşului de pe Crişul-repede.[2]

Mitropolitul sârb Ştefan Stratimirovici numeşte în 19 Noem. 1830, administrator al eparhiei Arad pe arhimandritul Moise Manuilovici dela mănăstirea Hodoş-Bodrog, fratele episcopului Maxim din Vârşeţ.[3] In Iunie—Iulie 1812 fusese promovat la gradul de arhimandrit din egumen, şi episcopul Pavel Avacumovici din Arad zice despre el: Moise servise ca diacon la episcopul Pavel, şi făcuse studii strălucite de drept la Academia regală din Oradia şi teologia la Carloviţ. S'a călugărit în 1804 la Hodoş-Bodrog, şi a purtat lângă episcop toată corespondenţa românească şi sârbească; e frate cu protopopul preşedinte consistorial dela Oradea, om foarte de caracter [Maxim], amândoi „valahi", decât cari nu are pe nimeni, care să ştie mai bine româneşte".[4]

Mitropolitul Stratimirovici între cei şapte candidaţi la episcopia de Arad propune în locul întâiu pe arhimandritul român Moise dela Hodoş-Bodrog, care s'a distins ca egumen şi preşedinte al consistorului din

[1] Meteş, *Relaţiile bisericii româneşti ort. din Ardeal cu Principatele române*, Sibiu, 1928, p. 70—1

[2] Ciuhandu, *Episcopii S. Vulcan şi Gh. Raţ*. p. 267.

[3] *Ibid.*, p. 68, 387 no. 2.

[4] *Ibid.*, p. 73 n. 1.

Arad [din 1812]. Are studii frumoase, vorbeşte 5 limbi: româneşte, sârbeşte, ungureşte, latineşte şi nemţeşte, om priceput în treburile obşteşti şi moral, cunoaşte bine toate lucrurile din eparhia Arad în care a crescut.[1] Nereuşind Moise la scaunul episcopesc din Arad, bătrân, bolnav şi supărat se retrage dela mănăstire, iar locul lui e ocupat de noul egumen Simion Popovici, fost vicar înainte la mănăstirea Bezdinului. Acesta găseşte mănăstirea dărăpănată şi i se dă voie s'o repare, dar cu cheltueli cât mai reduse. Bun gospodar, puse în ordine sf. lăcaş. Vorbea 5 limbi şi a fost numit în 1836 asesor consistorial; înainte de moarte să retrăsese în Pecica, ducând cu el unele obiecte de ale mănăstirii. Moare în 8 Maiu 1837 şi e îngropat la mănăstire. In scurta lui păstorie aici se iviseră certe între călugări, care s'au mai potolit după moartea lui.

In 14 Ianuarie 1838 egumen-arhimandrit la mănăstire e numit fostul protopop din Şiria şi profesor Grigorie Chirilovici, care se dovedi slab gospodar şi ortodox, fiind silit în 1839 să treacă la mănăstirea Sângeorgiu,[2] venind în locul lui la Hodoş arhimandritul Stefan Cragoevici în 1839, care a luat cu inventar toată averea mănăstirii [în 18/30 Noemvrie]. In fiecare an trebuiau făcute socoteli despre administrarea averii. Aceste socoteli foarte adeseori întârziau şi se făceau greşit. Aşa se trimiseră în vremea lui Moise Mihailovici, în 1833, doi protopopi Gheorghe

[1] Ciuhandu, *o. c.*, p. 72—3, 263.

[2] *Ibid.*, p. 19, no. 5, 264, 288. — Vezi plângerea clerului şi poporului aradan din 1833, contra protopopului din Şiria Gheorghe Chirilovici, în *Staatsrath Arhiv*, Viena, Nr. 103, şi Ciuhandu, *o. c.*, p. 55, no. 126.

Petrovici din Arad, profesorul protopop Gavril Giulani din Beliu, preotul Nichifor Raşcovici din Arad şi un cancelist, ca să facă ordine în socotelile mănăstirii. Aceştia mai revenind constată şi după această dată, că sunt defectuoase şi pe anii următori până prin 1840, căci o parte din ele le dusese fostul egumen Grigorie Chirilovici trecut la Sângeorgiu. Egumenul Cragoevici ceru voie să cumpere o moară cu 4000 fl., — ceeace i se aprobă, — din venitul căreia apoi să restaureze mănăstirea.[1]

In 16 Maiu 1835 călugărul Sebastian Tabacovici fu diaconit, iar în 1837 făcut ieromonah; în 1838 fu trimis la Hodoş cu aprobarea episcopului sârbesc, călugărul român Teoclit Raicovici dela mănăstirea Opovo din Sirmiu.[2]

In şematismul general al bisericii gr. ort. pe anii 1846—7 [tipărit la Buda] aflăm următorii călugări la Hodoş-Bodrog: Administrator-protosincel: Laurenţiu Gersici şi ieromonahi: Sebastian Tabacovici econom: Iulian Nedelcovici vicar, Damaschin Popovici eclesiarh, Eremia Nicolici, Ioaniţiu Marcovici şi Ghenadie Popescu ierodiacon şi profesor în institutul clerical din Arad.[3]

Ultimul stareţ sârb a fost arhimandritul Cornel Jivcovici, între 1853—1887, trecut la mănăstirea Meşici. Mănăstirea cu moşii frumoase deoparte şi de alta a Mureşului, în 1887, a ajuns în stăpânirea românească a episcopiei din Arad, care a numit

[1] *Ibid.*, p. 286—288.

[2] *Ibid.*, p. 288. — Au fost închişi la mănăstirea Hodoş-Bodrog preotul Stefan Berceanu din Lugoj [în 1835] şi diaconul Avram Milici [în 1837], fiind bănuţi că trecuseră la uniţi. cf. *Ibid.*, p. 3:4, 241.

[3] *Şematismul citat* p. 12.

stareţ pe arhimandritul Augustin Hamzea [† 1916], atunci directorul seminarului teologic-pedagogic din Arad. Sub cârmuirea acestuia spiritul românesc a început să stăpânească toată viaţa şi sf. slujbă din mănăstire. A restaurat clădirile şi a gospodărit bine sf. lăcaş. Cel din urmă stareţ după răsboiu, arhimandritul Policarp Moruşca, acum episcop în America

Fig. 28. Disc dela mănăstirea Hodoş-Bodrog (1523).

[din 1935], a încercat să dea o nouă viaţă de intelectualitate bisericească-ortodoxă acestei mănăstiri, care cu toate averile ei se anchilozase în timpul dinainte de răsboiu.[1]

Fostul stareţ Moruşca spune: „Pictura este

[1] Vezi alte ştiri despre mănăstirea Hodoş-Bodrog în sentinţa dată de tabla regească din Budapesta în 29 Martie 1916 dând câştig de cauză Sârbilor, publicată în *Telegraful român*, Sibiu, 1916, Nr. 81—85-a, 87, 89.

opera unui meşter iscusit, de pe la 1700—1710, care a făcut din interiorul bisericii o carte în chipuri şi icoane, scene biblice, şi înfăţişări de sfinţi, în tablouri multe, strâns aşezate lângă olaltă, fără cadre şi perspectivă, despărţite doar printr'o făşie de 2—3 cm".[1] Regretabil că o mare parte din această pictură a fost văruită.

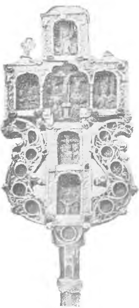

Fig 29. Crucea dela mănăstirea Hodoş-Bodrog (sec. 15)

Mănăstirea cum am văzut în cursul veacurilor a stat în legătură cu Ţara Românească, Rusia, Sudul balcanic şi cu Atosul. Din acestea centre de cultură ortodoxă călugării au adus odoare, odăjdii şi cărţi bisericeşti, din care multe cu vremea s'au distrus, dar câteva totuşi s'au păstrat aici. Aşa sunt cele notate mai jos:[2]

Odoare: Un disc de argint pentru anaforă din 1523, pe care sunt gravaţi în relief 24 chipuri de apostoli şi sfinţi părinţi în mijloc cu sf. Gheorghe călare, călcând peste un balaur; un litier de argint cu picior având sfeşnic cu trei braţe; un pahar de argint din 1562 gravat cu capete de cavaleri; un potir de argint aurit, din 1732, lucrat fin, sus cu chipurile celor 3 sf. Părinţi: Vasile, Grigorie şi Ioan, iar jos 3 icoane în relief: Intrarea în biserică, Intâmpinarea Domnului şi Răstignirea Domnului; 2 sfeşnice mari pe pristol din

[1] Moruşca, *Mănăstirea Bodrog*, Arad, 1927, p. 5.
[2] *Ibid.*, p. 5—7.

1800; 2 cruci foarte artistic lucrate şi vechi [din sec. 15—17], una mai mare pe altar cu icoane din viaţa lui Isus, săpate în lemn de cedru şi încadrate în email verde, vânăt şi roşu împodobite cu pietrii scumpe la fel e şi cea mai mică, aduse desigur din Atos ori din altă parte a Orientului.[1]

Cărţi: Evanghelie rusească din 1701, împodobită cu icoanele evangheliştilor şi ale Invierii, lucrate în argint; Evanghelie simplă din 1742 tipărită în Ţara Românească la Mitropolie de tipograful popa Stoica Stoicovici. Alte cărţi mai vechi nu sunt, decât din veacul al XIX-lea.[2]

B] JUDEŢUL CARAŞ-SEVERIN.

1. *Baziaş.* — O mănăstire mică în hotarul satului Socolovaţ, cu hramul Inălţării Domnului. Fiind aşezată la graniţa dunăreană a fost supusă la toate incursiunile şi luptele ce s'au dat pe aici, suferind mult în urma lor. Adeseori a fost adăpostul bandiţilor, cum se constată la 1724 şi 1738, când a ars, restaurându-se iarăşi prin ajutorul creştinilor mai bogaţi. In 1771 avea numai acest călugăr Beniamin Nicolaievici. Maria Terezia a desfiinţat-o prin ordin, dar la începutul secolului al XIX se înjgheabă din nou, prin călugărul ce rămăsese în ea de pază şi pentru slujbele religioase, la cari au mai venit şi

[1] Ştefanescu, *Monuments d'art chrètien en Roumanie*, Bruxelles, 1931, p. 583—6, 592—3 [le aşează în veacul al XVII-lea]; Iorga în *Revista istorică, XXI*, Văleni, 1935, p. 186—7 zice: „Desigur e din sec. al XV-lea".

[2] Moruşca, *o. c.*, p. 5—7.

alţii din diferitele părţi, şi au început cu milostenia credincioşilor să învie vechea şi modesta viaţă mănăstirească de pe acest mal stâng al Dunării.[1]

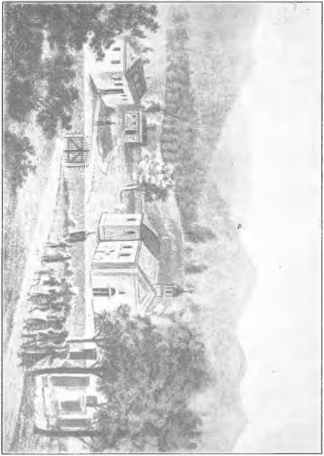

Fig. 30. Mănăstirea Baziaş.

2. *Caransebeş.* — Pe locul unde e azi catedrala a fost o mănăstire cu hramul Sf. Gheorghe. Chiliile

[1] Szentkláray, *A szerb monostoregyházak tört. emlékei Délmagyarországon*, Budapesta, 1908, p. 51—53. Era filiala mănăstirii Zlatiţa.

călugărilor se aflau pe partea stângă a ierugei, care se numea mai înainte apa monahilor. In sus de biserică până în zilele noastre se vede moara episcopească.

Preotul Popescu aminteşte de biserica Sf. Gheorghe la 1738, când oraşul Caransebeş a fost spart de Turci. Un alt preot român Daia Miscoviciu numeşte, în 1752, această biserică „sfânta mănăstire cea de peatră din Caransebeş". Pe o carte bisericească se găsesc aceste rânduri: „Acest sobornic este a sfintei mănăstiri a Caransebeşului şi când am scris fostau cursul anului 1749 şi am scris eu robul lui Dumnezeu R. V.". In 1759 episcopul Ioan Georgevici aşează o piatră comemorativă în pristolul bisericii cu hramul Sf. Gheorghe din Caransebeş.[1]

Alte informaţiuni relativ la situaţia ulterioară a acestei mănăstiri ne lipsesc.

3. *Ciclova.* — Lângă Ciclova munteană, vecină cu Oraviţa, spre răsărit, pe dealul păduros numit „călugăru" a fost o mănăstire care după tradiţiune şi spusele protopopului Petru Şutu a fost veche.

„Nişte icoane aflate şi alte semne adeveritoare — zice Tincu Velea — au deşteptat în fraţii noştri Cicloveni sâmţul evlaviei de a cerceta după acea mănăstirea, şi nisuinţa li s'a încoronat cu doritul rezultat, căci în 1859 săpând ei în pământ, au dat de o cavernă [peşteră] în forma unei bolte subpământene făcută în peatră, care după toate semnele se vede a fi un lucru de mâni omeneşti şi a fi fost o

[1] Revista *Foaia Diecezană*, XVIII, Caransebeş 1903, no. 37 p. 2–4, şi Ghidiu-Bălan, *Istoria oraşului Caransebeş*, Caransebeş 1906.

locuinţă unui erimit [pustnic] ori călugăr, care locuinţă în cursul mai multor veacuri s'a astupat şi s'a acoperit cu pământ. Aflatusau aci afară de icoane şi alte lucruri ce se ţin în biserică şi prin neobositul zel şi pietate a Românilor dimprejur zidirea aflată şi desgropată s'a pus în starea de o capelă formală. — Prin săpare la acest edificiu sfânt s'a deschis în pietroasele rudere [dărâmături] ale vechi mănăstiri o fântână [izvor], care până aici era închisă şi care de după subţiritatea, limpezimea şi bunătatea apei ce sbucneşte acum prin mai multe fântâne în jurul acelui loc, s'a făcut faimoasă în tot prejurul şi mai departe.

Aşa mănăstirea Ciclovei a reînviat. Ea a căpătat încuviinţarea Ordinariatului de a fi recunoscută ca loc de închinăciune pentru oamenii evlavioşi, s'a învestit cu cele trebuincioase înlăuntru, dară şi înafară cu o jumătate de holdă din care s'a făcut o grădină, e speranţă că va mai căpăta încă dela cesaro-regească societate a drumului ferecat una cantitate cuviincioasă de pământ. — Creştinii credincioşi de toate naţionalităţile şi confesiunile până şi din Serbia, aleargă la acest loc sfânt spre închinăciune şi spre a se spăla cu acea apă, care se crede a fi vindecătoare".[1]

4. *Lugoj*. — Biserica mică din afară de zidurile cetăţii Lugojului, a fost după tradiţie o mănăstire, ceeace confirmă şi faptul „că până în ziua de astăzi poporul din jur vine aici pentru slujbe bisericeşti

[1] Tincu-Velea, *Istoria bisericească politico-naţională*. Sibiu, 1865, p. 183—192. — Vezi despre cearta, din 1783, a mănăstirii „Oraviţa" [= Ciclova ?] pentru hotar cu un Iosif Mihailovici. cf. *Staatsrath Archiv*, Viena, no. 388?.

peste anul întreg şi pentru împărtăşirea cu sf. Taine în postul Paştilor; iar felul îmbrăcămintelor cu care a fost înfăţişat protopopul Gavril în vechea pictură

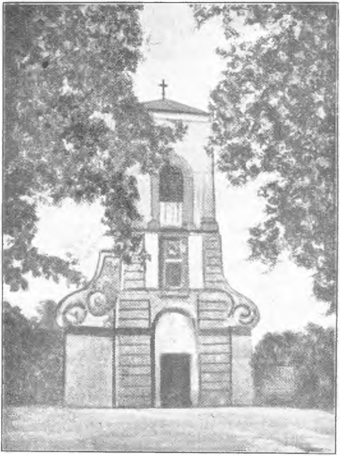

Fig. 31. «Mănăstirea» din Lugoj.

a bisericii, ne face să credem că el era monah, căci altcum n'ar fi purtat camilafcă şi metanii" — zice un cercetător care a descris această mănăstire.

Clădirea a fost veche, fără să putem fixa anul întemeierii. A fost însă restaurată în 1726 de Ioan Ratz de Mehadia prefectul districtului Lugoj, Caransebeş şi Lipova, cum ne arată inscripţia păstrată pe frontispiciul turnului, singurul ce-a a mai rămas din toată clădirea, care a ars în 1842, dărîmându-se în 1879. Dimitrie Teodori, fost preot în Lugoj şi profesor în Vârşeţ, ne spune următoarele în broşura sa despre bisericile din Lugoj [tipărită în 1866]: „Această biserică care e zidită în stilul gotico-bizantin şi care în toată forma se asemuează cu bisericuţa ruinatei mănăstiri din Şemlacul mare şi Şemlacul mic şi cu cea din stânca dealului dela Vărădia îşi trage originea ei după natura picturii cei mai din jos adecă aceia mai dintâi, doară încă din veacul al XIV-lea, prin urmare ar sta cam de 400—500 de ani. In zugrăvirea cea dintâi se află portretul protopopului de atuncia Gavril, în vesminte semi-episcopeşti îmbrăcat adecă: dolamă roşie, mantauă neagră cu căptuşală vânătă, apoi camilafcă, metaniile şi bâţ cârn, care şi astăzi se vede. Această sfântă casă a avut mult de a suferi, deoarece de trei ori fu renovată“.

Biserica avea un antimis din 19 Iulie 1726, dat de episcopul sârb Maxim Popovici [Nestorovici] al diecezei Caransebeş şi Vârşeţ, la restaurarea şi sfinţirea ei din acest an. Un inventar din 2 Iunie 1792 aminteşte de antimisul episcopului Ioan Georgevici din 15 April 1758. „Templa [iconostasul] era zidit până sus, unde era zugrăvită răstignirea, mai jos erau zugrăviţi 12 proroci, 12 apostoli, 12 praznice împărăteşti şi 4 evanghelişti, 4 icoane prestolnice

mari de lemn. Intreaga biserică şi altarul tot este zugrăvit cu diferite praznice şi feţe de sfinţi. In despărţământul femeilor 2 icoane mari pe lemn şi alte 5 icoane: 2 ale hramului şi 3 cu diferite praznice împărăteşti". Avea toate cărţile bisericeşti în româneşte şi 2 slavone; 1 sfeşnic cu 4 lumini şi 3 clopote. Preoţi cari au slujit la vechiul lăcaş sunt Moise Peştişel [c. 1582] şi Ioan Fogaraşi [c. 1650] dominaţi de influenţa calvină; apoi Andrei şi Petru Pestişan [† 1792] la biserica cu hramul Sf. Nicolae şi Alexă Popovici [† 1795], Atanasie Popovici şi Marian duhovnicul. Biserica a ars, în 9 Iulie 1842, iar în 1879 a fost dărîmată şi partea ce mai rămăsese în ruine din bătrâna mănăstire.[1]

5. *Ogradena veche.* — Mănăstirea de aici, zisă şi dela „Mrăcunea", afirmativ ar fi foarte veche. In cronografia „scrisă fără de ochelari în limba germană în 1829, când era de 79 ani" de protopopul Mehadiei Nicolae Stoica de Haţeg, găsim câteva rânduri despre trecutul mănăstirii de pe malul Dunării:

„Călugării mănăstirii din valea Mrăcunia şi-au părăsit mănăstirea [după 1453] împreună cu bunurile ei şi s'au refugiat în Oraviţa, ca să zidească acolo mănăstire şi să exploateze mine. ...Aceasta ne dă dovadă că mănăstirea Mrăcunia există încă la sfârşitul veacului al 14-lea [?], deşi din timp în timp a fost dărîmată, totuş în 1788 era locuită. Dela peştera Veterani în josul Dunării e comuna Dubova [locul gorunului]. In valea părăului Mrăcunia [în-

[1] Vezi amănuntele despre această „mănăstire" date de P. Olde în *Analele Banatului*, IV, Timişoara, 1931 no. 2-4 fasc. 9 p. 125-31.

tunecat] se află ruinele unei mănăstiri sârbeşti [ortodoxă] din care biserica şi turnul e bine zidită şi boltită cu peatră.

Incă înainte cu 30 de ani, la 1800, tencuiala [malterul] înlăuntru era binişor conservată, se afla şi masa altarului, acum totul e ruinat şi numai zidirile stau, şi se servesc de grajd pentru capre. Această mănăstire a fost în 1788 la apropierea Turcilor părăsită, de duşmani dărîmată şi nu s'a mai restaurat.

Aceasta e totul ce-mi este cunoscut — zice protopopul Stoica, care văzuse cu ochii o parte din cele povestite — despre această zidire interesantă. In lucrările de istorie nu obvine numele. Imprimatul de sigil [pecetul], ce mi s'a trimis poartă anul 1735."[1]

6. *Vodiţa*. — In satul de graniţă: Vârciorova, pe malul drept al râului Vodiţa, sub un deal înalt, în faţa munţilor sârbeşti, a clădit Vladislav Vodă al Ţării Româneşti, pela 1370, mănăstirea numită Vodiţa, după îndemnul călugărului Nicodim. Domnul ctitor îi dăruieşte pe lângă cărţi şi scumpe odăjdii şi odoarele necesare slujbelor bisericeşti, şi moşii întinse cu sate populate, cari toate trebuiau să dea dijmă sf. lăcaş. In ziua hramului Sf. Antonie, egumenul primea din visteria domnească o mie perperi [bani] pentru ospăţul-pomană de acea zi, apoi la săraci să se mai împartă: 300 perperi, 12 burdufuri de brânză, 12 caşuri, o maje de ceară pentru luminări, 12 perechi de haine şi încălţăminte şi paturi.

[1] Drăgălina, *Istoria Banatului Severin* II; cf. *Calendarul Românului pe 1931*, Caransebeş, 1930, p 65—66.

Ctitorul s'a îngrijit ca egumenul să fie ales liber numai de călugări de aici, fără nici un amestec extern, de aceia şi zice Vodă „am hotărît, ca după moartea lui Nicodim nimeni dintre domni să nu fie liber a pune în locul lui stareţ, nici vre-un arhiereu să facă asta şi nici altul oarecare, dar cum va zice Nicodim şi cum va stabili el, aşa să se ţină". Nicodim de aici trece la Tismana, lăsând în locul său de egumen, în 1394, pe Vladislav, căruia îi urmează, pela 1421, Agaton, apoi, la 1444, Gherasim.[1]

Moşiile mănăstirii Vodiţa au fost întărite şi de Voievozii români următori. Cneazul sârb Lazar îi donase, încă înainte de 1391, zece sate din ţara sârbească. Impăratul Sigismund în 1418—29, şi Ioan Hunyadi în 1444, asemenea confirmă drepturile călugărilor dela Vodiţa „căci ne-au slujit cu dreptate şi credinţă" şi astfel îi scuteşte de orice vamă pe pământurile regale şi ale nobililor unguri şi să nu fie supăraţi de nimeni pentru legea lor.[2] Aceasta înseamnă că ei umblau prin Banat şi Ardeal, fără să fie stânjeniţi.

Fiind mănăstirea pe graniţă, lângă Mehadia, a fost socotită nu odată, ca făcând parte şi din Banatul unguresc, cum se vede şi din privilegiile de mai sus acordate de Sigismund şi Ioan Hunyadi.

In 1662 Vodiţa e în stăpânirea Sârbilor, cari se strecuraseră în Banatul de atunci sub Turci, şi se amintesc în acest an aici călugării: arhimandritul Nicodim, arhidiaconul Arsenie şi diaconul Martirie. Aceştia în 14 Octomvrie 1662 sunt în Moscova

[1] Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana*, Bucureşti, 1909, p. 47—49.
[2] *Ibid.*, p. 175 - 189.

împreună cu „mitropolitul" Teodosie din Vârşeţ pentru a cere milostenie dela Ţarul Rusiei. Aici spun, că mănăstirea lor Vodiţa, cu hramul Adormirei Preacuratei Născătoare de Dumnezeu, a fost prădată şi pustiită de Turci în ultimele răsboaie cu Ungaria, fiind chiar în drumul pe unde au trecut oştirile turceşti. Paşa Turcilor a pus un tribut greu asupra mănăstirii, pe care numai zălogind odoarele mănăstirii la Jidovi au putut să-l plătească şi acum n'au cu ce-şi răscumpăra odoarele. Ţarul le dăruieşte 350 ruble, şi se întorc spre casă. In 1667 arhimandritul Nicodim e din nou la Moscva, unde primeşte milostenie numai 50 ruble pentru mănăstirea Vodiţa.[1]

In finea veacului al XVII mănăstirea, părăsită de călugări, s'a ruinat complet.[2]

C] JUDEŢUL TIMIŞ.

1. *Bezdin* [în satul românesc Munar]. — Pe locul acestei mănăstiri sârbeşti a fost în veacul al XIII alta numită „de Isou", distrusă de Tătari în 1242. Sârbii susţin greşit, că cea de azi a fost clădită de fraţii Stefan şi Marc Iacşici la 1539, cu hramul Maicii Domnului şi înzestrată de ei cu moşii întinse, fiind încă atunci, după tradiţie, un loc important de pelerinajiu pentru credincioşii ortodoxi. Pe o Psaltire slavonă tipărită la Veneţia, în 1520, de Vucovici Bojidar se găseşte următoare însemnare: „Edificarea mănăstirii Bezdinului s'a

[1] Dragomir, *Relaţiile bisericii româneşti cu Rusia în sec. al XVII-lea* în *An. Ac. Rom.*, secţ. ist., XXXIV [1912] p 16. — Mitropolitul Ignatie Sârbul se întitula în 1646 „arhiepiscop al Râmnicului şi *al Mehadiei toate*", deci cu jurisdicţie şi peste Banat unde erau Români şi ceva Sârbi. cf. Iorga, *Istoria bisericii româneşti*, I, Văleni, 1928, ed II, p. 376 n.

[2] Vezi Drăghiceanu *Bul. Com. Mon. istorice*, V, Bucureşti, 1912, p. 97—109, şi XXII [129], p. 149—156.

început la 1539 cu ostenelele arhimandritului Ioasaf Milutinovici şi ajutorul tuturor călugărilor şi creştinilor. Sub mine economul şi ieromonahul Ioasaf Bogoevici".[1] Sub stăpânirea Turcilor mănăstirea şi biserica a ars. Turcii scoşi definitiv din Banat, călugărilor li se dă voie să lucreze pământul pustiu din hotarul satului Zădărlac, dând din producţia lui dijmă stăpânirii austriace din Timişoara, care în 1728 dă

Fig. 32. Mănăstirea Bezdin.

lemne pentru arderea cărămizilor necesare reclădirii mănăstirii. La 1740 la intervenţia guvernatorului din Banat, baronului Engelshofen se restitue mănăstirii din Munar — numită de aici înainte simplu a *Bezdinului* — moşiile ce i se confişcaseră în revoluţia sârbească, din 1735, a lui Pero. Egumenul merituos, pentru consolidarea şi prosperarea acestui lăcaş,

[1] Revista sârbească *Glas Istine*, VII, 1890, p. 123; şi în publicaţia Academiei sârbeşti din Belgrad, «*Stari srpski zapisi i natpisi*, III, 52, Belgrad, 1905 cf. Szentkláray, *o. c.*, p. 32 şi n. 3.

Teodosie Veselinovici, timp de 8 ani a stăruit necontenit pentru confirmarea împărătească a stăpânirii moşiilor mănăstirii, ceeace i-a şi succes, primind diploma de confirmare a lor, în 7 Februarie 1748, dela Maria Terezia.[1] Sub împăratul Iosif al II sunt confişcate din nou pentru stat, cedându-se iarăşi mănăstirii în 1782 cu preţul de 9009 fl. 45 cr. la intervenţia patriarhului Arsenie din Carloviţ.

Incă în 1740 călugării dela mănăstirea Vincia din Serbia se refugiară la Bezdin, aducând cu ei tot felul de obiecte bisericeşti: odoare de aur şi argint, cărţi şi icoane făcătoare de minuni, a Maicii Domnului pe care patriarhul Arsenie le-a răpit-o, fiind silit în urma unui proces să restitue icoana călugărilor dela Bezdin.

Viitorul împărat Iosif al II cercetează mănăstirea Bezdinului în 21 April 1768 şi notează în ziarul său de călătorie:[2]

Das Kloster des Calugeren an den Weeg nach Arad ist angenehm situirt. Der Probst *Dionisius* ist ein gescheidter aber schlauer Mann und mit dem Metropoliten, welchen er einer Parthaylichkeit beschuldigt, auch mit dem Temeswarer Bischoff übel zufrieden. Bey ihm ist der Parthenius eingspert, so einmahl durchgegangen, aber wieder gefangen worden ist. Dessen Verbrechen bestehet in puncto Sodomiae".

Venitul mănăstirii în 1770 se urca la suma frumoasă de 2758 fl. 30 cr., din care 382 fl. 51 erau strânşi din milostenia credincioşilor.

[1] Szenkláray, *A szerb monostorok etc.*, p. 34—37.

[2] Szentkláray, *Szaz év Délmagyarország történetéből*, p. 203, 413.

In 1771 mănăstirea avea următorii 16 călugări: Dionisie Jivoinovici, Timoteiu Mirilovici, Ioanichie Ioanovici, Isaia Ranisavlevici, Nicolae Dimitrievici, Ghenadie Luchici, Gherasim Adamovici [viitorul episcop al Românilor din Ardeal în 1789—1796], Daniel Bogdanovici, Teofilact Ilievici, Nectarie Petrovici, Vichentie Novalici, Dionisie Stefanovici, Sofronie Manoilovici, Iacov Popovici, Macarie Ranisavlevici şi Ambrozie Stefanovici.[1]

In 1784 adăpostea 10 călugări dintre cari 3 erau Români ardeleni, 1 din jud. Timiş, 3 din Torontal, 1 din Bacica şi 1 din Barania.[2]

Aici a fost îngropat episcopul sârb Serghie Caciansky, fost şi arhimandrit al Bezdinului [† 1858].

In Maiu 1796 arhimandritul din Bezdin Maxim Seculici era în Sibiu, fusese se pare la înmormântarea episcopului Gh. Adamovici.[3]

La 1817 se amintesc: vicarul mănăstirii Iosif Gavrilovici şi ieromonahul Ghenadie Paulovici.[4]

Nestor Ioanovici din Făgăraş, înainte de a ajunge episcop la Arad, fusese arhimandrit la mănăstirea Bezdinului în 1829.

Mitropolitul Ştefan Stratimirovici recomandă, în 28 Iunie 1832, din mijlocul acestor călugări valoroşi dela Bezdin pe: vicarul Simion Popovici [vorbea 5 limbi, studiase filosofie, caracter sobru] pentru episcopia de Arad şi pe arhimandritul Iustin Ioanovici pentru episcopia de Buda.[5] Aici a făcut călugărie

[1] Zeremski II., *Srpski manastiri u Banatu*, Carloviţ, 1907.

[2] Din răspunsul Mitropoliei din Sibiu dat în procesul cu Sârbii în 1907, p. 46. — Vezi descrierea mănăstirii Bezdin şi a călugărilor din 1775 [18 şi 24 August] în *Arhivele* din Viena.

[3] Mateiu, *Vacanţele Mitropoliei ortodoxe din Ardeal în veacul al XVIII-lea*, Cluj, 1922, p. 44.

[4] Szentkláry, *A szerb monostoregyházak*, p. 39.

[5] Ciuhandu, *Episcopii S. Vulcan şi Gh. Raţ*, Arad, 1935, p. 72—73.

şi protopopul din Şiria şi profesorul Gheorghe Grigore Chirilovici.[1]

In 1835 era arhimandrit la Bezdin Platon Atanaţcovici, care ca delegat al episcopului-administrator de Vârşeţ, predă averea diecezei Arad noului ales episcop Gherasim Raţ.[2]

In 1846—7 erau următorii călugări: Samuil Maschirevici arhimandrit, Iosif Gavrilovu egumen şi ieromonahii: Gavril Perisici, Maxim Slavui vicar, Varlaam Maximovici, Isidor Spadici, Nicodim Miocovici, Irineu Beşan, Stefan Gubarevaţ, Arsenie Petrovici, ierodiaconii: Victor Vitonurovici, Nestor Covatsevici şi Stefan Mihalovici protodiacon.[3]

La împărţirea bisericească din 1864 între Români şi Sârbi, mănăstirea Bezdinului rămâne acestor din urmă sub jurisdicţiunea episcopiei din Timişoara.

2. *Cusici.* — Vecină cu mănăstirea Zlaţita, avea hramul Fecioara Maria. In 1725 mănăstirea şi biserica au fost restaurate de Nicolici Vulin „obercnezul“ din Cusici. Adeseori s'au adăpostit în satul Cusici hoţi de drumul mare, care atăcau şi jefuiau diferiţi călători prin acele ţinuturi.

In 1771 avea numai aceşti 3 călugări: Paisie Andreievici, Teodosie Marcovici şi Petroniu Ivanovici.[4]

Prin înalt ordin mănăstirea a fost desfiinţată în 1777 şi averea confiscată de stat.[5]

---

1 Ciuhandu, *o. c.*, p. 195.
2 *Ibid.*, p. 265—66.
3 Şematismul din Buda, 1847, p. 121.
4 Zeremski, *o. c.*
5 Szentkláray, *o. c.*, p. 57—58.

3. *Mesici.* — Mănăstirea cu hramul sf. Ioan au restaurat-o la finea veacului al XV-lea de: despotul Ioan Brancovici şi în deosebi fratele său vlădica Maxim, care a păstorit ca mitropolit şi în Ţara-Românească pe la 1507. A clădit-o în 1225 egumenul Arsenie Bogdan dela mănăstirea Hilandar din Atos aşezat în Banat.[1] A fost uneori şi reşedinţa episcopilor sârbi din Vârşeţ. Intre anii 1552—54 mănăstirea cu tot avutul ei [acte, odoare] a fost arsă de Turci, cari în acest timp au pus stăpânire pe tot Banatul. Din daniile locuitorilor din sat şi ale altor credincioşi călugării au clădit din nou mănăstirea şi biserica ei în aşa fel că a putut servi, în 1694, ca reşedinţă al episcopului din Vârşeţ.[2] In vara 1716 Turcii din jurul Vârşeţului furioşi au năvălit asupra mănăstirii, pe care au ars-o din nou, iar o parte din călugări a decapitat-o, putând să se rescumpere din prinsoare numai trei, cari au trecut în mănăstirea Crusedol din Sirmiul Croaţiei. După alungarea Turcilor din Banat cei trei călugări s'au întors din Sirmiu, împreună cu ieromonahul Moise Stefanovici dela Cruşedol. Acesta era un călugăr entuziast, neobosit şi bun predicator, care a străbătut tot sudul Banatului sârbesc, adunând milostenii importante, încât în 1720 era gata să se apuce de reclădirea mănăstirii şi bisericii din Mesici, la care a dat şi erariul, prin intervenţia guvernatorului Mercy, lemnele şi cărămizile necesare.[3] In 1743 călugărul Moise merge în Rusia, de unde se în-

[1] Szentkláray, *o. c.*, p. 46 n. 4.
[2] Zeremski, *o. c.*
[3] *Ibid.* şi Baroti, *Adattár etc.*

toarce cu daruri foarte bogate [icoane, cărţi, odoare, odăjdii], încât putu să termine clădirea, dându-i şi podoabele interne necesare. Insaşi Ţarevna Elisabeta Petrovna, pe lângă milostenia trimisă, mai dă un act de danie prin care asigură mănăstirii Mesici pe fiecare an 300 de ruble din vistieria statului rusesc. Episcopul Ioan Georgevici din Vârşeţ, în 1763, clădeşte locuinţele largi pentru călugări.[1]

Satul Mesici în 1738 aparţinea mănăstirii, pe urmă a trecut la stat, trebuind să şi-l rescumpere mănăstirea în 1782 cu toate pământurile pentru suma de 6791 fl. 10 cr. bani gata.[2]

In 1768 avea 8 călugări: 2 din satele Cacova şi Comorişte [jud. Caraş-Severin]; din acest sat e unul de 70 ani Atanasie Popovici sfinţit în Ţara Românească, altul tot de aici din satul Bania, 1 macedonean, 1 din Paulişul timişan, etc. In 1784 sunt 6 din satele româneşti bănăţene, ardelene şi Ţara Românească: Tău, Curtea, Birda, Sălişte, Parieni etc.[3]

Ivindu-se în 1788 răsboiu între Turci şi Iosif al II-lea, ca aliat al Ruşilor, mănăstirea a trebuit evacuată şi călugării s'au aşezat în alte părţi. La sfârşitul răsboiului întorcându-se au găsit mănăstirea într'o situaţie deplorabilă, jefuită de toate bunurile ei mai preţioase. In 1798 prin ajutorul episcopului Sacabent Iovanovici Moise mănăstirea a fost reparată, făcându-se şi un turn nou lângă biserică.

Desfiinţându-se în 1777 mănăstirile din Şemlac şi Sângeorgiu, călugării din ele cu tot avutul lor

[1] Szentkláray, *A szerb monostoregyházak*, p. 49.
[2] Milleker, *Geschichte der kön. Freistadt Werschetz*.
[3] Din răspunsul Mitr. din Sibiu, p. 36, 50.

mobil au fost aşezaţi în mănăstirea Mesici, care pe urmă, în 21 Iunie 1816, a suferit mari pagube din cauza unei furtuni extraordinare deslănţuite asupra satului.

Dăm numele unor egumeni ai mănăstirii: Moise Stefanovici [dela 1722]; Silvestru Radivoievici [dela 1755], Isaia Dimitrevici [1773—77]; Ioan Földváry [1777—88 cu 7 călugări], Moise Vasilievici [1788—96]; Vicenţiu Lustina [1796—1807]; Sinesie Radivoevici [1807—29], Arsenie Ioanovici Sacabent [1829—52],[1] Metode Milancovici protosincel, ca administrator [1852—53]; Antoniu Naco arhimandrit [1853—60], pe urmă episcop la Timişoara şi Metodiu Milancovici [dela 1860 încoace].[2]

In 1846—7 avea călugării de mai jos: arhimandrit Arsenie Ioanovici, vicar Gedeon Jivanovici, ieromonahii Cristofor Stancovici şi Ambrosie Iancovici şi diaconii: Gherasim Scriitor şi Gedeon Mladenovici.[3]

4. *Sângeorgiu.* — Mănăstirea e pe partea dreaptă a râului Berzava, iar comuna la o depărtare oarecare de sf. lăcaş pe partea stângă a aceluiaş râu din circumscripţia timişana Detta. Cu prilejul dărîmării unei clădiri aparţinătoare acestui sf. lăcaş, s'a găsit de Sârbi în 1764, o piatră cu inscripţie, care ne spune, că ctitorul mănăstirii a fost despotul sârbesc

[1] La Mesici a stat „în ariştă" diaconul Stefan Berceanu 4 zile din ordinul episcopului. cf. Ciuhandu, *Episcopii S. Vulcan şi Gh. Raț*, Arad, 1935, p. 313—14.

[2] Pe larg la Szentkláray, *o. c.*. p. 46—51, unde se dă şi bibliografia şi istoria satului,

[3] *Şematismul din Buda*, p. 191.

Ioan Brancovici, care primise întinse moşii dela regele Matiaş şi-a clădit-o în 1487.[1] Aceasta nu corespunde adevărului istoric, mănăstirea fiind clădită de altul, fără să-i putem preciza numele.

In biblioteca mănăstirii se păstreză în manuscris o carte de rugăciuni, un Molitvenic în limba slavonă, care cuprinde diferite rugăciuni adresate Maicii Domnului. Pe o pagină a acestei cărţi se poate ceti: „Aceste rugăciuni către sf. Maica Domnului s'au scris în anul 7131 [1623] cu osteneala şi bunăvoinţa egumenului Leontin, a eclesiarhului Silvestru şi a celorlalţi călugări în mănăstirea Sângeorgiu cu hramul martirului Sf. Gheorghe".[2] Tot pe aceeaş pagină o însemnare mai târzie spune: „Să ştie toţi că acest Molitvenic e proprietatea egumenului Iosif dela mănăstirea Sângeorgiu, anul 1651".

Alte informaţiuni ne lipsesc despre mănăstire în epoca dominaţiei turceşti peste Banat. In 1745 călugării de aici au pus stăpânire pe o pădure de lângă sat, ceeace a îndemnat pe dregătorul ţezauriatului din Ciacova să protesteze. In 20 Iunie 1753 sunt pârîţi călugării, că nu voesc să dea dijma de măcinat dela moara lor, şi dregătorul le închide moara.[3] Mănăstirea, prin patriarhul din Carloviţ, cere dela împăratul Iosif să-i restitue averile pe care le-a avut din cele mai vechi timpuri. Impăratul îi cedează satul Sângeorgiu, avere erarială, cu preţul de 3986 fl. 35 cr., fără să-l fi supus licitaţiei.[4]

[1] Szentkláray, *A szerb monostoregyházak*, p. 41.

[2] Zeremski *o. c.*

[3] Baroti, *Adattár Délmagyarország XVIII sz. történetéhez.*

[4] Szentkláray, *Száz év Délmagyarország ujab történetéből*, p. 413 — In 1787 mănăstirea e jefuită de nişte hoţi. cf. *Staatsrath Archiv*, Viena, no. 1115.

Pelerinaj la Mănăstirea Sâmbăta de sus: Poporul credincios asistând la sf. Liturghie.

Pelerinaj la Mănăstirea Sâmbăta de sus: I. P. S. Mitropolit Nicolae botezând pe credincioşi.

Odoare şi odăjdii vechi nu se găsesc în mănăstire. Câteva icoane, din 1748, 1799, etc. făcute cu cheltuiala unor credincioşi sârbi, împodobesc biserica.[1] In 1777 primeşte 324 jugăre de pământ dela erariu pentru mănăstirea secularizată a Partoşului.

Locuinţa egumenului de 5 camere e făcută în 1764, de episcopul de atunci din Timişoara Vidac Ioanovici Vicenţiu cu 4000 fl., iar celelalte chilii pentru călugări, în 1766, prin dania mai multor creştini, a căror nume se înşiră pe tablele fixate în pereţii chiliilor.[2]

Dăm mai jos lista egumenilor şi a călugărilor dela Sângeorgiu, între anii 1613—1891, căci unii dintre ei au ajuns episcopi în biserica ortodoxă românească, iar alţii au candidat la acest post înalt, şi în general, au avut raporturi dese bisericeşti cu Românii bănăţeni şi ardeleni.

Egumeni: Leontin 1613—1632; Iosif 1633—53; Neofit 1654—85; Ştefan 1686—98; Panteu 1699—1724; Pahomie 1725—39; Pavel 1740—45; Partenie Straţimirovici 1746—1750; Arsen Ilici 1751—54; Spiridon arhimandrit 1754—63; Simion Matievici 1763—75; Sava Danilovici 1775—79; Gherasim Adamovici arhimandrit 1779—83; Nectar Sedlarovici 1784—87; Simion Zakici 1787—89; Petru Ranislavevici 1790—92; Augustin Petrovici 1793—1802; Pavel Chenghelaţ 1803—34; Samuil Masirevici arhimandrit 1834—39; Grigorie Chirilovici 1839—48; Ştefan Mihailovici 1849—75; Gherman Ivanovici 1876—82 şi Calonim Georgevici 1883—91.[3]

[1] Szentkláray, *A szerb monostoregyházak*, p. 43—44.
[2] Zeremski *o. c*
[3] Szentkláray, *o. c.*, p. 45—46.

Dintre călugări cunoaştem la 1771: Teodosie şi Ioanichie Maximovici, Leontin Rachici, Teofan Bogdanovici, Ilie Vuicici, Dionisie Popovici, Gheorghe Crestici, Ioan Jivanovici şi Chiril Jivkovici; în 1793: Daniel Dimitrievici vicar, Metodiu Vidacovici, Iosif Scubici, Porfirie Petrovici, Ioaniţiu Milcovici, Ioaniţiu Nedelcovici şi Teodosie Canici; în 1799 cu doi mai

Fig. 33. Mănăstirea Sângeorgiu.

puţini ca în 1793, plus ierodiaconul Ioasaf Radici; în 1835: Theon Buturanovici, Partenie Ioanovici, David Arsenievici, Didim Popovici şi Ambrosie Ivanovici.[1]

Dintre aceşti călugări dela Sângeorgiu a fost episcopul Ardealului Gherasim Adamovici, care a păstorit biserica Românilor între anii 1789—96. Un altul care voia să-i ocupe locul a fost învăţatul arhimandrit

[1] Szentkláray, *o. c.*, p. 45.

Pavel Chenghelatz, care studiase teologia, filosofia şi dreptul la Petrograd şi Halle, ştia 6 limbi, condusese ca vicar eparhia Timişoarei şi a scris o istorie universală, tradusă în româneşte şi tipărită la Buda în 1824, de preotul Ioan Teodorovici din Pesta.[1]

Iată ce cuvinte elogioase scrie Dimitrie Ţichindeal, în 2 Iunie 1802, despre acest Chenghelaţ egumenul dela Sângeorgiu, în prefaţa dela traducerea românească a cărţii lui Dositeiu Obradovici, *Sfaturile a înţelegerii cei sănătoase* (tipărită în Buda 1802): „Dumnezeu bine a voit a trimite nouă, mai vârtos încă preoţimei noastre, luminare cea trebuincioasă şi izbăvire de nebunii şi de credinţe deşarte prin Preacinstitul înalt învăţat Pavel Chenghelaţ, arhimandritul mănăstirii Sângeorgiu şi doctor de sfânta teologie în rezidenţia episcopească a Timişoarei. Acesta din destul vrednic de laudă bărbat din dumnezeiască grădină au cules florile, acele pe care prorocii şi apostolii, şi cei mai slăviţi ai tuturor noroadelor învăţători cu înţelepciunea lor le-au sădit, iară nouă spre bună mirosire a faptelor bune şi spre luminarea minţii printră noi să sădeşte şi ni le împărtăşeşte".[2]

Fostul protopop din Şiria Gheorghe-Grigorie Chirilovici, călugărit cu gândul de a fi episcop la Arad, arhimandrit la Hodoş-Bodrog cu gospodărie slabă, bănuit de legături cu uniţii şi îndeosebi cu

[1] Ciuhandu Gh., *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ*, Arad, 1935, p 195.

[2] Bianu-Hodoş, *Bibliografia românească veche* II, Bucureşti, 1910 p. 437.

episcopul unit dela Orade Samuil Vulcan, în 1839, e trecut la mănăstirea Sângeorgiu, de unde „în veci nu s'a mai întors" spune tradiţia poporului.[1]

Adeseori şi-au exprimat Românii dorinţa de a stăpâni efectiv şi această mănăstire luată de Sârbi. Intâiadată au cerut-o în scris pe lângă alte două în 20 Septemvrie [3 Octomvrie] 1838, preoţii români din eparhia Timişoarei, dela mitropolitul sârb Stefan Stancovici, ca să aibă unde-şi crește călugări români în vederea ocupării scaunelor episcopeşti.[2]

In 1846—7 adăpostea călugării aceştia: Grigorie Chirilovici arhimandrit şi ieromonahii: Theon Bogasavlevici, Panten Ioanovici, David Arsenievici vicar, Arseniu Prodanovici, Ambrosiu Ioanovici şi Izrail Zorlenţan.[3] Dorinţa de mai sus aşa de legitimă n'a fost satisfăcută nici după 1916, când s'a câştigat prin proces mănăstirea aceasta dela Sârbi, care tot lor le-a rămas din slăbiciunea conducătorilor României mari.[4]

5. *Srediştea mică* [lângă Vârşeţ, azi în Jugoslavia]. — Tradiţia ne spune că aici în acest sat românesc a fost o mănăstire veche cu hramul Arh. Mihail şi Gavriil, la care poporul din jur „ba şi din locuri mai îndepărtate mai vârtos în cazuri de boale grele mergea la biserica satului cu evlavie spre închinare şi rugăciune. Despre această mănăstire este un document interesant, care preotul locului de

[1] Lupaş, *12 peţitori ai episcopiei transilvane vacante dela 1796 - 1810*, Braşov, 1916, p. 25—27.
[2] Ciuhandu, *o. c.*, p. 360—65.
[3] *Şematismul citat* din Buda, p. 121.
[4] Vezi la urmă procesul mănăstirilor din Bănat.

acum [1865] Vichentie Neagoe l-a dat spre cetire vicarului mănăstirii dela Mesici [în vecinătate] Gerasim Scrietoriu, de unde apoi murind acesta în pripă nu la mai căpătat. In acel document sta, că mănăstirea aceasta e mai veche de 600 [?] ani, că avea un teren destul de întins, că i-au fost soaţe de aceeaşi anime [vechime] mănăstirile dela Văradia, Butinu, Partoşu şi c. l., cari toate fiind româneşti şi devenind în mâni vitrege s'au adus în starea de a trage de moarte, până ce prin o propunere a sinodului sârbesc din an. 1774 de împăratul Iosif al II-lea încuviinţată, s'au redus şi aşa li s'a stins şi cea mai din urmă scânteie de viaţă".[1]

In 1771 avea 2 călugări: Isaia Dimitrievici locţiitor de egumen [a venit în 1747 din mănăstirea Vracevniţa din Serbia] şi Mihail Vuianovici [venit în 1766 din mănăstirea Dracia din Serbia]. Temporal se adăpostise aici egumenul Nicodim al mănăstirii Troiţa din Herţegovina şi diaconul său Alexiu Savici. Regina Maria Terezia, în 1777, desfiinţează şi această mănăstire.[2]

„După reducerea mănăstirilor Semlac şi Sredişţea mică pământele acestora le-a luat camera regească şi pentru ele s'a ordinat să tragă mănăstirea Mesici în tot anul câte 400 mete de grâu şi 200 de păpuşoiu din grânarul cameral. Antistele mănăstirii Mesici era până la reducerea mănăstirilor igumen, iară de aici înainte s'a ordinat să fie arhimandrit".[3]

[1] Cf. Tincu-Velea, *Istoria bisericească etc.*, p. 178 - 9.
[2] Szentkláray, *o. c.*, p. 56
[3] Tincu-Velea, *o. c.*, p. 187.

Tincu-Velea reproduce şi o altă parte din spusele bătrânilor fruntaşi bănăţeni despre şcoala mănăstirii din Sredişte:

„Şcoalele de pe lângă mănăstiri erau publice şi mai erau încă şi şcoale private casnice pre la protopopi, preoţi şi alţi cărturari pentru a învăţa religiunea, cetirea, scrierea şi socoata. — Atare şcoală casnică a ţinut şi oarecare Vasilie Diaconu Loga în satul numit astăzi de Sârbi Srediştea-mare [= mică], lângă Vârşeţ, unde el în an. 1736, ca diacon venind din România din mănăstirea Tismana s'au aşezat cu 50 familii româneşti şi a fundat aici o comună românească, care până la venirea Sârbilor nu se află cum va fi fost numită. Acest vătav al comunei era şi cărturar bun, apoi şi zugrav foarte dibaciu şi de după măestria aceasta şi metodul didactic îşi făcuse bun renume în tot Banatul. El a propus în şcoală pe lângă mai multe ştiinţe şi măiestria zugrafiei. Din şcoala lui au eşit iară buni cărturari şi zugrafi feciorul său Giorgiu, un vârseţan Raicu şi oarecare Petruţiu, român din Timişoara. Toţi patru aceşti zugrafi în urmarea mandatului episcopesc au avut a însemna numele sfinţilor şi alte inscripţiuni prin bisericile româneşti *numai slavoneşte.* Fapta aceasta până aici la Români neîndatinată [?] a dat ocaziunea de a cugeta unii oameni, cumcă cei dintâi zugrafi caută să fi fost ruşi, şi că bisericile româneşti cu atari inscripţiuni ar fi ridicate cu banii dela Ruşi ori dela Sârbi.[1] Diaconul Loga până la zidirea bisericii în Srediştea

[1] Aceasta o susţine şi cunoscutul învăţat frances G. Millet în cartea sa *L'ancien a serbe*, Paris, 1919.

mare [?] executa serviciul dumnezeiesc în mănăstirea românească din Srediştea mică româneşte".[1]

6. *Şemlacul-mic.* — Inafară de acest sat, pe ţărmul părăului Lunca, izolată şi părăsită stă o mănăstire veche, numită a Şemliugului sau „Mănăstirea Săraca", care a avut mai de mult un rost de seamă, pe care încercăm să-l lămurim pe baza ştirilor descoperite şi puse în lumină de dl I. Miloia, directorul muzeului bănăţean din Timişoara.

Biserica mănăstirii e de sigur din veacul al XV—XVI-lea, are 15 m. lungime, 8 m. lăţime şi 5 înălţime; prin cucerirea Banatului de Turci lăcaşul s'a cufundat în sărăcie şi părăsire, ruinându-se. După alungarea Turcilor la începutul veacului al XVIII-lea biserica s'a restaurat, cum spune inscripţia: ... „S'a înoit şi s'a zugrăvit sfântul locaş ce se numeşte Şemliug sub împărăţia lui Carol al IV-lea sub preasfinţitul igumen Simion ctitor Giuricico Lazarevici şi fii săi Nicola şi Jivan cu ai săi 1730". Darnicul şi bogatul ctitor voia ca biserica restaurată de el să fie şi un monument de artă. Spre acest scop angajează pe cei mai de seamă zugravi de atunci: Andreiu, şi fiul său tot Andreiu, apoi Iovan şi Chiriac, cari în 1730 termină zugrăvirea întregei biserici în stil bizantin. Dl I. Miloia, care a cercetat pictura şi trecutul mănăstirii Şemliug, zice despre arta sa: „Considerând expresiunea înaltă a comoarei de artă îngrămădită în această biserică, dovedindu-se aici activitatea unei şcoale de pictură, *Mănăstirea Săracă, trebuieşte considerată ca punct*

[1] Tincu-Velea, *o. c.*, p. 201–204

de plecare pentru studierea desvoltării artei bănăţene după alungarea Turcilor, şcoală fără de care, nu vom putea explica nici pe Nedelcu, nici pe Vlasici din Surduc, nici pe alţi meşteri cari lasă operele lor în a doua jumătate a secolului XVIII-lea".

Episcopul Maxim Nestorovici, în 22 Febr. 1738, dărueşte acestei mănăstiri 12 fl. In 1753 episcopul Ioan Georgevici copiază, prin zugravul Nicolae Neşcov, icoana ctitorilor „sfinţilor despoţi sârbeşti": Gheorghe Brancovici şi soţia sa Anghelina din mănăstirea Şemliug cu hramul Adormirea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, pe care apoi a aşezat-o în mănăstirea Cruşedol.

In veacul al XVIII-lea a fost o epocă de cumplită suprimare a mănăstirilor ortodoxe din partea stăpânirii catolice austriace, care evident a lovit şi pe cele din Banat, dar nu aşa de nemilos ca pe cele româneşti din Ardeal. Stăpânirea pela 1768 sub pretextul „grijii părinteşti", ca fiind prea multe mănăstiri ele sufăr şi deci se decide reducerea şi contopirea lor pentru a putea trăi mai bine şi mai liniştit. S'a dat un ordin în care se precisează, că numai acelea vor putea vieţui mai departe, cari vor dovedi că au venit anual 4000 fl. [sumă foarte mare pe acele timpuri], iar cele cari au mai puţin se vor contopi 2—3 în una singură. Curtea împărătească spre acest scop cere un tablou al tuturor mănăstirilor, indicându-se starea lor materială şi numărul călugărilor. Aceasta se face în 1771 şi apoi în 1775, dându-ne informaţiuni foarte amănunţite şi importante relativ la situaţia tuturor mănăstirilor din Banat în acel timp.

Iată situaţia din 1771 descrisă în modul următor: [1]

„Mănăstirea Şemliug cu hramul „Prezentarea în biserică a Maicii Domnului" este zidită din material bun cu temelia de piatră având boltă de cărămidă. Ctitorii şi ceice au purtat grija mănăstirii au fost despoţii sârbi. Mănăstirea a avut matricolă şi alte scrisori aşa ca şi celelalte mănăstiri, însă toate au ars sau s'au pierdut. Aici nu se găseşte nimic.

Fig. 34. Mănăstirea din Şemlacul mic.

Se găsesc în mănăstire moaştele următoare: 1. o bucăţică din capul mucenicului Artemon. 2. bucăţica din mucenicul Areta. 3. o bucăţică din degetul Măriei Magdalena.

Gardul mănăstirii este de cărămidă, iar înlăuntru lui se găseşte la sud: — 1. O chilie în care sunt

[1] Inventarul din 1771 e reprodus de Gruici Radoslav în *Bogoslovski glasnik*, V, vol. 9, p. 99—101.

două camere, având o cameră din lemn, iar din jos de aceasta o pivniţă cu zid de piatră, iar podul de scândură. — 2. O chilie în formă de şuc, cu ziduri de cărămidă şi pod de scânduri; are două camere. — 3. La laturea nordică a mănăstirii este trapezăria, bucătăria, cămară din zid de piatră şi pod de scân-

Fig. 35. Pictura şi ctitorii mănăstirii din Şemlacul mic.

dură, toate acestea sub un acoperiş. — 4. Cămară pentru făină, pentru varză şi o altă cămară mică zidită din cărămidă. — 5. Cramă de vin şi o cramă de ţuică, din lemn, sub un acoperiş. — 6. Fântână zidită din piatră. — 7. Un hambar de grâu, o şură pentru grâu, o şură pentru ovăz şi un hambar pentru porumb, toate acestea în lăuntrul zidului. —

Afară de zid un grajd şi un şopron sub un acoperiş, din lemn; o fântână.

Proprietatea acestei mănăstiri se compune din pământ arabil, fânaţe, crânguri, podgorie şi pruniş, pe o distanţă de trei sferturi de ceas şi tot atât de lată. Pe acest teritor este satul Pârneavoraţ [=Şemlacul mic] cu 15 case, având acest sat pământ, arabil pentru 32 de zile şi fânaţe pentru 32 coase, iar teritorul de lemne de foc şi păşune pentru 70 de zile. Pentru acest teritoriu locuitorii din Pârneavoraţ plătesc dare şi decimă Maiestăţii Sale, iar o zi la săptămână lucrează pentru mănăstire. Călugărilor din mănăstire nu le plătesc dare, ci cei ce locuiesc pe teritoriul mănăstirii au 15 zile de pământ arabil, 35 zile sau coase de livadă şi 15 zile de pădurice, de câmpia în jurul mănăstirii.

Mănăstirea are imobile: 1. Trei podgorii pe teritorul mănăstirii, mari de circa 30 sape. — 2. O podgorie la Sredişte de circa 5 sape. — 3. Pruni 800 pe teritorul mănăstirii. — 4. O moară de apă pe teritorul mănăstirii care lucrează când plouă.

Avere mobilă are: 60 meţi de grâu de pe teritorul său, 60 meţi de porumb, 70 acoave de vin [1 acov=52 litri] şi 5 acoave de rachiu de drojdie.

In vite: 8 boi de jug, 25 vite tinere de câmp, 10 cai de herghelie, 3 cai de trăsură şi 30 de stupi.

In acest an mănăstirea a avut un venit de 24 fl. adunat din danii.

Mănăstirea aceasta este datoare lui Nicolae Luchici obercnez din districtul Vârşeţului din comuna Ferendia, pentru lucrarea viei şi pentru fânaţe, suma de 100 florini.

In această mănăstire au fost cel mult 8 călugări, acum sunt trei.

Inşir aici călugării ce se găsesc acum în această mănăstire:

1. Ghenadie Marcovici, administratorul, de origine român, născut în Banat, districtul Vârşeţului, comuna Gătaia, de 35 ani, fost preot în satul amintit 2 ani, călugărindu-se, de 13 ani este în această mănăstire.

2. Ioanichie Maximovici de origine sârb născut în Turcia, satul Trşnoviţa în Serbia, are 44 ani, s'a călugărit la mănăstirea Vracevşniţa şi a fost acolo 20 de ani. De acolo a venit la mănăstirea Graniciaraţ rămânând 10 ani. Aici în chezaria a venit în 13 Decemvrie 1770, depunând jurământul înaintea Domnului Arhiepiscop şi Mitropolit.

3. Nichifor Novacovici ieromonah de origine sârb, născut lângă Mureş, dieceza Aradului, oraşul Pecica şi de acolo a venit în Banat în districtul Vârşeţului, satul Fatin [=Vătini azi în Jugoslavia]. S'a sfinţit preot la Vârşeţ, a fost preot şi paroh în satul sus amintit 35 de ani. S'a călugărit în această mănăstire în 1755".

Al doilea raport trimis la Viena e din 3 Oct. 1775, când la mănăstirea Şemliug cei trei călugări de mai sus nu erau: Ghenadie a fost transferat, în 17 Febr. 1774, la mănăstirea Zlatiţa, Ioanichie la Mesici în 8 Febr. 1774, iar Nichifor a murit în 19 August 1771.

In Octomvrie 1775 mănăstirea adăpostea următorii 6 călugări:[1]

[1] Ruvarac D. în *Srpska Sion*, 1907, p. 166—7.

„1. *Iov Popovici*, egumen născut la Brădiceani în Valahia; etate 68 ani. Dela 1770 până la 1773 a fost paroh şi protopop în Săcaci districtul şi eparhia Vârşeţului; la 1773 s'a călugărit; la 1774 a fost ridicat la rangul de nămesnic [administrator], iar la 1775 de egumen. — N'are nici o cultură, vorbeşte şi scrie sărbeşte şi româneşte. E liniştit şi bun.

2. *Mihail Vuianovici*, namesnic, născut în Gostiniţa în Serbia. Etate 56 ani. Dela 1752 până la 1759 a fost paroh în Raibiţa în Serbia. In 1763 s'a călugărit, la 1775 a fost făcut namesnic. Cultură n'are de loc, vorbeşte şi scrie sârbeşte. E liniştit şi bun.

3. Ieromonah *Dionisie Petrovici*, duhovnic pentru Români, născut în Velaria în Valahia. Dela 1744 până la 1773 paroh în Foradig eparhia Vârşeţului, s'a călugărit în 1773. Cultură n'are, vorbeşte şi scrie româneşte. Liniştit şi bun.

4. *Ieromonah Rafail Stancovici* econom, născut la Alămor în Ardeal. Etate 34 ani. Dela 1771 până la 1773 paroh în Sănmihai eparhia Vârşeţului, s'a călugărit în 1773. N'are nici o cultură. Vorbeşte şi scrie sârbeşte şi româneşte. Liniştit şi bun.

5. *Ieromonah Atanasie Ciurovici*, ieclesiar, născut în Comorişte, eparhia Vârşeţului. Etate 58 ani. Dela 1743 până la 1774 a fost paroh în Comorişte. S'a călugărit în 1774. Cultură n'are. Scrie şi vorbeşte româneşte. Liniştit şi bun.

6. *Ieromonah Ananie Ioanovici*, îngrijitorul grădinei şi al stupilor. Născut în Cârpa în Valahia. Etate 68 ani. Dela 1740 până la 1774 paroh în Vă-

rădia, după aceia la Bocşa în eparhia Vârşeţului. S'a călugărit în 1774. Cultură n'are. Vorbeşte şi scrie româneşte.

7. *Monah Pahomie Mihailovici,* dascăl, născut în Ciacova. Etate 21 ani. S'a călugărit în 1774. Ştie gramaticul, vorbeşte şi scrie sârbeşte şi româneşte. Liniştit şi bun".

Deci erau aici 7 călugări dintre cari 6 români cu egumen cu tot şi o şcoală mănăstirească pe care o conduce dascălul Pahomie gramaticul. Unii sunt din Ardeal şi Oltenia, veniţi cu numeroase familii aşezate în Banat. Avem unul din satul oltean Brădiceani, de unde-şi are originea familia Brediceanu, care a jucat un rol de seamă în Banat pe urmă.

La 16 Iunie 1778 mănăstirea a fost desfiinţată şi contopită cu cea din Mesici, lângă Vârşeţ, la care au fost duse toate obiectele de cult, odoare, odăjdii, icoane. Biserica şi construcţiile din jur au fost predate comunei vecine Butin, spre a servi de biserică parohială, transformând 2 chilii mai mari în şcoală, iar 2 mai mici în locuinţă pentru preotul comunei.[1]

Averea imobilă a trecut la erariu, care în 1782 o vinde pe un preţ foarte mic unui funcţionar catolic al judeţului Timiş: Ioan Ostoici, care sătenilor din Butin le-a luat biserica şi chiliile, dărîmând pe cele din urmă şi făcând un mausoleu în cea dintâiu, unde şi-a îngropat familia sa. Protestul egumenului dela Mesici Vicenţiu Lusina n'a dat nici un rezultat la întroducere, din 4 Octomvrie 1803, a familiei Ostoici în stăpânirea fostei averi a mănăstirii din

[1] Zeremski Il., în *Srpski manastiri u Banatu*, Carloviţ, 1907, p. 82.

Şemlacul mic,[1] părăsită şi săracă. Totuşi a mai păstrat 4 icoane.[2]

7. *Vărădia.* — Sat mare românesc aproape de Srediştea mică. „Pe culmea Varadiei de către nord-ost stă o capelă, care a fost oarecândva mănăstire", foarte veche, dar la nici un caz din vremea încreştinării Românilor, cum spune tradiţiunea păstrată în scris din veacul al XIV până la ocuparea Banatului de Turci pe la mijlocul sec. al XVI-lea.

Mănăstirea a zăcut sub ruinele sale după aceea 200 ani până la eliberarea Banatului de Turci. Episcopul de atunci Spiridon Stibitza, auzind acesta dela preoţi şi oameni bătrâni a ordinat desgroparea mănăstirii, ce atunci pentru nescai împedecăminte nu s'a putut face". Aceasta-i tradiţiunea auzită de protopopul Petru Şutu, iar cele următoare sunt cele întâmplate în viaţa lui până la moartea lui: „Desgroparea zisei mănăstiri s'a reînceput, însă pentru resmiriţa cu Turcii în a. 1738 nu s'a putut îndeplini până la 1754... spre a mai lărgi locul unde stau muierile şi celelalte săpând oameni şi scobind sub stânca de piatră au aflat mai multe monete de argint cu inscripţiuni ale Imperaţilor Adrian [117], Deciu [a. 258] şi Claudiu [268]. Mănăstirea gătindu-se în an. 1773, o a sfinţit cu hramul Adormirii Născătoarei de Dumnezeu el însuşi, atunci ca protopop,

[1] Szentkláray, *A szerb monostoregyházak Délmagyarországon*, p. 62-63.

[2] Cu utilizarea izvoarelor sârbeşti, trecutul mănăstirii, pictura şi arhitectura ei, cu multe, ilustraţii a fost studiată pe larg de Miloia, în *Analele Banatului*, IV, Timişoara, 1931 no. 2-4 fasc. 9, p. 85-114; vezi şi Tincu-Velea, *o. c.*, p. 183-4.

asistând preoţii locali: Iancu Şutu Gruici, Marcu Iorgovici Brancovanu şi Ioan Miucico Constantinovici, şi că după sfinţirea mănăstirii la începutul an. 1800, a venit aici un călugăr trimis de episcopul Iosif Şacabent, carele a trăit mai mult din îndurarea creştinilor, dupăce din toate avutele mai înainte moşii mănăstirea aceasta numai 45 jugăre de pământ a recăpătat". Acestea le spune protopopul Petru Şutu.

După moartea călugărului mănăstirea a rămas părăsită însă capela a fost reparată în 1836—39. Satul Văradia a ajuns în stăpânirea unui sârb Baici, care prin „înşelăciune" a tras şi mănăstirea în partea sa. Plângerile poporului la episcop şi minister au rămas fără nici un rezultat. Preotul N. Tincu Velea ne mai spune, la 1865, relativ la această mănăstire: „In sărbători distinse evlaviosul popor cu preoţimea în frunte se adună întru acest sfânt şi lui preţios loc pentru împlinirea cultului religios".[1]

8. *Zlatiţa* [„în districtul Horomului ori după timpuri al Iladiei"]. — Protopopul Petru Şutu din secolul al XVIII-lea spune după tradiţiune, că această mănăstire cu hramul Sf. Sava fiind dărîmată, după luarea Banatului dela Turci, prin ajutorul protopopului Miclau dela Răcăşdia şi altor Români evlavioşi iară s'au restaurat şi s'a adus într'însa un călugăr din Ţara Românească, care a trăit şi a servit acolo până la anul 1738, prin resmiriţa de atunci iară s'a ruinat mănăstirea, dară iar s'a reparat şi s'a înze-

[1] Din Tincu-Velea N., *Istoriora bisericească politico-naţionale a Românilor*, Sibiu, 1865, p. 179—183.

Biserica Mănăstirii Sâmbăta de sus, restaurată de I. P. S. Mitropolit Nicolae: Pantocrator.

strat cu 4 sesiuni de pământ şi alte".[1] In 1771 avea doi călugări Mihail Miculovici şi Andrei Stoianovici.[2]

In 1846—7 găsim următorii călugări: Nichifor Mandjulov egumen, Samuil Adamovici vicar şi ieromonahii: Platon Raiacici, Ioanichiu Ispirovici şi Augustin Negrei.[3]

D] JUDEŢUL TORONTAL.

1. *Partoş* — Mănăstire veche din sec. al XIV—XVI cu hramul Sf. Arh. Mihail şi Gavril.

Despre existenţa ei ne vorbeşte o notiţă de pe o *Evanghelie* slavonă tipărită la 1562 şi păstrată în mănăstirea Sângeorgiu: „Aceasta carte, sfântă şi dumnezeiască Evanghelie a dăruito ieromonahul Laurenţiu Cernogoraţ mănăstirii Partoş închinată Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril".[4] Acest Laurenţiu e diacul care a trecut la Braşov şi Alba-Iulia, unde tipăreşte în slavoneşte, între anii 1577—80, cărţile: Psaltirea, Octoihul şi Evanghelia.[5] Pe un manuscris de carte bisericească slavonă din 1529 se poate ceti: „Cartea aceasta e proprietatea Mitropolitului Iosif de Timişoara 1655". Altă notiţă mai târzie pe aceeaş carte: „Care din bunăvoie a părăsit vlădicia şi s'a mutat în mănăstirea Partoş, unde a trăit câţiva ani şi apoi s'a întors la odihna vecinică, unde

[1] Tincu-Velea, *o. c.*, p. 187 n. 108, şi p. 190.

[2] Szentkálray, *A szerb monostoregyházak történeti emlékei Délmagyarországon*, ed. Academiei maghiare, Budapesta, 1908, p. 53. Mănăstirea Zlatiţa era în jud. Timiş, circumscripţia Biserica albă, între satele Baziaş şi Ujpalank.

[3] *Şematismul* din Buda, p. 191.

[4] Szentkláray, *A szerb monostoregyházak etc.*, p. 59.

[5] Iorga, *Octoihul diaconului Lorinţ* în *An. Ac. Rom.*, secţ. ist, XI, (1930), şi Meteş, *Istoria bisericii româneşti*, I, p. 135, n. 1, 136 n. 1 138 şi n. 1.

dorm sfinţii".[1] Mormântul mitr. Iosif e în naosul bisericii, pe care e o icoană zugrăvită în 1782 de pictorul Ştefan Bogoslovici.[2]

Pe un *Mineiu* slavon manuscris din 1529 se notează: „Cartea aceasta e proprietatea mănăstirii Hopovo. S'a dat în 1639 în mânile protopopului Eftimiu spre folosinţa bisericii din Belgrad în timpul conducătorului ieromonah Gavril. Apoi s'a trecut la mănăstirea Partoş în 1655 în vremea conducătorului ieromonah Neofit. Dacă acolo ar ameninţa-o vre-un pericol, atunci să se dea înapoi mănăstirii Hopovo". Pe alt Mineiu mss. din 1623 cetim: „Cartea aceasta e proprietatea mănăstirii Hopovo. Am dat-o mănăstirii Partoş, dacă acolo o ameninţă ceva pericol să fie din nou proprietatea mănăstirii Hopovo".[3]

Opovo e în Croaţia şi avea de ctitori pe Vasile Lupu şi fiul său Stefan, Istrate Dabija, etc. Domni ai Moldovei, iar egumenul acestei mănăstiri Gavril e viitorul episcop Gavril Miakici, care a fost sfinţit în Moldova, şi păstoria şi peste Românii din Croaţia.[4]

In 1771 erau în mănăstire aceşti 6 călugări: egumenul Pahomie Gruici, apoi Vicenţiu Stanciulovici, Ioan Milicievici, Vasile Popovici, Procopiu Ranislavlevici şi Avram Belici. In 1777 mănăstirea a fost desfiinţată.[5] Conform conscripţiei din 1775 cea mai mare parte din călugării de aici e de ori-

[1] Szentkláray, *o. c.*, p. 59. — Să se îndrepte conform celor de mai sus cele afirmate în cartea mea, *Istoria bisericii*, I, ed. II, p. 261.

[2] Bizerea în revista *Biserica ortodoxă română*, Bucureşti. 1930, pagina 416-22.

[3] Szentkláray, *o. c.*, p. 59--60.

[4] Meteş, *Istoria bis. româneşti*, I, p. 256—7.

[5] Szentkláray, *o. c.*, p. 60.

gine din Transilvania şi Ţara Românească; ştiau numai româneşte.

Fig. 36. Mănăstirea din Partoş.

Tincu-Velea întregeşte cele de mai sus:

„Una lungă ieremiada scrisă în biserica cea nouă a mănăstirii, care o avem decopiată, unde călugării respectivi în 2 Noemvrie 1778 se plâng

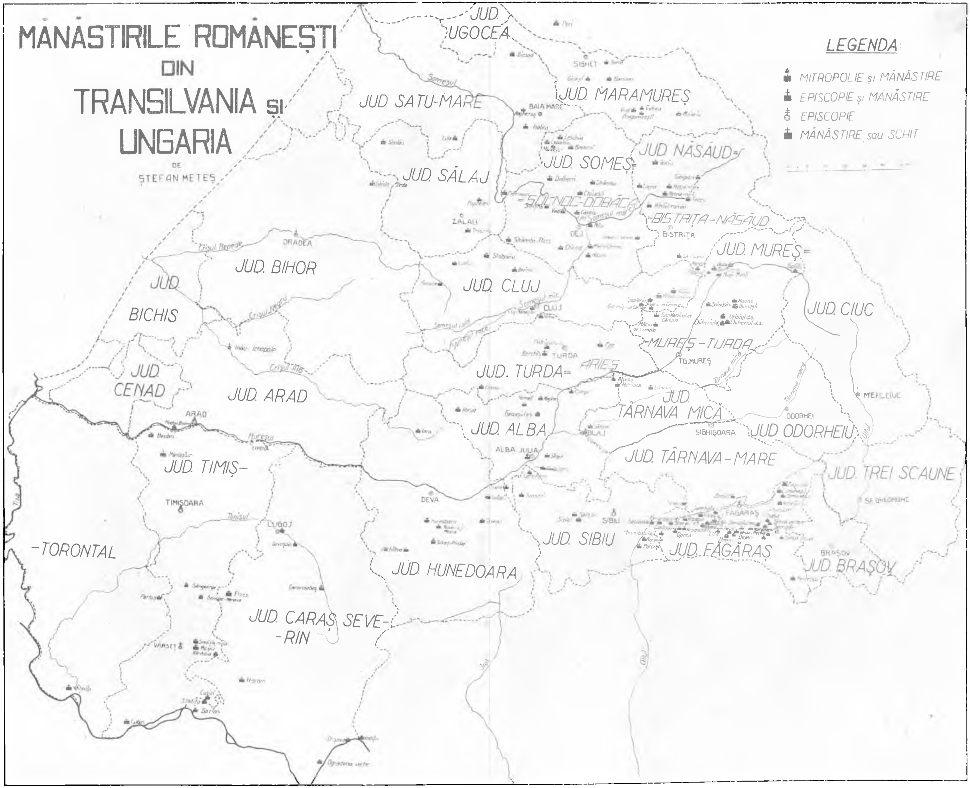
că trebue să părăsească vechea lor locuinţă şi să se străloceze: antistele lor [=conducătorul] Petru Popovici înderept în parohia sa din Soceni în protopopiatul Caransebeşului, iar ei — ceilalţi călugări — parte în mănăstirea Sângeorgiu, parte în Voiloviţa".[1]

„Dela reducerea mănăstirii Partoş încoace pentru bunurile acesteia trage mănăstirea Mesici în tot anul câte 400 meţe de grâu dela dregătoria camerală din Denta".[2]

2. *Voiloviţa* [circumscripţia Panciova, azi în Jugoslavia]. — Satul ei Starciova e aşezat pe ţărmul stâng al Dunării, la sudest de Panciova, deci la răscruce de trei ţări cu administraţie deosebită în sec. al XVIII-lea. In vremea stăpânirii Turcilor mănăstirea a fost distrusă; se aminteşte egumenul ei Sava din 1667 pe pagina unui Mineiu slavon.[3]

In secolul al XVIII a fost refăcută căci o găsim pe hărţile militare din anii 1766 şi 1779. Călugării nu respectau ordinile stricte ale administraţiei austriace, ci se ocupau şi cu contrabande. Aşa se confişcă, în Noemvrie 1740, dela un călugăr dela Voiloviţa mai multe vase de vin pe care le ducea fără permisiune. In Martie 1743 prin forţă militară mănăstirea e închisă. Cu toate acestea poporul o cerceta îndeosebi la sărbători mari. In ziua de Paşti 1743 a fost prinsă în mănăstirea Voiloviţa banda de hoţi sârbi ai harambaşei Andrea.[4]

[1] Tincu-Velea, *o. c.*, p. 185.
[2] *Ibid.*, p. 187.
[3] Stoianovici, *Stari srpski zapisi i natpisi*, ed. Acad. din Belgrad, I, p. 206.
[4] Baróti, *Adattár etc.*, II, 513, 387, 369.

MĂNĂSTIRILE ROMÂNEȘTI
DIN
TRANSILVANIA ȘI
UNGARIA
DE
ȘTEFAN METEȘ
LEGENDA:
MITROPOLIE și MĂNĂSTIRE
EPISCOPIE și MĂNĂSTIRE
EPISCOPIE
MĂNĂSTIRE sau SCHIT
JUD. UGOCEA
JUD. SATU-MARE
JUD. MARAMUREȘ
JUD. SĂLAJ
JUD. SOMEȘ
JUD. NĂSĂUD
SOLNOC-DOBÂCA
BISTRIȚA-NĂSĂUD
JUD. BIHOR
JUD. BICHIȘ
JUD. CLUJ
JUD. MUREȘ
JUD. CIUC
MUREȘ-TURDA
JUD. TURDA
ARIEȘ
JUD. CENAD
JUD. ARAD
JUD. TÂRNAVA MICĂ
JUD. ALBA
JUD. ODORHEIU
JUD. TÂRNAVA-MARE
JUD. TIMIȘ-
-TORONTAL
JUD. TREI SCAUNE
JUD. SIBIU
JUD. FĂGĂRAȘ
JUD. BRAȘOV
JUD. HUNEDOARA
JUD. CARAȘ SEVE-
-RIN
SIGHET
BAIA MARE
ZALĂU
DEJ
BISTRIȚA
ORADEA
CLUJ
TURDA
TG. MUREȘ
MIERCURIA CIUC
ODORHEI
SIGHIȘOARA
BLAJ
ALBA JULIA
ARAD
DEVA
SIBIU
FĂGĂRAȘ
SF. GHEORGHE
BRAȘOV
TIMIȘOARA
LUGOJ
VÂRȘEȚ
Someșul
Crișul Repede
Crișul Negru
Crișul Alb
Mureșul
Someșul mic
Someșul mare
Timișul
Târnava mică
Târnava mare
Oltul
Jiul
Tisa

In 1771 avea 6 călugări: Spiridon Ştefanovici arhimandrit, apoi Iosif Popovici, Gherman Istvanov, Simon Petrovici, Teodor Marianovici şi Ioaniţiu Popovici;[1] în 1846—7 sunt numai 4 călugări în această mănăstire cu hramul Sf. Arhangheli: Teodosie Cerneanschi egumen şi ieromonahii Moise Iancovici, Corneliu Mihailovici vicar, Gedeon Rasolici eclesiarh.[2]

[1] Zeremski. *o. c.* cf. Szentkláray, *A szerb monostoregyházak etc* p 53–55.

[2] *Şematismul* citat din Buda, p. 121.

PROCESUL PENTRU MĂNĂSTIRILE DIN BANAT.

— SENTINȚA TABLEI REGEȘTI DIN BUDAPESTA. —

„După reînființarea mitropoliei greco-ortodoxe române din Transilvania și Ungaria, Acela, care prin înțelepciunea și energia sa i-a dat ființă nouă, marele Arhiepiscop și Mitropolit *Andreiu baron de Șaguna*, a început imediat tratativele cu Sârbii pentru împărțirea fondurilor comune și a mănăstirilor. Dela Viena, unde mersese, pentruca în fruntea unei deputațiuni numeroase și alese, să mulțumească Maiestății Sale, Monarhului, pentru grația preaînaltă, manifestată față de credincioșii bisericii ortodoxe române din Transilvania și Ungaria, prin reînființarea mitropoliei lor, *Șaguna* a plecat deadreptul la Carloveț. Aci îl aștepta episcopul *Procopiu Ivacicovici* al Aradului, cu mai mulți membri de naționalitate română ai congresului național sârbesc, fruntași din diecezele Arad și Caransebeș, cu cari împreună a format apoi așa numitul *„corp representativ greco-oriental român"*, chemat să stabilească modalitățile realizării unei împăcări cu Sârbii, în privința împărțirii fondurilor comune și a mănăstirilor. Numeroase ședințe a ținut acest corp representativ în cursul lunilor Februarie și Martie 1865, în Carloveț, toate sub prezidenția Arhiepiscopului și Mitropolitului *Andreiu baron de Șaguna*. S'a lucrat mult și cu temeiu în aceste ședințe, dar fără rezultat, pentrucă Sârbii nu s'au arătat aplecați să lege învoială cu Românii.

Pe temeiul socotelilor aflătoare la patriarhia sârbească din Carloveț, Românii au stabilit, că din fondurile comune lor li s'ar compete jumătate de milion floreni, dar patriarhul sârbesc, comunicându-i-se prin Șaguna această cerere a Românilor, li-a oferit, în înțelegere cu ceilalți episcopi și cu membri delegațiunii congresuale sârbești, numai o sută mii floreni, din deosebită bunăvoință față de Români, cărora după dreptate, —

spunea patriarhul, — nu le compete decât suma de 43.000 floreni. Corpul representativ român şi-a redus atunci pretensiunea la 400.000 floreni. Sârbii însă n'au voit să dee mai mult decât au promis la început. In sfârşit, la anul 1873, după multe noui tratative, Românii au primit din fondurile comune suma de 230.000 floreni, cu care s'au declarat mulţumiţi şi pe deplin escontentaţi.

Din mănăstirile aflătoare pe teritoriul Ungariei *Şaguna* şi corpul representativ greco-oriental român a cerut dela Sârbi *patru*, anume: mănăstirile din Hodoş-Bodrog, Bezdin, Sângeorgiu şi Mesici, dar Sârbii nu au voit să dea nici una, din motivul, că mănăstirile au fost înfiinţate toate de Sârbi, deci ele aparţin Sârbilor. Mănăstirea Hodoş-Bodrog, aflându-se pe teritorul diecezei Aradului, a rămas însă sub jurisdicţiunea de drept a episcopiei arădane, deci proprietate românească. (Patriarhul din Carloveţ ceruse la anul 1854, ca mănăstirea aceasta să fie trecută sub jurisdicţiunea episcopiei din Timişoara, ca mănăstire sârbească, dar guvernul i-a respins cererea ca neîntemeiată). Mai târziu *Şaguna* şi-a redus pretensiunile şi cu privire la mănăstiri, mulţumindu-se cu *două*, Hodoş-Bodrogul, care să aparţină diecezei Aradului şi Sângeorgiul, care să aparţină diecezei Caransebeşului, iar celelalte să rămână ca până aci, mănăstiri comune, aparţinând Bezdinul şi Voiloviţa diecezei sârbeşti a Timişorii, iar Mesici, Zlatiţa şi Baziaşul diecezei sârbeşti a Vârşeţului. Sârbii au rămas însă consecvenţi: n'au dat nimica din mănăstiri, ba au reclamat dela Români şi mănăstirea Hodoş-Bodrog, pe cuvânt, că şi aceea a fost înfiinţată de un sârb, deci a fost sârbească dintru început.

Toate demersurile făcute sub urmaşii lui *Şaguna*, pentru a se ajunge la înţelegere cu Sârbii în chestia mănăstirilor, au rămas lipsite de rezultat, şi n'a fost încununată cu succes nici representaţiunea episcopatului nostru înaintată Coroanei, pentruca ea, din putere preaînaltă, să rezolveze după dreptate chestia mănăstirilor, pentrucă Coroana a declinat dela sine amestecul în această chestie delicată, care numai pe cale judecătorească poate fi rezolvată. A îndrumat deci mitropolia noastră ortodoxă română pe calea procesuală. Astfel am ajuns în proces cu

Sârbii, pentru mănăstirile, cari au o avere de mai multe milioane de coroane.

Procesul s'a început înainte cu câțiva ani la tribunalul regesc din Budapesta, ca judecătorie delegată din partea Coroanei pentru aplanarea divergențelor dintre mitropolia română și cea sârbă, dar aci am perdut procesul. Tribunalul a respins acțiunea mitropoliei noastre, condamnându-o la purtarea cheltuelilor de proces, stabilite în sume foarte însemnate. Advocatul mitropoliei noastre a înaintat însă apel la tabla regească din Budapesta și aceasta a dat câștig de cauză mitropoliei ortodoxe române și *a decretat împărțirea averilor mănăstirești*, care au fost în trecut *averi comune ale tuturor credincioșilor greco-orientali*, fără deosebire de naționalitate, deci ale Românilor, ca și ale Sârbilor.

Cumcă tabla regească din Budapesta a putut să aducă o astfel de sentință favorabilă mitropoliei noastre, este a se atribui în parte acelor buni fii ai bisericii noastre, cari au pus la dispoziția apărării intereselor mitropoliei ortodoxe române toate datele istorice, referitoare la viața creștinească din vremile vechi ale poporului român din patrie, născut și crescut în legea ortodoxă, apoi la comunitatea bisericească a poporului român de aici cu alte neamuri de aceeaș lege din patria comună, datele referitoare la înființarea mănăstirilor și la chemarea și menirea lor, și alte date autentice, cari au fost folosite cu pricepere și cu bun rezultat în proces și au făcut judecătoriei cu putință să se pună la pronunțarea sentinței pe punctul de vedere pe care s'a pus.

Sentința tablei regești din Budapesta, frumos și temeinic motivată, adusă sub numărul 11.139/1914 în procesul mitropoliei noastre contra mitropoliei sârbești din Carloveț pentru împărțirea mănăstirilor, e următoarea:

In numele Maiestății Sale Regelui!

Tabla regească din Budapesta, luând în esaminare în ședințele publice din 17, 18, 19 și 21 Februarie, apoi din 24 și 27 Martie 1916, procesul intentat de representanții bisericii greco-ortodoxe române din Ungaria: *Ioan Mețianu*, Arhiepiscop-

şi Mitropolit gr.-ort.-român în Sibiu, *Ioan I. Papp*, episcop gr.-ort.-român în Arad şi *Nicolae Popea*, episcop gr.-ort.-român în Caransebeş, ca acţionatori, representaţi prin advocatul *Dr. Emil Babeş*, în contra Patriarhului greco-oriental sârbesc *Lucian Bogdanovici*, representat prin advocatul *Dr. Emil Vasilievici*, şi în contra delegaţiunii congresului naţional al bisericii gr. orientale sârbeşti, representată prin advocat *Demetriu Muşiczky*, (I-II), cum şi în contra episcopului gr.-ort. sârbesc din Timişoara, *Dr. George Letici*, ca president al consistorului diecezei gr.-ort. sârbeşti din Timişoara, representat prin advocatul *Dr. Stefan Malesevici*, mai târziu prin *Dr. Milan Mandici*, (III), în contra episcopului gr.-ort. sârbesc din Vârşeţ, *Gavriil Smeianovici*, ca president al consistorului diecezei gr.-ort. sârbeşti a Vârşeţului, representat prin advocatul *Dr. Constantin Hadzsy*, (IV.), în contra arhimandritului *Isac Doseu*, egumenul mănăstirii greco-orientale din Bezdin, representat întâi prin advocatul *Dr. Stefan Malesevici*, apoi prin advocatul *Dr. Milan Mandici*, (V), în contra ieromonahului *Stefan Nicolici*, superiorul mănăstirii Sân-Georgiu (VI), în contra protosincelului *Vladimir Dimitrievici*, superiorul mănăstirii gr.-orientale din Mesici, representat prin advocatul *Dr. Constantin Hadzsy* (VII), în contra arhimandritului *Gavriil Ananiev*, egumenul mănăstirii gr.-orientale din Voiloviţa, (VIII), în contra ieromonahului *Sava Vlahovici*, representantul mănăstirii gr.-orientale din Zlatiţa (IX), şi în contra egumenului *Iosif Popovici* dela mănăstirea gr.-orientală din Baziaş (X), în contra tuturor acestor zece acţionaţi pentru împărţirea mănăstirilor gr.-orientale din Ungaria şi a averilor mănăstireşti, respective, pentru stabilirea părţii ce compete din ele mitropoliei gr.-ort. române, pentru estradarea ei şi pentru celelalte accesorii, şi anume, în urma apelului înaintat din partea acţionatorilor în 6 Iulie 1914, sub numărul 49.768 şi de acţionaţii de sub III, V şi VI în 8 Iulie 1914, sub numărul 50.428, în contra sentinţei tribunalului regesc din Budapesta, care ca judecătorie delegată a încheiat acest proces ordinar prin sentinţa adusă în 20 Aprilie 1914, sub numărul 15.799, — ascultând vorbirile representanţilor părţilor din litigiu a adus următoarea

Sentinţă :

Tabla regească modifică sentinţa forului prim, şi cu scoaterea din vigoare a dispoziţiunilor referitoare la cheltuelile de proces şi la competenţele advocaţilor, decretează, cumcă *mitropolia gr. ortodoxă română din Ungaria are asupra averii mănăstirilor greco-orientale: Bezdin, Sân-Georgiu, Mesici, Voilovita, Zlatita şi Baziaş, ca instituţiuni bisericeşti comune ale bisericii gr.-ort. sârbeşti şi gr.-ort. române din Ungaria, pretensiune de drept cu privire la jurisdicţiune de drept şi la dispunerea asupra averii, specificată în normele organisării bisericeşti cu privire la averea mănăstirilor înşirate, de unde urmează, că acţionaţii sunt datori să tolereze, ca aceasta jurisdicţiune de drept şi dispunerea asupra averii* se *fie împărţită între mitropolia gr.-ort. sârbească din Ungaria şi cea gr.-ort. română din Ungaria.*

In urmare, tabla regească îndrumă judecătoria de prima instanţă, ca după ridicarea acestei sentinţe la putere de drept să decidă, după încheierea eventualei proceduri ulterioare, devenită necesară, în chestia împărţirii jurisdicţiunii de drept şi a dispunerei asupra averii amintite, cu considerare la procesul purtat de aceleaşi părţi pentru mănăstirea greco-orientală Hodoş-Bodrog, sub numărul 29.539/1908, şi resolvat prin tabla regească în ziua de astăzi, prin sentinţa adusă sub numărul 11.140/1914, iar în decisiune să se estindă şi asupra cheltuelilor de proces, ţinând cont de onorarul şi de erogaţiunile stabilite în 3000 coroane pe seama advocatului Dr. Emil Babeş pentru apelaţiune şi în 2000 coroane pentru advocatul Dr. Milan Mandici, faţă de împuternicitorii lor, estinzându-se şi asupra chestiei purtării cheltuelilor de apelaţiune şi stabilind şi competenţele pe cari le pot pretinde advocaţii părţilor împricinate dela mandatarii lor.

Totodată tabla regească stabileşte pe seama advocaţilor Dr. Milan Mandici, Dr. Demetriu Musiczky şi Dr. Constantin Hadzsy, pentru participare la espunerea procesului, respective pentru vorbirile rostite după espunere, ca onorar şi cheltuieli, suma de 18,000 coroane, însă numai faţă de mandatarii lor,

şi părţile contrare la nici un caz nu pot fi îngreunate cu suma aceasta, din care Dr. Milan Mandici capătă 8000 coroane, Dr. Demetriu Musiczky şi Dr. Constantin Hadzsy câte 5000 coroane.

Motivare :

I. Acţionaţii ridică în prima linie excepţie în contra acţiunii, din motiv, că mitropolia gr. ort. română din Ungaria nu are îndreptăţirea de a acţiona. După acţionaţii, adecă Arhiepiscopul şi Mitropolitul gr. ort. român are drept representativ în procesele hierarhice bisericeşti, dar direcţia procesului e chemată să o dee delegaţia congresului greco-oriental român, dându-şi aceasta învoirea şi la începerea (intentarea) procesului. Şi fiindcă acţionatorii nu au dovedit, că congresul gr. ort. român, ori delegaţia congresuală, ar fi hotărât vreodată intentarea procesului pentru mănăstirile din litigiu, şi astfel e în vigoare şi acuma deciziunea delegaţiunii congresuale, prin care se reclamă dela mitropolia gr. ort. sârbească numai mănăstirea Hodoş-Bodrog şi cea dela Sângeorgiu: cu privire la celelalte mănăstiri, în lipsă de legitimaţie legală, mitropolia acţionătoare nu poate reclama. Dar nu poate reclama, cu privire la toate mănăstirile, nici pentru aceea, pentrucă învoeala alăturată sub C). la acţiune, prin analogie, este a se aplica şi la mănăstiri.

După învoeala aceasta, legată pentru desfacerea comunităţii, se cere în prima linie „amestecul formal". Unde mănăstirea e compusă din elemente omogene, numai de o naţionalitate, unde deci confraternitatea din mănăstire e de o singură naţionalitate, — nu există amestec. Şi fiindcă călugării tuturor mănăstirilor din litigiu, fără excepţiune sunt de naţionalitate sârbească, — principiul împărţirii e esclus. Dar chiar dacă ar exista amestec formal, la procedura despărţirii şi a împărţirii averii se cere declaraţia de despărţire a uneia ori alteia dintre naţionalităţi. Deci şi la mănăstiri se cere, ca una dintre naţionalităţile confraternităţii se iasă din mănăstirea până aci comună şi să-şi ceară partea de avere, care îi compete. Fiindcă acţionatorii nici nu afirmă, că majoritatea confrater-

nităţii ar fi decretat despărţirea, şi astfel nu esistă persoană, în numele căreia acţionatorii ar putea reclama: e afară de orice îndoială, că acţionatorii, cari reclamă în numele mitropoliei române, nu au legitimaţie formală pentru acţionare.

Nici una din excepţiile acestea nu are temeiu. Mitropolia gr. orientală română din Ungaria în înţelesul §-lui 143 din statutul organic bisericesc, alăturat sub 3, la actul final de sub numărul XXVII, este o: *„întrunire a mai multor eparhii, prin legătură canonică, pentru susţinerea unităţii instituţiunilor şi intereselor generale bisericeşti"*, şi astfel, ca căpetenie a bisericii, precum şi ca representantă generală a tuturor credincioşilor şi instituţiunilor de pe teritorul ei, în fiecare chestie, care interesează biserica, deci şi cu privire la mănăstirile din litigiu, e îndreptăţită să reclame, fără împuternicire specială. Dar şi de altcum e dovedit prin procesul verbal oficios alăturat sub 2. la actul final de sub numărul XXVII, că congresul naţional bisericesc, în şedinţa din 20 Octomvrie 1903, a dat împuternicire delegaţiunii congresuale, ca să înceapă procesul pentru mănăstiri.

Nu are temeiu nici a doua escepţie, pentrucă învoeala alăturată la acţiune sub C. s'a legat cu privire la despărţirea comunelor bisericeşti; ea deci nici prin analogie nu poate fi aplicată asupra mănăstirilor, cari au organisaţie bisericească deosebită în mod esenţial de a comunelor bisericeşti. Dar şi de altcum învoeala de sub C. face pendentă despărţirea dela voinţa credincioşilor numai în cazul, când despărţirea se face prin înţelegere, fără proces, — decretându-se şi în procesele comunelor bisericeşti, pe baza praxei stabile, că învoeala de sub C. nu atinge acel drept al mitropoliei, de a putea pretinde încorporarea pe cale procesuală, pe baza dreptului propriu, cu totul independent de voinţa credincioşilor.

Îndreptăţirea păşirei mitropoliei acţionatoare esistă deci şi în cazul, dacă învoeala de sub C. pe baza analogiei ar putea fi aplicată şi cu privire la mănăstiri.

II. Acţionaţii atacă în a doua linie cercul de competenţă al judecătoriei delegate, desvoltând, cumcă după sensul corect al acţiunii, acţionatorii fac obiect de acţiune şi din mănăstirile

din Croaţia, căci reclamă trei mănăstiri din Ungaria cu considerare la faptul, că acţionaţii mai au multe mănăstiri în Croaţia. Dar în procesul care s'a aflat în curgere sub numărul 19.777/1905, Curia reg. ung. a esclus prin deciziunea de sub numărul 3022/1906 tragerea în proces a mănăstirilor din Croaţia.

Escepţia aceasta, care atingând cercul de competenţă al judecătoriei delegate, avea să fie ţinută în vedere din oficiu în întreg decursul procesului, încă e neîntemeiată, pentrucă dacă partea din proces, care vrea să-şi valoreze dreptul, cere dreptul sau lucrul reclamat în întregime pentru sine prin sentinţă, chiar şi pentru aceea, pentrucă partea contrară se află deja în proprietatea unui drept sau lucru analog cu dreptul sau lucrul reclamat, — declaraţia aceasta nu înseamnă, că acest alt drept sau lucru încă s'a făcut obiect de acţiune, ci este a se considera esclusiv numai ca o motivare a cererii din acţiune. Mănăstirile din Croaţia nu formează deci obiecte ale acestui proces, după cum declară şi acţionatorii categoric pe paginile 72—73 din răspunsul lor.

III. Cu privire la apărarea acţionaţilor, făcută în linia a treia, trebue să premitem, că pecând în acţiune cer acţionatorii decretarea, că mitropolia greco-orientală română are pretensiune de drept asupra averilor mănăstirilor din litigiu, prin urmare e îndreptăţită a pretinde, ca mănăstirile, cu averile lor, să fie împărţite între cele două biserici, în răspuns desvoltă, cumcă în procesul de faţă despre dreptul de proprietate peste tot nu este vorba, ci numai despre aceea, că unde au să aparţină mănăstirile bisericeşte, e vorba despre jurisdicţiunea de drept şi despre dreptul de dispunere, ce compete arhiereilor. După desvoltarea din răspuns a acţionatorilor averile mănăstireşti formează proprietatea mănăstirilor înseşi; în privinţa proprietăţii asupra acestora acţionatorii deci nu pot păşi cu acţiune, ci pot să înainteze numai rugămintea, la care îi îndreptăţesc statutele organice bisericeşti. Bazaţi pe această declaraţiune a acţionatorilor, acţionaţii iarăşi se provoacă la lipsa de cerc de competenţă pe seama judecătoriei delegate. După acţionaţi adecă judecătoria delegată poate aduce sentinţă numai în chestii de drept asupra averii şi nu-i aparţine şi chestia ju-

risdicțiunii de drept asupra mănăstirilor, respective a dreptului de dispunere esclusiv bisericesc, ce compete mitropoliei.

Dupăce în înțelesul declarației făcute de acționatori în cursul de mai târziu al procesului, acțiunea nu e înaintată pentru stabilirea proprietății asupra averii, ci pentru stabilirea, că mănăstirile bisericește unde au să aparțină, acționatorii au abandonat din cererea din acțiune partea aceea, care singură ar putea să aparțină cercului de competență a judecătoriei delegate, — după acționați, — deci în lipsă de cerc de competență acționatorii necondiționat au să fie respinși.

Tabla regească împărtășește punctul de vedere al acționaților, că judecătoria delegată poate să aducă sentință numai cu privire la astfel de pretensiuni, cari se refer la dreptul asupra averii. Paragraful 8 din art. de lege IX dela 1868 trece în competența judecătoriei delegate *„pretensiunile de orice natură"*, născute din despărțirea celor două mitropolii, iar sub *„pretensiune"* e de înțeles în general pretensiunea referitoare la dreptul asupra averii. Dar cumcă sub *„pretensiune"* și legislațiunea a înțeles numai astfel de pretensiune, arată cuprinsul vorbirilor rostite cu ocaziunea desbaterii în dietă asupra proiectului de lege și publicate în text autentic în ziarul dietei din anul 1868, tot atâtea declarațiuni, cari motivează votul unanim al membrilor legislațiunii, deci exprimă voința legiuitorilor, după care atât ministrul de culte și instrucțiune publică, care a prezentat atunci proiectul de lege, cât și ceialalți membri ai legislațiunii, cari au vorbit, — între ei și Francisc Deák, — au designat fondurile naționale, fundațiunile, mănăstirile, alte bunuri bisericești, bisericile, școalele, deci esclusiv chestii de natură de drept asupra averii, — ca de aceiea, asupra cărora are să decidă judecătoria. (Vezi ședința din 8 Mai 1868 paginile 210—220).

Intrucât așa dară declarațiile făcute în răspunsul acționatorilor ar putea fi astfel explicate, că cu acțiunea s'a avut de scop numai deciderea prin sentință, că mănăstirile ca instituțiuni bisericești, unde au să aparțină cu privire la dreptul de dispunere care compete eparhiei, respective mitropoliei, în cele sufletești, deci din punct de vedere al dreptului bisericesc, fără

nici o considerare la dreptul asupra averii, ar împiedeca (declarațiile) judecarea procesului, în întregul curs al procesului din oficiu trebuia să fie ținută în vedere împrejurarea că judecător civil nu poate aduce sentință în chestie de organizare curat bisericească. N'ar împiedeca aplicarea regulei de procedură faptul, că în procesul premergător, pus în curgere sub numărul **19.777/1905**, în urma escepției impedecătoare de proces, ridicată din partea acționaților, judecătoriile în general s'au ocupat cu chestia aceasta, pentrucă în procesul premergător a servit ca bază pentru decidere cuprinsul acțiunii de acolo. Dacă deci acționatorii au ales cu adevărat pentru procesul acesta o altă pretensiune ca obiect, îndreptățirea de a judeca a judecătorului civil este a se esamina de nou, în mod independent.

Dar nu e întemeiat punctul de vedere al acționaților, că esplicarea acționatorilor făcută cu privire la obiectul din acțiune, ar despoia pretensiunea din acțiune de partea referitoare la dreptul asupra averii.

E afară de orice îndoeală, că mănăstirile, ca subiecte îndreptățite se agonisească averi, au personalitate specială juridică, și averile mănăstirești formează proprietatea neinstrăinabilă a mănăstirilor, precum se accentuează aceasta categoric și în rescriptul preaînalt, dat în 10 August 1868 în chestia regulării afacerilor bisericești, școlare și fundaționale ale mitropoliei greco-orientale sârbești (§-ul 1). In sens mai restrâns deci orice pretensiune referitoare la averea mănăstirilor privește esclusiv mănăstirile, ca personalități juridice, în sensul statutelor organice, atât ale bisericii greco-orientale române, cât și ale celei sârbești. Dar mănăstirile nu pot dispune libere asupra averilor din proprietatea lor, ci în raporturile referitoare la dreptul asupra averii sunt atârnătoare de superioritatea lor bisericească.

Incă în îndrumarea preaînaltă dată în 16 August 1779 sub titlul: *„Grațios rescript lămuritor către națiunea lirică"* se dispune în punctul 47, cumcă despre venitele mănăstirii este a se compune rațiociniu corect, predat la finea anului respectivului episcop diecezan, care cu ajutorul consistorului îl censu-

rează cu cea mare strictețǎ și cu raport despre censurare e dator să-l înainteze mitrôpoliei.

După §-ul 67 al statutului organic al bisericii greco-orientale române, alăturat sub 3) la actul final de sub numărul de jurnal XXVII, mănăstirea, ca atare, e subordonată autorității diecezane, iar după § 78, economul care îngrijește de afacerile economice, poartă evidență despre starea averii călugărești și dă socoteală documentată în fiecare an sinodului monahal, iar sinodul o înaintează, în înțelesul §-lui 79, consistorului diecezan. Consistorul diecezan e, după §-ul 110, organul permanent al întregei dieceze și în chestii fundaționale, iar senatul său epitropesc administrează, după §-ul 142, punct 1, averea diecezei, înaintează socotelile, după punctul 4, sinodului eparhial, iar acesta, conform §-lui 96, supraveghiază averea eparhiei, moșiile, fundațiunile (mănăstirile), și în înțelesul punctului 13 censurează rațiociniile senatului epitropesc al consistorului.

In fine, în înțelesul §-lui 11 din statutul pentru mănăstiri al bisericii greco-orientale sârbești, compus în 14 Februarie 1907 și întărit cu preaînalta resoluțiune din 28 Martie 1908, a treia parte din venitele mănăstirilor, ca bunuri ale bisericii greco-orientale naționale sârbești, compete fondului școlar clerical, iar după §-ul 12, bunurile mănăstirești stau sub administrația delegațiunii congresuale a bisericii greco-orientale sârbești.

Adevărat, că acest statut al mănăstirilor a fost scos din vigoare în cursul procesului actual, prin preaînalta ordinațiune din 12 Iulie 1912, dar și în înțelesul §§-ilor 5 și 6 din preaînalta ordinațiune dela 10 August 1868, întrată de nou în vigoare, administrarea bunurilor cari formează proprietatea mănăstirilor o face direcțiunea centrală a fondurilor naționale, bunurile acestea și venitele lor le administrează direcțiunea numită.

Din dispozițiile acestea urmează, că chestia jurisdicțiunii de drept și a apartinerii din punct de vedere bisericesc a averilor mănăstirești, precum și a dreptului de dispunere, ce compete episcopilor, în care chestie acționatorii cer decisiune judecătorească, nu e de însemnătate numai de drept bisericesc,

ci şi de drept material, prin urmare cererea din acţiune nu numai că nu e lipsită de referinţele la dreptul material, dar le cuprinde categoric în sine.

Nu are importanţă, că aceste referinţe de drept material nu sunt de natura dreptului privat, ci după cele ce vor fi desvoltate mai pe larg la pertractarea de mai la vale, cu deosebire a prescripţiunii şi a chestiei de posedare, de însemnătatea dreptului public, pentrucă legea însaşi dela 1868, articolul IX, e lege de natura dreptului public, deci de sub cercul de competinţă stabilit acolo pentru judecători, pot fi scoase cu atât mai puţin chestiile de însemnătate de drept public, întrucât se refer la drepturi materiale, cu cât sub noţiunea *„pretensiune"*, amintită în §-ul 8 al legii, — cu considerare la natura de drept public a legii, — cade şi pretensiunea de drept material, a cărui esercitare emanează din dreptul public. Insuşi legiuitorul a considerat basa de drept a acestor pretensiuni ca fiind de importanţa dreptului public, atunci când pentru aprecierea pretensiunilor isvorite din fapte de drept public a designat autoritatea specială. Nu poate forma deci pedecă procesuală în casul de faţă faptul, că judecătoria încredinţată prin lege specială are să se ocupe cu astfel de pretensiuni, cari nu sunt basate pe dreptul privat. Căci doară, dacă legislaţiunea nu numeşte prin împuternicire specială judecătorie civilă pentru apreciarea pretensiunilor isvorâte din despărţirea hierarhică, deciderea asupra pretensiunilor ce pot fi ridicate pe urma despărţirii, ca cereri interne bisericeşti, deci de drept public, peste tot nu ar fi aparţinut procedurii procesuale civile. Cu ocasiunea regulării urbariale a posedării sesiunilor parohiale, deci cu privire la deciderea asupra unei pretensiuni care asemenea nu e de drept privat, Curia reg. ung. a decretat categoric în decisiunea adusă în şedinţa plenară din 11 Septemvrie 1883, sub numărul 9, că modul de agonisire de bunuri bisericeşti nu e de natura dreptului privat, deciderea în chestiile ce stau în legătură cu ele a aparţinut totdeauna forurilor politice-bisericeşti, şi regularea acestora a reclamat, ori o resolvare pe calea guvernului, ori dispoziţie din partea legislaturii (Art. de lege IX dela 1868).

Intre astfel de împrejurări, acţiunea nu poate fi scoasă de sub deciderea judecătorului civil şi din cercul de competenţă al judecătoriei delegate, întrucât stabilirile de drept, cerute în ea, se refer la averea mănăstirilor.

IV. Apărarea făcută mai departe din partea acţionaţilor, tot în contra cercului de competenţă a judecătoriei delegate e îndreptată. Sinoadele episcopeşti ţinute în anii şasezeci şi congresul naţional-bisericesc sârbesc au declarat, după acţionaţi, că nu dau mănăstirile.

Rescriptul preaînalt, alăturat sub A.) la acţiune, încă dovedeşte, că nici puterea de stat nu s'a simţit îndreptăţită să împlinească aceste pretensiuni ale Românilor. Apoi articolul de lege IX din 1868 are să fie astfel explicat, ca să corespundă spiritului hotărîrilor sinodale şi congresuale de mai înainte. Şi cumcă corespunde, dovedeşte §-ul 8 al legii, în care sunt înşirate cu privire la instituţiunile de împărţit, subiectele de drept, între cari şi cu privire la cari are loc împărţirea, iar între acestea, mănăstirile nu sunt amintite. De aici deduc acţionaţii, că §-ul 8 n'a voit să ia între instituţiunile ce cad sub împărţire şi mănăstirile, pe baza acestui paragraf deci din cercul de competenţă al judecătoriei delegate mănăstirile au fost scoase din partea legii, şi ordinul preaînalt referitor la delegarea tribunalului regesc din Budapesta, nu se poate referi la mănăstiri.

Esceptia aceasta nu are nici un temeiu, pentrucă §-ul 8 al art. de lege IX din 1868 încredinţează judecătoria delegată cu aprecierea *tuturor* pretensiunilor născute din despărţirea celor două mitropolii, iar mănăstirile, ca instituţiuni bisericeşti, în înţelesul statutelor organice bisericeşti, înşirate mai sus, aparţin mitropoliilor, dupăcum şi după preaînalta rezoluţiune din 3 Mai 1902, bazată pe §-ul 8 al art. de lege IX dela 1868, la care se face provocare în ordinaţiunea ministrului de culte şi instrucţiune publică, alăturată la acţiune sub B), orice pretensiune asupra căreia nu se extinde eficacitatea emiterii de judecător, întâmplată cu preaînalta resoluţiune din 11 Iulie 1874, deci şi cu privire la mănăstiri, a fost declarată categoric ca aparţinătoare judecătoriei delegate.

V. Celelalte apărări înşirate în contra acţiunii, acţionaţii

şi le bazează pe art. de lege XX din 1848, desvoltând, cumcă în înţelesul §-lui 7 al acestei legi, dacă locuitorii unei comune de rit grecesc, fie şi partea lor cea mai mare, îşi schimbă în viitor religia, în astfel de caz biserica din comună rămâne în posesiunea locuitorilor rămaşi în religia de mai înainte. După acţionaţi, situaţia creiată pe urma despărţirii ierarhice e la fel cu situaţia ce s'a creat în casul schimbării religiei, şi prin analogie este a se decreta, că averea comună de până aci are să rămână a părţii rămasă în comunitatea bisericească de mai înainte. Fiindcă Românii au ieşit din ierarhia comună bisericească, şi astfel averea compete bisericii rămase sârbeşti, împărţirea averii mănăstireşti nu are loc.

Nici esceptia aceasta nu are temeiu, pentrucă §-ul 7 din art. de lege XX dela 1848 dispune despre situaţia creată în casul, când locuitorii comunei greco-orientale trec *la altă religie*. Paragraful acesta nu poate fi deci aplicat peste tot la despărţirea poporului greco-oriental sârb şi român, de aceeaş religie şi acuma. Dar nu poate fi aplicat nici pentru aceea, pentrucă cu privire la despărţirea hierarhică bisericească a poporului greco-oriental sârb şi român, dispune o lege ulterioară, articolul IX din 1868, deci în privinţa raporturilor de drept isvorâte din despărţire, dătătoare de măsură e singură legea aceasta, şi fiindcă chestiile ce cad sub §-ul 7 al art. de lege XX din 1848 nici nu aparţin cercului de competenţă al judecătoriei, ci au se fie rezolvate pe cale administrativă. (Decisiunea Curţei regeşti de sub numărul 9 şi hotărîrea din 22 Iunie 1883 a consiliului de miniştri).

VI. După apărarea de mai departe a acţionaţilor, fiecare mănăstire singuratică, amintită în acţiune, e subiect de drept de sine stătător, independent de celelalte. De aci urmează, că cu privire la fiecare mănăstire este a se aprecia separat caracterul ei comun, sau necomun, şi pe basa acestei aprecieri trebue separat efectuită împărţirea averii fiecărei mănăstiri, decretată de comună. Cu privire la fiecare mănăstire trebuea deci înaintată acţiune separată şi atunci nu se ivea situaţia stranie de acuma, că acţionatorii se ceară, ca se fie îndatoraţi acţionaţii, o parte din ei, să recunoască şi să tolereze şi aceea, la ce

aceştia nu au cuvântul. Dar se evidenţiează după acţionaţi, aglomeraţia din acţiune şi din faptul, că modalitatea de împărţire cerută în acţiune e şi de jure imposibilă. Nu se pot adecă lua dela hierarhia sârbească cele trei mănăstiri din Banat, reclamate de acţionatori, şi ca recompensă lăsate celelalte trei mănăstiri întregi acestei hierarhii, pentrucă atunci mănăstirile reclamate de acţionatori înceată a mai fi instituţiuni bisericeşti sârbeşti, pe când ca subiecte independente de drept material ele sunt îndreptăţite să esiste, şi hierarhia sârbească poate se pretindă, independent dela vre-o altă mănăstire, jumătate din averea mănăstirii amintite. Creează deci o situaţie imposibilă, după acţionaţi, cererea din acţiunea acţionatorilor, care fiindcă nu duce la scop, abstragând dela toate celelalte, chiar şi numai din acest motiv trebue respinsă.

Nici apărarea aceasta a acţionaţilor nu stă pe bază legală pentrucă pretensiunea referitoare la mănăstiri isvoreşte din o basă de drept, *din despărţirea hierarhică,* iar în înţelesul §-lui 66 din procedura procesuală civilă, pretensiuni născute din aceeaşi basă de drept, pot să fie cuprinsă într'o singură acţiune. Şi de altcum e corectă cuprinderea tuturor pretensiunilor într'o singură acţiune, pentrucă pretensiunile acestea, fiind unitare, stau în strânsă legătură între olaltă. Iar aceea, cumcă în cadrele cererii din acţiune judecătoria în casul, că cererea e întemeiată, cum decide în chestia împărţirei, e un lucru, care atinge partea meritorială a procesului.

VII. In legătură cu cele pertractate în punctul premergător, acţionaţii au atins şi aceea, că acţionatorii au manifestat în vremi deosebite o astfel de oscilare cu privire la valorarea pretensiunilor lor asupra mănăstirilor, încât şi de aci se poate deduce, că nici ei nu sunt în clar cu adevăratul cuprins al pretensiunilor lor. Se provoacă acţionaţii în privinţa aceasta la atitudinea manifestată de acţionatori sub decursul tratativelor de despărţire, când au cerut întâi (în sinodul din 24 August 1864) *patru,* apoi (în proiectul de program dela 16 Octomvrie 1864) *trei,* şi mai târziu (în declaraţia făcută de episcopul Şaguna în 22 Martie 1865) numai *două* mănăstiri. Cu ocasiunea încercatei valorări a pretensiunii pe cale administrativă s'au

pus apoi earăşi pe primul punct de vedere. După acţionaţi, aceasta oscilare e semnul lipsei de convingere cu privire la dreptul cu cuprins adevărat, şi astfel nici din motivul acesta nu poate avea loc recunoaşterea judecătorească a temeiniciei acţiunii.

Dupăce însă din ofertele făcute în afară de proces, în scopul evitării procesului între două naţionalităţi de aceeaş lege, nici în privinţa măsurii legale şi a cuprinsului material al acţiunii, nici din punctul de vedere al dreptului procesual, nu poate fi scoasă nici o conclusiune, netemeinicia acţiunii nu poate fi stabilită numai din faptul, că acţionatorii şi-au schimbat şi cum şi-au schimbat pretensiunile în cursul tratativelor anterioare.

VIII. Dintre mănăstirile cuprinse în acţiune, Bezdinul, Mesici şi Voilovita, nu pot forma, după acţionaţi, obiect de acţiune, pe care o eschid paginile de proprietate ale cărţilor lor fonduare, câtă vreme esistă aceasta stare de carte fonduară. Imobilile cari formează proprietatea acestor mănăstiri, sunt trecute adecă în cartea fonduară ca proprietăţi ale mănăstirii respective *„sârbeşti"*. Intrucât acţionatorii află lucrul acesta de gravaminos, le stă în putinţă, în afară de proces, ori pe calea procesului, se ceară rectificarea dreptului de proprietate, dar până esistă aceasta situaţie, nu pot înainta acţiune în privinţa împărţirii, pentrucă împărţirea comunităţii de proprietate o poate cere numai proprietarul introdus în cartea fonduară.

Nici escepţia aceasta nu are temeiu, pentrucă acţiunea e îndreptată în prima linie pentru stabilirea comunităţii jurisdicţiunii de drept şi a dreptului de dispunere în privinţa dreptului asupra averii, iar acţiunea aceasta poate fi încopciată cu o ulterioară rugare, ca comunitatea, întrucât ea va fi stabilită, se fie sistată, prin împărţirea jurisdicţiunii de drept, şi a dreptului de dispunere, cu privire la averile mănăstireşti.

IX. Ce se atinge de basele de drept ale acţiunii, acţionatorii înşiră pentru stabilirea acţiunii lor mai multe astfel de fapte, dintre cari, după ei, fiecare poate da concluzii favorabile pentru ei.

a) Ca astfel de fapt şi basă de drept ating acţionatorii

acel cuprins al rescriptului de sub A). în al cărui înțeles, în privința mănăstirilor din mijlocul poporațiunii române ale diecezelor din Banat, Maiestatea sa a dispus prin decisiunea preaînaltă din 24 Decemvrie 1864, ca congresul național să se nisuiască a aduce o hotărâre.

După acționatori adecă, chiar și numai aceea, că în rescriptul de sub A). mănăstirile sunt amintite în mod special, arată, că la locul preaînalt, de sub împărțirea ce era decisă, n'au fost scoase mănăstirile. Iar mai departe aceea, că rescriptul înșiră respicat instituțiunile bisericești, asupra cărora nu se estinde autoritatea (jurisdicțiunea) nouei mitropolii, arată, că împreună cu fundațiunile comune au fost nominate și mănăstirile ca obiecte comune, ce au se fie împărțite. Căci în cas contrar, ori nu erau amintite, ori erau scoase în mod categoric de sub împărțire.

După acționatori deci poate fi stabilit din rescriptul de sub A). cumcă comunitatea și îndreptățirea de acționare a fost decisă în principiu.

Fiindcă în vremea aceea, Regele, în urma dreptului maiestatic, eserciat față de biserica orientală, a fost necondiționat chemat se decidă în privința aparținerii instituțiunilor bisericești și a bunurilor, ca și în privința jurisdicțiunii de drept: actul preaînalt esprimat în rescriptul de sub A). e obligator, atât pentru părți, cât și pentru judecătorie.

In consecvență, spun acționatorii, judecătoria delegată e chemată se decidă în mod concret și amănunțit numai actuala chestie de drept; aceea însă, că din mănăstirile comune, acționatorii în general pot oare se pretindă împărtășire în privința jurisdicțiunii de drept, rămâne lucru neatins, ci misiunea judecătoriei este numai aceea, ca în înțelesul rescriptului de sub A). să stabilească modalitatea și direcția împărțirii jurisdicțiunii de drept, ca prin aceasta să se dee valoare și în praxă determinării preaînalte.

După acționatori deci basa împărțirii jurisdicțiunii de drept și a dreptului de dispunere o formează rescriptul de sub A). fără considerare la faptul, că în art. de lege IX dela 1868 nu e trecută partea referitoare la mănăstiri din rescript. O astfel

de inarticulare de altcum nici nu a fost necesară, după acționatori, într'o vreme când dreptul necondiționat de dispunere, isvorât din dreptul maestatic, referitor la biserică, nu era restrâns prin nici un fel de punct de vedere constituțional, și când, mai târziu, legea a regulat chestia despărțirii hierarhice, tocmai pe basa și în înțelesul rescriptului de sub A).

Tabla regească nu a acceptat punctul de vedere al acționatorilor, pentrucă abstragând dela toate celelalte, îndrumarea dată *„pentru năzuirea de a se stabili o înțălegere"*, nu cuprinde în sine stabilirea principiului, că mănăstirile de pe teritorii locuite de Români au se fie necondiționat împărțite între cele două mitropolii, ci numai dorința, ca controversele se fie aplanate, după putință, prin înțelegere pacinică. Despre aceea, că aplanarea cum să se facă, nu conține rescriptul de sub A). norme obligatoare pentru nici una din părți. Dar cumcă declarației referitoare la mănăstiri din rescriptul de sub A). nici preaînaltul factor dela care a emanat rescriptul nu i-a atribuit regula (norma) susținută de acționatori, se vede din ordinul ministerial alăturat la acțiune sub E). în înțelesul căruia regele constituțional a îndrumat pe acționatori pe calea procesuală cu toate pretensiunile lor referitoare la mănăstiri.

Din cele înșirate urmează, că nu trebue esaminată chestia, că întrucât are putere de drept declarația din rescriptul amintit, referitoare la mănăstiri, față de faptul, că art. de lege IX dela 1868 nu face amintire despre partea aceasta a rescriptului.

b) Al doilea temeiu al acționatorilor pentru acțiunea lor e acela, că abstragând dela rescriptul de sub A). împărțirea jurisdicțiunii de drept a bisericii și a dreptului de dispunere cu privire la toate instituțiunile bisericești comune și a bunurilor e o urmare directă a art. de lege IX dela 1868. Independența și egala îndreptățire decretată în §-ul 2 al legii, precum și eserciarea separată a dreptului autonom al nouei mitropolii, garantat în §-ul 3, — spun acționatorii, — esclude posibilitatea, ca egala îndreptățire, stabilită astfel ca deplină, să remână neesecutată cu privire la mănăstiri.

Această egală îndreptățire, între cele două mitropolii, nu e numai de natura dreptului public, respective a dreptului bi-

sericesc, luat în sens mai strict, căci doară art. de lege IX din 1868 şi rescriptul de sub A), care i-a servit de basă, a creat, în legătură cu dispoziţia referitoare la averile bisericeşti, nu numai egalitatea de drept public, ci deplina egală îndreptăţire, accentuată categoric în §-ul 3, şi referitoare la toate instituţiunile. De aceea, după acţionatori, rămânerea mănăstirilor sub jurisdicţiunea de drept şi dispunerea lor asupra lor a uneia dintre naţionalităţile ierarhiei comune, cu escluderea celeialalte naţionalităţi, ar fi o gravă violare a egalităţii de drept, garantată în lege, cu atât mai vîrtos, cu cât mănăstirile sunt indispensabile în viaţa bisericească, fără ele funcţionarea bisericească a acţionatorilor ar fi paralizată.

E greşit şi acest punct de vedere al acţionatorilor, pentrucă dispoziţia din §-ul 2 al art. de lege IX dela 1868, cumcă: „se inarticulează mitropolia de sine stătătoare, egal îndreptăţită cu a Sârbilor, înfiinţată pentru românii greco-orientali", nu poate fi astfel tălmăcită, că egala îndreptăţire garantată acolo s'ar estinde deja pe urma legii asupra averii vreunei instituţiuni bisericeşti a hierarhiei comune bisericeşti, în acel înţeles, că pe basa egalei îndreptăţiri orice avere bisericească, respective jurisdicţiunea de drept asupra ei, ar fi de considerat ca şi comună. Cu ocasiunea pertractării în dietă a proiectului legii citate s'au arătat îngrijorări din parte sârbească în mod pronunţat în contra cuvântului „egal îndreptăţită", spunându-se că eventual va putea fi scos din el şi dreptul egal asupra averii. (Stefan Branovaczky, Milos Dimitrievici, Emil Manoilovici, vorbirile lor din şedinţa dela 7 Mai 1868, apărute în ziarul dietei). Dar au declarat atât deputaţii naţionalişti români (Alexandru Mocionyi, Aurel Maniu, Sigismund Papp), cât şi baronul Iosif Eötvös, ministrul, că cuvântul „egal îndreptăţită", abstrăgând dela orice referinţe de drept material, are de scop numai aceea, că mitropolia înfiinţată pentru Români se fie de sine stătătoare, iar nu subordonată celei sârbeşti. Voinţa legiuitorului n'a intenţionat deci, ca mitropolia egal îndreptăţită română, abstrăgând dela toate celelalte, numai în urma egalei îndreptăţiri inarticulate în lege să aibă pretensiuni şi după despărţire cu privire la jurisdicţiunea de drept şi eserciarea dreptului de dispunere asupra averilor bisericeşti.

c) Temeiu de acţiune pentru acţionatori e mai departe faptul, că mitropolia sârbească din Carloveţ a împărtăşit diecesele române, incorporate la înfiinţata mitropolie română, pe cea din Arad şi Caransebeş, conform procesului verbal alăturat sub 1) la actul final de sub XXVII, din o parte a fondurilor comune naţionale bisericeşti. După acţionatori, mitropolia sârbească a recunoscut prin faptul acesta, cumcă şi averea instituţiunilor bisericeşti, până aci comune, încă e comună.

Nu e la loc nici acest punct de vedere al acţionatorilor, pentrucă din înţelegerea asupra fondurilor bisericeşti, ca obiecte de avere de natură deosebită de a mănăstirilor, nu se poate scoate conclusie în direcţia, că prin aceasta mitropolia sârbească a recunoscut şi pretensiunea acţionatorilor asupra mănăstirilor.

d) In fine mai amintesc acţionatorii pentru stabilirea acţiunii lor, că românimea ortodoxă, de o lege cu Sârbii, s'a aşezat înaintea Sârbilor prin părţile de ţară unde se află mănăstirile din litigiu, avea înainte de venirea Sârbilor biserici, preoţi, mănăstiri, şi numai mai târziu, pe la 1690, pe urma privilegiilor regeşti, date pe seama capului bisericesc al Sârbilor, imigraţi sub conducerea patriarhului din Ipec, Arseniu Cernoevici, care ca patriarh greco-oriental din Carloveţ a început a esercia autoritatea bisericească asupra tuturor popoarelor de lege ortodoxă, deci pe urma unei noue organisaţii bisericeşti, au ajuns toţi credincioşii de lege ortodoxă, instituţiunile bisericeşti şi averile, în legătură cu mitropolia comună dela Carloveţ, punându-se sub capul comun bisericesc.

Mănăstirile speciale sârbeşti, — după acţionatori — n'au esistat niciodată, ci numai mănăstiri ortodoxe, din capul locului cu caracter comun, mănăstiri, cari la 1690 numai în mod provisoriu au fost supuse capului comun bisericesc din Carloveţ, şi fără ca prin aceasta să-şi fi perdut caracterul de instituţiuni comune bisericeşti; iar dela 1690 aparţinând hierarhiei comune şi unitare bisericeşti, în urma despărţirii, aceste instituţiuni bisericeşti, până aci sub jurisdicţiune de drept nedespărţită, şi în scopul împlinirii misiunii bisericii, nu naţionaliste, nu puse pe base speciale naţionale sârbeşti, ci întemeiate esclusiv pentru sco-

purile bisericii greco-orientale, ca instituţiuni ce servesc acest scop, au să fie împărţite, pentrucă drept special de dispunere asupra lor, după despărţirea mitropoliei române, biserica gr. ort. sârbă, cu caracter naţional n'a câştigat.

Pentru sprijinirea acestei base a acţiunei au mai înşirat acţionatorii, că mănăstirile de pe teritorul locuit de Români, după natura lucrului, după teoria teritorială din dreptul bisericesc, şi în urma decisiunii preaînalte de sub A), au să fie considerate de româneşti, pentrucă acel moment stabilitor de felul şi modalitatea împărţirii instituţiunilor bisericeşti şi a averilor, că după rescriptul de sub A), după legea dela 1868, şi după învoeala de sub C), împărţirea necesară, ivită pe urma despărţirii hierarhice, se decide a se face pe base naţionaliste, respective teritoriale, cu ţinerea în vedere a principiului de drept canonic, că „cuius regio, eius religio", ceeace esclude posibilitatea, cu mănăstirile de pe teritorul locuit de Români să nu stee în legătură cu mitropolia română, ci cu cea sârbească. Amestecarea poporaţiunei în sine, spun acţionatorii, întăreşte părerea despre comunitatea tuturor instituţiunilor şi a averilor acestora, după cum au şi decretat judecătoriile în procesele comunelor bisericeşti.

Principiul acesta călăuzitor are se fie aplicat şi în procesul acesta, spun acţionatorii, dar cu deosebirea, că la comunele bisericeşti poporaţiunea comunei, la mănăstiri poporaţiunea ţinutului e aceea, după care se regulează caracterul instituţiunilor bisericeşti şi a averilor lor, după raporturile hierarhice şi în proporţie naţionalistă. Prin urmare, caracterul curat, ori mestecat al mănăstirii, nu-l dă mănăstirea, cu atât mai puţin personalul din ea, care mereu se schimbă, ci are se fie stabilit după caracterul curat ori mestecat, din punct de vedere naţionalistic, al poporaţiunei ţinutului. De aceea, de şi acţionatorii, pe basa principiului desvoltat, ar putea ridica pretensiuni asupra tuturor mănăstirilor comune greco-orientale, totuşi părerea comunităţii doresc se fie aplicată numai asupra mănăstirilor după teritor cu poporaţiune mixtă, deci asupra acelora, pe al căror teritor Sârbii şi Românii s'au aflat în legături comune bisericeşti, unde sunt date condiţiunile prealabile

ale comunităţii de drept. Pentrucă acolo, unde comunitatea credincioşilor o formează poporul ortodox de o singură naţionalitate, nu poate fi vorba de comunitate bisericească şi de drept, fiindcă comunitatea de drept condiţionează cel puţin două subiecte, aflătoare împreună în legături bisericeşti. De aceea nu se poate vorbi, după acţionatori, despre comunitate de drept în Ardeal, ori pe teritor curat sârbesc, şi de aceea a restrîns şi regele în rescriptul de sub A) pretensiunile acţionatorilor la teritorul mănăstirilor din Banat, deci cu poporaţiune mixtă.

Dar după acţionatori natura de drept a instituţiunilor şi averilor bisericeşti încă esclude posibilitatea, ca mănăstirile se fie menţinute numai pe seama şi pentru scopurile naţionalităţii sârbeşti. Dreptul teoretic bisericesc stabileşte deja, după acţionatori, caracterul şi organisaţia unitară hierarhică şi administrativă a bisericilor orientale, designând de proprietar al bunurilor bisericeşti, nu pe credincioşi, ori clerul, ci complexul, totalitatea bisericii. O anumită parte a bisericii, ori o grupare singuratică de credincioşi, nu pot câştiga drept de proprietate asupra instituţiunilor bisericeşti. (Corectitatea tuturor acestor desvoltări de drept, acţionatorii doresc să o dovedească cu citaţii luate din opul episcopului greco-oriental din Zara, Nicodim Milaş, intitulat „Das Kirchenrecht der Morgenlaendischen Kirche“, ediţia din anul 1897, paginile 208 şi 457).

La esaminarea chestiei, că acest punct de vedere al dreptului bisericesc, referitor la instituţiunile şi averile bisericeşti, întrucât poate fi aplicat la mănăstiri, e necesară, după acţionatori, lămurirea situaţiei de drept a mănăstirilor, a personalului din mănăstiri şi a averilor mănăstireşti.

In scopul acesta acţionatorii vreau să dovedească, cu citate din amintitul op al lui Milaş, cu §§-ii 47—49 din regulamentul compus în 1777 de congresul din Carloveţ şi aprobat de Maria Terezia sub titlul: „Rescriptum Declaratorium Illyricae Nationis“ şi cu dispoziţiunile referitoare la mănăstiri din statutul preaînalt dela 10 August 1868, ca regule condiţionate de drept, că şi cu privire la mănăstiri lucrul principal e meniţiunea generală bisericească religioasă, şi nici de cum promovarea

intereselor preoțimei din mănăstiri, și că mănăstirile nu numai în cele sufletești, ci și în cele administrative și materiale au fost totdeauna puse sub autoritatea mitropoliților și a consistoarelor eparhiale.

De aci apoi urmează, după acționatori, că din organisația unitară a vechei mitropolii n'au fost scoase nici mănăstirile, și de aceea principiile și părerile referitoare la biserici au se fie aplicate și asupra lor. Și au se fie aplicate cu atât mai vârtos, cu cât mănăstirile au fost înainte de despărțirea hierarhică instituțiuni de ale bisericii ortodoxe neîmpărțite, au stat în serviciul religios al credincioșilor nedeosebiți după naționalitate, deci în înțelesul principiilor fundamentale de drept bisericesc au se fie considerate ca întemeiate pe seama tuturor credincioșilor. Căci doară, după acționatori, persoanele întemeetorilor încă sunt necunoscute, deci cu atât mai puțin poate fi vorba de intențiunea întemeetorilor, că ar fi dorit se înființeze mănăstirile numai pentru o parte, o grupare a credincioșilor de aceeaș religiune, și anume, esclusiv pentru cei de naționalitate sârbă, într'o vreme, când biserici cu caracter naționalist nici nu erau.

Față cu punctul de vedere al acționatorilor, arătat acum, din partea acționaților se aduc înainte următoarele:

Chiar dacă ar fi adevărat, ceea ce acționații neagă, că poporul român a locuit pe teritorul Ungariei de sud pe vremea întemeerii statului (ungar), având biserici, preoți și mănăstiri, atunci când au venit Sârbii sub conducerea lui Arseniu Cernoevici, — în espunerile acționatorilor se arată o mare lipsă, pentrucă imigrarea de sub Cernoevici a fost a opta (ultima) imigrare sârbească și înainte de aceea cu secole a locuit deja aici popor sârbesc, care nu numai că a avut biserici, preoți și mănăstiri, ci și organisație estinsă eparhială. Dacă deci Arseniu Cernoevici a luat în administrație bisericească mănăstirile aflate aici, și-a esercitat numai dreptul. Iar dacă a luat și mănăstiri românești în administrare, acționatorii să le numească. Cari sunt acelea?

Fără a se afirma barem, că la început, sau orișicând, patriarhul sârbesc a luat în administrarea sa o mănăstire, care

era proprietatea bisericii române, nu se poate stabili comunitatea de drept asupra tuturor, pentrucă dacă s'ar accepta teoria despre comunitatea de drept a acţionatorilor, întreaga avere bisericească aflătoare la 1864 în proprietatea bisericei române şi sârbeşti, fără nici o considerare la originea ei, numai în urma înfiinţării nouei mitropolii, ar trebui se fie decretată de comună, ajungând la împărţire şi averile acelor comune bisericeşti, în cari n'au locuit nicicând Români, respective Sârbi.

Nu corespunde adevărului, după acţionaţi, că mănăstirile din litigiu în cursul secolelor au stat în serviciul bisericii unitare gr.-orientale, respective al credincioşilor ei, fără deosebire de limbă şi naţionalitate. Nu e adevărat aceasta în prima linie, pentrucă e greşită părerea, că scopul şi menirea mănăstirilor greco-orientale ar fi promovarea educării religioase-morale a poporului şi a convingerii sale religioase.

Tocmai determinarea dată scopului mănăstirilor în opul episcopului Nicodim Milaş, citat de acţionatori, care sună aşa: „Das Mönchtum hat den Zweck den Menschen die Möglichkei der Thunlichsten moralischen Vervollkomnung durch Selbstbeherschung und Erhebung des Geistes zu Gott zu bieten“ arată, că menirea mănăstirilor, în înţelesul canoanelor, e numai aceea, de a face cu putinţă singuraticilor, monahilor, cari trăesc în mănăstire, ca isolaţi de lumea din afară se atingă gradul cel mai înalt al desăvârşirii religioase-morale. Nu e deci nici o legătură, după acţionaţi, între mănăstire şi credincioşii de pe teritorul ei, ba scopul amintit al mănăstirii eschide deadreptul influenţa poporaţiunii comunelor asupra afacerilor mănăstirii.

De unde urmează, că părerea stabilită de judecătorii în privinţa comunelor bisericeşti, la mănăstiri, ca instituţiuni cu scop special, nu poate fi aplicată. Dar nu stă, după acţionaţi, nici afirmarea aceea a acţionatorilor, cu care doresc să dovedească, cu regule din dreptul bisericesc, că o grupare oarecare de credincioşi, şi anume, o grupare naţionaliceşte deosebită, nu ar putea câştiga pretensiune esclusivă de drept, cu excluderea deplină a celeilalte grupări, asupra averii şi instituţiunilor bisericeşti.

Cuprinsul următor tocmai din opul episcopului Nicodim

Milaş, citat de acţionatori, anume: „Die Verwaltung und Verwendung ging auf die betreffende Kirche, oder das locale Institut über, welche Subiecte des Eingenthums des an denselben hangenden Kirchengutes wurden" arată, că administrarea averii bisericeşti şi dispunerea asupra ei e împărţită şi acuma în sinul singuraticelor biserici particulare.

Dar acţionaţii doresc să dovedească încă şi cu alte citaţii, luate tot din opul lui Milaş, ediţia din anul 1905, pagina 158, precum şi din opul lui Philip „Lehrbuch des Kirchenrechst", pag. 688 şi din opul lui Török Kálmán „A Magyarországi kath. egyház vagyontulajdonjoga", pag. 30—31, că proprietară a averii bisericeşti nu e biserica întreagă, complexul, ci numai bisericile particulare, respective instituţiunile locale şi bisericile singuratice sunt şi pot a se considera de proprietare, precum, după acţionaţi, au stabilit şi judecătoriile în procesul intentat tocmai de acţionatori în contra bisericii macedo-valahe din Budapesta, două grupări ale aceleeaş naţionalităţi, după originea credincioşilor, decretând, că averea bisericească înşirată în acel proces compete Grecilor şi Valahilor originari din Macedonia.

Din toate acestea acţionaţii deduc, că nu e la loc teoria acţionatorilor, referitoare la proprietatea bisericii întregi, cu atât mai vârtos, că mănăstirile sunt subiecte de drept material independente, averea lor deci nu poate fi întrebuinţată nici chiar pentru scopurile altei mănăstiri, aflătoare în aceeaş dieceză.

După acţionaţi deci, fie că considerăm mănăstirea ca subiect direct de drept proprietar, ori biserica ca subiect de dominium emergens, din punctul de vedere al procesului de faţă se poate vorbi despre mănăstiri speciale sârbeşti, cu desăvârşita escludere a Românilor. Şi fiindcă caracterul naţionalist al mănăstirii îl dă, după acţionaţi, desvoltarea sa istorică, tradiţiile ei, administraţia internă şi limba rituală, naţionalitatea majorităţii confraternităţii monahilor, procedura unitară şi unitara determinare a voinţei, şi fiindcă viaţa internă a mănăstirilor din acţiune şi caracterul lor dela înfiinţare până în zilele de astăzi au fost neîntrerupt şi esclusiv sârbeşti: numai din aceea, că credincioşii de naţionalitate română au ajuns după 1690 sub ocrotirea bisericii sârbeşti, aceştia nu şi-au câştigat,

nici un fel de pretensiune asupra mănăstirilor înfiinţate pentru biserica sârbească şi puse esclusiv sub jurisdicţiunea ei de drept.

Aceste declaraţiuni contradictorii, făcute în privinţa faptului din acţiune şi a temeiului de drept, a adus şi în chestia îndatoririi de a dovedi ambele părţi din proces la acceptarea punctelor de vedere divergente. Pentrucă, pe când după acţionatori, comunitatea mitropoliei formează părere pentru comunitatea instituţiunilor bisericeşti de pe teritorul cu poporaţiune mixtă şi a averii lor, faţă de care, şi dacă nu s'ar accepta argumentele desvoltate de acţionatori cu privire la teoria dreptului bisericesc, partea care ridică pretensiune esclusivă asupra instituţiunilor singuratice şi asupra averii lor, are să dovedească această pretensiune: după acţionaţi mitropolia nici odată nu a fost comună, o astfel de părere generală despre comunitate nu poate fi stabilită, ci privitor la fiecare instituţiune bisericească, partea care afirmă comunitatea trebue să dovedească esistenţa faptică a comunităţii şi numai după ce aceasta s'a dovedit, poate fi vorba despre aceea, că comunitatea instituţiunii poate da oare naştere părerii despre comunitatea părţilor de avere ce-i aparţin?

Poziţia pe care o ia tabla regească în privinţa faptului din acţiune şi a bazei de drept, cum şi în chestia datorinţei de a o dovedi, e pe baza espunerilor făcute de părţi şi pe baza dovezilor aduse următoarea:

Din opurile istorice alăturate poate fi stabilit faptul, că greul românimei din Ardeal şi din părţile legate după dreptul bisericesc cu Ardealul, de legea greco-orientală, sub conducerea mitropolitului greco-oriental, din Alba-Iulia, cu consentimentul celor 54 de protopresbiteri şi 1563 de preoţi, părăsind legea greco-orientală în sinodul care a ţinut şedinţe în 4 şi 5 Septemvrie 1700, a acceptat unirea cu religia romană-cătolică. E fapt apoi şi aceea, că partea românimei, rămasă în credinţa veche, a căutat mângăere religioasă în privinţa bisericei în parte în sinul mitropoliei din Bucureşti şi Bucovina, şi în parte în al mitropoliei din Carloveţ.

Poporaţiunea greco-orientală din Ardeal a fost apoi luată de sub stăpânirea bisericilor din ţări străine la anul 1781, pusă

fiind sub episcopia greco-orientală din Buda, aparținătoare la patriarhia greco-orientală din Carloveț, iar la 1783 s'a înființat episcopie separată pe seama ei, cu reședința în Sibiiu, care episcopie în cele dogmatice și spirituale era subordonată mitropoliei greco-orientale din Carloveț. E cert deci și neîndoios dir aceasta, că după unirea dela 1700, poporațiunea română de legea greco-orientală din Ardeal, rămasă în credința veche, încă a ajuns în cursul vremii sub jurisdicțiunea de drept a mitropoliei din Carloveț, pe când Românii greco-orientali din Ungaria, neatinși de unire, numai decât după unire au ajuns în legăturile numitei mitropolii, întrucât s'au alăturat la comunele bisericești sârbești, autoritățile bisericei gr.-orientale sârbești, episcopiile sârbești și mitropolia greco-orientală din Carloveț au devenit conducătorii lor, iar în adunările bisericești, în sinoade și în congresul național gr.-oriental sârbesc, au luat parte necontenit cu drepturi egale cu ale naționalității sârbești.

Numeroase date, puse la disposiție în proces, dovedesc împreunarea care s'a făcut după 1700 între poporul sârb și român de aceeaș religie. Insuși Arseniu Cernoevici, după cum dovedește documentul alăturat de acționatorii la răspuns sub XX, încă în anul 1703, deci la scurtă vreme după unire, se numește pe sine patriarh și cap bisericesc al națiunii grecești, *valahe* și sârbești, din întreaga Ungarie, Croație, Dalmație, *Ardeal* și din provinciile aparținătoare acestora.

E adevărat, că regele Leopold I oprește pe Arseniu Cernoevici în documentul amintit a mai întrebuința acest titlu; dar nu poate fi stabilit, că opreliștea regească ar fi sunat tocmai esercierii autorității supreme asupra Valahilor; ba din întreg cuprins al documentului, mai ales din șirele din urmă, din titlul: „Graeci Ritus *Episcopus*", care precisează posiția oficioasă a lui Arseniu Cernoevici, se pare că poate fi stabilit, că la locul preaînalt a fost gravaminoasă numirea de *„patriarh"* și estinderea jurisdicțiunii de drept asupra teritoriilor mai mari decum ar fi fost permis, din unele părți de țară. De altă parte e dovedit prin recunoașterea acționaților, cuprinsă în replica lor de sub LXXI, pagina 126, că Arseniu Cernoevici se numește pe sine, în rugarea înaintată regelui Iosif I în 16 Iunie 1706, din nou:

„Archiepiscopus et Patriarcha Rascianorum, Ruthenorum *et Valachorum*".

După documentul alăturat la răspuns sub E) regele Iosif I aminteşte în titlul lui Isaia Diacovici, trecut în diploma din 21 Octomvrie 1706, pe lângă „populi Rasciani şi Rutheni", încă *şi pe Valahi*".

Cancelaria aulică, conform documentului de sub D/I, dă în rescriptul din 23 Maiu 1708 numitului Isaia Diacovici titlul următor: „graeci ritus Rascianorum, Ruthenorum *et Valachorum* patriarcha tam proprio quam totius nationis Illyricae eiusdem ritus nomine".

După documentul de sub I/I, în 31 Iulie 1749 anunţă Pavel Nenadovici, Arhiepiscopul şi Mitropolitul gr.-oriental al Sârbilor *şi al Valahilor*, că congresul l'a ales Arhiepiscop şi Mitropolit *al naţiunei iliro-sârbe şi valahe.*

După documentul de sub K/I, regularea venitelor preoţeşti s'a ordonat să fie comunicată tuturor episcopilor aparţinători mitropoliei şi întregului cler iliro-sârbesc *şi valah*, iar documentul de sub L/I arată, că în 19 Februarie 1769 a fost ordonată tipărirea şi împărţirea în limba sârbească *şi valahă* a regulamentului despre stolă.

În documentul de sub N/I, O/I, P/I şi R/I, din anii 1750 şi 1751, Paul Nenadovici se numeşte pe sine Arhiepiscop şi Mitropolit *al naţiunei ilirico-sârbeşti şi valahe*.

După documentul de sub S/I, rescriptul preaînalt din 10 Octomvrie 1752 permite naţiunei ilirico-sârbe *şi valahe* folosirea calendarului vechiu, iar documentul de sub T/I regulează zidirea unitară a bisericilor sârbeşti *şi valahe.*

În documentul de sub Z/I se înaintează în 17 Iulie 1816 resultatul alegerii de episcop dela Arad, şi din el se vede, că la îndeplinirea scaunelor episcopeşti *conform usului de până aci*, nu s'a făcut deosebire între naţiunea ilirică şi cea *valahă*, iar după documentul de sub A/2 congresul naţional bisericesc din 24 Octomvrie 1790 înaintează representaţiune cătră regele Francisc I, în numele întregei naţiuni ilirice, în care între altele urgentează *înfiinţarea unei tipografii ilirico-valahe şi ridicarea unui institut teologic cu limbă de instrucţiune greco-valahă.*

După estrasul prezentat în copie sub E/2, iar în decursul procesului în formă de carte presentatul şematism de pe anul 1845/46, Iosif Raiacici se numea Mitropolit al naţiunei slave, sârbe *şi valahe*, care şematism conţine întregul personal şi organisaţia bisericii greco-orientale din Ungaria şi Ardeal în limba latină, sârbă *şi română*.

După documentul alăturat sub iii) la protocolul de pertractare de sub numărul 29.636/912, într'o carte bisericească compusă în Timişoara în 8 Iunie 1765, Paul Nenadovici, Arhiepiscopul din Carloveţ, e numit Mitropolit al poporului sârbesc *şi român*. Cartea a fost compusă în limba sârbească *şi în cea română*, de Vichentie Vidac, episcopul dreptcredincios din Timişoara, Lipova, şi alte districte aci aparţinătoare.

In fine în procesul ordinar dintre aceleaşi părţi, aflător în curgere pentru mănăstirea Hodoş-Bodrog şi judecat astăzi de către tabla regească sub numărul 11.140/914, acţionaţii au alăturat la actul final de sub XXVI, numărul 7, protocolul despre şedinţa episcopească din 20 Mai 1853, ţinută în Carloveţ, după care posturile vacante de arhimandriţi au fost îndeplinite cu considerare la faptul, că *e necesară pentru toate persoanele de rang mai înalt bisericesc cunoaşterea limbei române*, iar în raportul patriarhului greco-oriental sârbesc, adresat în anul 1812 autorităţilor mai înalte politice, alăturat de acţionatori sub R) la replica de sub XXIV, se protestează în contra faptului, că la dignităţi bisericeşti vin înaintaţi şi vin împărtăşiţi de ele numai Sârbii, *cu preterarea Românilor* când dignităţile acestea, în mod cu totul imparţial, ca la romano-catolici, ar trebui să fie îndeplinite numai cu ţinerea în vedere a însuşirilor personale, cu delăturarea fiecărui punct de vedere naţional.

Dar chiar şi ordinaţiuni şi legi regnicolare dovedesc, că împreunarea bisericească de după 1700 a naţionalităţii române şi sârbeşti de aceeaşi lege, *a adus cu sine drepturi egale pe seama ambelor naţionalităţi*. Rescriptul preaînalt de lămurire din 16 Iulie 1779, dat din Viena sub numirea „Rescriptum Declaratorium Illyricae Nationis", pentru biserica greco-orientală sârbească încă şi astăzi în vigoare, precum şi instrucţia alăturată ca adaos, stabilesc regule unitare pe seama tuturor credincioşilor de legea greco-orientală.

Articolul de lege XXVIII dela 1790/91 garantează pe seama tuturor locuitorilor de rit grecesc neunit din ţară, întrucât aceasta nu stă în contrazicere cu legile fundamentale ale ţării, privilegiile pe cari regele le-a aflat date de antecesorii sei, iar art. de lege X dela 1792 acordă drepturile civile şi bisericeşti, ce le conţine, pe seama tuturor locuitorilor de rit grecesc neunit din ţară.

In fine art. de lege XX dela 1848 ordonează în §-ul 8, ca membrii congresului, cari sunt de ales din partea tuturor confesiunilor greco-orientale, *se fie aleşi cu considerare la poporaţiunea de diferite limbi.*

Din cele de până aici se evidenţiază, că împreunarea bisericească, făcută după 1700 între poporaţiunea de legea greco-orientală şi de limbă sârbă şi română, ***a făcut din credincioşii de naţionalitate română factori egali în drept cu credincioşii de naţionalitate sârbă*** şi prin împreunarea aceasta ***mitropolia greco-orientală din Carloveţ a devenit mitropolia unitară şi comună a poporului greco-oriental român şi greco-oriental sârbesc.***

Unitatea aceasta nu o clatină faptul, că după cum se poate stabili din documentele alăturate de acţionaţi la replica de sub LXXI, sub numerii 44—105, şi la actul final de sub LXXVI, sub numerii 255, 256, 257 b—s., o parte din mitropoliţi s'a numit numai capi bisericeşti ai poporului sârbesc, şi că în actele autorităţilor bisericeşti şi civile, în mare parte s'au intrebuinţat numai numirile de Sârb, Iliric (Rascianus, Servianus, Raicz) fără folosirea numirilor de Român şi Valah. Nu o clatină, pentrucă caracterul unitar şi comun al fiecărei instituţiuni de autoritate publică îl dă cuprinsul ei cel adevărat, nu însă numirea numai. Eserciarea jurisdicţiunii bisericeşti de drept asupra credincioşilor, cari formează două naţionalităţi, pe lângă drepturi şi datorinţe unitare şi egale, nimiceşte în sine importanţa unilateralităţii din numire şi întitulare, cu atât mai vârtos, cu cât datele înşirate mai sus dovedesc, că au fost şi epoce, în care numirea mitropoliei unitare, s'a făcut conform adevăratului ei cuprins şi cu cât ordinaţiunile date şi legile create în interesul bisericii unitare, după cele înşirate mai sus, *nu au făcut nici-*

odată deosebirea după naționalitate, ci totdeauna după religie, față de ceialalți locuitori ai țării.

De altcum afirmarea acționaților, că sub numirea de „Illyr", în epoca dovedită de acționați, a fost înțeleasă totdeauna și esclusiv naționalitatea sârbă, stă în contrazicere cu cuprinsul cărții la care se provoacă acționatorii, carte apărută la 1802 în Frankfurt sub titlul „Kurzer Bericht von der Beschaffenheit der zerstreuten zahlreichen Illirischen Nation in Kaiserliche Königliche Erblanden" și atribuită fostului ministru, baronului Bartenstein, în care carte se spune la pag. 3, că *sub națiune ilirică este a se înțelege poporul sârbesc, valah și rutean,* aceste trei popoare impărtășite de privilegiile date de regele Leopold la anul 1691, și stă în contrazicere și cu conținutul de pe pag. 13 a opului „Slavonia", editat de Ioan Ciaplovici la 1819, după care op în scrisorile regești, mai ales în cele de sub Maria Terezia, toți credincioșii bisericii greco-orientale *se numeau națiune ilirică,* precum și rescriptul declaratoriu preaînalt, amintit mai sus și dat de Maria Terezia în 16 Iulie 1779, spre regularea raporturilor de drept în biserica unitară a credincioșilor *de naționalitate română și sârbă,* a fost adresat *națiunii ilirice,* iar documentul de sub A/2, în care se cuprinde representațiunea făcută în numele *întregei națiuni ilirice,* urgentează, după cele amintite mai sus, împlinirea dorinței întregei biserici unitare greco-orientale, dar *și a intereselor bisericești esclusive românești.*

Dar stă în contrazicere punctul acesta de vedere al acționaților și cu declarația oficioasă aflătoare în opul lui Dr. Szentkláray Jenő „Száz év Délmagyarország ujabb történelméből", pagina 182 și cele următoare, înaintată la 1759 de un încrezut funcționar de stat reginei Maria Terezia, din cuprinsul cărei declarațiuni se vede, că în epoca aceea, față de națiunea maghiară, *sub națiune ilirică a fost înțeleasă naționalitatea de lege greco-orientală,* deci *cea valahă și cea sârbească.* Dar reiese aceasta și din fragmentele de ziar ale împăratului și regelui Iosif II din acelaș op, despre călătoriile întreprinse ca moștenitor de tron prin Ungaria de sud, *presentându-se în ele, față de națiunea maghiară, totdeauna*

poporațiunea greco-orientală sârbă și valahă, ca națiune ilirică.

Ce se atinge acum de numirea Rascianus, în opul „Magyarország népsége a Pragmatica Sanctio korában", pagina 408—409, se află date cari dovedesc, că ostășimea de graniță instituită în contra Turcilor, a figurat sub numirea „Militia Nationalis Rasciana", dar naționalicește a fost compusă din elemente mestecate, iar *valahimea a fost representată în ea în număr destul de mare.*

In starea aceasta a lucrurilor, numirile folosite în epoca aceasta de singuraticii factori de drept public pentru numirea singuraticelor grupări de popor, ori instituțiuni, ca rasciani, serviani, valahi, illyri, abea pot fi considerate în organisația bisericească ca folosite cu intențiune, spre a servi aceste numiri numai unei grupări strict deosebite naționaliste dintre credincioșii de aceeași religie, prin dispozițiile respective; mai bine zis, nu se poate presupune, că prin numirile acestea folosite de cele mai multeori în mod variat și fără sistem, factorii respectivi de drept public ar fi voit se dee espresie acelei determinări, că numirile acestea în chestii de organisație bisericească sunt alcătuitoare de drepturi în favorul unei naționalități și despoetoare de drepturi în detrimentul altei naționalități, adecă cumcă ar avea înțelesul deducerii efectului alcătuitor de drept, respective, despoetor de drept, cu atât mai vârtos, că espunerea făcută de acționați în replica de sub LXXI, partea V, pertractată în mod amănunțit, iar de acționatori admisă în răspunsul de sub XXX pag. 71, cumcă în epoca aceasta, în Croația-Slavonia numirea locuitorilor de acolo cu „Valachus" a însemnat schismatic greco-oriental, confrontată cu cele de până aci, ne duce la conclusia, că și în țara mumă, în epoca aceasta, numirea de „rascianus", vallachus, dar mai ales Illyr, adusă în legătură cu lucruri bisericești comune ale tuturor greco-orientalilor de aceeaș religie, s'a folosit, nu pentru distingerea naționalității, ci a religiunii.

Din unitatea și comunitatea mitropoliei bisericești a credincioșilor greco-orientali de naționalitate română și sârbă urmează, după natura lucrului, că și instituțiunile bisericești,

chemate să servească deopotrivă scopurile bisericești ale ambelor naționalități din legăturile mitropoliei unitare și comune, *pe vremea comunității și a unității încă au să fie considerate de unitare și comune.*

Acționatorii doresc să fie stabilit, dintre numeroasele mănăstiri de sub jurisdicțiunea de drept a mitropoliei unitare și comune, caracterul instituțiunii unitare și comune numai pentru cele de pe teritorul cu poporațiune română și sârbă, unde credincioșii de naționalitate română și sârbă au stat în legături comune bisericești între olaltă, unde deci *există* condițiile comunității de drept.

Chemarea judecătoriei a fost deci aceea, ca cu privire la mănăstirile de pe teritorul numit de acționatori să examineze, dacă acelea au fost instituțiuni bisericești pentru folosința comună bisericească a credincioșilor de naționalitate română și sârbă ?

Misiunea de drept bisericesc a mănăstirilor, pe care acționații o stabilesc pe baza citațiilor din opul amintit al lui Nicodim Milaș, anume, că „isolați de lumea din afară, să se dedice atingerii gradului celui mai înalt al desăvârșirii religioase și morale", nu exclude peste tot, ca mănăstirile, cu menirea aceasta a lor, să nu stee și la dispoziția credincioșilor, de naționalitate, nu numai sârbă, ci și *română*, după cum adecă au și trăit în mănăstiri și călugări de naționalitate română.

Dar datele din proces dovedesc și aceea, că mănăstirile în biserica greco-orientală, întocmai ca și în biserica romano-catolică, au făcut servicii și altor scopuri bisericești.

Nu formează obiect de discuție în proces faptul, că în înțelesul canoanelor bisericii greco-orientale de episcop poate fi sfințit numai unul din tagma monahală, și întrucât preot de mir este ales episcop, el trebue să între în ordul călugăresc al vreunei mănăstiri, și trecând prin gradele călugărești, numai cu rangul de arhimandrit poate fi sfințit întru episcop.

Dar afară de aceasta, mănăstirile sunt zeloase și pe alte terene religioase și morale. Paragraful 44 din „Rescriptul declaratorium", mai de multeori amintit mai sus, atinge faptul, că nu numai călugării, ci și preoții sunt în drept să spovedească,

de unde urmează, că spovedania era ocupația obicinuită a călugărilor.

Paragraful 48 din acelaș rescript ordonează că, acolo unde permit împrejurările situației mănăstirii, călugării, au să se ocupe cu educația laudabilă și folositoare a tinerimii. Dispoziția aceasta conține îndrumare directă pentru preoțimea din mănăstiri, ca să stee în legături religioase-morale cu poporațiunea din împrejurime.

Acționatorii au mai spus despre mănăstirea Bezdinului, că credincioșii greco-orientali din comuna învecinată Munar, din vremi îndepărtate în biserica mănăstirii au săvârșit acte de evlavie, darea bisericească au dat-o mănăstirii, iar stola au plătit-o de regulă călugărilor, cari au săvârșit funcții preoțești.

Acționații recunosc în răspunsul de sub LXXI, pagina 213, că călugării din mănăstirea Bezdinului de fapt au săvârșit funcții preoțești la iobagii din comuna Munar, care a fost proprietatea lor, și pe pagina 218 conced, că locuitorii din Munar au plătit stolă călugărilor.

Recunosc apoi acționații pe pagina 235 a răspunsului lor, că de trebuințele sufletești ale iobagilor aparținători mănăstirii Sângeorgiu s'a îngrijit preoțimea din mănăstire. Recunosc în fine pe pagina 244 a răspunsului de adevărată afirmarea acționatorilor, întărită cu documentul de sub D/2, că mănăstirea Mesici a administrat parohia din comuna Mesici de lângă ea, și că călugării au fost păstorii sufletești ai credincioșilor greco-orientali de aici, din Mesici.

Cu privire la mănăstirile din Baziaș, Voilovița și Zlatița, fiindcă și mănăstirile acestea s'au aflat lângă comune împopulate, în urma organizării unitare a bisericii și în urma obiceiurilor ei, e de presupus, că și călugării acestor mănăstiri au îngrijit de trebuințele sufletești ale credincioșilor din comunele apropiate, precum poate fi stabilit lucrul acesta referitor la mănăstirile din Voilovița și Zlatița și pe baza fasionării martorilor, apreciată mai la vale.

E de examinat acum chestia, că mănăstirile din acțiune și-au împlinit misiunea accentuată deopotrivă în interesul ambelor naționalități de legea greco-orientală, ori numai în al unei

grupări, naționalicește deosebite, în al credincioșilor sârbi, cu totala excludere a Românilor?

Fiindcă episcopii greco-orientali au fost în epoca mitropoliei unitare și comune capi bisericești (arhierei) ai ambelor naționalități, ai Românilor ca și ai Sârbilor, mănăstirile, ca instituțiuni pentru sfințirea de episcopi, au făcut servicii totalității credincioșilor greco-orientali din aceeaș organizație bisericească.

Dar din documentul alăturat de acționatori la răspuns, sub V/1, iese dovedit și faptul, că la 1773 deja, atât în comuna Munar, cum și în comunele Sângeorgiu-mănăstire și Mesici, *limba domnitoare a fost cea română.* De aci apoi se poate conclude, că locuitorii acestor comune, nu numai în anul acesta, ci *și mai înainte,* au fost în mare parte de *naționalitate română.* Cumcă și după 1773 poporațiunea română a comunelor acestora a fost însemnată, arată datele recensământului. Iar în jurul mănăstirilor Baziaș, Voilovița și Zlatița, încă a esistat poporațiune română, înainte de a se ordona despărțirea hierarhică bisericească dela 1864, după datele neatacate din proces, dar și după fasiunile martorilor, cari vor fi apreciate mai la vale.

Activitatea de păstori sufletești, desvoltată de călugării mănăstirilor din acțiune, este a se considera deci în mod neîndoios de îndeplinită *și în favorul credincioșilor naționalității române,* și ea nu poate fi restrânsă la o grupare naționalicește deosebită a credincioșilor.

Nu e de importanță deosebită, că funcțiunile bisericești *în ce limbă s'au săvârșit,* pentrucă din faptul, că limba serviciului bisericesc nu concordează totdeauna cu limba maternă a credincioșilor, cari il reclamă, nu urmează, că serviciul nu s'a săvârșit în scopul și spre fericirea sufletească a respectivilor credincioși.

De altcum și ascultarea prealabilă de martori a dat în privința aceasta resultat favorabil pentru acționatori. Anume, din fasiunea categorică, isvorîtă din directă esperiență, făcută de martorii Mateiu Latinca, Nicolae Latinca, Trifu Selejan, George Miloș, Arsenie Mitru, Florea Ghina, Iovan Păian și Arsenie Petcu, la judecătoria regească din Aradul-nou, iese dovedit

faptul, că în vremile de înaintea despărţirii hierarhice, călugării mănăstirii Bezdin făceau servicii credincioşilor români *şi în româneşte*, iar în mănăstire *se aflau şi cărţi româneşti* pe seama credincioşilor români. Fasiunea contrară a martorilor Aţa Lukici, Iova Tomici, Todor Zsikici, Sava Rapcovici, Todor Martinov, Iosif Konecsni, văduva Zsivca Nedelcovici, Ievrem Iorgovan, Acsentie Arsen, Sava Raicovici şi Zsiva Sârbovan, nu poate resturna puterea doveditoare a fasiunilor celorlalţi martori, pentrucă o parte a martorilor acestora se refere în fasiunea făcută la vremile de după despărţirea hierarhică, ceealaltă parte apoi îşi întăreşte numai esperienţele principale, iar de aci nu urmează, că în casurile despre cari martorii nu ştiu nimica, când adecă în interesul credincioşilor de naţionalitate română serviciul bisericesc a fost oficiat din partea călugărului de naţionalitate română, nu s'ar fi folosit limba românească.

E dovedit prin fasiunea martorilor Mihaiu Iovici, Petru Amuca, Todor Tolvădian, Vasa Lăpădat, Petru Dumitru, Petru Stoia şi Achim Giuconea, ascultaţi la judecătoria regească din Deta, cumcă în mănăstirea Sângeorgiu, în vremile cunoscute de martori din directă esperienţă, cu începere cam dela 1848, *limba serviciului divin a fost parte esclusiv română*, apoi mixtă, iar mai târziu numai sârbească, iar pe seama credincioşilor români erau puse la dispoziţie *şi cărţi bisericeşti române*.

E dovedit prin fasiunea martorilor George Ivaşcu, Ilie Bon, George Augustin, Avram Petroane şi Todor Putnic, ascultaţi la judecătoria regească din Vârşeţ, apoi a martorului Ioan Tieşan, ascultat la judecătoria regească din Oraviţa, fasiuni făcute cu toată hotărîrea şi pe basa esperienţei directe, cumcă în mănăstirea Mesici, înainte de a se ordona despărţirea hierarhică dela 1864, *limba activităţii bisericeşti a călugărilor a fost aproape esclusiv cea română*, scaunele din biserica mănăstirii făcute de credincioşi români, *aveau inscripţii româneşti*, în biserica mănăstirii *se aflau cărţi bisericeşti româneşti*, iar călugării provedeau trebuinţele religioase ale credincioşilor de naţionalitate română din comunele din apropiere, Berecuţa şi Birda, *în limba românească*. Fasiunile contrare ale martorilor Liubomir Raici, Costa Grenaciki, Nicol. Giurici, Nicol. Nedel-

covici, Costa Painov, Milovan Tarbano, Sava Achimovici, Svetozar Achimovici, Nicolae Balaşevici, George Voinovici, George Milencovici, Steva Pavcov, Costa Pavlovici, Petru Alexandrovici, Zsiva Boscovici şi Ioţa Mihailovici nu sunt acomodate se slăbească puterea doveditoare a fasiunilor martorilor înşiraţi, pentrucă martorii aceştia nu au trăit în nemijlocita apropiere a mănăstirii şi în legături permanente bisericeşti cu ea, ci numai când şi când o cercetau, iar aceea tocmai din comunitatea bisericească urmează, că faţă de ei, fiind credincioşi de naţionalitate sârbească, a fost folosită limba sârbă ca limbă de serviciu bisericesc şi de comunicaţie.

In fine se dovedeşte prin fasiunea martorului deja amintit Ioan Tieşan, ascultat la judecătoria regească din Oraviţa, că mănăstirea Zlatiţa era cercetată de Românii din împrejurime, iar în Voilovița, după mărturisirea făcută de egumenul acestei mănăstiri, cu numele Iorgovici, în faţa martorului, *slujba românească a fost oprită numai după despărţirea dela 1864*, dar totuşi numitul egumen, când era singur în mănăstire, ca călugăr *rostea rugăciuni şi în limba românească în faţa cercetătorilor români.*

De altcum dovedeşte şi documentul alăturat de acţionaţi la replica de sub LXXI, numărul 143, că locuitorii comunei Zlatiţa încă la anul 1769 *erau Români*, mănăstirea deci era cercetată fără îndoeală de locuitorii valahi ai acestei comune.

Din cele espuse se poate constata fără orice îndoeală, că mănăstirile din acţiune, pe vremea ierarhiei unitare şi comune bisericeşti, până la ordonata despărţire dela 1864, *încă au fost unitare şi comune*, pentrucă s'au îngrijit de trebuinţele sufleteşti (bisericeşti) nu numai ale credincioşilor de naţionalitate sârbă, ci şi de ale celor de naţionalitate română, in mod permanent, şi anume: *în limba maternă a credincioşilor.*

Premiţând aceasta, tabla regească a aflat de greşită enunţarea din sentinţa primului for judecătoresc, că mănăstirile se află de prezent în posesiunea bisericii greco-orientale sârbeşti din Ungaria, şi că starea aceasta de lucruri nu a urmat numai după despărţirea mitropoliilor.

Supremul factor, care eserciază preaînalta supraveghere

asupra bisericilor şi are cerc de competinţă cu privire la organizarea bisericilor, prin rescriptul dela 24 Decemvrie 1864, şi legislaţiunea prin art. de lege IX dela 1868, a decretat categoric, că cu privire la instituţiunile bisericeşti şi la averea acestora mitropolia împărţită acum în două se încerce ajungerea la înţelegere, iar în cas că aceasta nu succede, să se păşască pe calea procesului. Decretarea aceasta cuprinde în sine şi declaraţia, că sub decursul procedurei stabilite pentru regularea raporturilor de avere, în privinţa instituţiunilor bisericeşti *se menţine starea de lucruri de până aci*, adecă raporturile referitoare la averea instituţiunilor bisericeşti remân până la regularea lor finală în starea în care le-a aflat despărţirea ordonată la 24 Decemvrie 1864, precum cu privire la comunităţile mixte bisericeşti rescriptul preaînalt din 24 Decemvrie 1864 o şi accentuiază aceasta în mod pronunţat. Iar pe vremea despărţirii hierarhice, mănăstirile au funcţionat în interesul şi folosul ambelor naţionalităţi, şi astfel pe vremea organisării unitare şi comune bisericeşti, ce a esistat înainte de 24 Decemvrie 1864, — 164 de ani, — şi jurisdicţiunea de drept asupra lor a fost eserciată de mitropolia unitară şi comună, deci nu esclusiv sârbească, în numele ambelor naţionalităţi. Nici vorbă nu poate să fie deci despre aceea, că jurisdicţiunea de drept, dela unirea bisericească din 1700, până la 24 Decemvrie 1864, eserciată asupra mănăstirilor de către mitropolia comună sârbă-română, iar dela 24 Decemvrie 1864 numai de cea sârbească, chiar dacă ar putea fi considerată ca isvorită din raporturi de drept privat, ar fi identică cu posesiunea de drept privat, eserciată în favorul bisericii sârbeşti.

Cumcă această jurisdicţiune de drept, pe vremea ierarhiei unitare şi comune de până la 24 Decemvrie 1864, nici factorii cari au eserciat asupra bisericii, după faptica stare de drept de atunci, supraveghierea preaînaltă politică, nu au considerat-o ca o esclusivă posedare a naţionalităţii sârbeşti, se inverderează, în afară de cele înşirate până acuma, în mod viu şi din cuprinsul documentului alăturat sub D) la replica din procesul pentru mănăstirea Hodoş-Bodrog, judecat astăzi de tabla regească sub numărul 11.140/914.

La rugarea patriarhului şi mitropolitului greco-oriental din Carloveţ, înaintată ministerului ces. reg. din Viena, pentru subordonarea finală a mănăstirii Hodoş la episcopia din Arad, ori Timişoara, pentru decretarea conservării caracterului sârbesc şi al serviciului divin slav cu privire la această mănăstire, numitul ministeriu a decretat în ordinaţiunea din 17 Februarie 1854, punct 2, cumcă:

„Misiunea mănăstirii Hodoş, precum şi a tuturor instituţiunilor bisericeşti, nu poate se fie decât promovarea, după putinţă, a scopurilor religioase. Caracter îngust naţionalist, îi compete tot atât de puţin, ca şi bisericii în general, şi el nu poate fi dedus nici din naţionalitatea întemeetorului. Din contră, raporturi de limbă şi de naţionalitate numai întru atâta au se fie ţinute în vedere, întrucât le reclamă promovarea scopurilor religioase. Prin urmare, alegerea limbei folosite la serviciul divin o hotăreşte egumenul mănăstirii şi episcopul diecezan, totdeauna amăsurat pretensiunilor credincioşilor, pentru care se oficiază, şi tot astfel şi din acest punct de vedere hotărăsc, ce limbi au se cunoască călugării primiţi în mănăstire".

Cumcă esercierea juridicţiunii de drept dela 24 Decemvrie 1864 până în ziua de astăzi nici mitropolia greco-orientală sârbească nu o consideră de un astfel de fapt de drept, care ar stabili în favorul ei părerea despre dreptul de proprietate, urmat din posedare, oferă dovadă neindoioasă declaraţia mitropoliei greco-orientale sârbe din actele de proces, referitoare la mănăstirea Hodoş-Bodrog, dar în special declaraţia cuprinsă în apelaţia de sub numărul 51.709/1914, congruentă cu poziţia luată acum de tabla regească, că jurisdicţiunea de drept, exerciată din partea autorităţilor bisericeşti, asupra mănăstirilor administrate de ierarhia unitară până la 24 Decemvrie 1864, după despărţirea întâmplată atunci a fost considerată de *provisorie* din partea ambelor mitropolii şi existentă numai până la deciderea cu putere de drept din partea judecătoriei asupra pretensiunilor ridicate cu privire la ele.

Din toate acestea urmează, că jurisdicţiunea de drept, exercitată asupra mănăstirilor din acţiune din partea mitropoliei greco-orientale din Carloveţ, dela unirea bisericească din 1700

încoace, până în ziua de astăzi, chiar dacă s'ar putea aplica în privința aceasta regule valabile de drept privat, cum s'a accentuat şi mai înainte, nu poate fi considerată ca posedare, care stabileşte pe seama acționaților dreptul de proprietate. Din contră, fiindcă nu se discută, că mănăstirile toate au fost înființate în vremea premergătoare ierarhiei comune şi unitare dintre 1700 şi 1864, este de examinat, că viața bisericească în acele părți de țară, pe al căror teritor se află mănăstirile, înainte de 1700 ce caracter avea, pentrucă acest caracter în lipsa altor date mai sigure, e singurul arătător pentru stabilirea că oare înainte de 1700 mănăstirile fost'au instituțiuni bisericeşti ale națiunii sârbe ori române, sau poate şi în epoca aceea ale amândurora ?

Efectul pe care l'a avut asupra vieții bisericeşti imigrarea sârbească de sub conducerea lui Arseniu Cernoevici la anul 1690 nu e de importanță în procesul acesta, pentrucă mănăstirile au fost întemeiate înainte de 1690 şi pentrucă abia la câțiva ani după imigrare s'a înfăptuit ierarhia comună şi unitară. Efectul bisericesc al imigrării s'a arătat deci în cea mai mare parte în organizarea comună şi unitară bisericească, după cum adecă şi art. de lege XXVII dela 1791 garantează în mod declarat pe seama tuturor locuitorilor din țară, de legea greco-neunită, întrucât nu se contrazice aceasta cu constituția fundamentală a țării, privilegiile primite dela înaintaşii regelui.

Dar mai departe, între Sârbii veniți sub conducerea lui Arseniu Cernoevici, după opiniile istoricilor (Iancsó: Román Nemzeti Törekvések" pag. 758, Böhm Lénárt: Dél Magyarország" vol. I pag. 406. Szentkláray Jenő: „Száz év Délmagyarország ujabb történelméből" pag. 101), a fost şi românime în număr însemnat. Deci privilegiile date pe terenul vieții bisericeşti de regele Leopold I prin diplomele din 21 August şi 11 Decemvrie 1690, conform cuprinsului acestor diplome privilegiale, au se fie considerate ca acordate tuturor greco-orientalilor imigrați, deci şi românimei venite cu Sârbii, dupăcum adecă documentele şi alte declarațiuni puse la dispoziție în procesul acesta n'au stabilit nici odată pe seama poporațiunii greco-orientale din Ungaria, ci totdeauna pe seama celei din Ardeal, neparticiparea la aceste privilegii.

Punctul de vedere al acționaților de sub II, IV, VII, aflat și la locul acesta de greșit pe temeiul argumentării corecte din sentința forului prim judecătoresc în părțile ei cari nu contrazic celor desvoltate până aci, cumcă prin diploma privilegială dată de regele Leopold I la 21 August 1690 mănăstirile din acțiune ar fi fost donate în mod nediscutabil Sârbilor cu drept de proprietate, e tras la îndoeală și de ceilalți acționați, cari declară în replica de sub LXXI, pag. 409, că din partea lor nu s'a afirmat niciodată, că regele Leopold I ar fi predat mănăstirile prin amintita diplomă privilegială în proprietatea bisericii sârbești.

Ce se atinge de viața bisericească de înainte de imigrarea sârbească a lui Arseniu Cernoevici dela 1690, e afară de orice îndoeală, că credincioșii ambelor naționalități, ai celei sârbe și române, aveau această credință, pe cea greco-orientală, și în vremile de după ocuparea patriei (prin Maghiari) regii maghiari de lege romano-catolică, în urma evlaviei și credinței pe care o aveau față de aceasta religie, viața bisericească a cetățenilor de legea greco-orientală multă vreme poate fi constatat că au considerat-o numai de tolerată și organizația bisericească multă vreme a purtat pecetea primitivității.

Din cărțile istorice la cari s'au provocat părțile poate fi adecă constatat, că înainte de colonisarea Sârbilor veniți sub conducerea patriarhului din Ipek, Arseniu Cernoevici, înainte de ce acesta, acum ca patriarh de Carloveț, a propus și regele Leopold I a organizat prin rescriptul din 4 Martie 1695 noua episcopie greco-orientală, au fost deja episcopii greco-orientale, atât în Ungaria, cât și în Ardeal, dar aceea, că pe vremea când se presupune că au fost înființate mănăstirile din acțiune, cum și mai târziu, aparținut-au credincioșii de naționalitate sârbă exclusiv autorității bisericești sârbești, și cei de naționalitate română exclusiv celei de caracter românesc, — nu poate fi constatat.

Istoriografii, cari fac pomenire despre episcopiile greco-orientale de înainte de 1695, nu le numesc totdeauna „sârbești", ci de multeori în general „grecești", ori greco-orientale. Dar folosirea numirii de sârbă, ori valahă, n'a putut să însemne

acel exclusiv cuprins pe seama episcopiilor, că sub autorităţile bisericeşti sârbeşti au stat credincioşi exclusiv sârbi, iar sub cele româneşti exclusiv numai Români. Se vede aceasta şi din mărturisirea pe care o fac acţionaţii în protocolul de pertractare de sub numărul 69.141/912, paginile 32 şi 33, cu privire la documentul alăturat de acţionatori sub III/. la protocolul de pertractare de sub numărul 29.636/912, că anume, la episcopia din Lipova, susţinută în cursul întregului proces de sârbească, la 1607 au aparţinut credincioşi, nu numai sârbi, *ci şi Români*, precum şi recunoaşterea de pe pagina 79 a replicei lor de sub LXXI, că pe atunci, peste poporaţiunea, nu neinsemnată sârbească, din întregul comitat al Severinului (Caransebeş, Lugoj şi o parte din Timiş) *episcopul român din Alba-Iulia a exerciat autoritatea bisericească*, apoi expunerea dela pag. 296 a aceleiaşi replici, că în anii 1600 jurisdicţiunea de drept a episcopului român din Alba-Iulia s'a extins şi asupra Sârbilor din Ardeal şi părţile anexe ungurene, şi această jurisdicţiune de drept e exprimată şi în titulatura episcopiei.

Dar în replica de sub LXXI a acţionaţilor se cuprinde mărturisire întărită cu documente şi opuri stiinţifice şi cu privire la zilele din epoca de mai nainte. Astfel pe paginile 68 şi 280 acţionaţii înşişi spun, că pe vremea regelui Matia, Belgradul, împreună cu alte provincii, a devenit la 1427 proprietatea regelui ungar, şi având reşedinţă episcopească sârbă, episcopia a fost menţinută şi pe mai departe, iar regele Matia, prin diploma dată din Buda în 20 Martie 1479, scuteşte, la intervenţia mitropolitului Ioanicihe din Belgrad, întreaga preoţime greco-orientală română din Maramurăş de sarcina dărilor ordinare şi estraordinare, cari se scoteau dela ceialalţi locuitori ai ţării, pe seama regelui.

Din datele acestea istorice încă se poate vedea, că au esistat legături de organisaţie bisericească între locuitorii sârbi şi valahi ai ţării, de aceeaşi religie, încă în secolul al XV-lea, despre cari legături Eusebiu Popovici, profesor de drept bisericesc la universitatea din Cernăuţi, se pronunţă astfel în opul la care se provoacă părţile, op de multeori amintit, după citatul de pe pagina 281 a replicei de sub LXXI: „Der Metropolit Iova-

nicic kann nur der Metropolit von Serbisch-Belgrad gewesen sein, der da Belgrad damals (1427—1521) unter ungarischer Herrschaft stand, von Könige villeicht auch die Metropolitan-Jurisdiction über nicht bloss serbische, sondern auch andere Orthodoxe in Ungarn erhalten hatte".

Fiindcă după acestea, punctul de vedere neclătinat, stabilit de acţionaţi, că pe vremea când au putut se fie înfiinţate mănăstirile, poporaţiunea sârbă şi română din Ungaria n'a stat în nici o legătură în privinţa organisării bisericeşti, e răsturnat în urma faptului, că şi înainte de împreunarea făcută în urma unirii bisericeşti din Ardeal dela 1700 *au avut Sârbii şi Românii autorităţi şi instituţiuni comune bisericeşti*; fiindcă din opurile de cuprins istoric şi de istorie bisericească, alăturate, mai curând poate fi considerat de stabilit faptul, că în vremile de înainte de 1690 organisaţiile, cari au eserciat autoritatea supremă asupra poporaţiunii greco-orientale din ţară, au fost întocmite şi şi-au folosit puterea după teritorii, nu după naţionalitate: nu se poate presupune cu positivitatea care esclude îndoiala nici aceea, că aceste organisaţii comune bisericeşti ar fi fost escluse tocmai în acele părţi de ţară, pe cari se află mănăstirile din acţiune.

Nu se poate stabili deci, că biserica greco-orientală română n'ar fi stat în nici o legătură bisericească până la 1700 cu biserica greco-orientală sârbă de pe teritorul Ungariei. Lucrul acesta nu e de închipuit, nici pentru aceea chiar, pentrucă prefacerea mare bisericească, născută pe urma unirii din secolul al XVIII-lea, a arătat succese cu privire la credincioşii remaşi în credinţa greco-orientală, nu naţionaliste, ci teritoriale, căci organisaţia bisericească s'a făcut, după cele desvoltate mai sus, după teritorii, nu după naţionalităţi. Ocasiunea o aveau atunci necondiţionat cele două naţionalităţi de a-şi întocmi viaţa ulterioară bisericească în mod deosebit, după naţionalitate, dar din faptul, că această întocmire naţionalistă n'a fost nici măcar încercată, se poate deduce, că nici atunci, şi natural, că nici mai nainte, chestiile de organisaţie bisericească n'au fost puse nici la greco-orientali pe base naţionaliste.

Incă şi caracterul epocei despre care e vorba în proces

contrazice presupunerei, că instituţiunile religioase ale Sârbilor şi Românilor de aceeaşi religiune greco-orientală ar fi fost strict deosebite şi desbinate unele de altele. Caracterul naţionalist, anume, în secolii de după ocuparea patriei, mai ales pe vremea când se poate presupune că au fost înfiinţate mănăstirile, forma chestie cu totul subordonată, viaţa publică fiind stăpânită în epoca aceasta esclusiv de divergenţele religionare şi de staturi, iar atingerea naţionalităţii însemna de cele mai de multe ori numai stabilirea, că poporul respectiv de care familie de popoare se ţine şi ce limbă vorbeşte.

Desvoltarea sentimentului naţional e o particularitate a epocei mai noue, iar predominarea din partea ei a chestiilor celorlalte e apariţie a celei mai noue epoce. O dovedeşte aceasta apariţia scoasă din istoria bisericii greco-orientale, tratată mai la vale în mod mai amănunţit, că încă şi în veacul al 18-lea, membrii episcopatului care esercia jurisdicţiunea de drept asupra credincioşilor greco-orientali, au provăzut în mod neesceptionabil trebuinţele bisericeşti ale tuturor credincioşilor, fără deosebire de naţionalitate, ba episcopi de origine sârbească au desvoltat muncă binecuvântată în dieceze curat româneşti. Particularismul, care formează trăsătura specială caracteristică a bisericii greco-orientale, n'a însemnat în epoca aceea vre-o idee naţionalistă, care în guvernarea bisericească, eserciată asupra credincioşilor din aceeaş ţară, ar garanta drepturi numai pe seama unuia dintre cele două elemente (popoare) de aceeaş credinţă.

Chiar dacă s'ar accepta afirmarea acţionaţilor, că înainte de împreunarea organică bisericească dela 1700, episcopiile cari au eserciat jurisdicţiune de drept asupra mănăstirilor din acţiune, aflătoare în Ungaria, au fost supuse patriarhiei de Ipek, — faptul acesta, pe lângă accentuatul sistem teritorial, iar nu naţionalist, nu ar fi acomodat pentru a se stabili în mod ce esclude îndoeala, că episcopiile acestea atârnătoare de patriarhul din Ipek ar fi eserciat stăpânire bisericească numai asupra naţionalităţii sârbeşti, cu escluderea totală a credincioşilor români de pe teritorul lor. Tocmai de aceea nu e de importanţă, că încă înainte de unirea bisericească, întâmplată la 1700, pentru

episcopul Isaia Diacovici din Timişoara s'a destinat mănăstirea Hodoşului, pentru episcopul din Vârşeţ mănăstirea Mesici, ca reşedinţă.

Dupăce în urma acestora, din datele ce stau la disposiţie nu se poate stabili, că biserica greco-orientală, înainte de unirea dela 1700, pe teritorul ţării unde se află mănăstirile din acţiune şi mai ales pe vremea când au putut fi înfiinţate mănăstirile, ar fi stat sub o administraţie bisericească deosebită, cu totul separată, după naţionalitatea sârbă şi română, şi astfel nu numai că nu e esclus, dar din datele înşirate în proces se poate conclude cu temeiu, că mănăstirile din acţiune, înainte de unirea dela 1700, *n'au fost detrase credincioşilor de naţionalitate română, de o lege cu ai celei sârbe,* iar de aci, precum şi din faptul neîndoios, stabilit mai sus, în legătură cu acestea, că după 1700, în curs de mai bine ca 160 de ani, mănăstirile au fost instituţiuni bisericeşti *şi ale Românilor greco-orientali,* asupra căror instituţiuni, credincioşii de naţionalitate română, chiar şi în urma duratei lungi, seculare, a unităţii şi comunităţii ierarhice, *au câştigat astfel de drepturi, în eserciarea cărora s'ar afla şi astăzi, dacă în interval nu se întâmpla despărţirea hierarhică:* urmează, că despărţirea hierarhică în sine nu poate despoea pe credincioşii de naţionalitate română de drepturi eserciate timp îndelungat, şi că numai aceea ar putea se sisteze acest drept, dacă s'ar putea constata, că mănăstirile le-a întrodus în organisaţia bisericească naţionalitatea sârbă, ca înfiinţate esclusiv pe seama ei, deci ca instituţiuni bisericeşti, chemate să servească scopuri esclusiv naţionale sârbeşti. Pentrucă în casul acesta ar corespunde dreptăţii şi echităţii, că deşi de binefacerile acestor instituţiuni s'au făcut părtaşi până la despărţire şi Românii, după despărţire mănăstirile au să servească mai departe iarăşi scopurile religioase ale naţionalităţii, în mod esclusiv, în serviciul căreia au fost puse dintru început, conform intenţiunii întemeietorilor. De altcum fundaţiunile şi în înţelesul art. de lege 23 dela 1790/91 au se fie administrate conform intenţiunii fundatorilor, ceeace se asigură prin art. de lege 27 dela 1790/91 şi pe seama celor de lege greco-orientali.

Trebue esaminată deci chestia, dacă a fost dovedit în

proces, că mănăstirile din acțiune au fost înființate de Sârbi, pentru scopurile naționalității sârbești, pentrucă dacă da, atunci și averea mănăstirilor, ca mijloace materiale necesare pentru ajungerea scopurilor bisericești, împărtășesc soartea mănăstirilor, ca instituțiuni bisericești, și au se rămână sub jurisdicțiunea de drept a mitropoliei, sub care stau acum mănăstirile in cele spirituale, ca instituțiuni bisericești.

Acționații vreau să dovedească, că mănăstirile au fost înființate de Sârbi, spre scopurile naționalității sârbești, în afară de datele referitoare la istoria singuraticelor mănăstiri, încă și cu caracterul etnografic al respectivului colț de țară de pe vremea înființării mănăstirilor, apoi cu importanța naționalistă a poporului sârbesc, cu caracterul sârbesc al monumentelor arhitectonice, de artă, și de alt soiu, remase scrise, cu naționalitatea sârbă a monahilor și a singuraticilor credincioși coloniști, cari au făcut donațiuni pe seama mănăstirilor, care material de dovedire a creat deja în trecut resultatul, după acționați, că a trecut în conștiința publică caracterul sârbesc al mănăstirilor atât de mult, încât autoritățile bisericești și civile, întocmai ca și credincioșii, au cunoscut și numit mănăstirile: instituțiuni bisericești sârbești.

In fața acestora, acționatorii au amintit în general în acțiune numai atâta, că naționalitatea română a avut în Ungaria mănăstiri încă înainte de imigrarea Sârbilor, iar în cursul de mai târziu al procesului au afirmat, că mănăstirile încă înainte de împreunarea bisericească de după 1700 a credincioșilor de naționalitate sârbă și română au stat în serviciul *comun* al tuturor credincioșilor de aceeași lege. Acționații văd în aceasta o modificare a acțiunii, dar tabla regească consideră acest punct de vedere ulterior al acționatorilor ca o permisă înșirare de fapte, întru sprijinirea temeiurilor acțiunii. Acționatorii au dorit adecă se arete, față de acționați, că în părțile de sud ale țării ocuparea de teren din partea poporului român *premerge* celei sârbești, că deci în vremea in care au putut se fie înființate mănăstirile, nu numai că nu poate fi vorba de o poporațiune esclusiv sârbă în împrejurimea lor, ci *pe vremea înființării lor pe acolo peste tot nu au locuit Sârbi.*

Opurile scriitorilor istorici, la cari se refer părţile, anume: Fehér Ipoly, Hunfalvi Pal, Dr. Bodor Antal, Pesty Frigyes, Schwicker Henrik, Bárány Agoston, Dr. Réthy László, Szallay László şi Bőhm Lenárd, dovedesc că în partea de sud a Ungariei *s'au aflat locuitori români pe vremea ocupării patriei,* iar numărul lor s'a înmulţit in vremile de mai târziu atât de mult încât Schwicker Henrik stabileşte în opul seu „Geschichte des Temeser Banats", pagina 71, referindu-se şi la alte isvoare, că: „Die Bewohner des Temeser Komitats und wol auch des Komitats Krassó und der ganzen Gebirgsgegend *waren zur Zeit Königs Ludwig I — Wallachen*".

Dar din mărturisirile aceloraşi istoriografi, prin imigrările mai mari în opt rânduri, făcute cu începere dela domnia regelui Sigismund, până la imigrarea de sub Arseniu Cernoevici, s'a împământenit în Ungaria şi poporaţiunea sârbă, ba chiar şi înainte de prima imigrare mai mare au locuit Sârbi în părţile de sud ale ţării. Şi se vede şi din legile ţării, că în vremile cele mai vechi au locuit ambele naţionalităţi în ţară. Astfel art. de lege 25 din 1439 dispune despre naţionalitatea administratorilor aplicaţi la moşiile Raţilor (Sârbilor) şi a altor magnaţi. Art. de lege IX dela 1454 dispune despre aşezarea *în tabără a Valahilor,* iar decretul V din 1485, articolul 3, dispensează pe Sârbi, şi articolul de lege 45 dela 1495 pe Raţi, Ruteni şi *Valahi,* dela plătirea dijmelor. Afară de aceasta se mai face amintire despre ambele naţionalităţi în art. de lege III dela 1537, în art. de lege XII dela 1559, în art. de lege III dela 1574, precum şi în alte legi.

Din toate acestea se poate constata în mod neîndoios, că atât elementul român, cât şi cel sârbesc, apare pe teritorul Ungariei la scurtă vreme după ocuparea patriei, dând locuitori stabili ţării; dar aceea, că în vremea, care nu poate fi stabilită în mod precis, după cum se va desvolta mai la vale, a înfiinţării mănăstirilor, în jurul acestora locuit'a numai element românesc, sau numai sârbesc, şi anume, în o astfel de stare, ca să se poată presupune, că mănăstirile au fost înfiinţate numai în favorul uneia din aceste două naţionalităţi, din opurile istorice alăturate şi din alte documente nu poate se fie stabilit.

Domnia turcească din secolul XVI până în secolul XVIII, deci mai lungă de 160 de ani, a avut influenţă esenţială asupra caracterului etnografic din ţinuturile de sud ale Ungariei, ştergând aproape cu totul caracterul etnografic de înainte de domnia turcească, prin continua mişcare a popoarelor, cari au locuit prin aceste ţinuturi ale ţării.

După opurile istorice şi etnografice („Magyarország Népessége a Pragmatica Sanctio Korában", op editat de oficiul statistic, pag. 29. „Száz év Délmagyarország ujabb történetéből," de Dr. Szentkláray Jenő, pag. 249. „Román Nemzetiségi Törekvések" de Iancsó, pag. 757) pe vremea isgonirii din 1720 a Turcilor, pe pământul acesta întreg, esploatat, ars şi prefăcut în ruine, dela Murăş până la Dunăre, dela Tisa până la hotarele Ardealului, n'au fost decât cam 25.000 de locuitori de limbă română şi sârbă.

Cumcă sub domnia turcească, şi înainte de ea, mai ales pe vremea în care se presupune că au putut fi înfiinţate mănăstirile, care a fost caracterul etnografic al părţilor de ţară în cari se cuprind mănăstirile, astăzi nu se poate stabili. Şi totuşi acţionaţii doresc să dovedească, cumcă împrejurimea mănăstirilor până la cele mai îndepărtate vremi a putut să fie numai sârbească. Astfel după cuprinsul opului citat de acţionaţi „Csanád vármegye története 1715-ig" de Borovsky Samuel, poporaţiunea din comunele învecinate cu mănăstirea Bezdinului: Fenlac, Munar, Sâmpetru, Secusigiu şi Nagyfalu, multă vreme a fost sârbească; dar fiindcă cuprinsul acela al opului se bazează pe conscripţia din anii 1557—1558 a perceptorului (defterdar) turcesc din Timişoara, care declară de sârbă poporaţiunea în urma sunetului sârbesc al numelor din conscripţie, ceeace e pentru stabilirea naţionalităţii esclusive sârbeşti cu atât mai puţin acomodat, cu cât între numele sârbeşti sunt şi de cele nesârbeşti, şi fiindcă mai departe, observarea de pe pagina 408—409 a opului, care se refere la comuna Munar, aflătoare, după cele mai sus desvoltate, în organisaţie bisericească cu mănăstirea Bezdinului, cumcă satul încă şi după mutarea nemţilor colonisaţi acolo la 1783 a remas sat sârbesc, *„rácz falú"*, stă în contrazicere cu datele etnografice, alăturate de

acționați la replica de sub LXXI numărul 13, și compuse la 1743 de Neoaquisitica Comissio, adecă cu acel cuprins al lor, referitor la districtul Timișorii, că după introducerea de acolo, de sub numărul 28, *comuna Munar a fost în 1743 de naționalitate română:* cuprinsul opului la care se provoacă acționații nu poate fi acceptat de dovadă, care esclude îndoeala.

Pentru stabilirea caracterului naționalist al împrejurimii mănăstirii Sângeorgiu acționații se provoacă la efectul produs în general asupra ținutului acestuia de imigrarea sârbească, la cuprinsul datelor etnografice alăturate sub 13 la replica de sub LXXI, și apoi la aceea, că după anexele de sub 175/l și 175/a în comună și vecinătate numirile de hotar sunt sârbești, ceeace, după acționați, dovedește că comuna e de origine veche sârbească. Dar din așezarea sârbilor imigrați prin ținutul acesta nu se poate deduce esistența esclusivă a Sârbilor, după ce s'a arătat mai sus, că în comitatul Timiș *a locuit românime din cele mai vechi timpuri.* Conspectul de sub 13 încă nu e dovadă, pentrucă după datele din el, referitoare la comuna (satul) Sângeorgiu, și nu la mănăstire, și introduse sub numărul 55 la districtul Ciacovei, acolo a locuit naționalitate sârbă *și valahă.* Dar nu pot fi acceptate ca dovadă nici numirile de hotar, pentrucă începuturile folosirii acestor numiri nu pot fi stabilite, și astfel peste tot nu poate fi esclus, că înainte de nașterea numirilor, ori mai târziu mai ales pe vremea când au putut se fie înființate mănăstirile, se nu fi locuit pe acolo și Români.

Pentru stabilirea caracterului naționalist al împrejurimii mănăstirii Mesici acționații se provoacă iarăș la numirile de hotar, și de alte locuri, cari după adnexele de sub 216 alăturate la replica de sub LXXI, sunt numiri sârbești, și apoi la datele etnografice. Puterea doveditoare a numirilor de hotar a fost judecată, iar în cele de sub 13 se găsesc date referitoare la mănăstirea Mesici (Meszics Klöstern) nu la comuna Mesici, trecută sub numărul 35, ca aparținătoare districtului Vârșeț.

Cu privire la mănăstirea Zlatița acționații doresc se dovedească, în afară de așezarea în general a elementului sârbesc încă și cu documentele alăturate sub 143/a și 144 la replica de sub LXXI. Dar din acestea peste tot nu poate fi dovedit

caracterul esclusiv sârbesc al ținutului acestuia, pe vremea când au putut fi înființate mănăstirile.

In fine cu privire la împrejurimea mănăstirilor Baziaș și Voilovița acționații se provoacă înafară de datele etnografice la datele din conspectul de sub 13, dar din acestea nu poate fi stabilit caracterul etnografic esclusiv sârbesc, nici dela anul 1743, nici de mai nainte. Nu se poate pune greutate esențială nici pe hărțile așa numite ale lui Lazius, alăturate de acționați sub IX și X la replica de sub LXXI, pentrucă cu hărțile acestea înșiși acționații au dorit să dovedească numai aceea, că în secolul al XVI-lea au locuit și Sârbi în Ungaria de sud, și fiindcă teritorul numit pe hărți „Rascia" nu cuprinde în sine teritorul mănăstirilor din acțiune, deci cuprinsul hărților nu dovedește esclusiva esistență a naționalității sârbești pe vremea când au putut să fie înființate mănăstirile.

Cu privire la istoricul singuraticelor mănăstiri, părțile din proces se razimă în espunerile lor numai pe tradiții. Aceasta parte de țară, care cuprinde și teritorul mănăstirilor și astfel și mănăstirile înseși, a suferit mult de pustiiri turcești, perderea documentelor referitoare la înființarea lor, întrucât au esistat peste tot de acelea, e deci motivată.

Acționații pun înființarea mănăstirilor în general în secolul al XVI-lea, dar în proces se află date întemeiate pe tradiții și admise și de ei, că au fost înființate și mai înainte. Pe locul mănăstirii Bezdin, după tradiție, a esistat în primele veacuri ale ocupării patriei mănăstire romano-catolică; e posibil deci, că mănăstirea de acum e o continuare a celei de atunci. Mănăstirea Mesici după tradiție s'a înființat sub regele Andreiu II, la 1225, Voilovița la 1383. Datele acestea, precum și cuprinsul mărturisirii alăturate sub D/2 de acționatori, că la 1784 nici mai marii mănăstirii nu cunoșteau scopul și timpul înființării, și nici numele întemeietorilor, permit concluzia, că mănăstirile au primit ființă în primele secole după ocuparea patriei, în legătură cu trecerea țării la credința creștină, când adecă după opurile istorice, cari stau la dispoziție în proces, (Fehér Ipoly, Pesty Frigyes, Hunfalvi Pál, etc.) au existat în Ungaria numeroase mănăstiri de caracter, parte romano-catolic, parte greco-

oriental. Nu pot fi deci primite datele acționaților, bazate pe singuraticele documente vechi amintite și pe cuprinsul monumentelor în privința zidirii mănăstirilor, pentru a fi stabilit faptul, că de ex. Bezdinul a fost înființat la 1439, Sângeorgiul la 1487, ci datele acestea arată numai aceea, că unele părți ale mănăstirii, ca edificii, când au fost ridicate, când au fost reedificate.

De altcum afirmarea acționaților, că Sângeorgiul a fost înființat la 1487 prin Ioan Brancovici, despot sârbesc, stă în contrazicere cu șematismul lui Raiacici, amintit mai sus, după cuprinsul căruia mănăstirea s'a înființat la 1503, deci atunci când după expunerile conglăsuitoare ale părților Ioan Brancovici nu mai trăia. (A murit la 10 Decemvrie 1502).

E ascunsă în întunerec persoana întemeietorului, și tot așa și vremea întemeierii. Dar chiar dacă ar putea fi acceptată de adeverită afirmarea acționaților, că mănăstirile le-au înființat despoți singuratici de naționalitate sârbă, cu folosirea averilor primite dela regii maghiari, încă nici din aceasta nu se poate deduce, că înființarea nu s'a făcut pentru scopurile întregii biserici, ci pentru ale naționalității sârbești. Mănăstirile adecă fiind organisme ale vieții bisericești, încă și astăzi sunt chemate să servească scopurile respectivei biserici, iar nu idea naționalistă, iar misiunea aceasta a lor a putut fi cristalizată și mai bine în epoca aceea, în care nu a existat idee naționalistă.

Nu se poate presupune deci, că regii maghiari ar fi voit cu privire la întrebuințarea averii date pe seama imigraților colonizați, ca partea din averea aceasta întrebuințată pentru scopurile vieții creștine să facă servicii unei grupări din confesiunea unitară, separată după naționalitate, când și privilegiile bisericești ale cetățenilor de religia aceasta, după cum a fost desvoltat mai sus, nu s'au dat niciodată naționalității, ci totdeauna confesiunii, și nu se poate presupune nici aceea, că întemeietorii înzestrați fără îndoială cu sentimente religioase, ar fi voit să excludă dela activitatea binefăcătoare a mănăstirilor poporul de o lege cu ei, dar de altă limbă, sau de altă naționalitate. Nu se poate presupune cu atât mai vârtos, cu cât și datele din proces arată contrarul.

Acționatorii au spus în răspunsul de sub XXX, pag. 42, că pe seama mai multor mănăstiri de pe teritor sârbesc au făcut danii însemnate *voevozi de naționalitate română.* Acționații în replica de sub LXXI, pag. 200, nu numai că conced aceasta în general, dar au spus, că aceste eventuale servicii *au fost numai revanjări pentru donațiunile făcute de domnitorii sârbi mănăstirilor române din Valahia.*

Astfel după acționați în Valahia s'au ridicat din donațiile bogate ale principelui sârbesc Lazar primele mănăstiri românești în secolul XIV (Vodița, Tismana, Câmpulung, Cotmena, Cozia), dintre cari Vodița și Tismana au primit mai târziu dela principele Stefan Lazarevici numeroase sate sârbești în dar, iar dania aceasta a încuviințat-o și regele maghiar Sigismund.

Tot în replica aceasta, la pag. 83, spun acționații, că la anul 1374, sau 1375, un membru al deputațiunii trimis de principele sârbesc Lazar la Constantinopol, călugărul sârbesc Nicodim Grcici, a ridicat mai târziu mai multe mănăstiri în Valahia, unde s'a bucurat de vază mare. *Acest amănunt esențial al procesului e singur destul pentru decretarea, că ceice au înființat mănăstiri, ori au făcut danii în favorul lor, considerându-le naționalitatea, nu se poate deduce că fundațiunea ori dania respectivă s'a făcut exclusiv pentru scopurile naționalității de care s'a ținut fundatorul ori donatorul.* Pentrucă nu există bază acceptabilă a presupune, că respectivul întemeietor sau donator, cu averea donată ar fi voit să servească scopurile vreunei naționalități, care se deosebește de a sa. Dar nu sunt date nici pentru aceea, că în țări streine, între popor de altă naționalitate, ar fi voit să promoveze interesele naționalității proprii, prin înființare. Iar lipsind aceste date, e afară de orice îndoeală, că *donațiile s'au făcut în favorul instituțiunilor întregei biserici de rit vechiu* (greco-orientale).

Iar dacă despre fundațiunile și daniile acum amintite se poate stabili acest lucru, atunci nu se poate conclude nici cu privire la mănăstirile din proces altceva, pentrucă epoca în care au fost înființate acestea, după cele de sus, poate să concludă cu timpul înființării mănăstirilor amintite de acționați, iar obiceiurile epocei aceleia, concepțiile și sentimentele religioase,

cu bună seamă vor fi fost aceleaşi în privinţa înfiinţării de mănăstiri.

Dar nu se poate scoate concluziune favorabilă pentru acţionaţi nici din naţionalitatea credincioşilor, cari au făcut donaţii pe seama mănăstirilor în vremile de mai târziu, pentrucă donaţiunile dovedite de acţionaţi în replica de sub LXXI s'au întâmplat toate pe vremea când mănăstirile, sub jurisdicţiunea de drept unitară şi comună a bisericii sârbe şi române, au servit scopurile bisericeşti ale ambelor naţionalităţi. Şi de altcum cu privire la mănăstirea Mesici e dovedit cu fasiunea martorilor amintiţi mai sus, că scaunele de biserică *le-au făcut credincioşii români cu cheltueala lor,* că ei *au donat mănăstirii prapori bisericeşti şi cruci,* că cu ocasiunea serviciilor divine lungă vreme şi neîntrerupt *au făcut danii în bani pe seama mănăstirii,* şi că edificiul călugăresc, îngrăditura mănăstirii şi reedificarea grajdului ars, *s'a făcut din materialul şi munca credincioşilor români.* Naţionalitatea exclusivă sârbească a donatorilor deci nu poate fi arătată.

Caracterul arhitectonic al mănăstirilor şi al celorlalte monumente, apoi limba acestora şi a conducerei şi administrării interne a mănăstirii, asemenea nu poate se fie decizătoare, pentrucă în proces nu s'au ivit date, că în epoca în care s'au zidit bisericile mănăstirilor din acţiune, caracterul arhitectonic al bisericilor popoarelor greco-orientale, deci de aceeaş lege, s'ar fi orientat după naţionalitatea separată sârbă şi română; mai departe, pentrucă preponderanţa limbii din singuraticele opuri şi monumente scrise, în epoca aceea, în care viaţa bisericească era diriguită de mitropolia din Carloveţ, de limbă bisericească sârbă, nu e acomodată pentru stabilirea caracterului adevărat al instituţiunilor bisericeşti; şi în fine, pentrucă nici limba vieţii interne şi a administraţiei din singuraticele mănăstiri nu poate oferi date pentru cristalisarea caracterului original naţionalist, fiindcă din faptul, că monahii, cari vorbeau sârbeşte, şi-au compus în sârbeşte actele lor oficioase după secole dela înfiinţarea mănăstirilor, de bunăseamă la dispoziţia unilaterală a factorilor supremi din biserica sârbă, nu se poate deduce, că mănăstirile au fost înfiinţate la timpul său spre scopurile naţionalităţii

sârbeşti, cu atât mai puţin, cu cât în procesul pentru mănăstirea Hodoş-Bodrog, acţionatorii din acest proces au dovedit cu documentele alăturate sub P/p şi O/o, că nici limba de administraţie sârbească nu a fost esclusivă în mănăstiri.

In sfârşit, ce se atinge de naţionalitatea călugărilor, nici ea nu poate se fie decizătoare de causă, că conspectele alăturate, în privinţa aceasta se refer toate la timpul, când mănăstirile au stat în serviciul comun al ambelor naţionalităţi, deosebirea deci după naţionalitate dintre călugări arată cu atât mai puţin, că mănăstirea unde a aparţinut, cu cât este dovedit din cuprinsul documentului la care s'a făcut referire mai sus şi care e alăturat sub R.) la replica de sub XIV, din partea acţionatorilor din procesul acesta, în procesul pentru mănăstirea Hodoş-Bodrog, că la alegerea preoţimii din mănăstire, *deosebire de naţionalitate nu s'a făcut*, iar mai marii mănăstirii au trebuit să cunoască, atât limba sârbă, *cât şi cea română*; e dovedit deci, că preoţii şi călugării de deosebite naţionalităţi ai instituţiunilor bisericeşti, în comun întrebuinţate, *au stat la dispoziţia întregei biserici*, nu numai la a unei grupări a aceleia, deosebită după naţionalitate.

Dar cumcă peste tot în biserică încă şi în trecutul apropiat nu a fost în uz să se deducă din naţionalitatea bărbaţilor bisericeşti din singuraticele oficii naţionalitatea bisericii inseşi, se vede din faptul întărit cu documentul de sub R.) amintit mai sus, că la timpul său episcopul greco-oriental de naţionalitate română din Bucovina a fost ales în persoana arhimandritului dela mănăstirea Covilului, considerată totdeauna de sârbească, ca episcop al poporului de naţionalitate română; iar mai departe, după opul nemţesc al baronului Andreiu Şaguna „Istoria bisericii greco-orientale", alăturat la proces, la continua urgentare a oamenilor bisericii, biserica greco-orientală din Ardeal se pune la 1761 sub jurisdicţiunea de drept a lui Dionisie Novacovici, iar după moartea acestuia, la 1770, sub a lui Sofron Kirilovici episcopi de Buda, şi în fine, în 1789, la propunerea patriarhului din Carloveţ Gherasim Novacovici, arhimandritul mănăstirii Bezdin, e numit episcop în Ardeal. Chiar şi numirile acestea, după cari dieceza greco-orientală din Ardeal,

de naționalitate curat românească, a fost supusă unui episcop comun, împreună cu dieceza din Buda, de naționalitate curat sârbească, iar acești prelați de naționalitate sârbă au devenit superiorii bisericești ai credincioșilor de naționalitate română, dovedesc clar, deoparte unitatea și comunitatea ierarhiei bisericești, de altă parte, că la îndeplinirea funcțiilor bisericești naționalitatea nu a fost luată în considerare, iar după opul amintit al lui Șaguna, acești arhierei de naționalitate sârbească au devenit conducători distinși bisericești ai credincioșilor români.

Dar însuși Andreiu baron de Șaguna, primul mitropolit al bisericii române greco-orientale, a fost în 1846 egumen al mănăstirii Covilului (Șematismul lui Raiacici) și ca atare a fost ales episcop al Sibiului. Și în fine Procopiu Ivacicovici, care în anii 1860, la consultările ținute în chestia despărțirii ierarhice, ca episcop al Aradului, — după anexa alăturată sub 261 la procesul verbal de sub numărul 69.141/912, — a fost apărătorul intereselor românești tocmai în chestia mănăstirilor din acțiune: a fost întâi egumen al mănăstirii Cruședol, de naționalitate sârbă, din scaunul episcopesc greco-oriental al Aradului a fost ales apoi de mitropolit român greco-oriental la Sibiu, și la 1874 ca atare a fost ales de patriarh greco-oriental sârbesc.

Datele acestea arată, că obiceiurile bisericești, cari în vremile mai vechi nu au fost cu considerare la naționalitatea bărbaților bisericești, s'au menținut cu efect și în vremile mai noi, când adecă după despărțirea ierarhică, mai marele bisericii române primește demnitatea cea mai înaltă în biserica sârbească.

De altcum e dovedit din documentele alăturate și din fasiunile martorilor amintiți mai sus, cumcă în mănăstiri *au fost și călugări de naționalitate română.* E greșită în privința aceasta enunțarea judecătoriei prime, că naționalitatea poate fi dedusă mai ales dela locul de consacrare. E greșită, pentru aceea, pentrucă documentele referitoare la naționalitatea călugărilor servesc cu date toate de pe vremea unității și comunității ierarhiei bisericești, iar în vremea aceea și diecesele cu poporațiune de naționalitate sârbă și română au fost comune și uni-

tare, de caracterul sârbesc al diecezei Timişorii deci nu se poate vorbi, mai ales considerat fiind cuprinsul documentului alăturat sub V/i la răspuns.

Naţionalitatea poate fi dedusă mai ales din locul de naştere, şi ţinând acest lucru în vedere, *numărul călugărilor de naţionalitate română a putut să fie însemnat.*

După cele desvoltate, materialul de dovedire arătat nu a oferit siguranţa corespunzătoare pentru stabilirea, că mănăstirile le-au înfiinţat fundatori de naţionalitate sârbă, spre scopuri bisericeşti esclusiv ale naţionalităţii sârbeşti, şi astfel în privinţa acestor averi de caracter fundaţional nu se poate enunţa, că acelea încă la înfiinţare au fost destinate pentru un scop determinat, cu restrângerea comunităţii tuturor credincioşilor de o singură lege, deci esclusiv credincioşilor de naţionalitate sârbă.

Acţionaţii s'au pus în proces pe punctul de vedere, că procesul şi fără a se enunţa aceasta, este a se decide în al lor folos, fiindcă dreptul de acţiune al acţionatorilor s'a prescris, respective, acţionaţii au câştigat averea mănăstirilor prin posedare, asupra acestora deci acţionatorii peste tot nu mai pot formula vreun drept. După acţionaţi adecă, în înţelesul rescriptului de sub A) mitropolia independentă română s'a înfiinţat prin preainaltă resoluţiune în 24 Decemvrie 1864, dela ziua aceasta deci a devenit de drept existentă faţă de mitropolia sârbească şi astfel orice pretensiune de drept material, isvorâtă din despărţirea aceasta, avea să fie valorată cu începere dela acest termin. Incepând dela 24 Decemvrie 1864, după legile de drept privat în 40 de ani, iar după normele în vigoare din dreptul bisericesc în 30 de ani, acţionatorii trebuiau să păşească pe calea acţionării. Dar chiar dacă s'ar lua în socotinţă în favorul acţionatorilor cuprinsul rescriptului de sub A) cu privire la încercarea prealabilei înţelegeri, fiindcă delegaţia congresului naţional sârbesc în 27 Martie 1865, ţinând şedinţă, a respins pretensiunea acţionatorilor referitoare la mănăstiri, în unanimitate, dela ziua aceasta s'a început terminul de 40, respective de 30 de ani pentru valorificarea pretensiunilor, şi astfel cu privire la acţiune prescripţia a intrat în mod necondiţionat în 27 Martie 1905. Dupăce în cursul pertractării

din 27 Martie 1865 congresul național bisericesc sârbesc a declarat categoric, că la nici un cas mănăstirile nu le predă, posedarea dela acest termin a devenit proprietate pentru posesor, deci prin posedarea neîntreruptă, după acționați, ei au câștigat dreptul de proprietate asupra mănăstirilor din acțiune.

Punctul de vedere de drept al tablei regești e acela, că în contra acțiunii nu poate fi ridicată escepție pe tema prescripției, respective a posedării. In legătură cu apărarea pertractată sub III, s'a enunțat adecă, cumcă mănăstirile, ca subiecte îndreptățite să agonisească averi, sunt persoane separate juridice, deci averea lor, în sens mai strâns, e numai proprietatea mănăstirilor, și deci posedarea eserciată în afară de organisația bisericească asupra acestora, față cu persoana a treia, ca fapt de drept în legătură cu proprietatea, este a se considera ca eserciată de mănăstiri înseși ca persoane juridice.

S'a enunțat adecă și aceea, că mănăstirile în privința averii ce formează proprietatea lor, sunt subordonate superiorității bisericești; influența acestora însă, referitoare la raporturile materiale ale mănăstirilor, care se manifestă în eserciarea jurisdicțiunei de drept și a dispunerei asupra lor, parte ca îndreptățire, parte ca datorință ce stă sub controla puterii de stat, — fie și de natura dreptului material, — nu poate fi considerată ca raport de drept privat, de un înțeles cu posesoratul de drept privat, ci de un astfel de drept, a cărui eserciare e de natura dreptului public.

Sub avere bisericească sunt adecă de înțeles lucrurile, cari deoparte sunt necesare pentru susținerea organismului extern al bisericii, de altă parte sunt necesare în scopul eserciеrii puterii bisericești și al realisării misiunilor sufletești ale bisericii, precum și averea statului servește pentru susținerea organismului de stat și pentru realisarea scopurilor statului. Amăsurat acestora, subiectivitatea de drept material a bisericii, ca și a statului, e de origine, nu de drept privat, ci de drept public.

De aci urmează, că nici biserica întreagă, ca unitate ierarhică, nici părțile ei, episcopiile, comunitățile bisericești, fundațiunile, mănăstirile, câtă vreme e vorba de raporturile de

avere ce vin regulate în cadrele organisației bisericești, nu pot fi considerate ca subiecte de drept privat, ci numai ca formațiuni de drept public, pentrucă raporturile dintre olaltă ale acestor formațiuni separate, cari compun hierarhia bisericească, le regulează, atât în privința administrației bisericești, cât și în a dreptului material, legi și norme, nu de drept privat, ci de drept public, mai ales de drept bisericesc. (Rescriptul preaînalt din 24 Decemvrie 1864, art. de lege IX dela 1868, ordinul preînalt din 10 August 1868).

Organismele acestor formațiuni separate, acum amintite, pot să fie luate în considerație ca subiecte de drept privat numai în casul, dacă vin în referință de drept cu subiecte de drept ce cad în afară de organisația bisericească. Obiectul acestui proces îl formează însă astfel de pretensiuni, pe cari le ridică în urma despărțirii în două a bisericii greco-orientale din Ungaria, până la 1864 unitară, în biserică greco-orientală română și sârbă, una din unitățile ierarhice în contra celeilalte; judecătoria deci, în urma delegării ei, în înțelesul §-ului 8 din articolul de lege IX, din 1868, are să decidă asupra astorfel de pretensiuni, cari nu derivă din raporturile de drept material ale bisericii față de persoana a treia, ci din schimbarea organismului bisericesc, mai nainte unitar. Iar prefacerea aceasta organică nu se basează pe afaceri de drept privat, ci pe fapt de drept public, pentrucă permisiunea pentru desfacere a dat-o ordinul domnitorului, care eserciază preaînalta supraveghere asupra bisericei în urma poziției de drept public, și despre recunoașterea ei ca fiind de drept public, s'a îngrijit art. de lege de drept public IX dela 1868.

Din toate acestea urmează, că pretensiunile acționatorilor, cu toate că în resultatul final sunt de importanța dreptului material, ca atari nu sunt pretensiuni de drept privat, ci de drept public, precum și acționatorii își întemeiază pretențiunile asupra averii mănăstirilor pe titli isvoriți din dreptul public, nu din dreptul privat, atunci, când cer, ca acțiunea lor în privința aparținerii mănăstirilor, din punct de vedere al organisării bisericești să fie apreciată, pe basa împrejurărilor înființării singuraticelor mănăstiri și a raporturilor naționaliste ale poporațiunii din jurul mănăstirilor.

In chestia prescripţiei deci punctul de vedere al tablei regeşti e acela, că asupra pretenţiunii din acţiune nu se estind normele prescripţiei de drept privat şi astfel ea (acţiunea) nu a căzut peste tot sub prescripţie. Dar în legătură cu aceasta acţionaţii n'au putut câştiga drept nici pe basa posedării, pentrucă un lucru, sau un drept, poate fi posedat numai de posesorul unui lucru sau drept cu caracter de drept privat, nu însă şi de persoana, care eserciază dreptul, fie şi de natura dreptului material, asupra lucrului respectiv, ca îndreptăţire de natura dreptului public.

Dar şi dacă s'ar putea ridica în contra acţiunii în general escepţia prescripţiei, respective a posedării, escepţia trebue respinsă şi atunci, pentrucă până la începerea acţiunii nu s'a împlinit termenul legal de 40 de ani al prescripţiei, respective al posedării (Verböczy I. 78 § 2). Prescripţia, respective posedarea, o întrerupe adecă acţiunea iniţiată pentru valorarea lucrului sau a dreptului, şi până nu este organ al puterii publice, care se silească pe celce nu recunoaşte dreptul, la recunoaşterea dreptului, terminul prescripţiei, respective al câştigării de drept prin posedare, nu este început.

Ordinul preaînalt din 24 Decemvrie 1864 a îndrumat părţile numai la încercarea înţelegerei cu privire la mănăstirile aflătoare în litigiu, dar nu a numit organul de putere publică, chemat să judece, în cas că înţelegerea se zădărniceşte în chestia aceasta de importanţa dreptului public. Judecătoria aceasta a instituit-o abia art. de lege IX dela 1868, iar dela sancţionarea acestui articol de lege, până la începerea acţiunii, n'au trecut 40 de ani.

Afară de aceasta, fiindcă în rescriptul de sub A) domnitorul, iar în art. de lege IX din 1868 legislatura, a enunţat apriat, că în privinţa averii bisericeşti mitropolia împărţită acum în două are se încerce împăcarea, iar în caz că nu succede împăcarea, are se facă paşi mai departe, enunţiamentul acesta, dupăcum s'a accentuat mai sus, cuprinde în sine enunţarea, (că până la terminarea procedurii stabilite pentru regularea raporturilor de avere, are să se menţină starea de lucruri de până aci dupăcum se spune la aşa numitele comune mixte bisericeşti),

și fiindcă după cele stabilite mai sus, mănăstirile din acțiune, pe vremea despărțirii erau instituțiuni bisericești comune, puse în serviciul comun al mitropoliei sârbe și române; înainte de resolvarea pe calea înțelegerei ori pe calea procesului a chestiei din discuție e dătătoare de măsură starea comunității, deci cu privire la averea instituțiunilor comune bisericești membrii de naționalitate sârbă și română ai bisericii sunt de considerat ca părtași, iar cu privire la obiectele comune și neîmpărțite ale părtașilor, până la efectuarea împărțirii, nici unul dintre ei nu poate câștiga drepturi prin posedare.

Din aceasta urmează, că și dacă jurisdicțiunea de drept, eserciată asupra mănăstirilor de către mitropolia acționată ar putea fi considerată de posedare, ea la nici un caz nu e de natură, ca cu privire la ea terminul de posedare să se fi început măcar.

In urma tuturor acestora și cu accentuarea, că punctul de vedere al acționatorilor în privința indivizibilității averilor mănăstirești și a neînstrăinării lor, pe baza motivării corecte din sentința judecătoriei prime, referitoare la aceasta, nici tabla regească nu l-a aflat de acceptabil, și că declarațiunei personale a lui Andreiu baron de Şaguna, episcop în Ardeal, și a lui Procopiu Ivacicovici, episcop în Arad, făcută după documentul alăturat sub 261 în cursul pertractărilor de înțelegere cu privire la înființarea mănăstirilor, dar nesprijinită cu nimica, în fața faptului, că înființarea mănăstirilor sârbești nici în cursul procesului actual nu a putut fi stabilită, nu i se poate atribui vre-o greutate favorabilă pentru acționați, a trebuit să enunțe, că asupra averii mănăstirilor din acțiune are pretensiune și mitropolia română greco-orientală cu privire la jurisdicțiunea de drept și exerciarea dispunerii, stabilite în statutele organice bisericești.

Din natura de drept bisericesc a mănăstirilor, specială și divergentă de a altor fundațiuni, (de exemplu Fundațiunea Trandafil), precum și din întocmirile organice bisericești ale celor două mitropolii, urmează, că jurisdicțiunea de drept și dispunere, ce compete celor două mitropolii asupra mănăstirilor, nu în comun, ci separat pentru fiecare mănăstire poate fi exerciată

numai de una dintre mitropolii, şi astfel are loc împărţirea jurisdicţiunii de drept şi a dispunerii.

Că împărţirea cum să se efectuească, e o chestie, în care judecătoria primă, în urma punctului contrar de vedere al dreptului, nu a adus hotărîre; cauza deci se remite primei judecătorii, în scopul ca să decidă în chestia împărţirii jurisdicţiunii de drept şi a dispunerii.

Fiindcă însă în procesul dintre aceleaşi părţi, aflător în curgere pentru jurisdicţiunea şi dispunerea de drept şi exercitată cu privire la averea mănăstirii Hodoş-Bodrog, proces judecat astăzi sub numărul 11.140/914, tabla regească a enunţat, că asupra averii Hodoş-Bodrog are pretensiune şi mitropolia greco-orientală sârbă în privinţa jurisdicţiunii de drept şi a exercierii dispunerii; dupăce după acestea, că jurisdicţiunea de drept şi dispunerea ce poate fi exercitată acum de ambele mitropolii, cum să se împartă cu privire la cele şapte mănăstiri: poate să se decidă numai în mod unitar şi cu consideraţiuni faţă de una şi de alta, — este a se enunţa şi aceea, că la împărţirea jurisdicţiunii de drept şi a dispunerii ce poate fi exerciată asupra averii mănăstirilor interesate în proces, judecătoria are să fie cu considerare şi la aceea, că jurisdicţiunea de drept şi dispunere asupra averii mănăstirii Hodoş-Bodrog, care parte din proces să o primească prin deciderea ce va fi adusă tot atunci?

Asupra cheltuielilor de proces şi a competinţelor advocaţilor se vor lua dispoziţiuni în deciziunea de încheiere a procesului. Advocatul acţionatorilor n'a cerut stabilirea de cheltueli pentru participare la expunerea cauzei şi pentru luarea cuvântului după expunere, iar stabilirea competinţelor sub acest titlu pe seama advocaţilor acţionaţilor e bazată în §-ul 61 al procedurei în procesele civile.

In fine se observă din partea tablei regeşti, că deşi delegaţia congresului naţional greco-oriental sârbesc din Carloveţ, neîmprocesuată de acţionatori, cu tot dreptul a stat în proces ca acţionată, fiindcă pe vremea reînceperei procesului era în vigoare regulamentul pentru mănăstiri dela 1908 şi în înţelesul §-lui 13 punct m)., reprezentarea mănăstirilor din acţiune în faţa

autorităţilor ei îi competea, dar fiindcă atât regulamentul pentru mănăstiri, cât şi ordinaţiunea preaînaltă din 14 Maiu 1875, în care se cuprinde instituirea delegaţiunii naţionale congresuale greco-orientale sârbeşti, în cursul procesului au fost scoase din vigoare, prin preaînalta ordinaţiune din 11 Iulie 1912, chestia, că oare pe seama acestui organ bisericesc, care şi-a pierdut cercul de competinţă în organizaţia bisericească, să se asigure influenţă în cursul ulterior al procesului, tabla regească a judecat-o în sens negativ, în înţelesul ordinaţiunii preaînalte din 11 Iulie 1912.

Budapesta, în 29 Martie 1916.

Emil Barthodeiszky, m. p., prezident de senat. *Desideriu Térfi* m. p., raportor. *Dr. Adalbert Csulyok* m. p. *Iuliu Kéler* m. p. *Dr. Aladár Székács* m. p.

[Traducere din ungureşte publicată după *Telegraful Român*, Sibiu, 1916 no. 63—69]

Lista episcopilor şi mitropoliţilor.

I. Episcop în Hunedoara:

Ioan de Caffa 1456.

II. Episcopi peste Maramureş, cu reşedinţa în mănăstirea din Peri sau în Muncaciu, etc.

1. Ioanichie „mitropolit de Belgradul" sârbesc, 20 Martie 1479.
2. Luca, 1485.
3. Ioan, 1494—98.
4. Ladislau, 1551.
5. Ioan, 1556.
6. Serghie, înainte de 24 August 1597—după 20 April 1616.
7. Petronie, 2 Iunie 1600.
8. Silomon, 1608—9.
9. Spiridon, amintit la 7 Maiu 1619.
10. Ieremie, 21 August 1620.
11. Petronie, 1623.
12. Ioan Grigorie, 1627—33.
13. Vasile Tarasovici, 1633—40
14. Dosofteiu, 28 Nov. 1634.
15. Dimitrie din Moiseiu, înainte de 3 Noemvrie 1637.
16. Ioan Iusko, 6 Maiu 1643.
17. Silvestru, înainte de 26 Apr. 1645.
18. Porfirie Ardan, 1649.
19. Savul, 12 April 1650.
20. Mihail Molodeţ, 7 Iulie 1651
21. Ioanichie Zăican, 1664.
22. Metodiu Racoveţchi, 1688.
23. Iosif Stoica, începutul anului 1690 † c. 1711.
24. Ştefan-Serafim de Petrova, toamna 1711—toamna 1714.
25. Dosofteiu II Teodorovici, toamn 1718— c. † 1734.
26. Gavril 1739.

[Episcopii uniţi din Muncaciu păstoresc şi peste Maramureş între anii c. 1734—1854, când trece la episcopii români uniţi din Gherla].

III. Episcopii din Feleac.

1. Marcu, grec, înainte de Octomvrie 1488.
2. Daniil, după Oct. 1488.
3. Petru, 1538.

IV. Episcopii de Vad.

1. Ilarion, 29 Sept. 1523, 14 Februarie 1533.
2. Varlaam, 1527.
3. Anastasie, 11 Oct. 1529—c. 1546.
4. Tarasie, 20 Iulie 1546—49.

5. Gheorghe, 5 Ian. 1550—c. 1560.
6. Eftimie, 1574—1576 (fusese vlădică în Bălgrad).
7. Spiridon, 1576—c. 1599.
8. Ioan Cernea, 1599—c, 1605.
9. Spiridon, 23 Sept. 1605—1614.
10. Teofil, 21 Febr. 1615—c. 1620.
11. Augustin, c. 1621.
12. Eftimie al II-lea, confirmat 1 Iunie 1623.

V. Episcopii Silvaşului cu reşedinţa în Prislop.

1. Ioan din Peşteana, după 15 Iunie 1553.

VI. Episcopii de Geoagiul de sus.

1. Cristofor, 16 April 1557.
2. Sava, primăvara 1559.
3. Gheorghe din Ocna, scos în 10 April 1562.
4. Sava, restituit în 10 April 1562—c. 1570.

VII. Episcopii româno-calvini.

1. Gheorghe de Sângiorz, înainte de 30 Nov. 1566—† 1569.
2. Pavel din Turdaş, 8 Febr. 1569—† înainte de 21 Apr. 1577.
3. Mihail din Turdaş, 1577—† după 14 Iulie 1582.

VIII. Mitropoliţii din Bălgrad (Alba-Iulia).

1. Eftimie, 5 Octomvrie 1571—Martie 1574.
2. Cristofor, 6 Iunie 1574 —† toamna 1579.
3. Ghenadie I-iu, 1579—Febr. 1585.
4. Ioan de Prislop, 20 Martie 1585—c. 1601.
5. Teoctist înainte de 13 Martie 1606—c. 1614.
6. Teofil, 1614—c. 1620 (şi peste eparhia Vadului).
7. Dosofteiu, 21 April 1622—vara 1627.
8. Ghenadie de Brad, înainte de 17 Octomvrie 1627—† 3 Septemvrie 1640.
9. Ilie-Iorest, Oct. 1640—1643.
10. Ştefan, înainte de 19 Aug. 1643—† după 22 Maiu 1656.
11. Sava Brancovici, vara 1656 — destituit 2 Iulie 1680.
12. Daniil, c. 1659—1662.
13. Ghenadie al III-lea, Iulie 1659—† vara 1660.
14. Iosif Budai, Iulie 1680—finea 1681.
15. Ioasaf, grec, Martie 1682—finea 1683.
16. Sava din Veştem, 24 Ian. 1684—† August 1685.

17. Varlaam, Dec. 1685—vara 1692.
18. Teofil, sfinţit 18 Sept. 1692 —† după 12 Iulie 1697.
19. Atanasie, sfinţit 22 Ianuarie 1698—1700.

IX. Episcopi în Făgăraş.

1. Daniil, 20 April 1662—c. 1672.

X. Episcopii din Inău, cu sediul şi în Hodoş-Bodrog şi Lipova.

1. Mateiu-Moise, c. 1600.
2. Sava, înainte de 7 April 1606—† după 6 Nov. 1627.
3. Longhin Brancovici „mitropolit", 1628—1643.
4. Sofronie „mitropolit", 1651.
5. Ştefan, c. 1660—1664.
6. Isaia Diacovici, c. 1690.

XI. Episcopi în Bihor, etc.

1. Avram din Burda, 30 Sept. 1641.
2. Sava, 1689.
3. Efrem Veniamin, Martie 1695.
4. Petru Cristofor c. 1710—c. 1713.

XII. Episcopi in Banat.

1. Daniil, 1563 (cu sediul în Lipova).
2. Teodor, Iunie 1594.
3. Gherasim, 1695.

XIII. Episcopi fără reşedinţă stabilă.

1. Venedict, 4 Maiu 1631.
2. Sava de „Bistra", 14 Iunie 1651.
3. Grigorie de „Moldoviţa", 14 Iunie 1651.

XIV. Episcopi ortodoxi de Buda, Câmpii Măhaciului şi în Ardeal.

1. Dionisie Novacovici, instalat la Braşov, 11 Iunie 1761—† 8 Decemvrie 1767. Vicariu: Ioan Gheorghevici, 1768.
2. Sofronie Chirilovici, 1 Dec. 1770—1783.
3. Ghedeon Nichitici, 6 Nov. 1783, instalat 1 Iunie 1784 —† 6 Dec. 1788.
4. Gherasim Adamovici, 1789 —13 April 1796. Vicari: Ioan Popovici de Hondol (1796—1805); Nicolae Haţovici, 1805; Aron Budai—1810.

XV. Episcopi, apoi Mitropoliţi români ortodoxi de Ardeal.

1. Vasile Moga, întâiu episcop român, fără legătură cu eparhia Budei, Septemvrie 1810, sfinţit 21 April 1811—† 11 Octomvrie 1845.
2. Andrei Şaguna, administrator din 13 Iulie 1846, ales 2 Decemvrie 1847, sfinţit în Dumineca Tomei, 1848; Mitropolit dela 1855 —† 16 Iunie 1873.
3. Procopie Ivacicovici, 1873—1874 (patriarh sârbesc de Carloviţ, † 1881).
4. Miron Romanul, 21 Noemvrie 1874—† 13 Oct. 1898.
5. Ioan Meţianu, dela 14 Dec. 1898—† 3 Februarie 1916.
6. Vasile Mangra, dela 6 Aug. 1916—† 1 Octomvrie 1918.

XVI. Episcopia ortodoxă de Arad.

Sârbi:

1. Ioanichie Martinovici, înainte de 1713, când trece la uniţi.
2. Vichentie Ivanovici, Sept. 1726—1731 (trece mitropolit).
3. Isaia Antonovici, 1731–1748.
4. Pavel Nenadovici, 1748—1751 (trece patriarh).
5. Sinesie Jivanovici, 1751—† 1769.
6. Pahomie Knezevici, 1770—1783.
7. Petru Petrovici, Maiu 1784—1786 (trece la Timişoara).
8. Pavel Avacumovici, 1786—† 1815.
9. Administrator: episcopul de Vârşeţ: Iosif Putnic 1719—1828.

Români:

1. Nestor Ioanovici, 1829—† 1830.
2. Gherasim Raţ, 1830—† 1850.
3. Procopie Ivacicovici, 1853—73, apoi mitropolit.
4. Miron Romanul, 1873—4.
5. Ioan Meţianu, 1875—1898.
6. Ioan Pap, 1898—† 1925.

XVII. Episcopia de Caransebeş.

1. Vicariu: Ignatie Vuia, 1865.
2. Ioan Popazu, 6 Iulie 1865, † 5 Februarie 1889.
3. Nicolae Popea, 1889—1908.
4. Miron Cristea, 1910—1920.

XVIII. Episcopi sârbi cu sediul Timişoara.[1]

1. Neofit, 1608.
2. Vasile, 1638.
3. Iosif, 1655.
4. Mihail, 1688.

[1] După Slobodan Costici, *Şematismul eparhiei sârbeşti din Timişoara pe 1924*, Timişoara, 1925, p. 5, 16.

5. Isaia Diakovici, 1695—1710.
6. Ioanichie Vladisavlevici, 1710—1726.
7. Maxim Petrovici, 1727—1728.
8. Nicola Dimitrievici, 1728—1744.
9. Georgie Popovici, 1745—1757.
10. Vichentie Iovanovici Vidac, 1759—1774 (trece mitropolit la Carloviţ).
11. Moise Putnic, 1774—1781 (trece mitropolit la Carloviţ).
12. Sofronie Chirilovici, 1781—1786.
13. Petar Petrovici, 1786—1800.
14. Stefan Avacumovici, 1801—1822.
15. Iosif Putnic, 1828—1830.
16. Maxim Manuilovici, 1833—1838 (român).
17. Pantelemon Jivcovici, 1839—1851.
18. Samuil Manoilovici, 1853—1864 (trece mitr. la Carloviţ).
19. Antonie Naco, 1864—1869.
20. George Voinovici, 1874—1881.
21. Gheorghe Brancovici, 1882—1890 (trece mitr. la Carloviţ).
22. Nicanor Popovici, 1891—1901.
23. Gheorghe Letici, 1904—

XIX. Episcopi sârbi cu sediul în Vârşeţ.[1]

1. Simeon, 1608.
2. Antonie, 1622.
3. Teodosie, 1662.
4. Spiridon Ştibiţa, 1695—1702.
5. Moise Stanoievici, 1722—1726.
6. Nicola Dimitrievici, 1726—1728.
7. Maxim Nestorovici, 1728—1738.
8. Ieftimie Damianovici, 1739.
9. Isaia Antonovici, 1741—1748.
10. Iovan Georgevici, 1749—1769.
11. Vichentie Popovici, 1774—16 Decemvrie 1785.
12. Iosif Iovanovici Şacabent, 28 Oct. 1786—19 Dec. 1805.
13. Petar Iovanovici-Vidac, 23 Nov. 1806—9 Dec. 1818.
14. Iosif Putnic, 1819—1828.
15. Maxim Manuilovici, 21 Ian. 1829—1833 (român).
16. Iosif Raiacici, 1834—1842.
17. Ştefan Popovici, 1843—1849.
18. Emilian Chenghelaţ, 1853—1885.
19. Nectarie Dimitrievici, 1887—1895.
20. Gavril Zmeianovici, 1896—1920.

[1] După Slobodan Costici, *Şematismul eparhiei sârbeşti din Timişoara pe 1924*, Timişoara, 1925, p. 5, 16. — Unii dintre aceşti episcopi au residat şi în Caransebeş.

XX. Episcopii, apoi Mitropoliţii bisericii unite a Românilor din Ardeal şi Ungaria.

1. Atanasie Anghel, instalat ca episcop unit la 25 Iunie 1701 —† 19 August 1713. Vicari: Iosif Bardia şi Régay.
2. Ioan Ţirca, sfinţit la 1706 — toamna 1709 (fuge în Moldova).
3. Wenceslas Frantz, ales 9 Sept. 1713, neaprobat.
4. Ioan Giurgiu Patachi, numit 23 Dec. 1715, aprobat de Papa la 18 Maiu 1721 ca „episcop al Făgăraşului", instalat în August 1723—† 29 Oct. 1727. Vicariu: Adam Fitter, 1727—8.
5. Ioan Inochentie Clain, ales la 4 Iunie 1728; întărit de împărat la 25 Februarie 1729; sfinţit la 25 Octomvrie 1730; fuge la Roma Decemvrie 1744; abdică 7 Maiu 1751, † 23 Sept. 1768. Vicari: Petru Aaron şi Nicolae din Balomir.
6. Petru Pavel Aaron, numit 28 Febr. 1752, sfinţit 1 Sept. 1752—† 9 Martie 1764.
7. Atanasie Rednic, ales 30 Iunie 1764, întărit de Papa 15 Maiu—† 2 Maiu 1772.
8. Grigorie Maior, ales 15 Aug. 1772, numit 27 Octomvrie, retras 12 August 1782, † Februarie 1785.
9. Ioan Bob, numit la 21 Oct. 1782, confirmat la 15 Dec. 1783, sfinţit 6 Iunie 1784, † 7 Oct 1830.
10. Ioan Lemeni, numit 23 Aug. 1832, întărit de Papa 16 April 1833, sfinţit 6 Iunie, retras Martie 1850, † 29 Martie 1861.
11. Alexandru Şterca - Şuluţiu, numit 18 Nov. 1850, confirmat de Papa 17 Febr. sfinţit 22 Iulie, 1851; mitropolit dela 1853; † 7 Sept. 1867.
12. Ioan Vancea de Buteasa, numit 21 Oct. 1868, întărit de Papa 21 Decemvrie, † 31 Iulie 1892.
13. Victor Mihály de Apşa, ales 16 Aprilie 1893, numit 9 Nov. 1894, instalat 26 Maiu 1895—† 1918.

XXI. Episcopia unită de Oradea-Mare.

1. Meletie Covaci, titular de Tegea, numit 12 Iulie 1748, † 1770.
2. Moise Dragoşi, numit sufragan la 5 Nov. 1775, episcop 26 Iulie 1776, recunoscut de Papa la 16 Iunie 1777, sfinţit la 9 Noemvrie, † 16 Aprilie 1787.
3. M. Savniţchi, neprimit de drecesă 1787.

4. Ignatie Darabanţ, numit la 8 April 1788, confirmat de Papa la 3 Febr. 1790, sfinţit la Mart., † 31 Oct. 1805.
5. Samuil Vulcan, numit 25 Oct. 1806, † 25 Dec. 1839.
6. Vasilie Erdélyi, numit la 2 August 1842, recunoscut de Papa la 30 Ian. 1843, sfinţit la 11 Iunie, † 27 Martie 1862.
7. Iosif Papp-Szilágyi, numi la 1 Nov. 1862, sfinţit la 3 Maiu 1863, † 5 Aug. 1873.
8. Ioan Oltean, numit 1873, † 29 Nov. 1877.
9. Mihail Pavel, numit la 29 Ian. 1879, † 1 Iunie 1902.
10. Dimitrie Radu, numit la 1902 —† 8 Dec. 1920.

XXII. Episcopia unită a Lugojului.

1. Alexandru Dobra, numit la 17 Martie 1854, sfinţit la 28 Oct. 1855, † 13 April 1860.
2. Ioan Oltean, numit la 25 Iulie 1870, recunoscut de Papa la 5 Oct., sfinţit la 18 Dec., 1873 trecut la Oradea.
3. Victor Mihalyi, numit 25 Nov. 1874, recunoscut de Papa 21 Dec., sfinţit 14 Febr. 1875, mitropolit Nov. 1894.
4. Dimitrie Radu, numit 22 Nov. 1896, recunoscut de Papa 3 Dec., sfinţit 9 Maiu 1897, trece la Oradea-Mare 1902.
5. Vasile Hossu, 1903—1913.
6. Valeriu Frenţiu, 1913—1922.

XXIII. Episcopia unită de Gherla (urmaşă a celei de Maramureş).

1. Ioan Alexi, numit la 17 Mart. 1854, recunoscut de Papa în Nov., sfinţit la 28 Oct. 1855, † 29 Iunie 1862. Vicariu pentru Maramureş: Ioan Pavel, 24 Nov. 1860—începutul lui 1879.
2. Ioan Vancea, numit la 4 Iulie 1865, recunoscut 25 Sept., sfinţit 3 Dec., Mitropolit la 21 Oct. 1866.
3. Mihail Pavel, numit la 11 Sept. 1872, recunoscut de Papa la 23 Dec., sfinţit la 26 Ian. 1873; 29 Ian. 1879, trece la Oradea. Vicariu: Ioan Pop, 12 Dec. 1874—† 10 Dec. 1879.
4. Ioan Szabó, numit la 18 Febr. 1879—1913. Vicari: Mihail Pop—Kókényesdy, Decem. 1879—1 Sept. 1887, Tit Bud, 15 Nov. 1887—c. 1914.
5. Vasile Hossu, 1913—1916.
6. Iuliu Hossu, 1917—

Tabla numelor și locurilor istorice

Prescurtări:

c. = călugăr. m. = mănăstire.

A.

* Numerii cursivi arată, că la paginile respective se vorbeşte mai pe larg despre mănăstirea numită.

B.

* Mănăstirile cu acest semn nu sunt notate pe harta anexată.

C.

D.

E.

F.

---

[1] In satul cu acest nume din Banat încă a fost in vechime o mănăstire ortodoxă, cf. Szentkláray, *A szerb monostoregyházak*, p. 65.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

N.

O.

P.

S.

Ş.

T.

Tabla ilustraţiilor.

Notă. O parte din ilustraţii e inedită. Fig. 4—6, 9, 17, 24—26, primite dela păr. Constantin Oancea din Cioara, dl inspector Atanasie Popa, Comisia Monumentelor istorice din Cluj şi Drd. Marius Dăncilă, restul e strâns din diferite publicaţiuni.

Greșeli de ţipar.

Pag.	Rândul:	In loc de:	Ceteşte:
XXIV	3 j.	Ivanovici	Ioanovici
LI	3 s.	cu	cu ce
LXXII	9 s.	la	—
16	1 j.	1733	1763
16	6 j.	Labaţiu	Sabaţiu
30	5 j.	cauzele	acuzele
88	10 s.	1769	1768
166	14 j.	Nicolae	Mihai
182	10 j.	XV	XVI
214	1 j.	*a*	art
223	8 s.	din	, ci din

Tabla analitică a cuprinsului.

2. *Călugărul Nicodim,* XXXI—XXXVI. — Din trecutul acestui călugăr, XXXI—II. Nicodim delegat la Viena pentru libertatea legii ortodoxe, XXXII. Se refugiază în Rusia, unde intervine la Țarevna Elisabeta să ajute ortodoxii persecutați din Ardeal XXXII—III. Nicodim se întoarce la Râmnic, XXXIV. Merge din nou în Rusia cu un memoriu iscălit de mai mulți fruntași ortodoxi români din Ardeal în 1757, cerând sprijinul și intervenția la Viena, XXXIV—V. Nicodim stă 2 ani în Rusia, adună milostenie și se întoarce la Râmnic XXXVI.

3. *Călugărul Sofronie din Cioara și rolul său în „revoluția" religioasă din 1759—1761,* XXXVI—LXXVI. — Trecutul lui Sofronie, ctitoria sa din Cioara și persecuțiile îndurate, XXXVI—VIII. Arestarea lui în Bobâlna și eliberarea prin popor, XXXIX—XL. Efectul eliberării, XL—XLI. Adresa Românilor din Hunedoara către congregația județului pentru libertatea legii ortodoxe, XLI—II. Nobilul ungur Gh. Rettegi tremură de îndrăzneala Românilor, XLII. Sofronie se adăpostește în Munții apuseni, XLIII. Intrarea lui Sofronie în Zlatna, Abrud, etc. însuflețirea poporului și alungarea preoților uniți, XLIII—IV. Românii din județele, Alba, Târnave și Turda gata să ceară și ajutorul Rusiei pentru apărarea legii strămoșești, XLIV—V. Arestarea protopopului Ioan din Sadu zis și Tunsu, XLV. Arestarea lui Sofronie în Abrud, XLV—VI. Eliberarea lui Sofronie și sinodul dela Zlagna cu mii de credincioși în August 1760, XLVI. Sofronie prin scrisoare amenință pe generalul-comandant din Sibiu, XLVI—VII. Prin alta amenință guvernul din Sibiu, XLVII—VIII. Tot din Zlatna Sofronie trimite un memoriu Reginei în numele „neamului românesc din Transilvania", înșirând doleanțele XLVIII—L. Guvernul eliberează pe ortodoxii arestați sub amenințarea lui Sofronie, L. Guvernul recunoaște neputința sa în fața amenințărilor lui Sofronie, L—LII. Episcopul unit P. P. Aaron, dușmanul ortodoxilor, se refugiază la Sibiu, LII. Ortodoxii cer socoteală lui Aaron, LIII. Unirea în pragul desființării, LIII. Guvernul dă lui Sofronie „salvus conductus" și organelor administrative ordin să nu se opună călugărilor și oamenilor săi, LIII—IV. Sofronie din nou se mișcă în Zlatna, Abrud, Ighiu și Bogata de Mureș, încunjurat de popor, LIV. Mișcarea lui So-

fronie câştigă aderenţi în judeţele Târnava şi Dobâca, LIV. Doi delegaţi ai lui Sofronie fac propagandă în nordul Ardealului, LIV—LVI. Sofronie scrie Românilor din ţinutul Chioara, LVI. Sofronie ţine un sinod în Alba-Iulia, în Febr. 1761, LVII—VIII. Chestiunile desbătute în sinod, LVIII—LX. Generalul Buccow recunoaşte, că creditul lui Sofronie a crescut după sinod, să se ia măsuri contra lui căci altfel unirea va dispare, LXI. Guvernatorul Ardealului, Kemeny, declară că Sofronie stăpâneşte guvernul şi toată ţara, LXI—II. Sofronie în ţara Făgăraşului şi ţinutul Nocrich, funcţionarii au ordin să nu i se opună, LXII—III. Relaţiile lui Sofronie cu ierarhia sârbească din Banat, LXIII—IV. Călugărul Ioanichie din Veneţia de sus la mitropolitul din Carloviţ, de unde scrie popii Bucur din Vale, LXIV—VI. Emisarii lui Sofronie în judeţul Crasna, LXVI—VII. In Bihor, LXVII. Aderenţiii lui Sofronie în Satu-mare şi adunarea din Sântău, LXVII—IX. Acţiunea lui Sofronie are aderenţi în Maramureş, unde ţine adunări pe sate, LXX—I. Importanţa răsvrătirii lui Sofronie, LXXI—II. Cauzele cari opresc guvernul de a reprima imediat revoluţia lui Sofronie, LXXII. Generalul Buccow în Ardeal, LXXII. Delegaţia Românilor la Buccow în Sibiu şi cererile ei, LXXII—III. Cum preţuiau Românii pe Sofronie, LXXIII—IV. Sofronie se prezintă înaintea lui Buccow în Sibiu, LXXIV. Sofronie dă silit o proclamaţie către popor, LXXIV—V. Sofronie se retrage la Zlatna, apoi trece în Ţara românească, LXXVI. Generalul Buccow singur stăpân peste Ardeal, distruge mănăstirile şi alungă din ţară călugării. LXXVI.

IV. *Relaţiile călugărilor ardeleni cu Principatele române*, LXXVI—XCVIII. — Cauzele cari au determinat aceste relaţii şi le-au intensificat, LXXVI—VII. Copiii Românilor din Ardeal învăţa carte în mănăstirile din Moldova, LXXVII – IX. Mănăstirea Moiseiu închinată Putnei, LXXVIII. Călugări moldoveni în Maramureş, LXXIX. Diacul Toader din Feldru învaţă copiii boierului moldovean Ciogolea, LXXIX. Din cei cari au învăţat în Moldova ajung vlădici în Ardeal, LXXIX—XXX. Preoţii din Scheiul Braşovului se fac călugări la mănăstirile Rângăciov şi Sinaia, LXXX. Călugării aduşi de Mihai Viteazul în Alba-Iulia spionează în favorul lui, LXXXI—II. Măsuri contra călugărilor pentru a

fi scoşi din ţară în sec. 18-lea, LXXXI—III. Călugărul din mănăstirea Daia are fraţi preoţi în Moldova şi Tara Românească, LXXXIII. Protopopul şi vicarul unit Nicolae din Balomir trece în Ţara Românească, merge în Rusia şi ajunge arhimandrit la Argeş, LXXXIV. Nicolae dela Argeş acţionează pentru emigrarea Românilor din Ardeal, LXXXV. Generalul Buccow distruge mănăstirile la îndemnul episcopului unit Aaron, LXXXV—VI. Sofronie ajunge egumen la Argeş şi îndeamnă la rezistenţă pe ortodoxii rămaşi în Ardeal, LXXXVI—VII. Călugărul Nicodim vrea să vină în Ardeal dela Râmnic, episcopul D. Novacovici îi permite, LXXXVII—VIII. Călugării Efrem şi Teodosie, spionii lui Sofronie, întorşi din Ţara Românească fac propagandă în jurul Bălgradului, LXXXVIII—XXXIX. Populaţa ortodoxă din ţinutul Bistriţei cere protecţia episcopului Novacovici, LXXXIX—XC. Popa Cosma din Deal episcop la Buzău şi mitropolit la Bucureşti, XC. Românii din Banat cer episcop pe egumenul Petronie dela mănăstirea olteană Şegarcea, XC—I. Arhimandritul dela Strehaia e din Caransebeş, XCI. Stareţul Gheorghe dela Căldăruşani şi Cernica e ardelean, XCI. Numeroşi călugări ardeleni la aceste două mănăstiri şi numele lor, XCI—III. Egumenul dela Stănişoara e din Ardeal XCIII. Maria Roman şi fiul ei Dumitru din Săliştea Sibiului se călugăresc în Moldova la Agapia, unde sunt multe maice ardelene, şi la Neamţul sub numele Dionisie, ajungând apoi episcop merituos la Buzău, XCIII—IV. Filoteu ardeleanul episcop la Buzău, XCIII. Mănăstirea Cornet din Ilfov avea popă un Vasile de lângă Braşov, XCIV. Călugări ardeleni la mănăstirea Neamţul, XCIV. Un învăţat călugăr unit din Ardeal trece în Ţara Românească, unde ocupă posturi de înaltă încredere, XCV. Arhiereul titular din Bucureşti e Ioanichie din satul ardelean Săsciorii-Sebeşului, viaţa şi meritele lui, XCVI—XCVIII. Maice ardelene prin mănăstirile din Ţara Românească şi foarte puţine prin cele din Ardeal, XCVIII. Călugări ardeleni la mănăstirea Cocoş din Dobrogea, căreia oierul-călugărit Nicolae Ghiţă din Poiana Sibiului îi dăruieşte averi importante XCVIII.

V. *Contribuţia călugărilor pentru literatura şi arta bisericească şi pentru şcoala poporului şi tipărirea cărţilor,*

XCIX—CXVII. — Importanța mănăstirilor pentru literatura românească XCIX—C. Călugării ardeleni fac școală în Țările Române, umblă pela Ierusalim, Atos, etc. XCIX. Cărțile vechi bisericești traduse, copiate, tipărite și păstrate prin mănăstirile din Maramureș, Lupșa, etc. XCIX—C. Distrugerea multor cărți bisericești și poporale prin arderea mănăstirilor, CI. Pedeapsa pentru cei cari aduceau cărți din Țările Române în Ardeal, CI—II. Scrierile bisericești, poporale ale călugărilor din țara Făgărașului: Ambrosie, Matei Voileanu, Visarion, CII—III. Călugări copiști de cărți bisericești, CIII și n. 2. Activitatea literară a călugărilor din Blaj: Gh. Cotore, At. Rednic, Gr. Maior, Iacob, Aaron, Partenie Iacob, Stefan și Ioachim Pop, CIII—IV. Activitatea literară multilaterală și bogată a călugărului Samuil Klein, CIV—VI. Călugări ca pictori și iconari: Urs Broina, Mateiu Voileanul, Vasile Loga, Ioan Bena, apoi Chiril și Gheorghe, etc. CVII. Călugării ardeleni țin școală in mănăstiri și pe sate, CVII—VIII. Școlile mănăstirești din Banat, CVIII. Copii ardeleni la școala mănăstirească din Câmpulung și Argeș, studiile propuse acolo și îmbrăcămintea școlarilor, CVIII—CXIII. Școlile mănăstirești din Blaj, XXIII—IV. Călugări profesori și misionari, CXIV—V. Tipografii în mănăstiri, CXV. Călugări tipografi, CXV—VII. Tipografia din mănăstirea Blajului și călugării cunoscători ai meșteșugului tipografic, CXVII. Legătorie de cărți în mănăstirea Prislop CXVII.

VI. *Viața internă a mănăstirilor*, CXVIII—CXXVIII. — Regulile principale pentru călugării din mănăstiri, CXVIII. Preoți prin bună înțelegere se despart de soțiile lor și intră amândoi în mănăstiri, ca: popa Iancu din Sâncel, Radu Tempea din Brașov, apoi nemeșul Alexandru Darabant din Sălaj, CXVIII. Frumoasa declarație de despărțire pentru viața monahală a soției lui Radu Tempea CXXI. Sărăcia mănăstirilor și milostenia credincioșilor adunată de călugări, CXIX—XX. Importanța hramurilor mănăstirești, CXX—XXI. Mulți credincioși cercetau mănăstirile pentru rugăciuni, spovedanii, cuminecătură, pentru icoane și izvoarele de apă făcătoare de minuni, CXXI. Numeroși unguri aleargă la icoana miraculoasă a Maicii Domnului din Nicula adusă la Cluj, CXXI. Sașii caută rugăciunile popilor români, și-și însușesc co-

lindatul românesc dela Crăciun, CXXI şi n. 2. Sihastri din diferite schituri şi cercetarea lor de credincioşi, CXXII. Regulile dela Cernica unde erau şi călugări ardeleni, CXXII—III. Portul călugărilor, CXXIII. Mănăstirile depindeau de episcopul în eparhia căruia erau, CXXIV. Viaţa tihnită la început, aspră pe urmă a călugărilor din Blaj, CXXIX—X. Neînţelegerile între călugări şi vlădică; cei dintâi săpau autoritatea celui din urmă, ca vicarul Aaron pe episcopul Clain, CXXIX—X. Episcopii Aaron, Rednic, Gr. Maior şi Bob în conflict cu călugării din Blaj, CXXX—XII. Episcopii Rednic şi Maior pedepsesc aspru pe călugări, CXXXI—XII. Bob reduce puterea şi influenţa călugărilor, CXXXII. Vicarul sau prepositul din Blaj avea jurisdicţiunea asupra tuturor mănăstirilor unite din Ardeal, CXXXII. Cearta permanentă între vlădici şi călugări au dus la desfiinţarea acestor din urmă în Blaj în cursul veacului al XIX-lea, CXXXIII.

I. Mănăstirile româneşti din Transilvania, 1—156.

A. Judeţul Alba de jos, 1—62.

1. *Abrud.* Are un călugăr.

2. *Alba-Iulia* [=Bălgrad], 1—6. — Mihai Viteazul ctitorul mănăstirii, 1—2. Mănăstirea în veacul al XVII-lea, 2—3. Clădirea unei noui mănăstiri unite în Maierii Bălgradului. 4. Călugării mănăstirii, 4—6. Averile din ce se susţine, 5. Mănăstirea azi e casa parohială unită, 6.

3. *Afintiş*, 6. — Călugării şi averea mănăstirii.

4. *Blaj*, 6—44. — Episcopul Pataki plănueşte zidirea unei mănăstiri unite, 6. — a) *Mănăstirea Sf. Treime*, 7—22. Episcopul Clain decis să clădească în Blaj o mănăstire. Împăratul Carol aprobă dorinţa înfiinţării, 7. Clerul unit promite 25,000 fl. pentru clădirea mănăstirii şi rezedinţei episcopeşti pe lângă anumite condiţii, 8—9. Împăratul dăruieşte episcopiei domeniul Blajului, fixând cât să se dea din veniturile lui pentru noua mănăstire, 9. Ce şi câte persoane pot fi primite în mănăstire, 9—10. Episcopul Clain cere protopopilor strângerea fondurilor pentru mănăstire, 10—11. Clain sileşte clerul să plătească banii promişi pentru clădirea mănăstirii, care se termină abia în 1747,

când episcopul era la Roma, 11. Numele celor dintâi călugări din mănăstirea Sf. Treime şi traiul lor, 12—13. Călugării conduc şcolile din Blaj înfiinţate în 1754, 13—14. Slujbele călugărilor, 12. Conflictul dintre episcopul Aaron şi călugări şi cauzele lui, 14—17. Numele altor călugări ai mănăstirii, 16 n. 1. Împărăteasa Maria Terezia cere raport despre administrarea averii mănăstirii Sf. Treime, 17. Cearta episcopului Rednic cu călugării şi pedepsirea celor din urmă, 17—21. Călugărul Gr. Maior ales episcop, 22. — b. *Mănăstirea Bunavestire*, 22—98. Episcopul P. P. Aaron înfiinţează o nouă mănăstire Bunavestire, 22—24. Călugării din această mănăstire şi traiul lor 24—27. Numele călugărilor, 24—25. Episcopul Rednic dă dregătorii călugărilor 27. Episcopul Aaron asigură existenţa mănăstirii sale prin veniturile domentului Cut, 28. Cearta dintre călugării din cele două mănăstiri, 28—29. Gravul conflict între episcopul Maior şi călugări, acuzele acestora, ancheta contra tuturor, aspra mustrare din partea Împărătesei dată episcopului şi călugărilor, 29—37. Episcopul Maior dimisionează în urma acestui conflict şi se retrage la mănăstirea din Alba-Iulia, 38. Bob ajunge episcop în Blaj contra dorinţii călugărilor, cari-l duşmănesc, 38—40. Traiul călugărilor sub Bob, 40. Averea mănăstirilor în administraţia episcopului Bob, 40—41. Numele călugărilor în vremea lui Bob, 41—42. Raporturi încordate între călugării S. Clain, Şincai şi Petru Maior şi episcopul Bob, cei doi din urmă părăsesc mănăstirea, 42—43. Numele ultimilor călugări în Blaj din sec. al XIX-lea, 43—44.

5. *Bulzu*, 44—45. — Mănăstirea din satul Pătrângeni lângă Zlatna, adăpostea pe călugărul Teodosie, 44—45.

6. *Cioara*, 45—50. — Înfiinţată de călugărul Sofronie, închinată Coziei din Ţara Românească, 45—46. Cărţile şi călugării mănăstirii 47—50.

7. *Ciunga*, 50. — Averea şi egumenul mănăstirii, 50.

8. *Daia română*, 50. — Principele Gh. Rakoczy cercetează mănăstirea; egumenul şi averea ei, 50.

9. *Geoagiul de sus*, 51—52. — Reşedinţă de episcopi în veacul al XVI-lea, 51. Distrusă de Buccow, averea e luată de episcopul Aaron, nobilii unguri şi iobagii români, 52.

stirea, dar pentru călugăriţe; nu i se dă voie, 90—92. Vicarul Ilarion Puşcariu descrie mănăstirea în ruină, 92—95. Numele ctitorilor mănăstirii, 94 n. 1. Turcu despre zugravii mănăstirii, 95—96. Completa restaurare prin actualul mitropolit din Sibiu Inalt Prea Sf. Nicolae Bălan.

21. *Scorei*, 96—97. — Egumenul Stanciu din sec. al XIV-lea, 96. Călugării, averea, şcoala şi dărâmarea mănăstirii, 96—97.

22. *Şercăiţa*, 97. — Numărul şi averea mănăstirii, 97.

23. *Şinca-veche*, 97—99. — Numărul călugărilor şi călugăriţelor, averea celor două mănăstiri amintite la 1748, 97—98. Peste zece ani se amintesc 5 mănăstiri sau schituri, 98. Spusele preoţilor satului despre aceste mănăstiri, în cari se ţinea şcoală şi despre dărâmarea lor, 98—99.

24. *Recea*, 100. — Numărul călugărilor şi călugăriţelor din cele două mănăstiri una în Telechi Recea, iar cealaltă în Vaida Recea, 100.

25. *Veneţia de sus*, 100. — Numele celor doi călugări: Mafteiu şi Ioanichie, acesta din urmă ia parte activă la „revoluţia" lui Sofronie din Cioara, 100.

26. *Viştea de jos*, 100—101. — Numărul călugărilor şi averea mănăstirii, 100—101.

27. *Viştea de sus*, 101. — Numărul călugărilor şi călugăriţelor, şi averea mănăstirii, 101.

E. **Judeţul Hunedoara**, 101—131.

1. *Hunedoara*, 101. — Amintirea unei vechi mănăstiri, 101.

2. *Plosca*, 101—103. — Vechimea mănăstirii şi ctitorii ei, 101—102. Numele şi numărul călugărilor, 102. Cărţile şi averea mănăstirii, 102—103. Arderea lăcaşului, 103.

3. *Prislop*, 103—128. — Intemeierea ei de Mircea cel Bătrân şi egumenul Nicodim, şi relaţiile mănăstirii cu Tismana, 103—4. Restaurarea din v. 16-lea de Domniţa Zamfira şi moşiile dăruite de ea, 104—5 şi n. 1. Numele călugărilor de aici ajunşi mitropoliţi, 105—7. Mănăstirea reşedinţă de episcopi, 106, 110. Călugării din sec. 17 şi situaţia mănăstirii, 106, 108. Descrierea suferinţelor în versurile „Plângerea mănăstirii Silvaşului" scrise de un călugăr din Prislop, 108—110. Alungarea

călugărilor ortodoxi şi instalarea altora uniţi, 110—111. Egumenul Varlaam despre situaţia mănăstirii, 111—112. Refacerea mănăstirii prin milostenie, 112—113. Călugării uniţi persecutaţi de populaţia ortodoxă, 113. Episcopul Aaron intervine în favorul mănăstirii, 114. Călugărul Grigorie Maior din Blaj scrie celor din Prislop să persiste în credinţa Romei, 114—116. Călugării din Prislop revin la ortodoxie îndemnaţi şi de călugărul din Blaj Inocenţiu Boşi, 116. Episcopul Aaron supărat pentru această „apostasie", cere să se aresteze călugării; Bucow arde şi distruge mănăstirea, 116. Călugării cer dela episcopul Maior să le retrimită icoanele şi cărţile luate dela Prislop, 117. Maior dispune să li se restitue, 117—18. Icoana Maicii Domnului, făcătoare de minuni, adusă dela Blaj la Prislop, 118—19. Restaurarea mănăstirii şi şcoala din ea, 120—21. Ruinarea şi sărăcirea mănăstirii, 121—2. „Curatorii" cer pentru mănăstire un preot sau să se mute în ea vicarul din Haţeg, 121—22. Vicarul răspunde că-i gata să satisfacă dorinţa, dar să i se asigure stabilitatea acolo, 123—24. Inventarul mănăstirii făcut de călugărul Macarie despre avutul mănăstirii: vite, cărţi, odoare şi odăjdii bisericeşti, etc., 124—25. Şcoala mănăstirească, 124—26. Alt inventar din 1810 despre: odare, odăjdii şi cărţi bisericeşti, apoi legătorie de cărţi cu acareturile ei, averea imobilă şi mobilă, 126—128. Preoţii din sat slujesc la mănăstirea lipsită de călugări, 128. Restaurată de episcopii uniţi D. Radu şi V. Hossu, funcţionează cu călugării, 128.

4. *Răchitova*, 128—129. — Trecutul şi descrierea ei de vicarul St. Moldovan, 128—9.

5. *Râu de Mori-Suseni*, 129—30. — Mănăstire veche, se văd ruinele, descrise de vicarii Moldovan şi Iacob Radu, 129—30.

6. *Şibişel*, 130. — A existat schitul până pe la 1870 cu câţiva călugări, 130

7. *Vaidei*, 130—131. — Infiinţată de călugărul Barbu, 130. Dărâmată din ordinul guvernului, 130. Călugărul păstrează venitul moşii mănăstireşti, 130. Călugărul degradat, dărueşte averea mănăstirii unui sas din Orăştie, 130—31. Procesul bisericii unite cu Sasul pentru restituirea averii mănăstireşti, 131

F. Județul Mureș Turda, 131—137.

G. Județul Sibiu. 137—141.

Cuprinsul.

CUPRINSUL

IN „SERIA TEOLOGICĂ" AU APĂRUT:

1. *S. Bulgakoff:* ORTODOXIA, Sibiu, 1933. Pag. 256+8. Prețul broșat 120 Lei, legat 150 Lei.
2. *N. I. Popoviciu:* EPICLEZA EUHARISTICĂ, Sibiu, 1933, Pag. 351+8. Prețul broșat 150 Lei.
3. *N. I. Popoviciu:* ÎNCEPUTURILE NESTORIANISMULUI. Sibiu, 1933. Pag. 76. Prețul broșat 40 Lei.
4. Arhim. *Dr. V. Lăzărescu:* CULTUL INIMII LUI ISUS LA CATOLICI. Sibiu, 1933. Pag. 95+9. Prețul 60 Lei.
5. *Preot Il. V. Felea:* CONVERTIREA CREȘTINĂ. Sibiu, 1935. Pag. 104+8. Prețul broșat 60 Lei.
6. *Nicolae Berdiaeff*: UN NOU EV MEDIU. Sibiu 1936. Pag. 165. Prețul broșat 75 Lei.

ÎN „SERIA DIDACTICĂ" AU APĂRUT:

1. *D. Făgărășianu:* TÂNĂRULE, ȚIE-ȚI ZIC, SCOALĂ-TE! Vol. I. Sibiu, 1933. Pag. 108+8. Prețul broșat 60 Lei.
2. *D. Călugăr:* HRISTOS ÎN ȘCOALĂ. Manualul catehetului. I. Sibiu, 1934. Pag. 532+8. Prețul legat 220 Lei. (Epuizat).
3. *Șt. Meteș:* ISTORIA BISERICII ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA. Vol. I. Sibiu, 1935. Pag. 596+36. Prețul broșat 280 Lei, legat 330 Lei.
4. *D. Făgărășianu:* TÂNĂRULE, ȚIE-ȚI ZIC, SCOALĂ-TE! Vol. II. Sibiu, 1935. Pag. 112+8. Prețul broșat 50 Lei.
5. *Pr. Dr. Nicolae Terchilă:* EVANGHELIA IN ȘCOALĂ. Sibiu, 1935. Pag. 180. Prețul broșat 75 Lei.

De acelaş autor:

1. *Cronica popii Vasilie din Şcheiul Braşovului c. 1650*, în revista *Drum drept*, I, Vălenii-de-Munte, 1913, Nr. 3.
2. *Constantin Negruzzi (Contribuţii nouă istorico-literare)* în *Drum drept — Ramuri*, Craiova, 1915, Nr. 15—16.
3. *Şerban Vodă Cantacuzino şi Biserica Românească din Ardeal*, Vălenii-de-Munte, 1915, p. 53.
4. *Viaţa agrară, economică a Românilor din Ardeal şi Ungaria*, Documente contemporane, I (1508—1820), Bucureşti, 1921, p. XV+304.
5. *Activitatea istorică a lui N. Iorga*, Bucureşti, 1921, p. XXXII+416.
6. * *Relaţiile comerciale ale Ţării-Româneşti cu Ardealul şi Ungaria până în veacul al XVIII-lea*, Sighişoara, 1921, p. 273.
7. *Câteva contribuţii privitoare la Românii din Croaţia* în ziarul *Patria*, III, Cluj, 1921, Nr. 254, 256, 258.
8. *Câteva însemnări istorice despre satul românesc din Ardeal: Oeomal* in revista *Transilvania*, VIII, Sibiu, 1921, Nr. 10—12.
9. *Contribuţii nouă privitoare la Voevozii români din Ardeal şi „părţile ungureşti" în veacul al XVI - XVIII*, Cluj, 1922, p. 27.
10. *Istoria neamului românesc*, I (până pe la 1330). Sibiu, 1922, p. 181.
11. *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările-române în Ardeal şi Ungaria*, Arad, 1925, p. 96, (in Biblioteca *Semănătorul*, Nr. 83—4).
12. **Regele Ferdinand al României*, Cluj, 1925, p. VII+279.
13. *Relaţiile Mitropolitului Andreiu Şaguna cu Românii din Principatele române*, Arad, 1925, p. 62, (in Biblioteca *Semănătorul*, Nr. 97).
14. *Păstorii ardeleni în Principatele române*, Arad, 1925, p. 191 (in Biblioteca *Semănătorul* Nr. 111 113).
15. *Contribuţii nouă privitoare la familia boierească Buhuş din Moldova* în *Analele Academiei Române*, secţ. ist., seria III, vol. VII (1927), p. 59.
16. *Relaţiile bisericii româneşti ortodoxe din Ardeal cu Principatele române în secolul al XVIII-lea*, Sibiu, 1928, p. 96.
17. *Biserica ortodoxă românească din Transilvania în cei din urmă 10 ani*, (în publicaţia jubiliară *Transilvania, Banatul*, vol. II), Bucureşti 1929.
18. **Din istoria artei religioase române*, I, Cluj, 1929, p. VII+168+48 ilustraţii.
19. *Viaţa bisericească a Românilor din Ţara Oltului*, Sibiu, 1930, p. 144.
20. *Note despre zugravii bisericilor române în veacul al XV—XIX-lea*, Sibiu, 1932, p. 15.
21. *Satul ardelean Cetea şi logofătul Ioan Norocea din Piteşti şi iobagii săi*, Cluj, 1933, p. 48.
22. *Lămuriri nouă privitoare la revoluţia lui Horia*, Sibiu, 1933, p. XII+62.
23. *Domni din Principatele române pribegi în Transilvania în veacul al XVII-lea*, Cluj, 1934, p. 43.
24. **Istoria bisericii şi a vieţii religioase a Românilor din Transilvania şi Ungaria*, I (până la 1698), ed. II. Sibiu, 1935, p. XXXVI+596.
25. *Din istoria dreptului românesc din Transilvania* în *An. Ac. Rom.*, secţ. ist., seria III, vol. XVII, (1935), p. 32.
26. *Domni şi boieri din Ţările române în oraşul Cluj şi Românii din Cluj*, Cluj, 1935, p. XXXVIII+84.
27. *Situaţia economică a Românilor din ţara Făgăraşului*, I, Cluj, 1935, p. CXI+488.

* Opere premiate de Academia Română.

Tipografia Arhidiecezană, Sibiu

Prețul 250 Lei